CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

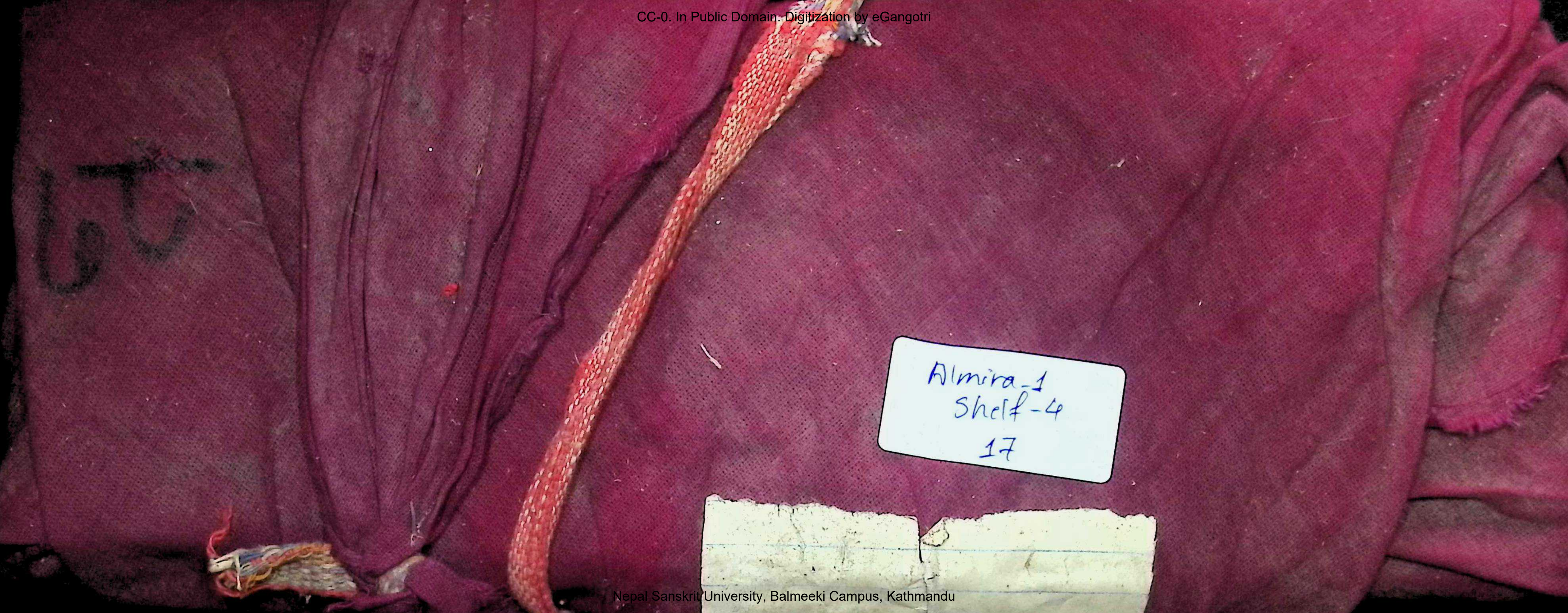

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ए. नि. १६३०५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पु. नं. १६,६०५

अथ शूद्रकमलाकर प्रारंभः

मूल्य २०।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

जनकराज १५६२

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ प्रणम्यरामंपितरौकमलाकरशर्मणा ॥ रामकृष्णातनूजेनशूद्रधर्मोनिरूप्यते ॥१॥ तत्रशूद्रत्वमूढसवर्णाजत्वं
विप्रत्वादिवत् ॥ यद्यपिसर्गाद्यकालीनेविश्वामित्रादौचनैतत्तथापितत्रादृष्टविशेषारब्धशरीरत्वमेवब्राह्मणत्वमन्यत्रतुपूर्वोक्तमेवंशूद्रेपीतिदिक्
॥ तत्रपद्भ्यांशूद्रोअजायत ॥ शूद्रोमनुष्याणामश्वःपशूनामितिबह्वृचतैत्तिरीयादिश्रुतिभिर्मुखबाहूरुपज्जातास्तस्यवर्णायथाक्रमम् ॥ लोका
नांतुविवृद्ध्यर्थंमुखबाहूरुपादतः ॥ ब्राह्मणंक्षत्रियंवैश्यंशूद्रंचनिरवर्तयदितिमन्वादिस्मृतिभिश्च ॥ शूद्रस्यवर्णत्वेपिकर्मणांनिषेधोवचना-
न्यायाच्चावगम्यते ॥ तथाचशतपथश्रुतिः पद्युवाएतत्स्मशानंयच्छूद्रइति ॥ पद्भ्यांयुज्यतइतिपद्युजंगममित्यर्थः ॥ तस्मात्शूद्रोयज्ञेऽना
वक्लृप्तोनहिदेवताअन्वसृज्यतेतितैत्तिरीयश्रुतिः ॥ न्यायस्तुपूर्वमीमांसायामाद्याधिकरणसिद्धोद्वैतीयीकःषाष्ठश्च ॥ तथाहि आद्येधिकरणे-
स्वाध्यायोध्येतव्यइत्यध्ययनस्यकर्मोत्पन्नतव्यश्रुत्यास्वाध्यायार्थत्वावगतेरक्षरग्रहणार्थत्वेनादृष्टार्थत्वात्तावतैवविध्यर्थविश्रांतेर्विचारानाक्षेपा
क्षेपा मीमांसाशास्त्रंपूर्वपक्षेनारभ्यतेनविचारमकृत्वैववेदमधीत्यस्नायादितिस्मृतेः समावर्त्तितव्यं ॥ ततश्चक्रतुभिरध्ययनविधिसिद्धवि
द्याभावेनस्वयमेवद्विजवच्छूद्रेपिविद्याक्षेपात्पुस्तकादिनाविद्यांसंपाद्यशूद्रस्याप्यधिकारउक्तः ॥ षाष्ठेचशूद्राधिकरणपूर्वपक्षेसिद्धांतेत्वध्य
यनस्यार्थधीहेतुत्वेनदृष्टार्थत्वात्साम्नामृगक्षराभिव्यक्तिद्वारास्तोत्रार्थत्वमिवतव्यप्रत्ययावगतस्वाध्यायार्थत्वद्वारार्थज्ञानार्थत्वाद्विचारंविना
चतदयोगात्तदर्थंशास्त्रमारंभणीयं ॥ एतच्चाथातोधर्मजिज्ञासेत्यत्राध्ययनविधेर्दृष्टार्थत्वादित्यतःशब्दव्याख्ययाशंबरभाष्येसूचितं ॥ तेनविना

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

शू·क·
२

रंविनाविध्यर्थासमाप्तेर्वेदमधीत्यस्नायादितिस्मार्तस्नानोत्कर्षः ॥ ततश्चअध्ययनविधेः उपनयीततमध्यापयीत ॥ उपनीयगुरुःशिष्यंमहा
व्याहृतिपूर्वकं वेदमध्यापयेदेनंशौचाचारांश्चशिक्षयेदितिस्मृत्याउपनयनदृष्टार्थत्वाच्चोपनीतान्प्रत्येवप्रवृत्तत्वादुपनयनस्यचाधानेसविशेष
त्वादितिद्वितीयाध्यायन्यायेनवसंतेब्राह्मणमुपनयीतग्रीष्मेराजन्यंशरदिवैश्यमितिश्रुतिभिस्त्रैवर्णिकेष्वेवविधानान्नशूद्रेतदभावाच्चक्रतुविधी
नांचाध्ययनविधिसिद्धविद्यात्रैवर्णिक विषयत्वेनोपक्षीणानामन्यथानुपपत्त्यभावेनविद्यानाक्षेपकत्वाच्छूद्रस्यकर्मस्वनधिकारइतिषाष्ठः सिद्धांतोपि
फलम् ॥ तत्रयद्यपिश्रुत्यंतरे अष्टवर्षंब्राह्मणंउपनयीततमध्यापयीतेत्यध्यापनेउपनीतग्रहणंनाध्ययनेतथाप्यध्यापनस्यवृत्त्यर्थत्वेनया
जयेदितिवद्विध्यनर्हत्वादाचार्यनिष्ठत्वेनमाणवकसंस्कारत्वाभावाच्चब्राह्मणउपगच्छेत् सोधीयीतेतिविपरिणामतोर्थोज्ञेय इतिविवरणादयः ॥
स्वाध्यायवच्चमसाध्वर्यून्वृणीतइतिवच्चोपनयनसंस्कार्यस्यापिबटोरनेनैवविनियोगादुपादेयत्वमितिपार्थसारथिराणकादयः तत्रवसंतादि
वाक्यैरुपनयनप्राप्तेर्ब्राह्मणविशिष्टमुपनयनमनूद्याष्टवर्षकालोविधीयते ॥ नचवाक्यभेदः उद्देश्यापर्यवसानेनविशिष्टोद्देशेतदभावादितिहेमाद्रिः ॥
तत्वंतुविनिगमकाभावाच्छाखांतरत्वादुभयत्रापिविशिष्टविधिरिति ॥ अतएवोपादेयत्वेनविवक्षितंपुंस्त्वं ॥ अन्यथोपनयनेसंस्कार्यत्वाद्ग्रहैकत्व
वत्पुंस्त्वाविवक्षयास्त्रीणामप्युपनयनप्राप्तिः केनवार्येत ॥ यत्तुतंत्ररत्नेतस्यायावदुक्तमाशीर्ब्रह्मचर्यमित्यत्राष्टवर्षवाक्येद्वितीययासंस्कार्यत्वा २
ल्लिंगाविवक्षयान्यायेनस्त्रियाउपनयनप्राप्तावपिनिषेधादेवोपनयनाभावइत्युक्तं ॥ तदध्वर्युंवृणीतइतिवत्स्वाध्यायश्चोपादेयत्वाद्वसंतादिवाक्येपि

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्त्वाच्चिंत्यं ॥ अतएवषंढस्यनोपनयनंशूद्रसधर्मत्वात् ॥ अतएवमिताक्षरायांदेवलः ॥ षंढकोहीनलिंगः स्यात्संस्कारार्हश्चनैवसः ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ षंढं
तुब्राह्मणंहत्वा शूद्रहत्याव्रतंचरेदित्याह ॥ बौधायनसूत्रस्मृत्यर्थसारादयस्तुषंढस्यवचनादुपनयनमाहुः ॥ एतच्चाग्रेवक्ष्यामः ॥ अतएवोपादेयगत
त्वादष्टवर्षत्वमेकत्वंचविवक्षितं ॥ नन्वेवंन्यायतएवशूद्रस्यकर्मानधिकारसिद्धेः ॥ तस्माच्छूद्रोयज्ञेनवक्लृप्तइतिनिषेधोव्यर्थइतिचेत् न्यायप्राप्तानुवा
दइतिभट्टाः ॥ वेदांतिनस्तुतव्यप्रत्ययेनस्वाध्यायस्यभाव्यत्वावगतेःप्रथमोपस्थितत्वात् ॥ हुंफडादौतस्यावश्यकत्वादेकरूप्याच्चाक्षरग्रहणमेवभा
व्यं ॥ नचक्रतुभिरर्थज्ञानाक्षेपात्पुस्तकादिनाशूद्रस्याप्यधिकारापत्तिः ॥ यथाभट्टमतेऽध्ययनविधिसिद्धविद्याग्रहणेनक्रतूनांशूद्रेविद्यानाक्षेपक
त्वम् ॥ तथार्थज्ञानमपि अध्ययनविधिद्वाराक्षरग्रहणोपायेनचरितार्थत्वान्नशूद्रस्यपुस्तकाद्युपायमाक्षिपतीतितुल्यः प्राप्त्यतावाक्षेपाच्छूद्रस्या
धिकारःसतुपद्युवाइतिश्रुत्यानिषिध्यते ॥ अस्मान्निषेधादेवाध्ययनस्याक्षरग्रहणार्थत्वं अन्यथाशूद्रस्यप्राप्त्यभावान्निषेधोव्यर्थःस्यादित्याहुः स
र्वथाशूद्रस्यकर्मण्यनधिकारःसिद्धः ग्रहणविवादस्तुउपनयीतेति णीञ्धातोःसंमाननोत्संजनाचार्यकरणज्ञानभृतिविगणनव्ययेषुनिञइतिपाणि
निस्मृतेराचार्यकरणत्वेभाव्येआत्मनेपदस्मृतेरुपनयनस्यांगत्वेनाफलत्वेपि ॥ उपनीयतुयःशिष्यंवेदमध्यापयेद्द्विजः ॥ संकल्पंसरहस्यंचतमा-
चार्यंप्रचक्षतेइतिस्मृतेरध्यापनफलमेवांगेउपचर्यतेवर्मवाएतदाज्ञायक्रियतेयत्प्रयाजाइज्यंतेइतिवत् तेनाध्यापनविधिप्रयुक्तत्वेप्यध्ययनस्य
माणवकनिष्ठत्वेनांतरंगत्वादर्थज्ञानार्थत्वमपिक्रतूनांचतत्सिद्धविद्योपजीवित्वादुपायांतरानाक्षेपाच्छूद्रस्यानधिकारइतिप्राभाकराः ॥ तदयुक्तं ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

आचार्यकरणत्वस्यकर्त्रभिप्रायत्वेणीञ्धातोर्ञित्वात्स्वरितञितः कर्त्रभिप्रायेक्रियाफलइत्येतेनात्मनेपदसिद्धेः ॥ संमाननेत्यादिविधानंव्यर्थंस्या
त् ॥ तेनाकर्त्रभिप्रायेप्यात्मनेपदविधानमेतत्सूत्रं ॥ तदुक्तंमहाभाष्ये अकर्त्रभिप्रायार्थोयमारंभइति ततश्चक्रियाफलत्वेप्यकर्त्रभिप्रायत्वा
न्नाचार्यकरणत्वंभाव्यमितिदिक् ॥ विशेषस्तुविवरणेतंत्ररत्नेचज्ञेयः ॥ तत्रशूद्रस्यवेदश्रवणेतावन्नाधिकारः ॥ कपिलाक्षीरपानेनब्राह्मणीगमनेन
च ॥ वेदाक्षरविचारेणशूद्रश्चांडालतांव्रजेदितिपराशरोक्तेः ॥ उत्तरमीमांसायांव्याससूत्रेपिश्रवणाध्ययनप्रतिषेधात् स्मृतेश्चेत्यत्रशूद्रस्यवेदश्रवणादि
निषिद्धं ॥ इदंशंकराचार्यैर्व्याख्यातं ॥ श्रवणप्रतिषेधोभवति ॥ अथहास्यवेदमुपशृण्वतस्त्रपुजतुभ्यांश्रोत्रपूरणमिति ॥ पद्युवाएतत्स्मशानंयच्छूद्रइ
ति भवतिचोदाहरणेजिह्वाच्छेदोधारणेशरीरभेदइति ॥ तथावेदार्थज्ञानमपि ॥ नशूद्रायमतिंदद्यान्नोच्छिष्टंनहविःकृतं ॥ नचास्योपदिशेद्धर्मंनचास्यव्र
तमादिशेदितिपाद्मोक्तेः ॥ मतिर्वेदार्थोपदेशः ॥ नशूद्रायपरिज्ञानंदद्याद्वेदमुखेनत्वितिपराशरीयपुराणात् ॥ वेदार्थज्ञाननिषेधान्मीमांसाद्यध्ययनम
पिनिषिद्धं ॥ तथावेदमूलत्वात्स्मृतिपुराणाद्यध्ययनंनिषिद्धं ॥ पुराणंपंचमोवेदःपुराणंवेदसंमितमितिस्मृतेः ॥ तस्मादिदंवेदविद्भिरध्येतव्यंप्रयत्नतः ॥
शिष्येभ्यश्चप्रवक्तव्यंसद्वृत्तेष्वेवधर्मतः ॥ इतिस्मृतिकौमुद्यामत्रिस्मृतेः ॥ मनुरपि निषेकादिश्मशानांतोमंत्रैर्यस्योदितोविधिः ॥ तस्यशास्त्रेऽधिकारो
स्मिन्ज्ञेयोनान्यस्यकस्यचित् एवंस्मृत्यादिश्रवणमपि नाध्येतव्यमिदंशास्त्रंवृषलस्यतुसन्निधौ ॥ योधीतेचैवमोहात्मासयातिनरकान्बहूनितिकौर्मोक्तेः
॥ वायुसंहितायामपि ॥ नावेदविद्भ्यःकथनीयमेतत्पुराणरत्नंपुरशासनस्य ॥ नाभक्तशिष्यायचनास्तिकेभ्योदत्तंहियत्तन्नरकंददाति ॥ भविष्यत्पुरा-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

णे ॥ यान्येतानित्वयोक्तानिधर्मशास्त्राणिसुव्रत ॥ नेच्छामिश्रोतुंविप्रेंद्रगुत्यान्येतानिहिद्विज ॥ त्रयाणामेववर्णानांप्रोक्तान्येतानिपंडितैः ॥ श्रेय
सेनतुशूद्राणामत्रमेवचनंशृणु ॥ ब्राह्मणादिषुवर्णेषुत्रिषुवेदाःप्रतिष्ठिताः ॥ मन्वादीनिचशास्त्राणितथागानिचसर्वशः ॥ अत्रश्रवणस्यवाचनस्यचशूद्र
प्राधान्येनसाक्षान्निषेधः ॥ नतुविप्रद्वारा ॥ तदुक्तंमहाभारते श्रावयेच्चतुरोवर्णान्कृत्वाब्राह्मणमग्रतइति ॥ नारदीयेपि ॥ येचधर्मपराराजनृदेवद्विजप
रायणाः ॥ तेषांमध्येहरेरग्रेपठनीयंद्विजातिभिरिति ॥ भागवतेपि ॥ स्त्रीशूद्रद्विजबंधूनांत्रयीनश्रुतिगोचरा ॥ कर्मश्रेयसिमूढानांश्रेयएवंभवेदि
ह ॥ इतिभारतमाख्यानंकृपयामुनिनाकृतमिति ॥ द्विजाच्छूद्रायांजातोद्विजबंधुर्व्रात्योवा ॥ भविष्ये ॥ चतुर्णामपिवर्णानांयानिप्रोक्तानिश्रेयसे ॥ धर्म
शास्त्राणिराजेंद्रशृणुतानिनृपोत्तम ॥ विशेषतस्तुशूद्राणांपावनानिमनीषिभिः ॥ अष्टादशपुराणानिचरितंराघवस्यच ॥ वायवीये ॥ एतानिनृपशार्दूल
धर्मशास्त्राणिपंडितैः ॥ साधारणानिप्रोक्तानिवर्णानांश्रेयसेसदा ॥ चतुर्णामिहराजेंद्रश्रोतुमर्हाणिसुव्रत ॥ स्कांदेसूतसंहितायां ॥ अन्येचब्राह्मणा
विष्णोश्चजानश्चतथैवच ॥ वैश्याश्चतारतम्येनज्ञानाभ्यासेधिकारिणः ॥ द्विजस्त्रीणामपिश्रौतज्ञानाभ्यासेधिकारिता ॥ अस्तिशूद्रस्यशुश्रूषापुराणेनैववेद
नम् ॥ वदंतिकेचिद्विद्वांसःस्त्रीणांशूद्रसमानताम् ॥ तथा सिद्धांतश्रवणंप्राहुर्द्विजानांमुनिसत्तमाः ॥ शूद्राणांचविरक्तानांतथास्त्रीणांमहामुने ॥ सिद्धां
तश्रवणंप्रोक्तंपुराणश्रवणंबुधैः ॥ सिद्धांतःस्मृत्यर्थः ॥ रामायणेपि ॥ पठन्द्विजोवागृषभत्वमीयात्स्यात्क्षत्रियोभूमिपतित्वमीयात् ॥ वणिग्जनःपुण्यफलत्व
मीयाच्छृण्वंश्चशूद्रोपिमहत्त्वमीयात् ॥ इदमपिविप्रादिद्वारैव ॥ तदुक्तंभविष्ये ॥ देवार्चापुरतःकृत्वाब्राह्मणांश्चनृपोत्तम ॥ श्रोतव्यमेवशूद्रेण तथा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

शू.क. न्यैश्चद्विजातिभिः॥ पुराणश्रवणविधानादेवतदंतर्गतवैदिकमंत्रश्रवणेपिनदोषः॥ तदुक्तंवार्तिके॥ तानेववैदिकान्मंत्रान्भारतादिनिवेशितान्॥
४ विहायमंत्रनियमंलोकबुद्ध्याप्रयुंजतइति॥ यद्यप्यदृष्टहेतुत्वंनवैदिकत्वंविनास्ति॥ तेनस्तोत्रादेरपिवेदत्वंक्वचित्सत्वंकल्प्यते॥ तथापिवचनाद्दो
षाभावः॥ अनित्यस्यापिप्रवाहानादितयाकल्पसूत्रादिवन्नित्यविधिविषयत्वं॥ यानिशंखेनविद्यास्थानान्युक्त्वाएतानिब्रह्मणोधिकुरुते॥ सचवृत्तिंदर्शय
तीतरेषामितिबहुवचनेनज्ञानोपदेशोविप्रद्वारेणैवेति शूद्रस्याधिकारउक्तः॥ सोपिश्रवणपरएव॥ अत्रशूद्राणांविहितनिषिद्धास्वधर्मास्शूद्रसमानामनुपनीत
द्विजस्त्रीकुंडगोलकसंकरजात्यादीनामपिज्ञेयाः॥ तेचाग्रेवक्ष्यंते॥ तत्सिद्धंशूद्रस्यविप्रद्वारापुराणश्रवणेनज्ञानमिति॥ अथशूद्रस्यमंत्रविचारः॥ ॥तत्रअ
विद्यत्वाद्वेदमंत्रेनाधिकारः॥ व्यासोपि॥ शूद्रोवर्णश्चतुर्थोपिवर्णत्वाद्धर्ममर्हति॥ वेदमंत्रस्वधास्वाहावषट्कारादिभिर्विनेति॥ नृसिंहतापिनीये॥ सावि
त्रींप्रणवंयजुर्लक्ष्मींस्त्रीशूद्रायनेच्छति॥ पराशरभाष्येप्येवं॥ रामतापिनीये॥ सावित्रींलक्ष्मींयजुःप्रणवंयदिजानीयात्स्त्रीशूद्रः समृतोधोगच्छति॥ ल
क्ष्मींश्रीबीजं॥ व्याहरणेजिह्वाछेदइतिश्रुतेश्च॥ गौडनिबंधेतिथितत्वेस्कांदे॥ स्वाहाप्रणवसंयुक्तंशूद्रेमंत्रंददद्द्विजः॥ शूद्रोनिरयमाप्नोतिब्राह्मणःशूद्र
तामियात्॥ एवंपुराणविष्णुसहस्रनामचंडीस्तोत्रादिपाठेप्यनधिकारः॥ श्रवणमात्रेऽधिकारेणपाठप्रसक्तेः॥ तदुक्तंहरिवंशे॥ स्कंगतिमियाच्छ्रवणाच्च
शूद्रजातिरिति॥ अतएवभारतेविष्णुसहस्रनामसु॥ वेदांतगोब्राह्मणःस्यात्क्षत्रियोविजयीभवेत्॥ वैश्योधनसमृद्धःस्याच्छूद्रःसुखमवाप्नुयादित्यत्र शू ८
द्रःश्रवणेनैवेतिशंकराचार्यैर्व्याख्यातम्॥ किंबहुनाशूद्रकर्तृकस्नानदानश्राद्धादौविप्रस्यैवपौराणमंत्रपाठः शूद्रस्यतुश्रवणमात्रं॥ श्रावयेच्चतुरोवर्णान्

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्यस्य निषादस्थपतिं याजयेदिति वच्छृणुयुरित्यर्थेन शूद्रं प्रति श्रवणजन्यज्ञानस्यैव कर्मभिर्ग्रहणात् पुराणपाठाभावेन तन्मंत्रेषु पाठाप्रसंगाच्च
॥वाराहेपि॥ अयमेव विधिः प्रोक्तः शूद्राणां मंत्रवर्जितः॥ अमंत्रस्य तु शूद्रस्य विप्रो मंत्रेण गृह्यते॥ अस्य श्राद्धप्रकरणपाठेपि इयं परिभाषा॥ न च स
वाक्यरूपा प्रकरणेन नियंतुं शक्या॥ अतः शूद्रकर्तृकदानश्राद्धादौ अर्थप्रकाशनार्थं सर्वत्र विप्रेण मंत्रपाठः कार्य इति शूलपाणिः॥ वैदिकोपि विप्रे
णपठनीय इत्याचार्यचूडामणिः॥ माधवीयेप्येवम्॥ श्राद्धे यस्यां शाखायां विप्रस्य मंत्रपाठ उक्तः॥ स शूद्रश्राद्धेपि स्यादेवेति स्मृतिकौमुद्यां॥ मदनपारि
जातव्याख्यात्वयुक्ता विषयाभावात्॥ अमंत्रस्येति विशेषणात् स्त्रीणां तत्तुल्यानां चेति शूलपाणिः॥ यत्तु तेनोक्तं॥ मंत्रजन्यनियमादृष्टसिद्धिस्तु नमस्का
रेणैवानुज्ञातोस्य नमस्कारो मंत्र इति गौतमोक्तेरिति॥ तच्चिंत्यं॥ दृष्टद्वारैव हि तत्प्राप्तिर्न स्वातंत्र्येण न च मंत्रनिषेधे नियमादृष्टप्राप्तिः नमस्कारेणै
व तत्सिद्धिश्च नहि सः न मंत्रः अन्यथा नखावपूते ष्ववघातेजन्यादृष्टार्थं सोपि क्रियेत॥ कल्पतरुस्तु पौराणकर्मणां स्त्रीशूद्रान्प्रति विशिष्य वि
धानात्तेषां च मंत्रविशिष्टानामुत्पत्त्या तथैव नियोगात्पौराणमंत्रपाठो भवत्येवेत्याह॥ तन्न नमस्कारेण बाधाद्धाराहविरोधाच्च वैदिकमंत्रस्थानेन नमः
शब्द इत्यन्ये॥ तत्तंत्रमंत्रकेष्वेव सः तेन पितॄणां नामगोत्रत इत्यादौ यत्र द्विजानामपि नाममंत्र उक्तस्तत्र शूद्रस्य सर्वमंत्रनिषेधे प्राप्ते प्रतिप्रसवमात्रार्थं
गौतमीयं॥ ननु तिलावपनादावपि॥ अन्ये तु आवाहनादि कर्तव्यं यथा शूद्रेण तच्छृणु॥ देवानां देवनाम्ना तु पितॄणां नामगोत्रत इति हेमाद्रौ भविष्योक्तेः स
र्वत्र देवेदेवेभ्यो नमः पित्र्ये पितृभ्यो नम इति नाममंत्रमाहुः॥ केवलस्य नाम्नः प्रयोगानर्हत्वात् तेन नम इत्येतावानेव मंत्र इति आचार्यचूडामणिमदन

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पारिजातोक्तिःपरास्ता॥ नमस्कारः पंचमहायज्ञमात्रपुरःसर इतिहरदत्तादयः तन्न श्राद्धादौनमोविधानस्यमूलांतरकल्पनापत्त्यासर्वार्थत्वात्॥ अत
एवविज्ञानेश्वरेण कृच्छ्रादौनमोमंत्रजपउक्तः अस्मत्पितृचरणास्तुनमस्कारेणमंत्रेणपंचयज्ञान्नहापयेदिति याज्ञवल्क्योक्तोयज्ञशब्देन शूद्रकर्ममात्रो
द्देशेननमस्कारविधानेयज्ञानामुद्देश्यानांपंचत्वेनविशेषणेग्रहैकत्वविवक्षावद्वाक्यभेदापत्तेः तेनशूद्रकर्तृकतुलादानादिपूर्तेषुशूद्रस्यनमस्कारो
मंत्रइत्याहुः॥ पौराणस्तुविप्रस्येत्यविरोधः एतेननमस्कारस्यपंचयज्ञेष्वेवविधानात् शूद्रस्यनविवाहहोमादीतिमदनपारिजातोक्तिःपरास्ता॥
अतएवयोनमसास्वध्वरइतिश्रुतेर्नमस्कारेणवैखल्वपिनवेदेवानमस्कारमितियज्ञोवैनमइतिहिब्राह्मणंभवतीत्याश्वलायनोक्तेश्च नमस्कारस्यापिस
र्वकर्मांगत्वं॥ तच्च यथाद्विजानांतत्रतत्रवैदिकमंत्रोक्त्या बाधितंयच्चेत्ययज्ञादौप्रवर्त्ततेतथाशूद्रेपिकर्मोक्तोमंत्रानुक्तौचप्रवर्ततएव। अतएवशूद्रस्यका
तीयसूत्रोक्ता अष्टौसंस्काराविवाहश्चोक्तोहरिहरेण॥ अतएवानुमतोस्यनमस्कारोमंत्रइतिगौतमीयः शूद्रेपिप्रतिप्रसवः तस्यचानुष्ठेयाप्रका
शत्वेपिवचनात्तुयथार्थमैंद्रीस्यादितिन्यायेनांगत्वं॥ एतेनदेवताभ्यःपितृभ्यश्चेत्ययंवानमस्कारोमंत्रइतिकृत्वाविज्ञानेश्वरमदनपारिजाताद्युक्तिर्मा ना-
भावात्परास्ता॥ अत्रकेचित्॥ विप्रोमंत्रेणगृह्यतेइत्यत्रवैदिकोमंत्रोविप्रस्य पौराणास्तुशूद्रैःपठनीयः नवेदेष्वधिकारोहिकश्चिच्छूद्रस्यविद्यते॥ पु
राणेष्वधिकारोमेदर्शितोब्राह्मणैरिहेतिशूलपाणौपाद्मोक्तेः श्रीदत्तोप्येवं ज्ञिथितत्वस्मार्तस्तुवैदिकेतरमंत्रपाठेशूद्रस्याप्यधिकारः॥ वेदमंत्रवर्ज्यंशू
द्रस्येत्याचारचिंतामणौछंदोगाह्निकेचवचनाद्वेदेतिविशेषणात् श्रोतव्यमेवशूद्रेणनाध्येतव्यंकदाचनेतिनिषेधोमंत्रेतरपुराणपरः पंचयज्ञस्नानश्राद्धे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

घुतुपौराणोपिन नमस्कारेणमंत्रेणेतिपंचयज्ञेषुब्रह्मक्षत्रविशांत्वेनमंत्रवत्स्नानमिष्यते तूष्णीमेवहिशूद्रस्यसनमस्कारकंमतमितियोगियाज्ञवल्क्येन
॥ स्नाने । अयमेवविधिःप्रोक्तः शूद्राणांमंत्रवर्जितइतिश्राद्धेचवाराहविशिष्योक्तेरित्याह अनुमतोस्यनमस्कारोमंत्रइतिगौतमोप्येतत्परोवैदिकमं
त्रपरश्चेत्याह तन्ननाध्येतव्यमिदंशास्त्रंवृषलस्यतुसन्निधाविति कोर्मपुराणनिषेधेनवेदस्यदूरापास्तत्वात्॥ अध्येतव्यंब्राह्मणेनवैश्येनक्षत्रियेणच॥
श्रोतव्यमेवशूद्रेणनाध्येतव्यंकदाचन श्रौतंस्मार्तंचवैधर्मंप्रोक्तमस्मिन्नृपोत्तम॥ तस्माच्छूद्रैर्विनाविप्रंनश्रोतव्यंकदाचनेति शूलपाणौपुराणाधि-
कारेभविष्योक्तेश्च अतएवविप्रोमंत्रेणगृह्यतेइतिसर्वार्थंनश्राद्धमात्रपरमितिशूलपाणिः॥ एतेनाध्येतव्यमितिनिषेधोमंत्रेतरपुराणपरइतिश्रीदत्ता
दिमैथिलमतमपास्तं॥ विनाविप्रमित्युक्तेर्विप्रद्वारेवश्रवणमुक्तं॥धर्मशङ्कस्तानिधर्माणीतिवल्लीबविशेषस्तुनिर्णयसिंधौज्ञेयः॥ किंच यथाद्विजानाम
ध्ययनविधौ अधीतेमंत्रैरर्थस्मृतिंकुर्यादित्यर्थेनकर्मसुमंत्रपाठस्यैवांगत्वंनतुस्मृतेः मंत्राणामक्रियात्वेनस्वतःकर्मांग्रहणात् तथाशूद्राणांश्रावये
दितिश्रवणविधौश्रुतैर्विधिभिः प्रवृत्तिंकुर्यात् श्रुतैर्मंत्रैरर्थस्मृतिंकुर्यादित्यर्थेनशूद्रस्यतुलादिमहादानादिकर्मसुमंत्रश्रवणस्यैवांगत्वंनपाठस्य॥ न
न्वेवंश्रवणविधौश्रावयेच्चतुरोवर्णानित्युक्तेर्द्विजानामपितुलादौमंत्रश्रवणमेवस्यान्नपाठइतिचेत् अत्रब्रूमः अध्येतव्यंब्राह्मणेनवैश्येनक्षत्रियेणचे
तिभविष्योक्तेः निषेकादिः स्मशानंतइत्यादिवचनादध्ययनस्यैवकर्मांगत्वं विदुषाब्राह्मणेनेदमध्येतव्यंप्रयत्नतइतिमनूक्तेः अन्यथा वेदाथर्वपुरा
णानिसेतिहासानिशक्तितः॥ जपयज्ञप्रसिद्ध्यर्थंविद्यांचाध्यात्मिकींजपेत् गाथानाराशंसीरितिहासपुराणानियत्ब्राह्मणानीतिहासान्पुराणानि कल्पा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

नृइत्यादिब्रह्मयज्ञविध्युच्छेदापत्तेः पुराणन्यायमीमांसाधर्मशास्त्रांगमिश्रिताः॥वेदाःस्थानानिविद्यानांधर्मस्यचचतुर्दशेतियाज्ञवल्कीयेज्ञानार्थत्वाच्च
श्रवणंतुफलविशेषार्थं यइदंशृणुयान्नित्यंयश्चापिपरिकीर्तयेत्॥नासुभंप्राप्नुयात्किंचित्सोमुत्रेहचमानवः इत्यादौचंडिपाठादौचफलश्रुतेः याज्ञव-
ल्क्योपि यइदंश्रावयेद्विद्वान्द्विजान्पर्वसुपर्वसु अश्वमेधफलंतस्यतद्भवाननुमन्यतामिति॥ तेनद्विजानांयथावेदाध्ययनंज्ञानकरणद्वाराकर्मार्थ
त्वात्पारायणाद्यर्थमक्षरग्रहणार्थत्वाच्चदृष्टार्थंनहिसिद्धांतेऽक्षरग्रहणस्यभाव्यत्वंत्यज्यते पारायणार्थत्वेनदृष्टार्थत्वात् तन्मात्रार्थत्वंतुनेष्यते
एतन्न्यायरत्नमालायांस्पष्टमुक्तं नकेवलार्थविज्ञानसिद्धिरस्यप्रयोजनंदृष्टार्थंदृश्यते यद्यत्रसर्वफलमिष्यतेइति तथापुराणाद्यध्ययनश्रवण
योर्द्वयोर्विधानेप्यध्ययनंज्ञानद्वाराकर्मार्थत्वाद्दृष्टार्थंश्रवणंत्वदृष्टार्थमेवशूद्राणांतुविपरीतंश्रवणंज्ञानद्वाराकर्मार्थत्वाद्दृष्टार्थंफलार्थत्वाददृष्टार्थंच अध्य
यनंतुनास्त्येव श्रोतव्यमेवशूद्रेणनाध्येतव्यंकदाचनेतिवचनात् यद्यपिवार्तिकेराणकेच॥ धर्मेचार्थेचकामेचमोक्षेचभरतर्षभेति॥भारतोक्तेर्धर्मा
देश्चकारैरधर्मादेश्च ज्ञानमुपादानपरित्यागांगभूतंफलं तेनदृष्टार्थमेवश्रवणमित्युक्तं तदपिशूद्रमात्रपरंज्ञेयं द्विजानांतुपाठएवज्ञानार्थः यद्वाद्वि
जानांश्रवणंदृष्टार्थं पाठश्रवणयोरन्यतरस्यापिज्ञानार्थत्वेनियामकाभावात् मंत्रपाठस्तु भविष्यवचनादेवेतिज्ञेयं अन्यथाश्रावयेदित्यस्यशूद्रमात्र
परत्वेशूद्रस्यतदनादरश्रवणादित्युत्तरमीमांसान्यायेनमोक्षेतस्यानधिकारात्मोक्षग्रहणंविरुध्येत नन्वाद्यपक्षेश्रवणविधौशूद्रेज्ञानार्थत्वेनदृष्टार्थ ६
त्वान्नियमविधिः द्विजेचफलार्थत्वादपूर्वविधिरिति वैरूप्यंस्यात् मैवं॥ अध्ययनविधिवत् यच्छक्यतइत्युपबंधेनसर्वग्रहात् सर्वत्रापूर्वविधि-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्तत्वं फलतोनियमादिव्यपदेशइतिवार्तिकोक्तरीत्यापरिहाराच्च सर्वस्याध्ययनविधिन्यायस्तत्स्थानापन्नेश्रवणविधोसंचारणीयः एतच्चएवं भारतादिवाक्यान्यपियोज्यानीत्यादिनावार्तिकेपिसूचितम् ॥ तदिदंमदुक्तं सुधीभिर्दूरं विभावनीयं ॥ तस्माच्छूद्रस्यपूर्तादिकर्मसुपौराणमंत्राणामेवविप्रस्यपाठेनवैदिकानामितिसिद्धम् ॥ अथशूद्रस्यकर्माधिकारः ॥ तत्रकामश्रुतयोयथाध्ययनविधिसिद्धविद्याद्विजपराइतिनशूद्रस्यविद्याक्षेपेणश्रौतकर्माधिकारः तथास्मार्तपौराणाः ॥ ग्रहयज्ञमहादानपूर्तश्राद्धादिविधयः फलकामित्वाच्छ्रवणविधिसिद्धविद्यत्वाच्चचतुर्वर्णपराइतिशूद्रस्यापितेष्वधिकारः नम्लेच्छादीनांविद्याक्षेपाभावात् नन्वेवंतंत्रोक्तमहारुद्रलक्षहोमादिष्वप्यधिकारः शूद्रस्यस्यादितिचेन्नतत्रवैदिकमंत्राणामंगत्वेनशूद्रस्यसर्वांगोपसंहाराभावेनांधादीनामिवानधिकारात् सर्वांगोपसंहारेणहि प्रधानविधिप्रवृत्तिरितिषष्ठेवर्णितं कथंतर्हि शूद्रस्यवैदिकमंत्रयुक्तेगृह्योक्तहोमांगकुशकंडिकापक्षेचतुलादावधिकारः ॥ उच्यते न्यायतोनिषिद्धोप्यधिकारः कर्मविशेषेषुतत्तद्वचनैःप्रतिप्रसूयते निषादस्थपतेरिवरौद्रेष्टौनचशूद्रस्यगृह्योक्तांगज्ञानाभावेत्र्यंशभावनाज्ञानाभावादनधिकारः वेदानधीत्यवेदौवावेदंवापियथाक्रममितिस्मृतेरेकवेदाध्ययनपक्षेवेदांतरीयहौत्रोद्गात्रादिकस्येवश्रवणोपदेशादिनातद्विसंभवादार्त्विजत्वाद्वानियमानपेक्षणात् नियमस्तुप्रधानमात्रे ॥ उक्तंचैतत्सविस्तरंदानकमलाकरेस्माभिः ॥ अत्रापिचवक्ष्यते ॥ यत्रतुनवैदिकमंत्रोंगंतत्रतुवचनाभावेप्यधिकारः श्रवणविधिसिद्धज्ञानत्वात्कामित्वाच्च यथाविनायकशांत्यादौयत्रवामंत्रांतरंविकल्पःयथा ग्रहयज्ञेस्मृतिसंग्रहेनाममंत्रेणशूद्रस्यकुर्याद्धोमादिकंबुधइति । तत्रवैक

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

ल्पिकमंत्रांतरेणापिसर्वांगोपसंहारात् सोयंकुत्रास्तिकुत्रनास्तीतिविविच्यते तत्रादौविहितानि अगस्त्यसंहितायां शुचिव्रततमाः शूद्राधार्मिका
द्विजसेवकाः स्त्रियःपतिव्रताश्चान्येप्रतिलोमानुलोमजाः लोकाश्चांडालपर्यंतंसर्वेप्यत्राधिकारिणः अत्ररामममंत्रे तथा श्रुतिर्ब्रह्माहषड्वर्णंस्मृ
तिर्वर्णद्वयात्मकं षड्वर्णंब्राह्मणादीनांत्रयाणांयद्द्विवर्णकं ॥ तदन्येषांदैशिकेनवक्तव्यंतारकंपरं तत्रैव मंत्रोयमुपदेष्टव्योब्राह्मणाद्यनुरूपतः ब्रह्मोत्त
रखंडे शिवपंचाक्षरंप्रक्रम्य महापातकदावाग्निःसोयंमंत्रःषडक्षरः प्रणवेनविनामंत्रःसोयंपंचाक्षरोमतः स्त्रीभिःशूद्रैश्चसंकीर्णैर्धार्यतेमुक्तिकां
क्षिभिः नास्यदीक्षानहोमश्चनसंस्कारोनतर्पणं नकालनियमश्चात्रजप्यःसर्वैरयंमनुः एतद्दीक्षातत्रैवपरकृतिरूपेणोक्ता पुण्यतीर्थजलेस्नानं
राजानंसमुपोषितं प्राङ्मुखंचोपविश्याग्रेनत्वाशिवपदांबुजं तन्मस्तकेकरंन्यस्यददौमंत्रंशिवात्मकमितिस्मृतिकौमुद्यांवाराहेब्राह्मणक्षत्रियविशां
पंचरात्रंविधीयते शूद्रादीनांचतच्छ्रोत्रपदवीमुपयास्यतीतिअन्यैस्तुनतच्छ्रोत्रेतिपाठोलिखितः अतएवाग्रेउक्तं अथशूद्रस्यवक्ष्यामिगदतः शृ
णुमाधवि दंपतीममभक्तौचममकर्मपरायणौ नमस्कारप्रियोनित्यंममचिंताव्यवस्थितः शुद्धकर्माणिवैदेवियोनित्यंतुसमाचरेत् त्यक्त्वा
ऋषिसहस्राणिशूद्रमेवतुयाम्यहं तथातत्रैव चातुर्वर्ण्यस्यवक्ष्यामिदीक्षामद्ययशस्विनीत्युपक्रम्यद्विजानांदीक्षामुक्त्वाशूद्रस्यापि वक्ष्यामिमद्भक्तस्यव
रांगनेइत्यादिनाशूद्रदीक्षोक्ता वामनपुराणे ततश्चकारभगवांश्चातुर्वर्ण्यंहरार्चने इत्युक्त्वावसिष्ठपुत्रस्यशक्तेस्तच्छिष्यादीनांवाशिवदीक्षामुक्त्वा ७
ऊर्णोदरस्यशूद्रस्यदीक्षामुक्त्वोक्तं एवंसभगवान्ब्रह्मापूजनायशिवस्यतु कृत्वातुचातुराश्रम्यंस्वयमेवभवनंगतइतिभविष्येपि ब्राह्मणंक्षत्रियंवै

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्यंकुलीनंशूद्रमेवच पुरुषंवास्त्रियंवापिदीक्षयेत्सूर्यमंडले एवंयत्रविशेषवचनंतत्रशूद्रस्याधिकारः स्मृतिकौमुद्यांतु शूद्रादीनांवतच्छ्रोत्रपदवीमु
पयास्यतीति वाराहे उक्त्वापंचरात्रोक्तवैष्णवशैवसौरशाक्तवैनायकेषुमंत्रेष्वधिकारउक्तः॥इतिमंत्रदीक्षा॥ अथशूद्रस्यदेवस्थापनं॥कल्पतरौदेवी
पुराणे वर्णाश्रमविभेदेनदेवाःस्थाप्यास्तुनान्यथा ब्रह्मातुब्राह्मणैः स्थाप्योगायत्रीसहितःप्रभुः चतुर्वर्णैस्तथाविष्णुःप्रतिष्ठाप्यःसुरार्थिभिः
भैरवोपिचतुर्वर्णैरंत्यजानांतथामतः मातरःसर्वलोकैस्तुस्थाप्याःपूज्याःसुरोत्तमाः लिंगंगृहीयतिर्वापिसंस्थाप्यतुयजेत्सदा त्रिस्थलीसेतौ पितामहच
रणास्तुदेवप्रतिष्ठायांशूद्रादीनांनाधिकारः स्त्रीणामनुपनीतानांशूद्राणांचनरेश्वर स्थापनेनाधिकारोस्ति विष्णोर्वाशंकरस्यच यःशूद्रसंस्कृ
तंलिंगंविष्णुंवापिनमेन्नरः इहवात्यंतदुःखानिपश्यत्यामुष्मिकेकिमु शूद्रोवानुपनीतोवास्त्रियोवापतितोपिवा केशवंवाशिवंवापिस्पृष्ट्वानरक
मश्नुते इतिवृहन्नारदीयेस्कांदाद्युक्तेरित्याहुः चतुर्वर्णैरितिपूर्ववचनाद्विष्ण्वादिप्रतिष्ठायांशूद्रस्यविकल्पइतितुयुक्तं अतएवस्पर्शनेनाधिकारोस्ती
त्यन्यत्रपाठः॥ ॥ अथशूद्रस्यदेवपूजाशिवसर्वस्वेभविष्ये॥यस्तुपूजयतेलिंगेदेवादिंमांजगत्पतिं ब्राह्मणःक्षत्रियोवैश्यःशूद्रोवामत्परायणः
तस्यप्रीतःप्रदास्यामिशुभांल्लोकाननुत्तमान् गौडतिथितत्त्वेस्कांदे शूद्रःकर्माणियोनित्यंस्वीयानिकुरुतेप्रिये तस्याहमर्चांगृण्हामि चंद्रखंडवि
भूषिते॥लैंगे॥ अथरुद्रोमहादेवोमंडलस्थउवाचह॥पूज्योहंब्राह्मणानांच क्षत्रियाणांविशेषतः॥ वैश्यानांचैवशूद्राणांशुश्रूष्यःपूजकस्यच॥
स्त्रीणांचैवाधिकारोस्तिपूजादिषुनसंशयः॥नृसिंहपुराणे॥ ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याःस्त्रियःशूद्रांत्यजातयः॥ संपूज्यतंसुरश्रेष्ठंनरसिंहवपुर्धरम्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥मुच्यंतेचाशुभैर्भावैर्जन्मकोटिसमुद्भवैः॥ अपिपालधृतेतत्रैवपुराणे ॥ अयाचितप्रदातास्यात्कृषिंवृत्त्यर्थमाश्रयेत्॥पुराणंशृणुयाद्विप्रान्नरसिंह
स्यपूजनं॥ सूतसंहितायां ॥ पंचाक्षरेणपूजासुक्त्वाह ॥ब्रह्मचारीगृहस्थोवावानप्रस्थश्चसव्रताः॥ एवंदिनेदिनेदेवं पूजयेदंबिकापतिं॥नमो
तेनशिवेनैवस्त्रीणांपूजाविधीयते ॥ विरक्तानांचशूद्राणामेवपूजाप्रकीर्तिता॥पंचाक्षरस्यश्रुतौनमआदित्वेपिस्त्रीशूद्रयोर्नमोंततं॥ अन्येत्वंते
भिन्नंनमःशब्दमाहुः अन्येषामपिसर्वेषांनराणांमुनिपुंगवाः॥ पूजादेवालयंदृष्ट्वा प्रणामस्तस्यकीर्तितः॥एवंपूजाकृतायेनसफलंतस्यजीवितं
॥ यत्तुमनुः ॥ जपस्तपस्तीर्थसेवाप्रव्रज्यामंत्रसाधनं॥देवताराधनंचैवस्त्रीशूद्रपतनानिषडिति ॥ तद्विहिताभिन्नपरंस्पर्शयुक्तपूजापरं वा॥
एतच्चपुराणप्रसिद्धजीर्णलिंगपूजाविषयं॥ यानितुत्रिस्थलीसेतौनारदीये॥ यः शूद्रेणार्चितंलिंगंविष्णुंवाप्रणमेन्नरः नतस्यनिष्कृतिर्दृष्टा प्राय
श्चित्तायुतैरपि॥नमेद्यः शूद्रसंस्पृष्टंशंकरंहरिमेववा॥ससर्वयातनाभोगीयावदाचंद्रतारकं॥पाखंडपूजितंलिंगंनत्वापाखंडतांव्रजेत्॥आभीरपूजितंलिं
गंनत्वानरकमश्नुते॥योषिद्भिःपूजितंलिंगंविष्णुंवापिनमेत्तुयः॥सकोटिकुलसंयुक्तआकल्पंरौरवंवसेत्॥इत्यादीनितानिनूतनस्थापितलिंगविषयाणि॥
यदाप्रतिष्ठितंलिंगंमंत्रविद्भिर्यथाविधि॥ तदाप्रभृतिशूद्रश्चयोषिद्वापिनसंस्पृशेदितितत्रैवोक्तेः॥ अन्येतुजगदुः॥ लिंगनमस्कर्तुर्दोषोस्तुशूद्रस्यपू
जायांफलमस्त्येव नूतनलिंगार्चाशालग्रामादौतुस्पर्शरहितापूजाशूद्राद्यैःकार्या॥ शूद्रोवानुपनीतोवास्त्रियोवापतितोपिवा॥ केशवंवाशिवंवापिस्पृ-
ष्ट्वानरकमश्नुते॥ ब्राह्मण्यपिहरंविष्णुंनस्पृशेच्छ्रेयइच्छति॥ यातुपूजयतेलिंगंविष्णुंवाशिवमेववा॥सनाथामृतनाथावातस्यानास्तीहनिष्कृतिः॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्त्रीणामनुपनीतानां शूद्राणांच्चजनेश्वर स्पर्शनेनाधिकारोस्तिविष्णोर्वाशंकरस्यचेतिस्कांदोक्तेः ॥ चत्वारोब्राह्मणैः पूज्यास्त्रयोराजन्यजा
तिभिः ॥ वैश्यैर्द्वावेवसंपूज्यौतथैकः शूद्रजातिभिरितिस्कांदोक्तेः ॥ वाराहेतु शालग्रामेस्पर्शनिषेधोनप्रतिमादावित्युक्तं ॥ शालग्रामंन
स्पृशेत्तुहीनवर्णोवसुंधरे ॥ स्त्रीशूद्रकरसंस्पर्शोवज्रस्पर्शाधिकोमतः ॥ मोहाद्यःसंस्पृशेच्छूद्रोयोषिद्वापिकदाचन ॥ सपतेन्नरकेघोरेयावदा
भूतसंप्लवम् ॥ यदिभक्तिर्भवेत्तस्य स्त्रीणांवापिवसुंधरे ॥ दूरादेवास्पृशन्पूजांकारयेत्सुसमाहितः ॥ सर्ववर्णैस्तुसंपूज्याः प्रतिमाः सर्वदेव
ताः लिंगान्यपितुपूज्यानिमणिभिःकल्पितास्तथेति विष्णुपुराणेपि ब्राह्मणःक्षत्रियोवैश्यःशूद्रश्चपृथिवीपते ॥ स्वधर्मतत्परोविष्णुमाराधय-
तिनान्यथा यत्तुप्रयोगपारिजातेविष्णुधर्मोत्तरे शालग्रामशिलांवापिचक्रांकितशिलांतथा ॥ ब्राह्मणःपूजयेन्नित्यंक्षत्रियादिर्नपूजयेदिति
तत्स्पर्शसहितपूजापरम् अदीक्षितपरमित्यन्ये विशेषस्तुमत्कृतेपूर्तकमलाकरेनिर्णयसिंधौचज्ञेयः ॥ एवंपार्थिवलिंगपूजनेप्यधिकारः ॥ मृद्भ
स्मगोशकृत्पिष्टताम्रकांस्यमयंतुवा ॥ कृत्वालिंगंसकृत्पूज्यवसेत्कल्पायुतंदिवीतितिथितत्वेभविष्योक्तेः ॥ वैदिकमंत्राभावाच्च ॥ तदुक्तं तत्रैव
स्कांदे मृदाहरणसंघट्टप्रतिष्ठाव्हानमेवच ॥ स्थापनंपूजनंचैवविसर्जनमतःपरम् ॥ हरोमहेश्वरश्चैवशूलपाणिःपिनाकधृक् ॥ पशुपतिःशिवश्चै
वमहादेवइतिक्रमः भविष्ये शर्वायक्षितिमूर्त्तयेनमः भवायजलमूर्त्तयेनमः रुद्रायअग्निमूर्तयेनमः उग्रायवायुमूर्तयेनमः भीमायआका
शमूर्तयेनमः पशुपतयेयजमानमूर्तयेनमः महादेवायसोममूर्तयेनमः ईशानायसोममूर्तयेनमः मूर्तयोष्टौभवस्यैताःपूज्याःपूर्वादिताः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

क्रमात् आग्नेय्यांतःप्रपूज्यास्तु वेद्यांलिंगेशिवंयजेत् अत्रनप्राचीमग्रतः शंभोरिति रुद्रयामलेनिषेधान्नांतरालंप्राचीकिंतुप्रसिद्धैव एवंनवरा
त्रेदेवीपूजादौ एवंचविंध्यवासिन्यांनवरात्रोपवासतइत्युपक्रम्य॥ वैश्यैः शूद्रैर्भक्तियुतैर्म्लेच्छैरन्यैश्चमानवैरितिहेमाद्रौभविष्योक्तेः। एवंना
नाम्लेच्छगणैः पूज्यतेसर्वदस्युभिः॥ विनामंत्रैस्तामसीस्यात्किरातानांतुसंमतेतिरूपनारायणीयभविष्योक्तेश्च तथाव्रतोपवासादावपिशू
द्रस्याधिकारः श्रवणविधिसिद्धविद्यत्वाद्वैदिकमंत्राभावाच्च प्राच्यास्तु वैश्यशूद्रयोर्द्विरात्राधिकोपवासनिषेधः वैश्याःशूद्राश्चयेमोहादुपवा
संप्रकुर्वते॥ त्रिरात्रंपंचरात्रंवातेषांव्युष्टिर्नविद्यते॥ इतिहेमाद्रौभविष्योक्तेरित्याहुः॥ तत्त्वंतु प्रक्रमान्महातपोविषयोयंनिषेधइति नवरा
त्रेतु भवत्येवनवरात्रोपवासत इत्युक्त्वा ब्राह्मणैःक्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैरन्यैश्चमानवैः॥ स्त्रीभिश्चकुरुशार्दूल तद्विधानमिदंशृणु॥ इतिभविष्ये
शूद्रस्याप्युक्तेः॥ एवंप्रायश्चित्तंशूद्रेजपहोमरहितंदेयं॥ तस्माच्छूद्रंसमासाद्यसदाधर्मपथेस्थितं॥ प्रायश्चित्तंप्रदातव्यंजपहोमविवर्जितमि
ति मिताक्षरायामंगिरसोक्तेः अत्रजपहोमवर्ज्यप्रायश्चित्तदानतीर्थयात्रादौनशूद्रसंबंधविधेरुपसंहारः हविरुभयत्ववद्द्विशिष्टोद्देशवाक्य
भेदाद्द्विजानांतदभावापत्तेश्च किंतुशूद्रसंबंधिप्रायश्चित्तोद्देशेनजपहोमवर्ज्यत्वविधिलाघवात्॥ अत्रकेचित्प्रधानभूतयोर्जपहोमयोर्निषे
धेनत्वंगभूतयोः अतएवमहार्णवेलौकिकाग्नौस्त्रीशूद्रयोः प्रायश्चित्तांगव्याहृतिहोमोविप्रद्वारोक्तइत्याहुः तन्न आरंभेसर्वकृच्छ्राणां ९
समासेचविशेषतः॥ आज्येनैवचशालाग्नौजुहुयाद्व्याहृतीःपृथक्॥ श्राद्धंकुर्याद्व्रतांतेतुगोहिरण्यादिदक्षिणां॥ स्त्रीणांहोमोनकर्तव्यःपंचग

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

व्यंतथैवचेतिजाबालिना गृह्याग्निनियमात् ॥ नचाग्नेः प्रतिनिधिरस्त्वीत्युक्तंनवमेनवालौकिकाग्नेर्वचनमस्तितेनाविशेषादुभयोर्निषेधः ॥ अतोमहादानेष्वप्यधिकारः ॥ तथाचहिरण्यगर्भदानेमात्स्येशूद्रस्यैकादशसंस्काराः स्त्रीणांचषट् ॥ नमोमंत्रश्चेतिमदनरत्नादिसर्वग्रंथाः ॥ महादानेषुमात्स्येपि ॥ स्त्रीणांकुंडानिविप्रेंद्रयोन्याकाराणिकारयेत् ॥ शारदातिलकेपि ॥ वैश्यानामर्धचंद्राभंशूद्राणांचत्रिकोणकमिति शूद्राणांकुंडोक्तेः ॥ स्त्रीशूद्रयोःसधर्मत्वाच्च ॥ अतएवमात्स्येहिरण्यगर्भे नरोवायदिवानारीसर्वब्रह्मात्मसंभवं । यः करोतिमहापुण्यंशृणुतस्यापितत्फलमित्युक्तं ॥ कामधेनुदानेप्याग्नेये ॥ ब्रह्मविट्क्षत्रशूद्राणांकर्तव्यायत्नतोनृपेति ॥ भविष्योत्तरेहलपंक्तिदानेपि ॥ प्रयत्नेनमहीपालदानमेतन्नृपोत्तम ॥ दातव्यंभक्तियुक्तेनस्त्रियावापुरुषेणवा ॥ ब्रह्मांडेसप्तद्वीपदाने ॥ सप्तद्वीपाद्भयंदानमेवंकृत्वातुमानवः ॥ नारीवापुरुषोवापिवैरिंचिंलोकमाप्नुयात् ॥ धान्यपर्वतेपि ॥ दिव्यंविमानमारुह्यनारीवापुरुषोपिवा ॥ तत्रैवकार्पासाचलेपि ॥ इत्युच्चार्यनरोदद्यान्नारीवाविधिपूर्वकं ॥ तिलपर्वतेपि ॥ पुण्यक्षयादिहागत्यराजाभवतिधार्मिकः ॥ नारीवातस्यपत्नीचसुभगारूपसंयुता ॥ तथामांधात्रायुवनाश्वेनकार्तवीर्येणचैवहि ॥ दानमेतत्पुरादत्तंतत्पत्नीभिस्तथैवच नचवचनान्तावन्मात्रेधिकारः अनुवादेनफलार्थत्वात् ॥ यद्यपिनरेंद्रेत्यादिसामान्यस्यविद्वद्विषयत्वात्द्विजपरत्वमेवार्हं ॥ तथापिक्वचिच्चतुर्वर्णग्रहणात्क्वचिच्छूद्रस्यक्वचिच्चस्त्रियाःपरामर्शः ॥ स्त्रीशूद्रयोःसमानधर्मत्वाच्छ्रवणविधिसिद्धविद्यत्वात्कामित्वाच्चशूद्रस्याप्यधिकारः तदुक्तं अधिकारीभवेच्छूद्रः पूर्त्तधर्मेनवैदिकइति मोक्षधर्मे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पि ॥ मंत्रवर्जंनदुष्यंतिकुर्वाणाः पौष्टिकींक्रियामिति ॥ पंचगव्येतुस्त्रीणांविकल्पः ॥ स्त्रीशूद्रस्यविशुध्यर्थं प्राजापत्यंसमादिशेत् ॥ पंचगव्यंतुकु
र्वीतस्नात्वापीत्वाशुचिर्भवेदितिपराशरोक्तेः ॥ शूद्रेतुननिषेधः ॥ यत्त्वत्रिः ॥ पंचगव्यंपिबेच्छूद्रोब्राह्मणस्तुसुरांपिबेत् ॥ उभौतौतुल्यकर्माणौपुमा
ख्येनरकेवसेत् ॥ इतितत्प्रायश्चित्तंविनाज्ञेयं ॥ विशेषःप्रायश्चित्तरत्नेज्ञेयः एवंपूर्तेपि जलाशयोत्सर्गप्रासादप्रतिष्ठामहादानादिष्वपि शूद्रस्याधि
कारः ॥ अधिकारीभवेच्छूद्रः पूर्तेधर्मेनवैदिके इतिव्यासजातूकर्ण्योक्तेः ॥ पूर्तमाह हेमाद्रौ मदनरत्नेचजातूकर्ण्यः ॥ वापीकूपतडागादि
देवतायतनानिच ॥ अन्नप्रदानमारामः पूर्तमित्यभिधीयते ॥ तत्रैवनारदः ग्रहोपरागेयद्दानंसूर्यसंक्रमणेषुच ॥ द्वादश्यादौचयद्दानंतदेतत्पूर्तमुच्य
ते ॥ शंखः ॥ रोगिणांपरिचर्याचपूर्तमित्यभिधीयते ॥ तत्रैवस्मृत्यंतरे ॥ ग्रहोपरागेयद्दानंसूर्यसंक्रमणेषुच ॥ बहिर्वेद्यांचयद्दानंतत्सौतिकमुदाहृ
तं ॥ तेनकर्मविपाकेनदानादावप्यधिकारः ॥ मनुः ॥ दानधर्मंनिषेवेतनित्यमैष्टिकपौर्तिकं ॥ श्रौतस्मार्ताग्निकर्मांगंदानमिष्टंतुपौर्तिकं ॥ व्यासोपि
॥ वर्णानामाश्रमाणांचचातुर्वर्ण्येयुधिष्ठिर ॥ दानंधर्मंप्रवक्ष्यामियथाव्यासेनभाषितं ॥ विशेषस्तु मत्कृतेदानकमलाकरेज्ञेयः ॥ अत्रयत्रमहा
दानजलाशयोत्सर्गादौवैदिकमंत्रयुक्तवचनाद्रथकारस्येवाधानादावधिकारः शूद्रस्योक्तः तत्रद्वयीगतिः वैदिकमंत्ररहितंविप्रैः कार्यमित्येकःपक्षः
मंत्रवर्ज्यंनदुष्यंतिकुर्वाणाः पौष्टिकींक्रियामितिमोक्षधर्मेषुव्यासोक्तेः मनुरपि धर्मेप्सवस्तुधर्मज्ञाः सतांधर्ममनुव्रताः ॥ मंत्रवर्जं नदुष्यंतिप्रशं १०
सांप्राप्नुवंतिच ॥ यत्तुमेधातिथिनोक्तंयानिमंत्ररहितानिव्रतोपवासादीनि तान्यनुतिष्ठंतः शूद्रानदुष्यंतिनपुनः समंत्राण्यपिमंत्रवर्जमनुतिष्ठंतो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नदुष्यंतीति॥ समंत्रकविधौश्शूद्रान्प्रत्यप्रवृत्तत्वेनमंत्रवर्जानुष्ठानेशब्दमनुष्ठानंस्यादिति ॥ तन्न ॥ स्थपतीष्टिवच्छूद्रंगग्राहिकयाविधानेमंत्र
वर्जताविधानात् ॥ अन्यथामंत्रहीनेव्रतोपवासादावनधिकारप्रसक्त्याविधिवैयर्थ्यात् तस्मात्सन्निधानार्थमेवैतत्॥ अन्येत्वाहुः विप्रैर्वै
दिकमंत्रेणैवहोमादिकार्यम्॥वक्ष्यमाणपराशरोक्तेःमाधवीयेप्येवं॥ पौराणमंत्रेष्वाचार्यकर्तृकेषुपाठएव॥यजमानेषुपाठएवेतिकल्पतरुस्मा
र्तगौडादयः॥ युक्तंतुश्रवणविधिवशात्तेषांश्रवणमात्रंउक्तयुक्तेः श्रवणजन्यज्ञानस्यैवांगत्वात्॥ वैदिकेतुयाजमानेनमस्कारमात्रं॥ अनुमतो
स्यनमस्कारोमंत्रइतिगौतमोक्तेः गौडामैथिलाश्चैवं एवमुभयतोमुखीदानेनमोमंत्रेणहोमः यज्ञोवैनमइतिश्रुतेश्च॥अस्येतिषष्ठीश्रुत्या
यजमानस्ययाज्येतिवत्तत्संबंधित्वात् पौराणोविप्रस्य अमंत्रस्यतुशूद्रस्यविप्रोमंत्रेणगृह्यतइतिपूर्वोक्तवाराहोक्तेः॥ यत्तुसमंत्रकहोमस्यपुत्रप्र
तिग्रहांगत्वाद्भ्यात्वहृत्यादिमंत्रपाठेचस्त्रीशूद्रयोरनधिकारात्तयोर्दत्तकः पुत्रोनभवत्येवेतिशुद्धिविवेकेरुद्रधरेणोक्तम्॥तन्न भर्त्रनुज्ञयास्त्रिया अपि
प्रतिग्रहोक्तेः॥ तदाह वसिष्ठः॥नस्त्रीपुत्रंदद्यात्प्रतिगृण्हीयाद्वान्यत्रानुज्ञानाद्भर्तुरिति इदंतज्जीवनेतदूर्ध्वंतुस्वातंत्र्यान्नानुज्ञापेक्षा॥यद्य
पिमेधातिथिनाभार्यात्ववद्द्रूपंदत्तकत्वंहोमसाध्यमुक्तं स्त्रियाश्चहोमासंभवस्तथापिव्रतादिवद्विप्रद्वाराहोमादिकारयेदितिहरिनाथादयः
॥गौडनिबंधतत्त्वेप्येवं॥ एवंशूद्रस्याद्भुतरोगशांतिकर्मविपाकतुलादावपिस्त्रीशूद्राश्चसधर्माणइतिस्मृतेः॥ अतएवशूद्रकर्तृकहोमोविप्रद्वा
रैवपराशरेणोक्तः॥दक्षिणार्थंतुयोविप्रःशूद्रस्यजुहुयाद्धविः॥ब्राह्मणस्तुभवेच्छूद्रःशूद्रस्तुब्राह्मणोभवेत्॥ अत्रमाधवाचार्यः॥ योविप्रःशूद्र

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दक्षिणामादायतदीयंहविः शांतिपुष्ट्यादिसिद्धये वैदिकैर्मंत्रैर्जुहोति तत्रविप्रस्यैवदोषः ॥ शूद्रस्तुहोमफलं लभेतैवेति व्याचचक्षेएनत्रास्माभि
र्निर्णयसिंधौसविस्तरमुक्तं ॥ तेनसर्वत्रशूद्राणांवैदिकतंत्रहोमेद्वौपक्षौ ॥ विप्रद्वारासमंत्रक अमंत्रकोनाम्नाचेति ॥ ॥ अथशूद्रस्यसं-
स्काराः ॥ ॥यमः ॥ शूद्रोप्येवंविधःकार्यो विनामंत्रेणसंस्कृतः ॥ नकेनचित्समसृजत्छंदसातंप्रजापतिः छंदसामंत्रेण व्यासोपि गर्भा
धानंपुंसवनंसीमंतोजातकर्मच ॥ नामक्रियानिष्क्रमोन्नप्राशनंवपनक्रिया ॥ कर्णवेधोव्रतादेशोवेदारंभक्रियाविधिः ॥ केशांतःस्नानमुद्वाहो
विवाहाग्निपरिग्रहः ॥ त्रेताग्निसंग्रहश्चैवसंस्काराःषोडशस्मृता इत्युक्त्वाह नवैताकर्णवेधांतामंत्रवर्जंक्रियाःस्त्रियः ॥ विवाहोमंत्रतस्तस्याःशू
द्रस्यामंत्रतोदश ॥ यत्तुस्मृतिकौमुद्यांमदनपालेनोक्तम् ॥ ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यानागर्भाधानसीमंतजातकर्मनामकरणान्नप्राशनचूडोपनयनव्रत
चर्याध्ययनसमावर्तनविवाहयज्ञदानानिसमानानीति ॥ स्कमंतूक्तोद्विजानामेवोक्तेर्विवाहमात्रंसंस्कारंशूद्रोपिलभतांसदेति ब्राह्माच्च ॥ नशूद्रस्य
जातकर्मादि एवंचौलाभावः चूडाकर्मद्विजातीनांसर्वेषामेवधर्मतइतिमनूक्तेरिति ॥ तच्चिंत्यं ॥ सीमंतवचनस्योपनयनादिसाम्यार्थत्वादन्य
थादानेप्यनधिकारापत्तेः ॥ मानवीयेचधर्मतइत्युक्तेः शूद्रेहोमादिनिषेधात् ॥ तदाहमनुः ॥ बैजिकैर्गार्भिकैर्होमैश्चूडामौंजीनिबंधनैः ॥ बैजिकंगार्भिकं
चैनोद्विजानामपमृज्यतइति अतएवमदनरत्नेहिरण्यगर्भदाने गर्भाधानंपुंसवनंसीमंतोन्नयनंतथा ॥ कुर्युर्हिरण्यगर्भस्यततस्तेद्विज ११
पुंगवाः इत्युक्त्वा जातकर्मादिकाःकुर्यात्क्रियाःषोडशचापराः ॥ इत्यत्रमात्स्ये स्त्रियाजातकर्मनामकरणनिष्क्रमान्नप्राशनचूडाविवाहाःषट्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

संस्काराः शूद्राणां तु षडेते पंचमहायज्ञाश्चेत्येकादशेत्युक्तम् ॥ रूपनारायणहरिहरभाष्ययोरप्येवं ॥ शूद्रस्योपनयनवर्जा गर्भाधानादिविवाहांताः
नवसंस्कारा इति जयपालः ॥ शार्ङ्गधरस्तु द्विजानां षोडशैवस्युः शूद्राणां द्वादशैव हि ॥ पंचैव मिश्रजातीनां संस्काराः कुलधर्मतः ॥ वेदव्रतोपनयनमहा
नाम्नीमहाव्रतं ॥ विना द्वादश शूद्राणां संस्कारा नाममंत्रत इत्याह ॥ अपरार्कस्तु ॥ गर्भाधानमृतौ पुंसइत्यत्राह ॥ एतच्चातुर्वर्ण्यपरं न द्विजातिमात्रप
रं तथा सत्युपनयनं विधायवाच्यं स्यादिति तेन तन्मते गर्भाधानपुंसवनसीमंतजातकर्मनामकरणनिष्क्रमान्नप्राशनचौलाख्याः अष्टौ भवंति कल्पत
रौ ब्राह्मे तु विवाहमात्रं संस्कारं शूद्रोपि लभतां सदेत्युक्तं ॥ अत्र सदसच्छूद्रगोचरत्वेन देशभेदाद्वा व्यवस्थेति तत्त्वं ॥ यत्तु मनुः ॥ न शूद्रे पातकं किंचिन्न
च संस्कारमर्हतीति तदर्थमाह मेधातिथिः ॥ यत्सामान्यतो निषिद्धं स्तेयानृतादि न तदतिक्रमे स्य तथा पापं यथा द्विजानां उपनयनरूपं संस्कारं च
नार्हतीति ते च तूष्णीं कार्याः पूर्वोक्तयमाद्युक्तेरिति दिक् ॥ शूद्रस्य चौले चनपंचचूडतादिपक्षः तस्य गोत्रचिन्हत्वाच्छूद्रे च तदभावात् यद्यपि तस्मा
दाहुः सर्वाः प्रजाः काश्यप्य इति शतपथश्रुतेर्गोत्रनाशे तु काश्यप इति हेमाद्रौ व्याघ्रपादोक्तेश्च काश्यपं गोत्रमस्ति अत एव पिंडादिनिर्वपेद्वीरनाम
तो गोत्रतस्तथेति हेमाद्रौ शूद्रश्राद्धे भविष्यवचनं तथापि श्राद्ध एव तत् न तु प्रवरप्राप्तौ प्रमाणमस्ति ऋष्यपत्यत्वाभावाच्च ॥ अत एव मनु
ना द्विजानां धर्मत इत्युक्तं अर्थप्राप्तं शूद्रस्य केशवपनं तु न वार्यत इति मेधातिथिः तत्र चौले विकल्पेन शूद्राणां सर्वमुंडनं शिखाधारणं वा शूद्रस्यानि
यताः केशवेशा इति वसिष्ठोक्तेः अत एव हारीतः स्त्रीशूद्रौ तु शिखां छित्वा क्रोधाद्वैराग्यतोपि वा ॥ प्राजापत्यं प्रकुर्यातां निष्कृतिर्नान्यथा भवेदिति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तच्छूद्रेप्रायश्चित्तमाह अतएवगौडस्त्रीणांविधवानांशिखादृश्यते यत्तुपाद्मे नशिखीनोपवीतीस्यान्नोच्चरेत्संस्कृतांगिरं॥मध्यपत्रेन मं
जीतब्रह्मवृक्षस्यभामिनिइति तन्मुंडित्वपरिग्रहपक्षेइतिदिक्॥विशेषस्तुमत्कृतेनिर्णयसिंधौज्ञेयः॥ तथा शूद्राणांपंचमहायज्ञाश्च भवंति
॥भार्यारतः शुचिर्भृत्यभर्ताश्राद्धक्रियारतः॥नमस्कारेणमंत्रेण पंचयज्ञान्नहापयेदितियाज्ञवल्क्योक्तेः॥एतच्चमिताक्षरायांस्पष्टं॥भारतेराजध
र्मेषु तस्माच्छूद्रः पाकयज्ञैर्यजेताव्रतवान्स्वयं॥दक्षिणा पाकयज्ञानांहिरण्यंतुविधीयते ॥ तेच्चवाजसनेयिशाखयाकार्याः शूद्रावाजसने
यिनइतिगौडनिबंधेदक्षोक्तेः॥हरिहरभाष्येविवाहप्रकरणेप्येवमुक्तं॥अन्यत्प्रयोगेव्यक्तीभविष्यतीतिसंक्षेपः॥ ॥इतिश्रीजगद्गुरुनाराय
णभट्टसूरिसूनुरामकृष्णभट्टात्मजकमलाकरकृतेशूद्रधर्मेशूद्रसंस्काराः॥ ॥अथशूद्रश्राद्धनिर्णयः॥ ॥तत्रश्राद्धक्रियारतइतिप्रागुक्ते-
र्नित्यनैमित्तिककाम्येषुसिद्धोधिकारः॥एवंस्त्रीणां॥ स्वभर्तृप्रभृतित्रिभ्यः स्वपितृभ्यस्तथैवच॥विधवाकारयेच्छ्राद्धंयथाकालमतंद्रितेतिस्मृति
रत्नावल्यांमनूक्तेः॥तच्चश्राद्धंस्त्रीशूद्राणांमंत्रवर्जंतूष्णींभवति॥स्त्रीणाममंत्रकंश्राद्धंतथाशूद्रास्कृतस्यच॥प्राग्द्विजाश्चवृतादेशात्तेचकुर्युस्त
थैवतदितिहेमाद्रौमरीचिवचनात्॥अयमेवविधिःप्रोक्तः शूद्राणांमंत्रवर्जितः॥अमंत्रस्यतुशूद्रस्यविप्रोमंत्रेणगृह्यतइतिब्राह्मोक्तेश्च॥अत्रश्रा
द्धप्रकरणेपिपरिभाषात्वाच्छूद्रस्यस्नानदानादौसर्वत्रविप्रेणमंत्रपाठःकार्यः॥सोपिपौराणस्यैव एवंस्त्रियाअपीतिशूलपाणिः प्राग्द्विजाश्चेत्यचूडाः १२
त्रिवर्षपरम्॥अनुपेतोपिकुर्वीतमंत्रवत्पैतृमेधिकम्॥ यद्यसौकृतचूडःस्याद्यदिस्याच्चत्रिवत्सरः॥इतिसुमंतूक्तेः स्मृत्यर्थसारेअनुपनीताःस्त्री

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शूद्रश्च श्राद्धमृत्विजा कारयेयुः स्वयंवामंत्रकंकुर्युः द्विजस्त्रियस्तुस्वयंसंकल्पमात्रंकृत्वावैदिकमंत्रयुक्तं सर्वंब्राह्मणद्वाराकारयेयुरितिप्रयोगपा
रिजातः अतएवस्त्रीणामित्यकृतविवाहस्त्रीपरमितिहेमाद्रिराह ॥ अनुपनीतस्तुवैदिकमंत्रयुक्तं सर्वंस्वयमेवकुर्यात् ॥ विशेषस्तुनि
र्णयसिंधौज्ञेयः॥ शूद्रस्यतुसदाऽमश्राद्धमेव ॥ सदाचैवतुशूद्राणामामश्राद्धंविधीयते इतिसुमंतूक्तेः ॥ पृथ्वीचंद्रोदयेमात्स्येपि ॥ एवंशूद्रोपिसा
मान्यंवृद्धिश्राद्धंचसर्वदा ॥ नमस्कारेणमंत्रेणकुर्यादामान्नवत्सदा ॥ तत्रैववृद्धपराशरः॥ आमान्नेनतुशूद्रस्यतूष्णींतुद्विजपूजनम् ॥ आमश्रा
द्धंतुनिर्वाप्यसजातीनाशयेदथ॥ सएव॥ आमंशूद्रस्यपक्वान्नंपक्वमुच्छिष्टमुच्यते ॥ तेनशूद्रगृहेपक्वहोमोनेतिकेचित् ॥ हेमाद्रौभविष्ये॥ धर्मेप्सवस्तु
धर्मज्ञायदिशूद्राःप्रकुर्वते॥ अग्नौकरणमंत्रश्चनमस्कारोविधीयते॥ अग्नयेकव्यवाहनायनमः सोमायपितृमतेनमइत्ययंमंत्रः आवाहनादिकर्त्तव्यं
यथाशूद्रेणतच्छृणु॥ देवानांदेवनाम्नातुपितॄणांनामगोत्रतः ॥ पिंडादिनिर्वपेद्धीरनामतोगोत्रतस्तथा ॥ शूद्राणांकाश्यपंगोत्रमितिहेमाद्रिः एवं
तर्पणादिषुज्ञेयं॥ येतुऋष्यपत्यत्वाभावाच्छूद्रेगोत्रमेवनास्तीत्याहुस्तेमूर्खाएव॥ तत्रैवभविष्ये॥ शूद्रस्तुगृहपाकेनतत्पिंडान्निर्वपेत्तथा॥ सक्तु
मूलफलंतस्यपायसंवाभवेत्स्मृतं॥ तेनपक्वमुच्छिष्टमुच्यतेइत्येतद्विहितभिन्नपरं श्राद्धपरंवा शूद्रकर्तृकवैश्वदेवपरमितिस्मार्त्तगौडाः अन्यथासर्व
त्रपक्वनिषेधादेवश्राद्धेप्यामसिद्धेः॥ शूद्रस्यामविधिर्व्यर्थःस्यात् ॥ तेनश्राद्धेसर्वत्रामप्राप्तौपिंडेपायसादेःप्रतिप्रसवः॥ देवताभ्यःपितृभ्यश्चेत्ययंवानम-
स्कारमंत्रइतिविज्ञानेश्वरमदनपालादयः हेमाद्रिस्तुशूद्रोप्यमंत्रवत्कुर्यादनेनविधिनाबुधइतिमात्स्येमंत्रनिषेधान्नाममंत्रेणेत्याह ॥ यच्चपृथ्वीचंद्रो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

द्ये स्कांदे ॥ राजकार्येनियुक्तस्यबंधनिग्रहवर्तिनः ॥ व्यसनेषुचसर्वेषुश्राद्धंविप्रेणकारयेदिति ॥ नच्छूद्रेपितुल्यं ॥ किंतु श्राद्धे शूद्रस्यनब्राह्मणः प्र
तिनिधिः ॥ ब्राह्मणोहीनवर्णस्यनकुर्यादौर्ध्वदेहिकं ॥ शूद्रोपिवाब्राह्मणस्यविनापारसवात्क्वचित् इतितत्रैवपारस्करोक्तेः पारसवः ऊढशूद्रापु
त्रः विष्णुपुराणे दानंचदद्याच्छूद्रोपिपाकयज्ञैर्यजेतवा ॥ पित्र्यादिकंचयत्सर्वंशूद्रः कुर्वीततेनवै ॥ तेनपाकेन ॥ इदंकलीतरपरमितिस्मार्तगौ
डाः यत्तुभारतेराजधर्मेषु यवनाः किराताः गांधाराश्चीनाः शबरबर्बराः ॥ शकास्तुषाराः कंकाश्चपल्हवाश्चांध्रमद्रकाइत्युक्त्वा ब्रह्मक्षत्रप्रसूता
श्चवैश्याःशूद्राश्चमानवाः ॥ कथंधर्मानूचरिष्यंति सर्वेविषयवासिनः इतिचोक्त्वा वेदधर्मक्रियाश्चैव तेषांधर्मोविधीयते ॥ पितृयज्ञास्तथाकूपाः
प्रपाश्चशयनानिवा ॥ दानानिचयथाकालं द्विजेभ्योविसृजेत्सदा तथा दक्षिणासर्वयज्ञानांदातव्याभूतिमिच्छता ॥ पाकयज्ञामहार्हाश्चकर्तव्याःस
र्वद स्युभिरितिम्लेच्छादीनांश्राद्धविधानं तदपिसजातीयभोजनंद्रव्यदानादिपरं ॥ विष्णूशनसौ नपक्वंभोजयेद्विद्वान् सच्छूद्रोपिकदाचन ॥ भो
जयन्प्रत्यवायीस्यान्नचतस्यफलंलभेत् ॥ यत्रापिद्विजानांपाकनियमः यथालघुहारीतः ॥ एकोद्दिष्टंतुकर्तव्यंपाकेनैवसदास्वयमिति यथा
वास्मृतिदर्पणेगालवः मृताहंचसपिंडंचगयाश्राद्धंमहालयं ॥ आपन्नोपिनकुर्वीतश्राद्धमामेनकर्हिचिदिति लौगाक्षिः अन्नेनैवाब्दिकंकुर्याद्धेम्नावा
मेननक्वचिदिति तत्रापिशूद्रस्याममेव ॥ सदाचैवतुशूद्राणामामश्राद्धंविधीयत इतिस्मृत्यंतरोक्तेः शूद्रस्यदशपिंडाद्यामेनैवेतिहलायुधः ॥ त १३
न्न पूर्ववचनैः पायसादेरपिविधानात् ॥ तच्चशूद्रकर्तृकमामश्राद्धमपराण्हएव ॥ ननुद्विजवत्पूर्वाण्हेमध्यान्हासरतोयस्तुकुतुपः समुदाह्नः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आमश्राद्धं तु तत्रैव पितॄणां दत्तमक्षयमिति सूमंतूक्तेरित्यापरार्के हेमाद्रौ चोक्तं ॥ पुत्रजन्मनि हिरण्यश्राद्धमेव तदाह हेमाद्रौ संवर्त्तः पुत्रजन्मनि कु
र्वीत श्राद्धं हेम्नैव बुद्धिमान् ॥ न पक्केन न चामेन कल्याणान्यभिकामयन् आमहेमश्राद्धादौ विशेषस्तु मत्कृते निर्णयसिंधौ ज्ञेयः ॥ क्रियानिबंधे व्यासः ॥ हि
रण्यमामश्राद्धीयं लब्धं यत्क्षत्रियादितः ॥ यथेष्टं विनियोज्यं स्याद्भुंजीयाद्ब्राह्मणास्स्वयं विप्राल्लब्धं भुंजीयात्क्षत्रियादिलब्धे तु यथेष्टं विनियोगः ते
नापि श्राद्धं वैश्वदेवादिन कार्यं ॥ देवोद्देशेन त्यक्तस्य देवतांतराय त्यागायोगादिति देवयाज्ञिकः ॥ शूद्रलब्धे नूक्तं तत्रैव षट्त्रिंशन्मते आमं शूद्रस्य य
त्किंचिच्छ्राद्धिकं प्रतिगृह्यते ॥ तत्सर्वं भोजनायालं नित्यनैमित्तिके न तु ॥ गौडश्राद्धितत्वेंगिराः शूद्रवेश्मनि विप्रेण क्षीरं वा यदि वा दधि ॥ निवृत्तेन
न भोक्तव्यं शूद्रान्नं तदपि स्मृतं ॥ शूद्राद्विप्रगृहेष्वन्नं प्रविष्टं तु सदा शुचि पराशरः तावद्भवति शूद्रान्नं यावन्न स्पृशति द्विजः ॥ द्विजातिकरसंस्पृष्टं
सर्वं तन्न विरुध्यते ॥ विष्णुपुराणे ॥ संप्रोक्षयित्वा गृण्हीयाच्छूद्रान्नं गृहमागतं ॥ अंगिराः ॥ पात्रांतरगतं ग्राह्यं दुग्धं स्वगृहमागतं ॥ तथा अनुपनीतस्त्री
शूद्रादेरुत्तरीयेण सव्यापसव्ये ज्ञेये ॥ तच्चोत्तरीयं वस्त्रोत्तरीयाभावे द्व्यंगुलं त्र्यंगुलं चतुरंगुलं वा परिमंडलं ॥ षण्णवत्यंगुलं दीर्घमिति जातूक
र्ण्योक्तं ज्ञेयं तदभावे उपरिवासोमात्रं अपसव्यं कमाहूस्त्वं कृत्वा कश्चित्सगोत्रजः ॥ इति ब्राह्मोक्तेरिति मैथिलवाचस्पतिः ॥ स्मृतिकौमुद्यां बोधायनः ॥
शूद्राणामित्युपक्रम्य उपवीतं वस्त्रविन्यासादिति ॥ शंखः ॥ चतुर्भिर्दर्भपिंजूलैर्ब्राह्मणस्य पवित्रकं ॥ एकैकन्यूनमुद्दिष्टं वर्णे वर्णे यथाक्रमं ॥ मंडले तु शूद्रस्या
भ्युक्षणं मतमित्यादि निर्णयसिंधौ ज्ञेयं ॥ शूद्रस्य तिलकविधिरुक्तः ॥ पराशरपुराणे ॥ ऊर्ध्वपुंड्रं त्रिपुंड्रं च वर्तुलं च चतुरस्रकं ॥ अर्धचंद्रादिकं लिंगं वेदनि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

ष्ठोनधारयेत् ॥ वेदनिष्ठइत्युक्तेः शूद्रेऽनुज्ञा मदनपारिजातेब्राह्मे ॥ ऊर्ध्वपुंड्रंद्विजः कुर्यात्क्षत्रियस्तुत्रिपुंड्रकं ॥ अर्धचंद्रंतुवैश्यश्चवर्तुलंशूद्रजा
तिषु ॥ विष्णुवाश्वलायनौ ॥ शंखचक्राद्यंकनंचगीतनृत्यादिकंतथा ॥ एकजातेरयंधर्मोनजातुस्याद्द्विजन्मनः ॥ पुरुषार्थप्रबोधशिवसर्वस्वादौतुस्त्रीशू
द्रयोर्विभूतिधारणमप्युक्तं ॥ ॥ इतिरामकृष्णभट्टात्मजकमलाकरभट्टकृतेशूद्रकमलाकरेशूद्रश्राद्धनिर्णयः ॥ अथशूद्राणांविहितनिषिद्धधर्माः ॥
लघुपराशरः ॥ विक्रीणन्मद्यमांसादित्वभक्ष्यस्यचभक्षणं ॥ कुर्वन्नगम्यागमनंशूद्रःपततितत्क्षणात् ॥ कपिलाक्षीरपानेनब्राह्मणीगमनेनच ॥ वेदा
क्षरविचारेणशूद्रश्चांडालतांव्रजेत् ॥ यत्तुसएव लवणंमधुमद्यंचदधितक्रंघृतंपयः ॥ नदुष्येच्छूद्रजातीनांकुर्यात्सर्वेषुविक्रयमिति ॥ तदापद्विषय
मितिस्मृतिकौमुदी ॥ असच्छूद्रपरमुक्तं ॥ एवमसच्छूद्राणांमद्यमांसभक्षणेपिनदोषः निषिद्धमांसंविना । अतःसुरापशूद्रसंसर्गेनदोषः ॥ पति
तसंसर्गे हिंसः नचार्यंतथा ॥ द्विजानांतुतन्निषेधात्पातित्यमिनितत्संसर्गेशूद्रस्यदोषएव शूद्रस्यवर्जनेत्वभ्युदयः तदाहमनुः नमांसभक्षणेदो
षोनमद्येनचमैथुने ॥ प्रवृत्तिरेषाभूतानांनिवृत्तिस्तुमहाफलेति सच्छूद्रैर्वर्ज्यमेव यत्तुकालिकापुराणे ॥ विक्रयंसर्ववस्तूनांकुर्वन्शूद्रोनदोष
भाक् ॥ मधुचर्मसुरालाक्षांभक्त्वामांसंचपंचममिति ॥ अत्रअनापदिमध्वादिनिषेध इतिकल्पतरुः ॥ पराशरपुराणेपि ॥ पिण्याकमांसवस्त्रैलग
व्यंतकादिकंनथा ॥ शूद्रादेवतुसंग्राह्यंनद्विजेभ्यः कदाचन ॥ स्कांदेप्रभासखंडे ॥ नदर्भानुद्धरेच्छूद्रोनपिबेत्कापिलंपयः ॥ मध्यपत्रेनभुंजीत ब्रह्म
वृक्षस्यभामिनि ॥ नोच्चरेत्प्रणवंमंत्रंपुरोडाशंनभक्षयेत् ॥ नशिखीनोपवीतीस्यान्नोच्चरेत्संस्कृतांगिरं ॥ नपठेद्वेदवचनंत्रिषवंनहिसेवयेत् ॥ नस

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्कारेणमंत्रेणक्रियासिद्धिर्भवेद्ध्रुवं ॥ निषिद्धाचरणंकुर्वन्पितृभिः सहमज्जति ॥ अन्यान्यपिनिषिद्धानि मात्स्येकलिधर्मेषु ॥ ततःप्रभृत्ययंलोकःस
र्वोव्यापत्स्यतेभृशमित्युपक्रम्य ॥ ब्राह्मणाः शूद्रयोनिस्थाः शूद्रावैमंत्रयोनयः ॥ उपस्थास्यंतितान्विप्रान्वेदार्थमभिलिप्सवः ॥ लैंगेपि शूद्राणांमंत्र
योनिश्चसंबंधोब्राह्मणैः सह ॥ भवतीहकलौतस्मिन्शयनासनभोजनैः ॥ राजानःशूद्रभूयिष्ठाब्राह्मणान्बाधयंतिते ॥ शूद्राश्चब्राह्मणाचाराः शूद्रा
चाराश्चब्राह्मणाः ॥ अक्षत्रियाश्चराजानोविप्राःशूद्रोपजीविनः ॥ शूद्राभिवादिनःसर्वेब्राह्मणैरभिवंदिताः ॥ आसनस्थान्द्विजान्दृष्ट्वानचलत्यल्प
चेतसः ॥ ताडयंतिद्विजेंद्रांश्चशूद्रावैस्वल्पबुद्धयः ॥ आस्येनिधायवैहस्तं कर्णेशूद्रस्यवैद्विजाः ॥ नीचस्यचतदावाक्यंवदंतिविनयेनतु ॥ आधीयंते
तथावेदान्शूद्राधर्मार्थकोविदाः ॥ यजंतेचाश्वमेधेनराजानः शूद्रयोनयः ॥ तस्मादायुर्बलंरूपंकलिंप्राप्यप्रहीयते ॥ तदात्वल्पेनकालेनसिद्धिंगच्छं
तिमानवाः ॥ धन्याधर्मंचरिष्यंतियुगांतेसमुपस्थिते ॥ त्रेतायांवार्षिकोधर्मइत्युक्त्वातदन्हाप्राप्यतेकलौ ॥ कौर्मेप्येतेश्लोकाःपाठांतरयुताः कौर्मे ॥ शुक्ल
दंताजिनाख्याश्चमुंडाः काषायवाससः ॥ शूद्राधर्मंचरिष्यंतियुगांतेसमुपस्थिते ॥ ताडयंतिद्विजेंद्रांश्चशूद्राराजोपजीविनः ॥ उच्चासनस्थान्शूद्रांश्चद्वि
जमध्येपरंतप ॥ पुष्पैश्चभूषणैश्चैवतथान्यैर्मंडनंद्विजाः ॥ शूद्रानभ्यर्चयंत्यल्पश्रुतभाग्यबलान्विताः ॥ नप्रेक्षंतोर्चितस्यापिशूद्राद्विजपरान्नृप ॥
सेवावसरमालोक्यद्वारितिष्ठंतिचद्विजाः ॥ वाहनस्थान्समावृत्यशूद्रान् शूद्रोपजीविनः ॥ सेवंतेब्राह्मणास्तांस्तुस्तुवंतिस्तुतिभिःकलौ ॥ अध्याप
यंतिवैवेदान्शूद्रान्शूद्रोपजीविनः ॥ पठंतिवैदिकान्मंत्रान्नास्तिक्यंघोरमाश्रिताः ॥ अत्रतस्मादेवंनकुर्यादितिनिषिध्यते ॥ स्कांदकौर्मयोः क

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

लिधर्मेषुत्रयोमायानरोवक्तासंवादोनारदस्यतु ॥ तत्रबौद्धंचजैनंचशाक्तंशैवंचवैष्णवं ॥ योगज्ञानमतंभ्रांतंविरुद्धंवेदशास्त्रतः ॥ वर्तिष्यंतेकलौ
ब्रह्मन्तन्मतेनद्विजातयः ॥ स्त्रियःशुश्रूषणंपत्युर्विप्राणांशूद्रजातयः ॥ पित्रोःपुत्राःपरित्यज्यजपहोमादिसाधनम् ॥ कुर्वंतेकाम्यकर्मा
णिहृष्टार्थानिपतंत्यधः ॥ लौकिकैर्नामभिर्गीतैर्दैवताराधनंतुयत् ॥ शूद्रादीनामयंधर्मोनद्विजानांकदाचन ॥ शूद्राणांकृतकैर्गीतैर्दैवताग्रेक
लौयुगे ॥ नृत्यंकुर्वंतिविप्राद्याअवज्ञायश्रुतीरितं ॥ गायंतिविविधवागीतंश्रोतॄणामपिपापदाः ॥ विष्णुपुराणे ॥ अपहायनिजंकर्मकृष्णकृष्णेतिवादि
नः ॥ तेहरेर्द्वेषिणःपापाधर्मार्थंजन्मयद्धरेः ॥ तत्रैव द्विजशुश्रूषयैवैषपाकयज्ञाधिकारवान् ॥ निजानतिचवैलोकान्शूद्रोधन्यतरस्ततः ॥ दानंचद
द्याच्छूद्रोपिपाकयज्ञैर्यजेन्नच ॥ पित्र्यादिकंचवैसर्वंशूद्रःकुर्वीतवैनरः ॥ पाकयज्ञाःपंचमहायज्ञाः पाकशब्दस्यतंपाकेनमनस्येत्यादौप्राश
स्त्यार्थत्वात् ॥ यद्वायोऽस्मत्साकतरइतिवदल्पार्थः ॥ मदनपारिजातेबृहस्पतिः ॥ शौचंब्राह्मणशुश्रूषासत्यमक्रोधएवच ॥ शूद्रकर्मतथामंत्रोनम
स्कारोस्यचोदितः ॥ भारतेअनुशासनिकेपर्वणि ॥ दृष्ट्वापितामहःशूद्रमभिभूतंतुतामसैः ॥ द्विजशुश्रूषणंधर्मंशूद्राणांतुप्रयुक्तवान् ॥
नश्यंतितामसाभावाःशूद्रस्यद्विजभक्तितः ॥ द्विजशुश्रूषयाशूद्रःपरंश्रेयोधिगच्छति ॥ अहिंसकःशुभाचारोदेवताद्विजपूजकः ॥ शूद्रोध
र्मफलैरिष्टैःस्वधर्मेणैवयुज्यते ॥ तथा स्वाहाकारनमस्कारौमंत्रौशूद्रोविधीयताम् ॥ ताभ्यांशूद्रःपाकयज्ञैर्यजेतब्रह्मवान्स्वयं ॥ ब्रह्ममंत्रः ॥
संचयांश्चनकुर्वीतजातुशूद्रःकथंचन ॥ पापीयान्हिधनंलब्ध्वाबाधेतापिगरीयसः ॥ राज्ञावासमनुज्ञातःकामंकुर्वीतधर्मतः ॥ आपस्तंबः ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शुश्रूषाशूद्रस्येतरेषांवर्णानांपूर्वस्मिन्पूर्वस्मिन्निःश्रेयसंभूयः बोधायनः॥ शूद्राणामार्याधिष्ठितानांमासिमासिवपनमर्थवदाचमनकल्पउपवीतं
वस्त्रविन्यासादि अर्योवैश्यः अर्यः स्वामिवैश्ययोरितिपाणिनिः ॥ मनुरपि शूद्राणांमासिकंकार्यंवपनंन्यायवर्त्तिनाम्॥ वैश्यवच्छौच
कल्पश्चद्विजोच्छिष्टंचभोजनम्॥ शौचमाचमनंसूतसूतकंचैववैश्यवत्॥ त्रिराचमनंपंचदशरात्र माशौचमित्यर्थः॥यत्तुयाज्ञवल्क्यः॥ शुद्धे
रन्स्त्रीचशूद्रश्चसकृत्स्पृष्टाभिरततइति॥ तदसच्छूद्रपरमितिमदनपालः अंततः तालुगाभिः ओष्ठोनमार्जनघ्राणस्पर्शादिकं तु स्त्री शूद्रया
नभवतिइति॥ त्रिः प्राश्यापोद्विरुन्मृज्य खान्यद्भिः समुपस्पृशेदितियाज्ञवल्क्येनत्रिः प्राशनेएवतदुक्तेरितिकेचित्॥ अन्येतूपलक्षणत्वात्
स्त्रीशूद्रयोरपिभवति॥ अतएवस्त्रीचशूद्रश्चेति शूद्रेविशेषमात्रमुक्तमित्याहुः॥ उच्छिष्टंभांडस्थःशेषः नतुभुक्तिपात्रस्थं॥नशूद्रायमतिं
दद्यान्नोच्छिष्टंनहविःप्लुतमितिपूर्वोक्तेः॥ ॥अन्येतुयथाश्रुतमाहुः॥ गौतमः॥ शूद्रश्चतुर्थोवर्णएकजातिस्तस्यसत्यमक्रोधः शौचमाच
मनार्थेपादप्रक्षालनमेवैके॥ श्राद्धकर्मभृत्यभरणंस्वदारवृत्तिरनुज्ञातोस्यनमस्कारोमंत्रः पाकयज्ञैः स्वयंयजेतेत्येकेइति॥ पाकयज्ञैर
ष्टकादिभिःस्वयंयजेतनर्त्विगादिभिरितितद्भाष्येस्वयमिति पत्नीत्यादिव्यावृत्त्यर्थमितिलक्ष्मीधरः॥ एकेत्युक्तेर्विप्रद्वारापिप्रतिष्ठादावुक्तत्वात्॥
शक्तः स्वयमशक्तस्तुविप्रद्वारा॥ सच्छूद्रःस्वयमसच्छूद्रोविप्रद्वारेतिजयपालः॥ हेमाद्रौभारते ॥ श्राद्धकर्मनयश्चैव सत्यमक्रोधएवच॥स्वे
षुदारेषुसंतोषः शौचंनित्यानसूयता॥ आत्मज्ञानंतितिक्षाचधर्मःसाधारणोनृप॥ चातुर्वर्ण्यस्येतिशेषः॥ शूद्राणांपुराणश्रवणेनात्मज्ञानं॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रोतव्यइतिनियमस्तुद्विजपरइतिव्रतहेमाद्रिः ॥ भगवद्गीतासु ॥ मांहिपार्थव्यपाश्रित्ययेपिस्युःपापयोनयः ॥ स्त्रियोवैश्यास्तथाशूद्रास्तेपि यांतिपरांगतिं ॥ हेमाद्रौविष्णुः ॥ क्षमाशौचंदमोदानमिंद्रियंसत्यसंयमो ॥ अहिंसागुरुशुश्रूषा तीर्थानुशरणंदया ॥ आर्जवंलोभशून्यत्वं देवब्राह्मणपूजनं ॥ अनभ्यसूयाचतथाधर्मःसामान्यउच्यते ॥ तद्वृत्तिमाहतुर्मनुपराशरौ ॥ शुश्रूषैवतुशूद्रस्यधर्मोनिःश्रेयसःपरः ॥ शुचि रुत्कृष्टशुश्रूषुर्मृदुवागनहंकृतः ॥ ब्राह्मणाद्याश्रयोनित्यमुत्कृष्टांजातिमश्नुते ॥ शूद्रस्तुवृत्तिमाकांक्षन्क्षत्रमाराधयेद्यदि ॥ धनिनंवाप्युपारा ध्यवैश्यंशूद्रोजिजीविषेत् ॥ स्वर्गार्थमुभयार्थंवाब्राह्मणानेवराधयेत् ॥ विप्रसेवैवशूद्रस्यविशिष्टंकर्मकीर्त्यते ॥ यदतोन्यद्धिकुरुतेतद्भवत्य स्यनिष्फलं ॥ विप्रसेवांविनाकृतमपिस्नानदानाद्यकृतमित्यर्थः ॥ सेव्यंप्रत्याह ॥ प्रकल्प्यातस्यतैर्वृत्तिःस्वकुटुंबाद्यथार्हतः ॥ शक्तिंचावेक्ष्यदा क्ष्यंचभृत्यानांपरिसंग्रहे ॥ तैर्द्विजैःपुत्रवदसौपालनीयइतिमेधातिथिः ॥ उच्छिष्टमन्नंदातव्यंजीर्णानिवसनानिच ॥ पुलकाश्चैवधान्यानां जीर्णाश्चैवपरिच्छदाः ॥ पुलकाधान्यकणाःउच्छिष्ट भुक्तशिष्टंभांडस्थमितिमेधातिथिः ॥ गौतमः ॥ तेभ्योवृत्तिंविलप्सेतजीर्णान्युपानच्छ त्रवासःकूर्चादीन्युच्छिष्टाशनंशिल्पंवृत्तिश्चयद्यार्यमाश्रयेद्भर्तव्यस्तेनक्षीणोपिशूद्रेणचोत्तरस्तदर्थोस्यनिचयःस्यादिति ॥ क्षीणोवृत्तिहीनस्तेना र्येणभर्तव्यस्तेनशूद्रेणचोत्तरआर्योभर्त्तव्यइत्यर्थः ॥ उच्छिष्टदानंदासपरं ॥ अन्येतु उच्छिष्टमन्नंदातव्यंशूद्रायागृहमेधिने ॥ गृहस्थायतुदा तव्यमन्नमेवदिनेदिनेइतिव्याघ्रोक्तेरुच्छिष्टनिषेधेगृहस्थपरइत्याहुः ॥ मदनरत्नेप्येवं ॥ तथातपःशूद्रस्यसेवनं ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ शूद्रस्यद्विज

Nepal Sanskriṭ University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शुश्रूषातयाजीवन्वणिक्भवेत् ॥ शिल्पैर्वाविविधैर्जीवेद्द्विजातिहितमाचरन् ॥ नृसिंहपुराणे ॥ अयाचितंप्रदातास्यात् कृषिंवृत्त्यर्थमाश्रयेत् ॥
पुराणंशृणुयान्नित्यंनरसिंहस्यपूजनम् ॥ उशनाः ॥ शूद्रस्यद्विजशुश्रूषासर्वशिल्पानिवाप्यथ ॥ विक्रयःसर्वपण्यानांशूद्रधर्मउदाहृतः ॥ देवलः ॥
शूद्रधर्मस्त्रिवर्णशुश्रूषा कलत्रादिपोषणं कर्षणपशुपालनभारोद्वहनपण्यव्यवहारचित्रकर्मनृत्यगीतवेणुमृदंगवादनानीति ॥ मनुः ॥ अशक्नु
वंस्तुशुश्रूषांशूद्रःकर्त्तुंद्विजन्मनाम् ॥ पुत्रदारात्ययंप्राप्तोजीवेत्कारुककर्मभिः ॥ यैःकर्मभिःप्रचरितैःशुश्रूष्यंतेद्विजातयः ॥ तानिकारुककर्मा
णिशिल्पानिविविधानिच ॥ कुर्यादितिशेषः ॥ नृसिंहपुराणे ॥ दूराच्छूद्रेणोपचार्यो ब्राह्मणोग्निरिवज्वलन् ॥ एवंधर्माचरणेलोकमाहपैठीनसिः ॥
गांधर्वंशूद्रस्यस्थानमित्यर्थः ॥ ॥ इतिश्रीरामकृष्णभट्टसुतकमलाकरभट्टकृते शूद्रकमलाकरे शूद्राणांविहितनिषिद्धानि ॥ ॥ अथ
शूद्रस्यसंस्कारप्रयोगः ॥ ॥ तत्रादौसर्वकर्मांगत्वात्पुण्याहवाचनमाचारानुसारेणोच्यते व्यासः संपूज्यगंधमाल्याद्यैर्ब्राह्मणान्स्व
स्तिवाचयेत् ॥ काम्यकर्मणिमांगल्येसंग्रामाद्भुतदर्शने यमः सोंकारंब्राह्मणेकुर्यान्निरोंकारंमहीपतौ ॥ उपांशुचतथावैश्येस्वस्तिशूद्रेप्रकीर्तयेत्
॥ कर्तानम्य सुमुखश्चैकदंतश्चेत्यादिपठित्वाश्रुत्वावादेशकालौसंकीर्त्यअमुककर्मकरिष्येतदंगतयागणेशपूजनपुण्याहवाचनंकरिष्ये इतिसंक-
ल्प्यगणेशंपूजयेत् तथा हेहेरंबत्वमेह्येहिअंबिकात्र्यंबकात्मज ॥ सिद्धिबुद्धिपतेत्र्यक्षसर्वलोकपितःपितः ॥ नागास्यनागहारत्वंगणनाथचतुर्भु
ज ॥ भूषितःस्वायुधैर्दिव्यैःपाशांकुशपरश्वधैः ॥ आवाहयामिपूजार्थंरक्षार्थंचममक्रतोः ॥ इहागत्यगृहाणत्वंपूजांरक्षचमेक्रतुम् इत्यावा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्यषोडशोपचारैः संपूज्यपात्रेसफलमर्घ्यमादाय रक्षरक्षगणाध्यक्षत्र्यक्षत्रैलोक्यरक्षक ॥ भक्तानामभयंकर्तात्राता भवभवार्णवात् ॥ द्वैमातु
रकृपासिंधो देवषाणमातुराग्रज ॥ वरदस्त्वंवरंदेहि वांछितार्थप्रदोभव ॥ अनेनफलदानेनफलदोभवमेप्रभो इत्यर्घ्यंदत्वा वक्रतुंडमहाका
येतिप्रार्थयेत् यद्वा विघ्नेश्वरायवरदायसुरप्रियाय लंबोदरायसकलायजगद्धिताय ॥ नागाननायसितसर्पविभूषिताय गौरीसुता
यगणनाथनमोनमस्ते ॥ भक्तार्तिनाशनपरायगणेश्वराय सर्वेश्वरायशुभदायसुरेश्वराय ॥ विद्याधरायविकटायचवामनाय भक्तप्रसन्न
वरदायनमोनमस्ते ॥ नमस्तेब्रह्मरूपायविष्णुरूपायतेनमः ॥ नमस्तेरुद्ररूपायकरिरूपायतेनमः ॥ इतिप्रार्थना ततः स्वाग्रेधान्यराशिद्वये
कलशौसंस्थाप्य तत्रगंधदूर्वापंचपल्लवफलहेमपंचरत्नादिक्षिप्त्वाधान्यपूर्णपात्रद्वयंन्यस्य तत्र पाशहस्तंचवरुणमर्णसांपतिमीश्वर
म् ॥ आवाहयामियज्ञेस्मिन् पूजेयंप्रतिगृह्यताम् इतिवरुणमावाह्यसंपूज्य कलशस्यमुखेविष्णुरित्याद्यैः संप्राप्र्य मातृदेवोभवपितृदे
वोभव आचार्यदेवोभव अतिथिदेवोभव आशिषः प्रार्थयंते॰ एताः सत्या आशिषः संतु अवनिकृतजानुमंडलः कमलमुकुलसदृशमंज
लिंशिरस्याधायदक्षिणेनपाणिनासुवर्णपूर्णकलशंधारयित्वा दीर्घानागानद्योगिरयस्त्रीणिविष्णुपदानिचतेनायुःप्रमाणेनपुण्याहंदीर्घमायुर
स्तु शिवाआपः संतुसौमनस्यमस्तु॰ अक्षतंचारिष्टंचास्तु॰ गंधाः पांतुसुमंगल्यंचास्तु॰ अक्षताः पांत्वायुष्यमस्तु॰ पुष्पाणिपांतुसौश्रियमस्तु॰ तां १७
बूलानिपांत्वैश्वर्यमस्तु॰ दक्षिणाः पांतुबहुदेयंचास्तुइतिविप्रहस्तेदत्वा यंकृत्वासर्ववेदयज्ञक्रियाकरणकर्मारंभाः शुभाः शोभनाः प्रवर्ततेतमहंन

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्वाभवद्भिरनुज्ञातः पुण्यंपुण्याहंवा वयिष्ये वाच्यतामितितैरुक्ते मावि‍घ्नंमाचमेपापंमासंतुपरिपंथिनः॥ सौम्याभवंतुसुखिनःसर्वेलोकाःसुख
वहाःइतिकर्तावदेत् विप्रास्तथास्त्वितिरुक्त्वा करोतुस्वस्तितेब्रह्मास्वस्तिवापिद्विजातयः॥ सरीसृपाश्चयेश्रेष्ठास्तेभ्यस्तेस्वस्तिसर्वदा॥ ययाति
र्नहुषश्चैवधुंधुमारोभगीरथः॥ तुभ्यंराजर्षयःसर्वेस्वस्तिकुर्वंतुनित्यशः॥ स्वस्तितेस्तुद्विपादेभ्यश्चतुष्पादेभ्यएवच॥ स्वस्त्यस्त्वपादकेभ्य
श्चसर्वेभ्यःस्वस्तिसर्वदा॥ स्वाहास्वधाशचीचैवस्वस्तिकुर्वंतुतेसदा॥ लक्ष्मीररुंधतीचैवकुरुतांस्वस्तितेनघ॥ असितोदेवलश्चैवविश्वामित्रस्तथांगि
राः॥ स्वस्तिते द्यप्रयच्छंतुकार्तिकेयश्चषण्मुखः॥ विवस्वान्भगवान्स्वस्तिकरोतुतवसर्वशः॥ दिग्गजाश्चैवचत्वारःक्षितिश्चगगनंग्रहाः॥ अधस्ताद्धर
णींयोसौनागोधारयतेसदा॥ शेषश्चपन्नगःश्रेष्ठःस्वस्तितुभ्यंप्रयच्छतु इतिवदेयुः ततःकर्ताब्राह्मणाःमनःसमाधीयतां समाहितमनसःस्मइति
तेप्रसीदंतुभवंतः प्रसन्नाःस्मःइत्युक्तेकुंभाज्जलंपातयन्वदेत् शांतिरस्तुपुष्टिरस्तुतुष्टिरस्तुवृद्धिरस्तु अविघ्नमस्तु आयुष्यमस्तु आरोग्यम०
शिवंकर्मा० कर्मसमृद्धिर० पुत्रसमृद्धिरस्तु धनधान्यसमृद्धिरस्तु इष्टसंपदस्तु अरिष्टनिरसनमस्तु यत्पापंतत्प्रतिहतमस्तु यच्छ्रेयस्तदस्तुउत्तरेक
र्मण्यविघ्नमस्तु उत्तरोत्तरमहरहरभिवृद्धिरस्तु उत्तरोत्तराःक्रियाःशुभाःशोभनाःसंपद्यंतां तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रसंप० तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रग्रह
लग्नादिदेवताःप्रीयंताम् दुर्गापांचाल्यौप्रीयेतां अग्निपुरोगाविश्वेदेवाःप्रीयंतां इंद्रपुरोगामरुद्गणाःप्रीयंताम् ब्रह्मपुरोगाःसर्वेवेदाःप्री० वसिष्ठपुरोगाऋ
षिगणाःप्री० अरुंधतीपुरोगाएकपत्न्यःप्री० ब्रह्मचब्राह्मणाश्चप्री० श्रीसरस्वत्यौप्रीयेतां श्रद्धामेधेप्रीयेताम् भगवतीकात्यायनीप्रीयतां भगव

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तीमाहेश्वरीप्री॰ भगवतीपुष्टिकरीप्री॰ भगवतीतुष्टिकरीप्री॰ भगवतीवृद्धिकरीप्री॰ भगवतीऋद्धिकरीप्री॰ भगवंतौविघ्नविनायकौप्रीयेतां भ
गवान्स्वामीमहासेनः सपत्नीकः ससूतः सपार्षदः सर्वस्थानगतः प्रीयतां हरिहरहिरण्यगर्भाः प्री॰ सर्वाग्रामदेवताः प्री॰ सर्वाः कुलदेवताः प्रीयंतां
सर्वाइष्टदेवताः प्री॰ हताब्रह्मद्विषः हताः परिपंथिनः हताअस्यकर्मणोविघ्नकर्तारः शत्रवः पराभवंयांतु शाम्यंतुघोराणि शाम्यंतुपापानि शाम्यंत्वी
तयः शुभानिवर्धंतां शिवाआपः संतु शिवाऋतवः संतु शिवाअग्नयः संतु शिवाओषधयः संतु शिवावनस्पतयः संतु शिवाअतिथयः संतु अहो
रात्रेशिवेस्यातां शुक्रांगारकबुधबृहस्पतिशनैश्चरराहुकेतुसोमसहिताआदित्यपुरोगाः सर्वेग्रहाः प्रीयंतां भगवान्नारायणः प्रीयतां भगवान्पर्ज
न्यः प्रीयतां भगवान्स्वामीमहासेनः प्रीयतां पुण्याहकालान्वाचयिष्ये वाच्यतां ब्राह्मपुण्यमहर्यच्चस्वस्त्युत्पादनकारकं॥ वेदवृक्षोद्भवंनित्यं तत्पुण्या
हंब्रुवंतुनः॥ दीयंतेयत्रदानानिपूज्यंतेचद्विजातयः॥ दृश्यतेयत्रमांगल्यंतत्पुण्याहंसदास्तुमे॥ ममगृहस्यकर्मणः पुण्याहं भवंतोब्रुवंतु स्वस्तिपु
ण्याहमितित्रिर्विप्राः ततः स्वस्तिर्याचाविनाशाख्यापुण्यकल्याणवृद्धिदा॥ विनायकप्रियानित्यंतांस्वस्तिंप्रोब्रुवंतुनः॥ ममगृहेस्वस्तिं भवंतोब्रुवंतु
आयुष्मतेस्वस्तिइतिविप्राः सागरस्यतुयाऋद्धिर्महालक्ष्म्यादिभिः कृता संपूर्णापूर्णचंद्रेयातामृद्धिंप्रोब्रुवंतुनः ममगृहेऋद्धिंभवंतोब्रुवंतु ऋ
ध्यतामितित्रिः पृथिव्यामुद्धृतायांतुयत्कल्याणंपुराकृतम्॥ ऋषिभिः सिद्धगंधर्वैस्तत्कल्याणंब्रुवंतुनः॥ ममगृहेकल्याणं भवंतोब्रुवंतु कल्याणमिति १८
त्रिर्विप्राः ततः क्षीरोदधिसमुद्भूतामथ्यमानेमहोदधौ विष्णोश्चैवप्रियानित्यंतांश्रियंप्रोब्रुवंतुनः ममगृहेश्रीरस्त्विति भवंतोब्रुवंतु अस्तुश्रीरिति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नैरुक्ते वर्षशतंपूर्णमस्तु शिवमस्तु वंशाभिवृद्धिरस्तु प्रजापतिःप्रीयतां॥ ततोविप्राः सुरास्त्वामभिषिंचंतुब्रह्मविष्णुमहेश्वराः॥ वासुदेवोजगन्नाथस्त
थासंकर्षणोविभुः॥ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च भवंतुविजयायते॥ आखंडलोग्निर्भगवान्यमोवैनिर्ऋतिस्तथा॥ वरुणःपवनश्चैवधनाध्यक्षस्तथाशिवः॥ब्रह्म
णासहिताःसर्वेदिक्पालाःपांतुतेसदा॥ कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिर्मेधापुष्टिः श्रद्धाक्रियामतिः॥ बुद्धिर्लज्जावपुःशांतिःकांतिस्तुष्टिश्चमातरः॥ एतास्त्वामभिषिंचंतु
देवपत्न्यःसमागताः॥ आदित्यश्चंद्रमाभौमोबुधजीवसितार्कजाः॥ ग्रहास्त्वामभिषिंचंतुराहुःकेतुश्चतर्पिताः॥ देवदानवगंधर्वायक्षराक्षसपन्नगाः
॥ऋषयोमुनयोगावोदेवमातरएवच॥ देवपत्न्योद्रुमानागादैत्याश्चाप्सरसांगणाः॥ अस्त्राणिसर्वशस्त्राणिराजानोवाहनानिच॥ औषधानिचरत्नानि-
कालस्यावयवाश्चये॥ सरितःसागराःशैलास्तीर्थानिजलदानदाः॥ एतेत्वामभिषिंचंतुसर्वकामार्थसिद्धये॥ इत्याद्यैः पूर्वोक्तैरभिषिंचेयुः तत्रपत्नीवामे
ततः करोतुस्वस्तिब्रह्मेत्याद्यैःपूर्वोक्तैर्यजमानस्यनीराजनतिलकौ आशीर्वादश्च एवंसर्वत्र॥ ॥इतिकमलाकरभट्टकृतोशूद्रस्यपुण्याहवाचनं॥
॥ततः कर्तातंडुलपुंजेषु गौरीपद्माशचीमेधासावित्रीविजयाजया॥ देवसेनास्वधास्वाधामातरोलोकमातरः॥ धृतिःपुष्टिस्तथातुष्टिरात्मनःकु
लदेवता॥ गणेशेनाधिकाह्येतावृद्धौपूज्यास्तुषोडश॥ ब्राह्मीमाहेश्वरीचैवकौमारीवैष्णवीतथा॥ वाराहीचतथेंद्राणीचामुंडाससमातरइतिगणेशपूर्वका
गौर्यादिषोडशब्राह्म्यादिसप्तचनाममिर्मातृरावाह्य कुड्येघृतेनपंचसप्तवाधाराःकृत्वा वसुधारायैनमइत्यावाह्य षोडशोपचारैःसंपूज्य नांदीश्राद्धंकुर्यात् यथा
सर्वसव्येनदेवतीर्थेनयवैश्चपित्र्यमपि मात्रादित्रयपित्रादित्रय मातामहादित्रय संबंधिनांदीसुरवसत्यवसुसंज्ञकविश्वेदेवस्थाने भवद्भ्यांक्षणःकर्तव्यः मा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रू·क· मुतांभवंतोप्राप्नवावेतिद्वौविप्रौकुशचटौवादेवेनिधाय मातृपितामहीप्रपितामहीनाममुकदेवी नांदासीनामित्याचार्यचूडामणिः नांदीमुरवानांस्थानेइत्या
१९ दिनाद्वौपितृपितामहप्रपितामहानांनांदीमुरवानांस्थानेइत्यादिनाद्वौ मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानांसपत्नीकानांनांदीमुरवानांस्थानेइत्यादिनाद्वौ ॥
कोकिलमतानुसारिणांतु मातृमातामहप्रमातामहाइति मातामहेनसहमातुः श्राद्धम् ॥ तदापार्वणद्वयमेव ॥ नात्रनामगोत्रे मूलंनिर्णयसिंधौ
ज्ञेयम् ॥ ततः सत्यवसुसंज्ञकाविश्वेदेवाः इदंवः पाद्यं ॥ एषवोर्घः एवंमात्रादयः पित्रादयः मातामहादयश्च इदंवः पाद्यं ॥ ततः विश्वेदेवाः इदमा
सनमास्यतांनमः एवंमात्रादौ अर्घ्यस्थानेसंकल्पसिद्धिरस्तु विश्वेदेवाः एषवोगंधः एवंमात्रादौ ॥ एवंइमानिपुष्पाणि धूपदीपः आच्छादनं ए
ते असुकेभ्यः गंधपुष्पधूपदीपाच्छादनांताः सर्वेउपचाराः संपूर्णाः भवंतु ॥ ततोर्धचंद्रमंडलमभ्युक्षणंवाकृत्वापात्रेष्वामान्नानिद्विगुणानिसमानि
वादत्वा प्रोक्ष्यपात्रमालभ्य यवान्विकीर्यान्नेंगुष्ठंदत्वा सत्यवसुसंज्ञकाविश्वेदेवाः नांदीमुरवाः इदंवः युग्मब्राह्मणभोजनपर्याप्तंद्विगुणमामंसो
पस्करं आममूल्यभूतंयथाशक्तिहेमवासंप्रददेस्वाहानमः एवंमातृपितामहीप्रपितामह्यः नांदीमुरव्यः इदंवः युग्मेत्यादि० पितृपितामह
प्रपितामहाः नांदीमुरवाः इदंवः युग्मेत्यादि० एवंमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहाः सपत्नीकाः नांदीमुरवाः इदंवः इत्यादि ॥ एवंमातामहप्रमा
तामहवृद्धप्रमातामहाः सपत्नीकानांदीमुरवाइत्यादि अत्रपिंडाः कृताकृताः ॥ पिंडपक्षेवेदिंकृत्वापूर्वाग्रालेरवाः तिस्रः कृत्वा दर्भानास्तीर्य मातर्नां १९
दीमुरिव अवनेनीक्ष्वेतिजलंदत्वा एवंपितामहीप्रपितामही० एवंपितः नांदीमुरवेत्यादि ततः सक्तुनागुडेनवादधिबदरयवमिश्रान्पिंडान्कृ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्वा एतत्ते मातर्नांदी सुखिए षते पिंडः इदमन्नं वा स्वाहा नमः इत्येकं पिंडं दत्वा परं तूष्णीं द्वितीयं एवमेकैकस्य द्वौ द्वौ दत्वा पुनः प्रत्यवने निस्क्वेति
प्रत्यवनेजनं प्रागवद्दत्वाभ्यंजनांजनेवासांसि च दत्वा शेषमाघ्राय पात्रस्थं जलं परिषिच्य शिवा आपः संत्वित्यादि कुर्यात् तन्नांदीश्राद्धकर्मणः सांग
तासिद्ध्यर्थं द्राक्षामलकयवः तन्निष्क्रयद्रव्यं वा दक्षिणां तुभ्यं संप्रददे स्वाहा नमइति प्रत्येकं दत्वानेन नांदीश्राद्धेन नांदीमुखदेवताः प्रीयंतां माता
पितामही चैव तथैव प्रपितामही ॥ पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ॥ मातामहस्तत्पिता च प्रमातामहकादयः एते भवंतु मे प्रीताः प्रयच्छंतु
च मंगलमिति संप्रार्थ्य पिंडान्विसृजेत्॥ ॥ इतिवृद्धिश्राद्धं॥ एतदंतं सर्वत्र संस्कारेषु समानं ॥ यत्र तु ग्रहयज्ञ तुलादौ ऋत्विग्वरणं तत्राचारा
च्छरावे आपः क्षीरं कुशाग्राणि दधि दूर्वाक्षतास्तथा ॥ सर्षपाः कुंकुमं चेति अर्घोष्टांगः प्रकीर्तितइति अष्टांगमर्घ्यं कृत्वापिधाय स्वागतं
भो द्विजश्रेष्ठा मदनुग्रहकारकाः॥ इदमर्घ्यमिदं पाद्यं भवद्भिः प्रतिगृह्यतामिति पादार्घमाचारात्कृत्वाचार्यब्रह्मर्त्विग्वरणं कृत्वा ब्राह्मणान्प्रा
र्थयेत्॥ ब्राह्मणाः संतु मे शस्ताः पापात्पांतु समाहिताः॥ वेदानां चैव दातारः पातारः सर्वदेहिनाम्॥ जपयज्ञैस्तथा होमैर्दानैश्च विविधैः पुनः॥ देवानां च
पितॄणां च तृप्त्यर्थं याजकाः कृताः॥ येषां देहस्थिता वेदाः पावयंति जगत्त्रयं॥ रक्षंतु सततं ते मां जपयज्ञे व्यवस्थिताः॥ ब्राह्मणा जंगमं तीर्थं त्रिषु
लोकेषु विश्रुतं॥ येषां वाक्योदकेनैव शुद्ध्यंति मलिना जनाः॥ पावनाः सर्ववर्णानां ब्राह्मणा ब्रह्मरूपिणः॥ सर्वकर्मरता नित्यं वेदशास्त्रार्थ
कोविदाः॥ श्रोत्रियाः सत्यवाचश्च देवध्यानरताः सदा॥ यद्वाक्यामृतसंसिक्ता ऋद्धिं यांति नरद्रुमाः॥ अंगीकुर्वंतु कर्मैतत् कल्पद्रुमस

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

माशिषः॥ यथोक्तनियमैर्युक्ता मंत्रार्थेस्थिरबुद्धयः॥ यत्कृपालोचनात्सर्वाऋद्धयोवृद्धिमाप्नुयुः॥ ममयज्ञेजपेपूज्याः संतुमेनियमान्विताः
॥ अक्रोधनाः शौचपराः सततंब्रह्मचारिणः॥ देवध्यानरतानित्यंप्रसन्नमनसःसदा॥ अदुष्टभाषिणः संतुमासंतुपरनिंदकाः॥ममापि
नियमात्द्येते भवंतु भवतामपि॥ आस्तांप्रासंगिकं॥ ॥अथगर्भाधानं॥ तत्राद्येरजोदर्शनेदुष्टवारर्क्षतिथ्यादौ शांतिमत्कृतशांतिरत्नोक्त
विधिनाकृत्वा आद्यरात्रिचतुष्टयवर्जं समरात्रिषुमत्कृतनिर्णयसिंधावुक्तेकालेतत्कार्यं॥ कर्तासभार्योदेशकालौस्मृत्वाऽस्यांममभार्यायांज
निष्यमाणसर्वगर्भाणांबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंगर्भाधानंकरिष्येइत्युक्त्वा तदंगतयागणेशपूजापुण्याहवाचन
मातृकापूजानांदीश्राद्धानिप्राग्वत्कृत्वालंकृतोनववस्त्रंधृत्वाश्वगंधारसंदूर्वारसंभार्यादक्षिणनासाबिलेसेचयेत्॥ नीराजिता सूर्यंनमस्कुर्या
त्॥ ततोरात्रौशय्यायांविष्णुर्योनिं॰ नमः एवंत्वष्ट्रे॰ प्रजापतये॰ धात्रे॰ सिनीवाल्यै॰ सरस्वत्यै॰ अश्विभ्यां॰ पर्जन्यायनमः इतियोनिमभिमृश्य
स्त्रियंगत्वाऋतौस्नायात्॥ स्त्रियानस्नानं॥ अनृतौमूत्रवच्छौचाचमने॥ ॥इतिगर्भाधानं॥ ॥अथपुंसवनं॥ द्वितीयेतृतीयेचतुर्थे
वामासेपुंनक्षत्रेभर्ताभ्यंगंकृत्वादेशकालौस्मृत्वाऽस्यांममभार्यायांजनिष्यमाणगर्भस्यपुंरूपताप्राप्त्यर्थंबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणा
र्थंचपरमेश्वरप्रीत्यर्थंपुंसवनंकरिष्येइतिसंकल्प्यगणेशपूजापुण्याहवाचनमातृकापूजानांदीश्राद्धानिकृत्वासमानवर्णसवत्सगोर्दधिपत्न्या
दक्षिणपाणौदत्वामध्येप्रागग्रंयवंद्वौमाषौपार्श्वयोर्दत्वाकिंपिबसीतित्रिः स्पृष्ट्वापुंसवनंपुंसवनंत्रिरुक्त्वासाप्राश्नीयात्॥एवंत्रिःकुर्यात्॥ २०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥इतिपुंसवनम्॥ ॥अथसीमंतः॥ चतुर्थेषष्ठेष्टमेवामासिप्राग्वाप्रसवात्पुंनक्षत्रे भर्त्तादेशकालौसंकीर्त्य ममास्यांभार्यायांजनिष्यमाणसर्व
गर्भाणांबीजगर्भसमुद्भवैनोनिरसनद्वाराप्रतिगर्भसंस्कारातिशयद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंसीमंतोन्नयनंकरिष्ये इत्युक्त्वातदंगतयागणेश
पूजापुण्याहवाचनमातृकापूजानांदीश्राद्धानिकृत्वालंकृतोनववस्त्रधरोदूर्वारसंभार्यादक्षिणनासायां अग्नयेनमः राज्ञेवरुणायनमइतिसिं
चेत् ततः स्त्रिः शुक्लांशलल्लींकुशत्रययुतामुदुंबरफलगुच्छयुतामादायपश्चात्स्थित्वा प्रजापतयेनमइति मंत्रेण मध्यादारभ्यामूर्ध्नेद्विधाकेशानूक
त्वात्रिः सीमंतंकुर्यात्॥ ततोनीराज्यनदुत्संगेफललड्डुकादिदत्वाविप्रेभ्योदशामान्नानिदक्षिणांचदद्यात्॥ नारदः॥विप्रक्षत्रिययोः कुर्यात् द्विधा
सीमंतकर्मतु॥वैश्यशूद्रकयोस्त्वेतद्विवानिश्यपिकेचन॥ अत्रविशेषोगर्भिणीतत्पतिधर्माश्चमत्कृतनिर्णयसिंधौज्ञेयः॥इतिसीमंतः॥ ॥अथ
जातकर्म॥ पृथ्वीचंद्रोदयेकार्ष्णाजिनिः॥ प्रादुर्भावेपुत्रपुत्र्योश्चंद्रसूर्यग्रहेतथा॥ स्नात्वानंतरमात्मीयान्पितॄन्श्राद्धेनतर्पयेत्॥ कुमारेजातेनाभि
छेदात्प्राक्पितासचैलंस्नानंकृत्वादेशकालौसंकीर्त्यास्यकुमारस्यगर्भाम्बुपानजनितदोषपरिहारद्वाराबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वाराबलायुर्व
र्चोभिवृद्ध्यर्थंश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंजातकर्मकरिष्यइतिसंकल्प्यगणेशपूजापुण्याहवाचनंमातृकापूजांहेम्नानांदीश्राद्धंचकृत्वाज्यमधुनीहेम्नाघ
र्षयित्वाहेम्नाप्राशयित्वाकर्णयोर्निधायदेवायसवित्रेनमः सरस्वत्यैनमः अश्विभ्यांनमः इत्युक्त्वांसावभिमृश्यइंद्रायनमः इत्युक्त्वाविप्रान्पूजये
त्॥ इतिजातकर्म॥ ॥अथषष्ठीपूजा॥ मिताक्षरायांमार्कंडेयः रक्षणीयास्तथाषष्ठीनिशा॥तत्रविशेषतः॥ रात्रौजागरणंकार्यंजन्मदानांतथाब

लिः॥ पुरुषाः शस्त्रहस्ताश्च नृत्यगीतैश्च योषितः॥ रात्रौ जागरणं कुर्युर्दशम्यां चैव सूतके॥ व्यासः॥ सूतिकावासनिलया जन्मदा नाम देवताः॥ तासां या
गनिमित्तं तु शुद्धिर्जन्मनि कीर्तिता॥ प्रथमे दिवसे षष्ठे दशमे चैव सर्वदा॥ त्रिष्वेतेषु न कुर्वीत सूतकं पुत्रजन्मनि॥ अपरार्के ब्राह्मे॥ कन्याश्चतस्रो
राकाद्या वातघ्नी चैव पंचमी॥ क्रीडनार्थाच बालानां षष्ठी च शिशुरक्षिणी॥ खड्गे तु पूजनीया वैवैश्य व्रात्ये द्विजातिभिः॥ राकानुमतिः सिनीवाली कुहूरिति
चतस्रः कन्या इत्यर्थः॥ पितादेशकालौ स्मृत्वा ममास्य शिशोः सर्वारिष्टशांत्यायुरारोग्यसिध्यर्थं गणेशजन्मदा जीवंतिकारादीनां पूजनं करिष्य इति
संकल्प्य कलशं संस्थाप्य तत्र पूर्णपात्रे वस्त्रोपरि गणेशं जन्मदां जीवंतिकां स्कंदं राकामनुमतिं सिनीवालीं कुहूं वातघ्नीं च प्रतिमास्वावाह्य खड्गे शिशुर
क्षिणीं कुड्ये लिखितां षष्ठीं चावाह्य षोडशोपचारैः संपूज्य माषभक्तादि बलिं दत्वा प्रार्थयेत्॥ गौरीपुत्रो यथा स्कंदः शिशुत्वे रक्षितः पुरा॥ तथा ममाप्ययं-
बालः षष्ठिके रक्ष्यतां नम इति॥ इति षष्ठी पूजा॥ ॥अथ दत्तक पुत्र विधिः॥ व्याहृत्यादिहोमस्य पुत्रप्रतिग्रहांगत्वात्तत्र च स्त्री शूद्रयोरनधिकारात्तयो
र्दत्तकः पुत्रो न भवत्येवेति रुद्रधरादयः॥ विप्रद्वारा होमादिकारयेदिति वर्द्धमान हरिनाथादयो गौडाः॥ संबंधतत्त्वेप्येवं॥ प्रयोगपारिजाते शौनकः॥
अपुत्रो मृतपुत्रो वा पुत्रार्थं समुपोष्य च॥ वाससी कुण्डले दत्वा उष्णीषं चांगुलीयकं॥ बंधून्नन्नेन संभोज्य ब्राह्मणांश्च विशेषतः॥ अन्वाधानादि यत्तंत्रं कृत्वा
ज्योस्व नांतकं॥ दातुः समक्षं गत्वा तु पुत्रं देहीति याचयेत्॥ देवस्य त्वेति मंत्रेण हस्ताभ्यां परिगृह्य च॥ अंगादंगेत्यृचं जप्त्वा आघ्राय शिशुमूर्धनि॥ गृ २१
हमध्ये तमाधाय चरुं हुत्वा विधानतः॥ यस्त्वाहृदेत्यृचा चैव तुभ्यमग्रे त्रृचैकया॥ सोमोददीत्येताभिः प्रत्यृचं पंचभिस्तथा स्विष्टकृदादि हो

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मंचकृत्वाशेषंसमापयेत् ॥ मिताक्षरादौवासिष्ठेनतुव्याहृतिभिराज्येनहोमउक्तः ॥ सचविप्रद्वाराकारणीयः ॥ विशेषस्तुमत्कृतेनिर्णयसिंधौज्ञेयः ॥
सचदत्तकःपंचवर्षमध्येग्राह्योनोर्ध्वं ॥ ऊर्ध्वंतुपंचमाद्वर्षान्नदत्ताद्याःसुतानृपेतिकालिकापुराणात् ॥ ऊर्ध्वंतुस्वदानेच्छोरेवदानं ॥ विक्रयंचैवदा
नंचननेयाःस्युरनिच्छवः ॥ दाराःपुत्राश्चसर्वस्वमात्मन्येवतुयोजयेदितिहेमाद्रौव्यासोक्तेः ॥ यत्तुयाज्ञवल्क्यः ॥ स्वकुटुंबाविरोधेनदेयंदारसु
ताहृतेइति ॥ तत्स्वदानानिच्छुपुत्रपरमित्यन्यत्रविस्तरः ॥ इतिदत्तकपुत्रविधिः ॥ ॥ अथसूतिकास्नानं ॥ ज्योतिःशास्त्रे ॥ करेंद्रभाग्यानिलवासवां
त्यमैत्रेंदवाश्विध्रुवभेन्हिपुंसां ॥ तिथावरिक्तेशुभमामनंतिप्रसूतिकास्नानविधिंमुनींद्राः ॥ ॥ अथनामकर्म ॥ मदनरत्नेबृहस्पतिः ॥ द्वाद
शेदशमेवापिजन्मतोपित्रयोदशे ॥ षोडशेविंशतौचैवद्वात्रिंशेवर्णतःक्रमात् ॥ नारदीये ॥ सूतकांतेनामकर्मविधेयंस्वकुलोचितं ॥ नामपूर्वंतु
बालस्यमंगलंस्रुसमाक्षरैः ॥ तत्रैवगार्ग्यः ॥ मासनामगुरोर्नामदद्याद्बालस्यवैपिता ॥ कृष्णोनंतोच्युतश्चक्रीवैकुंठोथजनार्दनः ॥ उपेंद्रोयज्ञपु
रुषोवासुदेवस्तथाहरिः ॥ योगीशःपुंडरीकाक्षोमासनामान्यनुक्रमात् ॥ अत्रमार्गशीर्षादिश्चैत्रादिर्वाक्रमइतिमदनरत्ने ॥ नाक्षत्रमपिनामका
र्यं ॥ कुलदेवतानक्षत्रसंबद्धंपितानामकुर्यादितितत्रैवशंखोक्तेः ॥ परिशिष्टेपि ॥ तदक्षरादिकंनामयस्मिन्धिष्ण्येयदक्षरं ॥ मनुः ॥ शूद्रस्यप्रेष्यसंयु
तं ॥ तत्रस्वाशौचांतेद्वात्रिंशेवान्हिपितादेशकालौस्मृत्वास्यकुमारस्यबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वारानामव्यवहारसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्य
र्थंनामकरणंकरिष्ये इतिसंकल्प्यगणेशपूजापुण्याहवाचनमातृकापूजानांदीश्राद्धानिकृत्वाकांस्यादिपात्रेतंडुलपूर्णेहेम्नागणेशनामततःकुलदेव

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तानामततोमासनामततोनाक्षत्रंततोव्यावहारिकंशिवदासइत्यादिलिखित्वानामदेवताःसंपूज्यशिशोर्दक्षिणकर्णेऽमुकभक्तोसिअमुकोसीत्या
दिनामानिउक्त्वोर्ध्वंकृतांजलिःकुलदेवतानाम्नामुकदासोभवतःसर्वान्ब्राह्मणानभिवादयते॥आयुष्मान्भवत्वममुकदासइतिविप्राः॥एवंमा
सनाम्नानाक्षत्रेणनाम्नाव्यावहारिकेणनाम्नेत्यादिवाच्यं॥ततःशतंदशवामान्नानि दत्वाविप्रेभ्य आशिषोगृह्णीयात्॥इतिनामकर्म॥ ॥अथदोलारो
हः॥पारिजातेबृहस्पतिः॥रवद्वारोहस्तुकर्तव्योदशमेद्वादशेपिवा॥ज्योतिर्निबंधे॥आंदोलाशयनेपुंसोद्वादशोदिवसःशुभः॥त्रयोदशस्तुकन्या
याननक्षत्रविचारणा॥करत्रयवैष्णवरेवतीषुदितिद्वयेचाश्विनकद्वयेषु॥कुर्याच्छिशूनांनृपतेस्वतद्वदांदोलनंवैसुखिनोभवंति॥ ॥अथकर्णवेधः
॥ज्योतिर्निबंधेगर्गः॥मासेषष्ठेसप्तमेवाप्यष्टमेमासिवत्सरे॥कर्णवेधंप्रशंसंतिपुण्यायुःश्रीविवृद्धये॥मदनरत्नेवसिष्ठः॥मासेषष्ठेसप्तमेवाष्टमेवा
वेध्यौकर्णौद्वादशेषोडशेन्हि॥हेमाद्रौव्यासः॥कार्तिकेपौषमासेवाचैत्रेवाफाल्गुनेपिवा॥कर्णवेधंप्रशंसंतिशुक्लपक्षेशुभेदिने॥सचमृगार्द्राहस्त
चित्रापुनर्वसुपुष्यश्रवणाधनिष्ठारेवतीषुरिक्तापर्ववर्जतिथौकार्यः॥मदनरत्ने॥सौवर्णीराजपुत्रस्यराजतीविप्रवैश्ययोः॥शूद्रस्यचायसीसूचीमध्य
माष्टांगुलात्मिका॥चण्डेश्वरः॥सार्द्धमासद्वयेदद्यात्तांबूलंप्रथमंशिशोः॥अथनिष्क्रमणं॥ज्योतिर्निबंधेयमः॥तृतीयेवाचतुर्थेवामासिनिष्क्रमणं
भवेत्॥मनुः॥मासेचतुर्थेकर्त्तव्यंशिशोर्निष्क्रमणंगृहात्॥षष्ठेन्नप्राशनंमासियद्वेष्टंमंगलंकुले अत्रशिशूक्तिर्नतुद्विजोक्तिः॥तेनशूद्रस्यापीति २२
मेधातिथिः॥मदनरत्नेबृहस्पतिः॥अन्नप्राशनकालेवाकुर्यान्निष्क्रमणक्रियाम्॥विष्णुधर्मोत्तरे॥दिगीशानांदिनेतत्रतथाचंद्रार्कयोर्द्विज ॥ पूजनंवासुदे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वस्यगगनस्यचकारयेत्॥वहिर्निष्कासयेद्गेहाच्छंखपुण्याहनिःस्वनैः पितादेशकालौस्मृत्वाऽस्याशिशोर्बीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वारा बलायु
र्वर्चोभिवृध्यर्थंनिष्क्रमणंकरिष्ये इतिसंकल्प्य गणेशपूजा पुण्याहवाचनमातृकापूजानांदीश्राद्धानिकृत्वा प्रतिमास्वक्षतपुंजेषुवेंद्रादिदशदिक्पा
लचंद्रसूर्यवासुदेवगगनानांनामभिरावाहनादिपूजांकृत्वाशंखतूर्यमंगलस्वनैः सूर्यचंद्रधेनूनांदर्शनंकारयित्वापठेत्॥ चंद्रार्कयोर्दिगीशानांदिशांचग
गनस्यच॥निक्षेपार्थमिमंदद्मितेत्वांरक्षंतुसर्वदा॥ अप्रमत्तंप्रमत्तंवादिवारात्रमथापिवा॥रक्षंतुसततंसर्वेदेवाः शक्रपुरोगमाः॥ ततोविप्राः करोतु-
स्वस्तितेब्रह्मेत्याद्याशिषंदद्युः॥अथोपवेशनं॥प्रयोगपारिजातेपाद्मे॥पंचमेचतथामासिभूमौतमुपवेशयेत्॥तत्रसर्वेग्रहाःशस्ताभौमोप्यत्रविशेष
तः॥विष्णुधर्मोत्तरे॥वाराहंपूजयेद्देवंपृथ्वींचैवतथाद्विजं॥ पितादेशकालौस्मृत्वास्यकुमारस्य सर्वारिष्टशांत्यायुरारोग्यक्षेमार्थमुपवेशनंकरिष्ये इ
तिसंकल्प्यगणेशपूजांपुण्याहवाचनंचकृत्वापीठेप्रतिमायां वाराहंपृथ्वींचनाम्नाषोडशोपचारैःसंपूज्य तदग्रेपंचसप्तवाधान्यपुंजान्कृत्वातन्मध्येभू
मौवस्त्रेकरोतुस्वस्तितेब्रह्मेत्याद्यैर्वाद्यघोषेणशिशुमुपवेश्यमृत्युंजयस्मृत्वाभस्मनारक्षांकृत्वापठेत् रक्षैनंवसुधेदेविसदासर्वगतंशुभे॥आयुःप्रमाणंसक
लंनिक्षिपस्वहरिप्रिये॥अचिरादायुषस्त्वस्ययेकेचित्परिपंथिनः॥जीविताराेग्यवित्तेषुनिर्दहस्वाचिरेणतान्॥ धारिण्यशेषभूतानांमातात्वमसिकाम
धुक्॥अजराचाप्रमेयाचसर्वभूतनमस्कृता॥चराचराणांभूतानांप्रतिष्ठाचाव्ययात्यसि॥कुमारंपाहिमातस्त्वंब्रह्मातदनुमन्यतामिति अत्रैवकटिसूत्रबं
धनं शिष्टास्त्वन्नप्राशनदिनेएवनिष्क्रमणमुपवेशनंचकुर्वंति॥ ॥अथान्नप्राशनं॥मदनरत्नेनारदः॥ षष्ठेवाप्यष्टमेमासिपुंसांस्त्रीणांतुपंच

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मे ॥ सप्तमेमासिवाकार्यंनवान्नप्राशनंशुभं ॥ लौगाक्षिः ॥ षष्ठेन्नप्राशनंजातेषुदंतेषुवा ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ ब्रह्माणंशंकरंविष्णुंचंद्रार्कौचदिगीश्वरान्
॥ भुवंदिशश्चसंपूज्यहुत्वावन्हौतथाचरुं ॥ देवतापुरतस्तस्यधात्र्युत्संगगतस्यच ॥ अलंकृतस्यदातव्यमन्नपात्रंसकांचनं ॥ मध्वाज्यदधिसंयुक्तंप्राश
येत्पायसंतुवा ॥ सर्वत्रमूलंविशेषश्चमत्कृतेनिर्णयसिंधौज्ञेयः ॥ पितादेशकालौस्मृत्वाऽस्यशिशोर्बीजगर्भसमुद्भवैनोविनाशद्वाराबलायुर्वर्चोभिवृ
ध्यर्थमन्नप्राशनंकरिष्येइतिसंकल्प्यगणेशपूजापुण्याहवाचनमातृपूजानांदीश्राद्धानिकृत्वाब्रह्मादीन्प्रतिमासुतंडुलपुंजेषुवासंपूज्यतन्नामभि
र्वन्हौचरुंहुत्वाज्यदधिमधुयुतमन्नंपायसंवाप्राशयित्वातांबूलंचदत्वा रत्नहेममणिभाजनाद्यग्रेनिधाययत्बालःस्पृशेत्तास्यजीविकेतिपरीक्षयेत्
॥ इत्यन्नप्राशनं ॥ ॥ अथाब्दपूर्तिः ॥ गौडव्यवहारनिर्णये ॥ नवांबरधरोभूत्वापूजयेच्चचिरायुषं ॥ मार्कण्डेयंनरोभक्त्यापूजयेत्स्वयतस्तथा ॥ ततोदी
र्घायुषंव्यासंरामंद्रौणिंकृपंबलिं ॥ प्रल्हादंचहनूमंतंविभीषणमथार्चयेत् ॥ स्वनक्षत्रंजन्मतिथिंप्राप्यसंपूजयेन्नरः ॥ षष्ठींचदधिभक्तेनवर्षेवर्षेपुनःपुनः
॥ तिथितत्वेतन्नाम्नातिलहोमोप्युक्तः ॥ आदित्यपुराणे ॥ सर्वैश्चजन्मदिवसेस्नातैर्मंगलवारिभिः ॥ गुरुदेवाग्निविप्राश्चपूजनीयाःप्रयत्नतः ॥ स्वन
क्षत्रंचपितरस्तथादेवःप्रजापतिः ॥ प्रतिसंवत्सरंयत्नात्कर्तव्यश्चमहोत्सवः ॥ कृत्यचिंतामणौ ॥ गुडदुग्धतिलान्दद्याद्धस्तेग्रंथौचबंधयेत् ॥ गुग्गु
लंनिंबसिद्धार्थदूर्वागोरोचनादिकं ॥ संपूज्यभानुविघ्नेशौमहर्षिंप्रार्थयेदिदं ॥ जन्मतिथिश्चोदयिकीग्राह्या ॥ तदुक्तंकृत्यतत्वार्णवेस्कांदे ॥ युगाद्यावर्षवृद्धिश्च २३
सप्तमीपार्वतीप्रिया ॥ रवेरुदयमीक्षंतेनतत्रतिथियुग्मतेति ॥ पितासबालोभ्यंगंकृत्वानववस्त्रधरोदेशकालौस्मृत्वास्यशिशोर्दीर्घायुरारोग्यार्थं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वर्षदिनकृत्यंकरिष्यइत्युक्त्वाप्रतिमास्वक्षतपुंजेषुवागणेशंसूर्यंमार्कंडेयंव्यासंपरशुराममश्वत्थामानंकृपंबलिंप्रल्हादंहनुमंतंविभीषणंषष्ठींस्वनक्षत्रं
पितरौप्रजापतिंगुरुमग्निंचसंपूज्यपक्षेतन्नाम्नातिलहोमंचकृत्वागुग्गुलनिंबसर्षपदूर्वारोचनागुडानांपोटलिंहस्तेबध्वामार्कंडेयंप्रार्थयेत् चिरंजीवीय
थात्वंभोभविष्यामितथामुने॥रूपवान्वित्तवांश्चैवश्रियायुक्तश्चसर्वदा॥मार्कंडेयनमस्तेस्तुसप्तकल्पांतजीवन॥आयुरारोग्यसिद्ध्यर्थंप्रसीदभग
वन्मुने॥चिरजीवीयथात्वंतुमुनीनांप्रवरद्विज॥कुरुष्वमुनिशार्दूलतथामांचिरजीविनं॥मार्कंडेयमहाभागसप्तकल्पांतजीवन॥आयुरारोग्यसिध्य
र्थमस्माकंवरदोभव पितात्वेन्नमितिवदेत्॥ततोगुडतिलयुतंदुग्धमादाय॥सतिलंगुडसंमिश्रमंजल्यर्द्धमितंपयः॥मार्कंडेयाद्वरंलब्ध्वा पिबाम्यायुर्वि
वृद्धये॥इतिपीत्वाततोगुरुदेवविप्राः पूज्याः॥गौडतिथितत्त्वेस्कांदे॥खंडनंनखकेशानांमैथुनाध्वगमौतथा॥आमिषंकलहंहिंसावर्षवृद्धौविवर्जयेत्॥
तत्रैव॥कृतांतकुजयोर्वारेयस्यजन्मतिथिर्भवेत्॥अनृक्षयोगसंप्राप्तौविघ्नस्तस्यपदेपदे॥कृतांतःशनिःजन्मनक्षत्रयोगेनदोषः॥तस्यसर्वौषधि
स्नानं॥गुरुदेवाग्निपूजनं॥विशेषोनिर्णयसिंधौज्ञेयः॥अथहेमाद्रौवर्द्धापनेविशेषः॥भविष्ये॥ युधिष्ठिरउवाच॥देवदेवमहाभागबालानांहितका
म्यया॥वर्द्धापनविधिंब्रूहिराज्ञामपिविशेषतः॥कृष्णउ०॥प्रयागेव्यासेनपृष्टःसनत्कुमारःप्राह॥मासिप्रविष्टेप्रथमेबालवर्द्धापनंबुधैः॥राज्ञांवातन्मुनि
श्रेष्ठसमांतेचविधीयते॥कुमुदामाधवीगौरीरुद्राणीपार्वतीउमा॥कालीसरस्वतीचैवसावित्रीब्रह्मणःप्रिया॥सतीसंज्ञातथामेधापुष्टितुष्टिसमन्विता
॥नृपडिंभपरित्राणाजीवंतीनामषोडशी॥पूजनीयाःप्रयत्नेनसूर्यमध्येविलिख्यतु॥रजनीपिष्टतोवापिलिखेद्वाकुंकुमेनतु॥गंधपुष्पैःसुगंधैश्च

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दीपवस्त्रनिवेदनैः॥ पूजनीयास्तु संस्थाप्य कुमुदाद्याः पृथक्पृथक् ॥ नामभिः पूजनीयास्ताः पूजयित्वा तु बालकं॥ भूपतिं तु मुने वाथ सर्वालंकारभूषितं
॥ पूजयेन्मातृपितरौ बालवर्धापने सति॥ पुरोधाः पूजयेद्ब्रह्मन् राजवर्धापनाविधौ॥ कुमुदाद्याः समुद्दिश्य वंशपात्राणि कल्पयेत्॥ एकैकस्याधना
ढ्यस्तु दद्यात्षोडश षोडश॥ तदर्धानि तदर्धानि द्वेचैकैकमथापि वा॥ बहुपक्वान्नयुक्तानि बहुपुष्पफलानि तु॥ सुवासिनीभ्यो विप्राणां दद्याद्भक्तिपुरः
सरं॥ प्रीयंतां कुमुदाद्या मे बालकायुर्विवर्द्धनाः॥ बलेन यशसा तुष्या बालं मे वर्द्धयंतु वै॥ प्रयच्छंतु सदारोग्यं सौख्यं सौभाग्यमेव च॥ श्रीश्चेतेति च मंत्रे
णार्घ्यं ताभ्यः प्रदापयेत्॥ वस्त्रतांबूलपुष्पादि दिने तस्मिन्प्रकल्पयेत्॥ सुवासिनीनां देयं तु कुमुदा प्रीयतामिति॥ तत्रैव स्कांदे॥ एवं वर्द्धापनं वत्सरां
ते वै जन्मवासरे॥ व्यतीतेषु च मासेषु बालानां बलवृद्धये॥ न बालरोगाः प्रभवंति तस्य न स्कंदरोगा न तु शाकिनीभ्यः॥ भयं भवेन्नैव जलाग्निदिग्भ्यो बा
लस्य भूतादिविशेषनश्च॥ संप्राप्य राज्यं नृपतिः समांते कुर्यादिमं शांतिमहोत्सवं च॥ ग्रहांस्तथा पूज्य विनायकं च दुर्गां च भक्त्या कुमुदादिदेवीः॥
यः पूजयेद्भक्तिपुरःसरं हि स हेमपूर्णो बलवृद्धियुक्तः॥ गोपथब्राह्मणे तु राजानमभिवर्द्धयिष्यन्नायुषा वर्चसा तेजसा यशसा विजयेन कीर्त्या पवित्रैर्मंग
लैरभ्युक्ष्य उदकेरुक्मैरर्चयित्वा माहेंद्रं हविर्निरूप्य लोकपालेभ्यश्चश्रपयेन्महांइंद्रायेओजसे ति लोकपालांश्चेष्ट्वा राजानमन्वारभ्य जुहुयादर्वांचमिंद्रं वा
तारमिंद्रं वर्दय इति त्रिभिः रक्षां कृत्वा स्रुक् गुरुणा स आसते इति रोचनेनालंकुर्यात्सजायेतं तुमिति सूक्तं संपातवंतं कृत्वा धाता ते यमित्युक्त्मभिवर्द्धस्वेति २४
॥ ॥इति कमलाकरभट्टकृतौ शूद्रधर्मे ब्दपूर्तिः ॥ ॥ अथ चौलम्॥ ॥बृहस्पतिः॥ पापग्रहाणां वारादौ विप्राणां शुभदं भवेत्॥ क्षत्रि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

याणांक्षमासूनौविद् शूद्राणांशनौशुभम्॥ ॥अथकालनिर्णयः॥सर्वोमातुर्गर्भेरजोदर्शनेचनकार्यमित्यादि रन्यश्चविशेषोद्विजतुल्योमत्कृते
निर्णयसिंधौज्ञेयः॥ शूद्रस्यविशेषमात्रंतूच्यते॥ प्रथमेद्वितीयेतृतीयेपंचमेवाब्देयथाकुलधर्मंचोक्तकालेपितादेशकालौस्मृत्वास्यशिशोर्बीज
गर्भसमुद्भवदोषनाशद्वाराबलायुर्वर्चोभिवृद्ध्यर्थंचौलकर्मकरिष्यइतिसंकल्प्यगणेशपूजापुण्याहवाचनमातृकापूजावसोर्धारानांदीश्राद्धानिकृत्वा भ
द्रासनेशिशुमुपवेश्येकांशिखांकेशपंक्तिंवासंरक्ष्यसर्ववावपनंयथाचारंकार्यं॥ततोनीराजनादिकार्यं॥ ॥इतिचौलम्॥ ॥अथविद्यारंभः॥
मदनरत्नेनृसिंहः॥ अक्षरस्वीकृतिंकुर्यात्प्राप्तेपंचमहायने॥ उत्तरायणगेसूर्येकुंभमासंविवर्जयेत्॥ अथधनुर्विद्यादीपिकायां॥ अदितिगुरुयमा
र्कस्वातिचित्राग्निपित्र्य ध्रुवहरिवसुमूलेष्विंदुभागांत्यभेषु॥शनिशशिबुधवारेविष्णुबोधेपिपौषेस्फुसमयतिथियोगेचापविद्याप्रदानं॥ तत्रहरिं
लक्ष्मींसरस्वतींचपूजयित्वाकार्यं॥सर्वायुधमहामात्रसर्वदेवारिसूदन॥चापमांसमरेरक्षसाकंशरवरैरिह॥ धृतंकृष्णेनरक्षार्थंसंहारायहरेणच
॥त्रयीमूर्तिगतंदेवंधनुरस्त्रंनमाम्यहमितिमंत्रेणसंपूज्यनत्वाबाणंप्राच्यांमुक्त्वाविप्रान्पूजयेत्॥ ॥अथछुरिकाबंधनं॥ज्योतिर्निबंधेनारदः
॥छुरिकाबंधनंवक्ष्येनृपाणांप्राक्करग्रहात्॥विवाहोक्तेषुमासेषुशुक्लपक्षेप्ययनस्तगे॥जीवेशुक्रेचभूपुत्रेचंद्रताराबलान्विते॥मौंजीबंधर्क्षतिथिषुकु
जवर्जितवासरे॥संग्रहे॥ शूद्राणांराजपुत्राणांमौंज्यभावेस्त्रबंधनं॥मौंजीबंधोक्ततिथ्यादौकार्यंभौमदिनंविना॥विष्णुधर्मे॥ पूजयित्वाहरिंलक्ष्मीं
तथादेवींसरस्वतीम्॥स्वविद्यासूत्रकारांश्चस्वांचविद्यांविशेषतः॥एतेषामेवदेवानांनाम्नातुजुहुयाहुतं॥दक्षिणाभिर्द्विजेंद्राणांकर्तव्यंचात्रपूजनं॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मंत्रस्तु ॥ सर्वायुधानांप्रथमंनिर्मितासिपिनाकिना ॥ शूलायुधाद्विनिष्कृष्यकृत्वामुष्टिग्रहंशुभम् ॥ चंडिकायाःप्रदत्तासिसर्वदुष्टनिबर्हणी ॥ तयाविस्ता
रिताचासिदेवानांप्रतिपादिता ॥ सर्वसत्वांगभूतासिसर्वाशुभनिबर्हणी ॥ छुरिकेरक्षमांनित्यंशांतिंयच्छनमोस्तुते ॥ इतिसंपूज्यनत्वादक्षिणेकटिभा
गेबध्नीयात् ॥ अपरार्केवृद्धशातातपः ॥ शिशोरभ्युक्षणंप्रोक्तंबालस्याचमनंस्मृतम् ॥ जलस्थलादिसंस्पर्शेस्नानमेवकुमारके ॥ प्राक्चू
डाकरणाद्बालःप्रागन्नप्राशनाच्छिशुः ॥ कुमारःसतुविज्ञेयोयावन्मौंजीनिबध्यते ॥ बालस्यपंचमाद्वर्षाद्रक्षार्थंशौचमादिशेदित्यादिमत्कृतेनिर्णयसि
न्धौज्ञेयम् ॥ अथविवाहः ॥ ॥ तत्रसापिंड्यंशूद्राणांद्विजवदेवसर्वत्रावयवानुवृत्तेः सद्भावादितिविज्ञानेश्वरः ॥ तच्चमयानिर्णयसिंधावुक्तमि
तिनात्रोच्यते ॥ तत्रब्राह्मार्षदैवप्राजापत्यगांधर्वासुरराक्षसपैशाचाअष्टौविवाहाः ॥ तानाहयाज्ञवल्क्यः ॥ ब्राह्मोविवाहआहूयदीयतेशक्त्यलंकृता
॥ यज्ञस्थऋत्विजेदैवआदायार्षस्तुगोद्वयम् ॥ इत्युक्त्वाचरतांधर्मंसहयादीयतेर्थिने ॥ सकायःपावयेत्तज्जःषट्षड्वंशान्सहात्मना ॥ आसुरोद्रवि
णादानाद्गांधर्वःसमयान्मिथः ॥ राक्षसोयुद्धहरणात्पैशाचःकन्यकाच्छलादिति एषुशूद्रस्यप्राजापत्योमुख्यः ॥ आसुरगांधर्वौमध्यमौ ॥ राक्षस
पैशाचौकनिष्ठौ ॥ तदाहमनुः ॥ आसुरंवैश्यशूद्रयोः ॥ षडानुपूर्व्याविप्रस्यक्षत्रस्यचतुरोवरान् ॥ विट्शूद्रयोस्तुतानेवविद्याद्धर्म्यान्नराक्षसान् ॥
चतुरः आसुरगांधर्वराक्षसपैशाचान् ॥ तान्चतुरोराक्षसवर्जान् ॥ कल्पतरौब्राह्मविवाहमुक्त्वाब्राह्मणानांसतामेषधर्मइत्युक्तेर्ब्राह्मदैवौविप्रस्यै २५
व ॥ अन्येत्रयाणांतुल्याः ॥ हेमाद्रौपैठीनसिः ॥ पैशाचःप्रतिलोमानां ॥ काश्यपः ॥ शुल्केनयेप्रयच्छंतिस्वसुतांलोभमोहिताः ॥ आत्मविक्रयिणःपापा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

महाकिल्बिषकारिणः ॥ पतंतिनरकेघोरे घ्नंतिवासप्तमंकुलम् ॥ शूद्रेणासुरत्वसिद्ध्यैप्रीत्यादेयंनतुमूल्यं तेननदोषः अतएवगांधर्वासुरयोः
फलमादित्यपुराणे ॥गांधर्वेणविवाहेन यस्तुकन्यांप्रयच्छति॥ गंधर्वलोकंव्रजति गंधर्वैः पूज्यतेचसः॥ शुल्केनदद्याद्यःकन्यांवरायसदृशाय
च॥ किन्नरैरुपगीयेतगांधर्वलोकमेतिच॥ हारीतः॥ एषामन्यतमेनोढांधर्मपत्नींपरेप्राहुः॥ विशेषोमेधातिथौकल्पतरौचज्ञेयः॥ तत्रगांधर्वराक्षस
पैशाचानुविनासर्वत्रोदकपूर्वंदानंनियतम्॥ वसिष्ठः॥ नोदकेननवाचाचकन्यायाःपतिरुच्यते॥ पाणिग्रहणसंस्कारात्पतित्वंसप्तमेपदे ॥ गांधर्वादिष्व
पिहोमादिकार्यमेव॥ गांधर्वासुरपैशाचाविवाहाराक्षसश्चयः॥ पूर्वंपरिग्रहस्तेषुपश्चाद्धोमोविधीयते॥ इत्यपरार्केवसिष्ठोक्तेः॥ अतएवहो
माद्यभावेन्यस्मैदानमाहतुस्तत्रैववसिष्ठबौधायनौ॥ बलादपहृताकन्यामंत्रैर्यदिनसंस्कृता॥ अन्यस्मैविधिवद्देयायथाकन्यातथैवसा॥ इ
दंराक्षसपैशाचपरं॥ तयोरेवबलादपहारात्॥ शूद्रस्यनमोमंत्रएव॥ मनुरपि॥ पाणिग्रहणिकामंत्रानियतंदारलक्षणं॥ तेषांनिष्ठातुविज्ञेयाविद्वद्भिः
सप्तमेपदे॥ तत्रपाणिग्रहणंसर्ववर्णसमानं॥ पाणिर्ग्राह्यःसवर्णास्वित्यविशेषेणयाज्ञवल्क्योक्तेः॥ उदकपूर्वकन्यादानस्यशूद्रेविकल्पः॥ तदुक्तंस्मृति
कौमुद्यांब्राह्मे॥ युक्तंतुपाणिग्रहणंसर्ववर्णेषुसर्वशः॥ जलपूर्वंतुविप्राणामन्येषामपिकाम्ययेति॥ अन्येत्वेतेनब्राह्मोपिभवतिअलंकृत्यकन्यामुद
कपूर्वंदद्यादेषब्राह्मोविवाहइत्याश्वलायनेनब्राह्मएवजलपूर्वतोक्तेः॥ अन्येविशेषानिर्णयसिंधौज्ञेयाः॥ स्मृतिकौमुद्यांब्राह्मे ॥ इष्टिंवैनायकींकृत्वा शचींया
गंचशोभनम्॥ नांदीमुखेभ्यः श्राद्धंचपितृभ्यःकार्यसिद्धये॥ वाराहसंहितायां॥ गृहेस्थितांवैपुरुहूतपत्नींप्राङ्मध्यसंध्यास्तमयेषुकन्या॥ स्वकृगंध

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

धूपैः प्रतिपूजयेत्तु पाणिग्रहे यास्समुपागतेति॥ अथप्रयोगः॥ शूद्रस्यशूद्रापरिणयनेमंत्ररहितंक्रियामात्रंकार्यमितिहरिहरभाष्येउक्तं॥ तेनकातीयं कर्मोच्यते॥ तत्रविवाहोक्तेमुहूर्तेकन्यायाः पिताभ्रातान्योवाबंधुर्वरगृहंगत्वाचम्यदेशकालौसंकीर्त्यकरिष्यमाणविवाहांगत्वेनवाग्दानंकरिष्यइतिसं कल्प्यगणेशंवरुणंचसंपूज्यवरस्यपादप्रक्षालनंगंधवस्त्राद्यैः पूजांकृत्वा पूगीफलनारीकेरकुंकुमादिरंजितवस्त्रंचादायामुकप्रपौत्रायामुकपौत्रायामुक पुत्रायामुकदासायवरायामुकप्रपौत्रींअमुकपौत्रींअमुकपुत्रींअमुकनाम्नींकन्यांतुभ्यंज्योतिर्विदुक्तेमुहूर्तेदास्येइत्युक्त्वा॥ अव्यंगेपतितेक्लीबेदशदोषविव र्जिते॥ तत्कालोपस्थितेकन्यांपितातुभ्यंप्रदास्यतीति॥ पितातुअहंदास्याम्यसंशयमितिवदेत्॥ स्नातेस्नातामरोगिणींवापाठः॥ केचित्तुकन्यागृहेग त्वातांसंपूज्य अव्यंगेपतितेक्लीबेदशदोषविवर्जिते॥ इमांकन्यांप्रदास्यामिदेवाग्निद्विजसन्निधौ॥ इतिकन्यापितावरबंधुहस्तेदत्वा वाचादत्तामयाक न्यावरार्थंस्वीकृतात्वया॥ कन्यावलोकनविधौनिश्चितस्त्वंसुखीभवेतिकन्यापिता॥ वाचादत्तात्वयाकन्यावरार्थंस्वीकृतामया॥ वरावलोकनविधौ इतिव्यूहेनवरपितावदेदित्याहुः॥ ततःपरस्परमर्चनविप्रपूजादिकार्यं॥ आचारात्हरिद्राचंदनादिविवाहोक्तेमुहूर्तेकार्यं॥ इतिवाग्दानं॥ ततः पूर्वदिनेविवाहदि नेवाप्रातः कन्यावरयोः पिताभ्यंगंकृत्वाग्रहविनायकशांत्यादिकृत्वादेशकालौसंकीर्त्यअमुकस्यविवाहांगतयागणेशपूजापुण्याहवाचनमातृ कापूजावसोर्धाराशचीपूजा नांदीमुखश्राद्धानिकरिष्यइत्युक्त्वातानिपूर्ववत्कृत्वातंडुलपूर्णकुंभद्वयेऽविघ्नार्थंवंशपात्रेशरवासु॥ नंदिनीनलिनीमैत्रीत्युमा चपशुवर्द्धिनी॥ शस्त्रेभगवतींचमातृसंनिधौसंस्थाप्यचतुर्थदिनेमंडपदेवताःपूजयेत्॥ पीतसूत्रेणकंकणंबध्वाकन्यायाःसप्तभिःपंचभिर्वाकरैर्मितां २६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पंचसप्तसोपानांवेदींकुर्यात् ॥ चतुर्हस्तावेदीतिहरिहरः ॥ वरस्यसीमांतपूजांकृत्वागृहागतंवरंसंमानेनोपवेशयेत् ॥ ततआचार्योवेद्यांहस्तमात्रंस्थंडि
लंदर्भैः परिसमूह्यगोमयेनोपलिप्ययज्ञीयकाष्ठेनप्रागग्रास्तिस्रोलेखाः कृत्वाविमृदम्युद्धृत्याभ्युक्ष्याग्निंप्रतिष्ठाप्यवरस्यप्राङ्मुखस्यमधुपर्कपूजांकु
र्यात् ॥ यथाकन्यापितासनंदत्वातस्यपश्चात्तिष्ठंतंवरमाह साधुभवानास्तामर्चयिष्यामो भवं तमिति ॥ अर्चयेतिवरः ॥ ततोविष्टरोइत्यन्येनत्रिरुक्ते
दाताप्रत्यङ्मुखस्तिष्ठन् प्रतिगृह्यतामितिकूर्चंपंचविंशतिकुशमयंचदद्यात् ॥ तंवरआसनस्यपश्चात्तिष्ठन्गृहीत्वाविष्टरायनमइत्यासनेदत्वोपविशे
त् ॥ ततोन्येनत्रिः पाद्यमित्युक्तेगंधदूर्वाक्षतायुतंपाद्यंदाताप्रतिगृह्यतामितिदद्यात् तेनवरः आदौसव्यंततोदक्षिणमितिपादौप्रक्षालयेत् ॥ ततो
दातान्यंविष्टरमन्येनत्रिर्निवेदितमादायवरपादाधोदद्यात् ॥ ततोगंधपुष्पाक्षतकुशतिलसर्षपदधिदूर्वायुतमर्घ्यमादायान्येनार्घ्यइतित्रिरुक्तेदाताप्र
तिगृह्यतामितिदद्यात् । वरस्तमर्घ्यायनमइत्यंजलिनादायशिरसाभिवाद्यभूमौक्षिपेत् ॥ ततोन्येनाचमनीयमितित्रिरुक्त्वादत्तंप्रतिगृह्य सकृत्सा–
श्याचामेत् । ततोन्येनमधुपर्कइत्युक्तेदा तादत्तंकांस्यस्थंतेनैवपिहितंदधिमधुघृतंवावरोदातृहस्तस्थमुद्घाट्यसवित्रेनमइत्यवेक्ष्यसवित्रेनमइतिप्रति
गृह्यवामेनिधायमधुपर्कायनमइत्यनामिकयालोड्यानामिकांगुष्ठाभ्यांबहिःक्षिप्त्वापुनरेवंद्विःकृत्वाताभ्यामेवत्रिः प्राश्नीयात् ॥ मधुपर्कायनमइति
वाअंगुष्ठानामिकाभ्यांद्वितीयमंगुष्ठमध्यमाभ्यांतृतीयमितिस्मृतिकौमुदी ॥ तच्चिंत्यं ॥ ततः शेषमसंचरेनिनीयद्विराचम्यवाचेनमः मुखे प्राणाना
यनमः नसोः चक्षुर्भ्यांनमः चक्षुषोः श्रोत्राभ्यांनमः कर्णयोः बलायनमः बाह्वोः ओजसइत्यूर्वोः अंगेभ्यः इत्यंगेषु ततोन्येनत्रिर्गौरित्युक्ते प्रति गृह्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रुद्राणांमात्रेवसूनांदुहित्रे आदित्यस्वस्त्रेगवेनमः ममार्चकस्यच पाप्माहत इत्युपांशुउत्सृजततृणान्यत्तुइत्युच्चैर्विसृजेत्॥ ततोदातावस्त्रालंकारगंध
स्त्रगाद्यैर्वरंपूजयेत्॥ ततःसुलग्नेंतःपटंधृत्वामुखंनिरीक्षेत॥ अन्येतुलग्नसमये पाणिग्रहणमिच्छंति॥ ततोंतःपटमपसार्यवरोवधूमुखमीक्षेत॥ अत्र
वाग्निंप्रतिष्ठाप्यपश्चादग्नेस्तृणफलंकटंवानिधायकन्यापितृदत्तवस्त्रचतुष्टयमध्येद्वे आयुष्मतींदंवासः परिधत्स्वेति आवृत्यादद्यात्॥ साचवाससेनम
इत्यावृत्यापरिदध्यात्॥ ततोदातावधूमीक्षस्वेतिप्रेषितोवधूमीक्षेत॥ ततः कन्यादानमितिहरिहरः॥ अन्येतुकन्यादानोत्तरंवस्त्राद्याहुः॥ ततःकरो
तुस्वस्तितेब्रह्मेत्याद्यैरक्षतारोपणांतेकन्यापितोदङ्मुखः स्वदक्षिणेपत्नीमुपवेश्य कुशपाणिराचम्यदेशकालौसंकीर्त्य ममसमस्तपितृणांनिरतिश
यसानंदब्रह्मलोकावास्यादिकन्यादानकल्पोक्तफलावाप्तयेनेनवरेणास्यांकन्यायामुत्पादयिष्यमाणसंतत्याब्राह्मपक्षेद्वादशावरान्द्वादशपरान्प्राजापत्यपक्षेष्टा
वरान् अष्टौपरान् पुरुषान् पवित्रीकर्तुमात्मनश्चलक्ष्मीनारायणप्रीतयेब्राह्मविवाहविधिनाप्राजापत्यविधिनावालंकृत्यकन्यादानमहंकरिष्येइत्युक्
त्वापठेत्॥ कन्यांकनकसंपन्नांकनकाभरणैर्युतां॥ दास्यामिविष्णवेतुभ्यंब्रह्मलोकजिगीषया॥ विश्वंभरःसर्वभूताःसाक्षिण्यःसर्वदेवताः॥ इमांकन्यां
प्रदास्यामिपितृणांतारणायचेति॥ ततःकांस्यपात्रेवरहस्तोपरिवधूहस्तेस्वहस्तंन्यस्यवरहस्तेस्रुक्प्रोक्षितमस्तु॥ शिवापःसंतु सौमनस्यमस्तु इत्युक्त्वा
कन्यातारयतुपुण्यंवर्धतांशांतिःपुष्टिस्तुष्टिश्चास्तु तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रसंपदस्तु पुण्याहंभवंतोब्रुवंतु पुण्याहमितिविप्राः॥ स्वस्तिंभवंतोब्रुं॰ ऋ
द्धिंभवंतो॰ श्रीरस्त्विति भवंतो॰ अमुकदासोहं ममसमस्तपितृणामित्यादिलक्ष्मीनारायणप्रीतयेइत्यंतंप्रागवदुक्त्वा काश्यपगोत्रस्यब्रह्मदासस्य प्रपौत्रा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यविष्णुदासस्यपौत्रायशिवदासस्यपुत्रायकाश्यपगोत्रायदेवदत्तदासायवरायकाश्यपगोत्रांचैत्रदासस्यप्रपौत्रींमैत्रदासस्यपौत्रींभोजदास
स्यममपुत्रीममुकप्रेष्यांनाम्नींवाकन्यांप्रजापतिदैवत्यांयथाशक्त्यलंकृतामित्युक्त्वा पुनरेवंहिरुच्चार्यशतज्योतिष्टोमातिरात्रफलसमफलप्राप्तिका
मःप्रजोत्पादनार्थंसहधर्मचरणार्थंप्राजापत्येसहधर्मचरतंभार्यात्वेन तुभ्यमहंसंप्रददेइतिकुशयवयुतंजलंकन्याहस्तंचवरहस्तेक्षिपेत्॥मयापिदत्ते
तिमातापिवदेदितिकेचित्॥गोत्रोच्चारणंनेतिकेचित्॥वरःप्रतिगृण्हामिस्वस्तीत्युक्त्वाभुवंस्पृशेत्॥गौरींकन्यामिमांभोत्वंयथाशक्तिविभूषितां॥गोत्रा
यचैत्रदासायतुभ्यंदत्तांसमाश्रय॥कन्येममाग्रतोभूयाःकन्येमेदेविपार्श्वयोः॥कन्येमेपृष्ठतोभूयास्त्वद्दानात्स्वर्गमाप्नुयाम्॥ममवंशकुलेजातापालि
तावत्सराष्टकं॥तुभ्यंदासमयादत्तापुत्रपौत्रविवर्द्धिनीइतिपठेत्॥ततःकन्यादानप्रतिष्ठार्थमिदंस्कवर्णंगोमिथुनंचदक्षिणांसंप्रददेइतिदद्यात्॥ततःश
क्तौसत्यांताम्रकांस्यपात्रगवाश्वदासीदासादिदद्यात्॥कन्याबांधवांश्चयौतकंदद्युः॥वरस्तत्सित्रादिभ्योपिदद्युरितिकेचिन्॥होमांतेयौतकंकेचि
दाहुः॥ततःचतुर्वारंपंचवारंवावधूवरौसूत्रेणावेष्ट्योपरितनमधोमार्गेणाधस्तनंचोपरिनिष्काश्यत्रिगुणंपीतंचकृत्वाधस्तनंवरहस्तेउपरितनंचवधूहस्ते
कंकणंबध्नीयात्॥येनबद्धोबलीराजादानवेंद्रोमहाबलः॥तेनत्वामपिबध्नामिरक्षेमाचलमाचलेति॥ततःवधूवराभ्यांदुग्धार्द्राक्षतारोपणं॥वध्वा
दौ ततोवरेणचकार्यं॥मंत्रास्तु भगायनमः॥यज्ञायनमः॥श्रियैनमः॥ धर्मायनमः॥प्रजायैनमः॥यशसेनमः॥ इतिततःप्राङ्मुखउपविश्यवस्त्रे
कन्यायैदद्यात्॥साचवासोभ्यांनमइतिपरिदध्यात्॥ततोवरोमांगल्यतंतुनानेनभर्तृजीवनहेतुना॥कंठेबध्नामिसुभगेत्वंजीवशरदांशतमितिसौभा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ध्यतंतुंवधूगलेबध्नीयात् ॥ ततोविश्वेदेवायुमातविश्वधातृभ्योनमइतिवधूमीक्षेत् ॥ अत्रवाकौसुंभसूत्रेण कंकणम् ॥ ततोवेद्यांप्राङ्मुखौ तेज
नावीरणकटेपश्चादग्नेरुपविश्यदक्षिणेईशान्यांवामंगलंकुंभंस्कंधेगृहीत्वाकश्चित्तिष्ठेदासप्तमंपदंउत्तरतोदृषदुपलेचालंकृतेनिधायात्रवरः क
न्यानामवदेदित्याचारः॥ ततोवधूपित्रापरस्परंसमीक्षितव्यमित्युक्तेन्योन्यंसमीक्ष्य ॥ अघोरचक्षुरपतिघ्नीशिवाचसुमनास्तथा॥ सुवर्चाःपुत्रसू
र्देवकामाचस्फुरवदाभवेतिवरोवदेत्॥ सोमगंधर्वाग्निपूषभ्योनमइतिच॥ शूद्राणांगृह्यसूत्राध्ययनाभावात्तदुक्तहोमांगकलापज्ञानाभावात्प्रयुक्ति
शक्त्यभावाच्चविवाहेहोमएवनास्तीतिमदनपालः॥ अन्येतुप्रधानेधिकारसिद्धोस्थपतीष्टिवदंगेपिश्रवणापदेशादिनाज्ञानसंभवाद्धोममाहुः॥ य
था गुरुर्दक्षिणेब्रह्मासनंदत्वातमुपवेश्य मृन्मयेपात्रेजलपूर्णेकुशान्निधायोन्तरतः कुशेषुनिधायाग्निंदर्भैःपूर्वादिपरिस्तीर्यासादनंकुर्यात्॥
त्रीणितृणानिद्वेपवित्रेप्रोक्षणी आज्यस्थालीचरुस्थालीसंमार्गकुशाःउपयमनकुशास्तिस्त्रःसमिधःस्रुवआज्यतंदुलाःलाजाःशूर्पंसस्त्रवपात्रंअ
श्माआनुडुहंचर्मगोर्दक्षिणेतिततःप्रादेशमात्रेपवित्रेछित्वाप्रोक्षणींसंस्कृत्यपवित्राभ्यामुत्पूयतत्रतेनिधायदक्षिणेनसव्येकृत्वोद्दिंगनंकृत्वापात्रा
णिप्रोक्ष्यनिधायाज्यंस्थाल्यांनिरूप्याग्नेर्दक्षिणेधिश्रित्योल्मुकेनलाजैः सहपर्यग्निकृत्वास्रुवंप्रतप्यकुशैःसमृज्यप्रोक्षणीभिःप्रोक्ष्यपुनःप्रतप्य
दक्षिणेनिधायाज्यमुद्वास्योत्पूयावेक्ष्यशूकंनिरस्यपुनः प्रोक्षणीरुत्पूयावेक्ष्योपयमनकुशानादायोत्थायाग्नौतिस्त्रःसमिधोभ्याधायप्रोक्षणी २८
भिःपर्युक्ष्यवरेणान्वारब्धोगुरुर्दक्षिणंजान्वाच्यब्रह्मणादक्षिणहस्तेनान्वारब्धःस्रुवेणजुहुयात्॥ प्रजापतयेनमःइंद्रायनमइत्याघारौ ॥ इदंप्रजापत

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

येनममेत्यादिवरः सर्वत्रत्यागंकुर्यात् ॥ अग्नयेनमःसोमायनमइत्याज्यभागौ ॥ अग्नये॰ वायवे॰ सूर्याय॰ अग्नीवरुणाभ्यां॰ह्निः अग्नये॰ वरुणसवितृविष्णु
विश्वेदेवमरुत्स्वर्केभ्योनमः ॥ वरुणायादित्यायादितये प्रजापतये नमः इतिनवा ॥ ततस्त्रिरग्नयेमृत्यवेन्चजुहुयान्नवा ॥ ततः कन्यांजलावुपस्तीर्यब
ध्वा भ्रातातत्स्थानोवान्यः शमीपलाशमिश्रान् लाजान् सूर्पादंजलिनाह्निः क्षिपति ततोभिघार्यतिष्ठंती अग्नयेनमइतित्रिर्जुहुयात् ॥ मं
त्रोवरस्यैव ॥ ततोवरोवध्वादक्षिणं हस्तं सांगुष्ठ मुत्तानमुत्तानेन हस्तेनगृह्णीयात् ॥ तत्रमंत्रः ॥ भागार्यमसवितृभ्योनमः ॥ वित्तसौम्यगुणे र्युक्ता
वीरसूर्जीवसूर्भव ॥ कुलेमदीयेसम्राज्ञी मच्चित्तानुगतासदेति ॥ ततोगृहीतामेववधू मुत्तरतोग्नेर्दक्षिणेनपादेनाश्मानमारोहयति ॥ कन्यायेनमइ
तिततः॰ सरस्वत्यैनमइति ॥ गाथागायंती ॥ ततोग्नयेनमइति अग्निं परिक्रम्य पुनर्ह्निर्लाजादिपरिक्रमांतं कृत्वा चतुर्थेस्सूर्पपुटेनवधू भ्रातासर्वे
लाजान्कन्यांजलावावपति ॥ तान् भागायनमइतितिष्ठंतीजुहोति ॥ ततोग्निंचतुर्थेपरिक्रम्योपविश्यब्रह्मान्वारब्धः प्रजापतयेनमइतिहुत्वोत्तरतःउद
क् संस्थान्सप्ततंडुलपुंजान्कृत्वावधूंविष्णवेनमइतिदक्षिणेनपदावरः सप्तपदानिक्रामयति ॥ इषेनमः विष्णवेनमः सर्वत्रऊर्जेनमः रायस्पोषाय॰ मा
यो भव्याय॰ प्रजाभ्यो॰ पातुभ्यो॰ सखिभ्यो॰ नमइतिएतेरितिकेचित् ॥ ततः सप्तमेपदेगुरुद्वयोः शिरसीसन्निधाय पूर्वकुंभोदकेनवर आम्रपल्लवै
रभिषिंचेत् ॥ वरेणसूर्यमुदीक्षस्वेत्युक्त्वासूर्यायनमइतिसूर्यंपश्येत् ॥ ममतवचित्तवाग्भ्योनमइतिवधूदक्षिणांसोपरिहस्तंनीत्वाहृदयमालभ्यउत्तर
तोवधूमुपवेश्यवध्वैनमइत्यभिमंत्र्यतस्याः सीमंतेसिंदूरंदत्वान्योवरोवावधूमुत्थाप्यगोस्त्वपुरुषेभ्योनमइत्यानडुहे रक्तचर्मणि वधूमुपवेश्याग्नयेस्विष्ट

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कृतेनमइतिहुत्वासंस्रवप्राशनं ॥ प्रणीतानांपवित्राभ्यांमार्जनं ॥तयोरग्नौक्षेपः ॥ आचार्यायगोदानंप्रणीताविमोकः ॥ ब्रह्मणे पूर्णपात्रंविप्रेभ्य
आमान्नसंकल्पः ॥ दिनेविवाहेरात्रौध्रुवमुदीक्षस्वेतिवरप्रेषितावधूर्ध्रुवायनमइतिपश्येत् ॥ ततोब्दंद्वादशरात्रंषड्रात्रंत्रिरात्रंवाऽक्षारालवणा-
शिनौब्रह्मचारिणावलंकुर्वाणावधःशायिनौदंपतीस्याताम् ॥ तैलाक्षतचंदनादियथाचारंकुर्यात् ॥ चतुर्थ्यामपररात्रेपंचभूसंस्कारान्कृत्वाविवाहाग्निंसंस्था
प्यब्रह्मोपवेशनादिसमिदाधानांतंप्राग्वत्कुर्यात् ॥ तत्राज्यंनिरूप्यस्थाल्यांतूष्णींचतुरोनिरूप्यतथैवत्रिःप्रोक्ष्यत्रिःप्रक्षाल्याग्नौपक्त्वासमिधो
भ्याधायाग्निंपर्युक्ष्याघाराज्यभागांतेग्नयेप्रायश्चित्तायनमः ॥ एवंवायवे॰ सूर्याय॰ चंद्राय॰ गंधर्वाय॰ नवाहुत्यंतेप्रजापतयेनमइतिचरुंहुत्वोदकुं
भात्संस्रवानादायाग्निवायुसूर्यचंद्रनक्षत्रगंधर्वप्रजापतिभ्योनमइतिवधूशिरसिदत्वा ममव्रतानुसारिणीभवेत्युक्त्वोत्तरतोग्नेश्चरुशेषंप्रा
णेभ्योनमः ॥ अस्थिभ्यो॰ मांसेभ्यो॰ त्वचेनमइतिवधूंप्राशयित्वातामाचमय्याज्येनाग्नयेस्विष्टकृतेनमइतिहुत्वा अग्न्यादिप्राजापत्यंतानवाहुत
यः ॥ प्राशनार्थंभिन्नपात्रेसंस्रवाः ॥ संस्रवप्राशनंमार्जनंपवित्रप्रतिपत्तिर्गुरवेदक्षिणाब्रह्मणोपूर्णपात्रमामान्नदानंचेति ॥ स्मृतिकौमुद्यांतु शूद्र
स्यकोपिहोमोनेत्युक्तम् ॥ तन्न सामृतापिहितेनैक्यंगतामंत्राहुतिव्रतैरित्यस्यशूद्रेप्यविशेषात् ॥ ततोवरस्यतत्सक्षीयाणांपूजनंवरमात्रेवंशपात्र
दानंचकार्यम् ॥ कन्यापित्रोपिकेचित् ॥ षोडशलघुशूर्पयुतवंशपात्रेउमामहेश्वरौसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ ऐरिणीत्वमुमादेवीमहेशोगिरिजापतिः ॥ २९
अतस्त्वांपूजयिष्यामिऐरिणींसर्वकामदाम् ॥ सवस्त्रांचसदीपांचशूर्पैःषोडशभिर्युताम् ॥ वरमात्रेप्रदास्यामिकन्यादानस्यसिद्धये ॥ इत्युक्त्वा कृतस्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कन्यादानस्य पूर्णफलप्राप्त्यर्थमिदं वंशपात्रं वरमात्रे संप्रददे नममेस्त्वित्युक्त्वा पठेत् ॥ वंशो वंशकरः श्रेष्ठो वंशो वंशविवर्द्धनः ॥ अनेन वंशदानेन तुष्टो-
ऋद्धिं करोतु मे ॥ वंशपात्रमिदं पुण्यं वंशजातसमुद्भवम् ॥ दानानामुत्तमं दानमतः शांतिं प्रयच्छ मे इति ॥ इदं केचिन्न कुर्वंति ॥ ततः कन्यापिता अष्ट
वर्षा त्वियं कन्या पुत्रवत्पालिता मया ॥ इदानीं तु मया तुभ्यं दत्ता स्नेहेन पाल्यतामिति पिता वरांके वधूमुपवेशयेत् ॥ ततो वरो यानेन वध्वा सह गृहं गत्वा त
त्रश्रियं संपूज्य स्थापितानां मातृणां मंडपदेवतानां च पूजां कृत्वा विसृज्य वरस्त्र्यं ग्रंथिकंकणमोक्षौ कृत्वा विप्रान्पूजयेत् ॥ वध्वा गृहप्रवेशे मंडपोद्वासने
कालोन्यश्च विशेषो मत्कृते निर्णयसिंधौ ज्ञेयः ॥ एते संस्काराः सच्छूद्राणां एवं वक्ष्यमाणमाह्निकाद्यपि तेषां नियतं ॥ असच्छूद्राणां विवाहमात्रम् ॥
॥ इति श्रीमन्नारायणभट्टसूनुकमलाकरभट्टकृते शूद्रधर्मतत्वे शूद्रसंस्काराः ॥ ॥ अथ शूद्रस्याह्निकमुच्यते ॥ तत्र विष्णुः ॥ ब्राह्मे मुहूर्ते उत्था
येति ॥ विष्णुधर्मे ॥ शयनादुत्थितो यस्तु कीर्तयेन्मधुसूदनम् ॥ कीर्तनात्तस्य पापानि नाशमायांत्यशेषतः ॥ तत्राचम्यापि तरोः इष्टदेवं च नत्वा ॰ प्रातः स्मरामि
भवभीतिमहार्तिशांत्यै नारायणं गरुडवाहनमब्जनाभं ॥ ग्राहाभिभूतवरवारणमुक्तिहेतुं चक्रायुधं तरुणवारिजपत्रनेत्रम् ॥ १ ॥ प्रातर्नमामि मनसा वचसा
च मूर्ध्ना पादारविंदयुगुलं परमस्य पुंसः ॥ नारायणस्य नरकार्णवतारणस्य पारायणप्रवणविप्रपरायणस्य ॥ २ ॥ प्रातर्भजामि भजतामभयंकरं तं प्राग् स
र्वजन्मकृतपापभयापहत्यै ॥ यो ग्राहवक्त्रपतितांघ्रिगजेंद्रघोरशोकप्रणाशमकरोद्धृतशंखचक्रः ॥ ३ ॥ श्लोकत्रयमिदं पुण्यं प्रातः प्रातस्तु यः पठेत्
॥ लोकत्रयगुरुस्तस्मै दद्यादात्मपदं हरिः ॥ प्रातः स्मरामि शिवमेकमनेकमाद्यमित्यादि यथावासनं पठित्वा ॥ पुण्यश्लोको नलो राजा पुण्यश्लोको युधिष्ठिरः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥पुण्यश्लोकाचवैदेही पुण्यश्लोकोजनार्दन इत्युक्त्वा भूमिंनमस्कृत्य अंतर्धायतृणैर्भूमिं शिरः प्रावृत्य वाससा ॥ वाचंनियम्ययत्नेननिष्ठीवोच्छ्वासवर्जि
तः॥ कुर्यान्मूत्रपुरीषेतु शुचौदेशेसमाहित इत्यंगिरसोक्तविधिना दिवासंध्यासुउदङ्मुखः॥ कुर्यान्मूत्रपुरीषेतुरात्रौचेद्दक्षिणामुखः॥ ग्रामात्पदशतं
गच्छेन्नगराच्च चतुर्गुणमितियाज्ञवल्क्यपराशराद्युक्तेदेशेमूत्रपुरीषेकृत्वा अपकृष्यचविण्मूत्रंकाष्ठलोष्ठतृणादिनेतिभरद्वाजोक्तेर्लोष्ठादिनावामेनगुदंप्र
मृज्य गृहीतशिश्नश्चोत्थायमृद्भिरभ्युद्धृतैर्जलैः॥ गंधलेपक्षयकरंशौचंकुर्यादतंद्रित इतियाज्ञवल्क्योक्तेः शौचंकुर्यात् ॥ तत्रमूत्रेशातातपः ॥ एकालिं
गेकरेसव्ये तिस्रोद्वेहस्तयोर्द्वयोः ॥ मूत्रेशौचंसमाख्यातं शुक्रेतद्द्विगुणंभवेत् ॥ पुरीषेतुदक्षयमौ॥ द्वेलिंगेमृत्तिकेदेयेगुदेपंचकरेदश ॥ उभयोःसप्त
दातव्या मृदः शौचोपपादिकाः ॥ शंखः॥ मेहनेमृत्तिकाःसप्तलिंगेद्वेपरिकीर्तिते ॥ एकस्मिन्विंशतिर्हस्तेद्वयोर्ज्ञेयाश्चतुर्दश॥ एकोवामः॥ तिस्रस्तुमृत्ति
कादेयाःकर्तुर्वैनखशोधनम्॥ तिस्रस्तुपादयोर्ज्ञेयाःशौचकामस्यसर्वदा॥ विष्णुपुराणे॥ एकालिंगेगुदेतिस्रो दशवामकरेतथा॥ उभयोःसप्तदात
व्या मृदः शौचोपपादिकाः ॥ अत्रलेपन्यूनाधिकभावाभ्यांगृहस्थपत्यादिपरतयाव्यवस्था॥ मूत्रेमृत्परिमाणमाहदक्षः॥ लिंगेतुमृत्समाख्यातात्रिप
र्वपूर्यतेयथा॥ गुदेतुमनुः अर्द्धप्रसृतिमात्रातुप्रथमामृत्तिकास्मृता ॥ द्वितीयाचतृतीयाच तदर्धार्धाप्रकीर्तिता॥ आदित्यपुराणे॥ स्त्रीशूद्रयोरर्धमानं
शौचंप्रोक्तंमनीषिभिः ॥ उक्तशौचेनगंधानपगमेतुदेवलः॥ यावत्साध्विति मन्येततावच्छौचंविधीयते॥ दक्षः॥ यद्दिवाविहितंशौचं तदर्धंन्वनिशि ३०
स्मृतम्॥ तदर्धमातुरेप्रोक्तमातुरस्यार्धमध्वनि ॥ वृद्धपराशरः॥ उपविश्यतुविण्मूत्रं कर्तुंयस्तन्नविंदति ॥ सकुर्यादर्धशौचंतुस्वस्थशौचस्यसर्व

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दा ॥ बालस्यानुपनीतस्यगंधलेपक्षयावहं ॥ ब्राह्मे ॥ नयावदुपनीयेतविप्रः शूद्रस्तथांगना ॥ गंधलेपक्षयकरं शौचंतेषांविधीयते ॥ प्रमाणंशौचसं
ख्यावानशिष्टैरुपपादितेति ॥ शूद्रेविवाहात्प्रागेवं विवाहाभावेतुद्वादशवर्षोर्ध्वंषोडशवर्षोर्ध्वंवासर्वेधर्मानियताः ॥ नप्राक् ॥ एतच्चवक्ष्यामः ॥ भो
जनेगुदस्रावेबृहस्पतिः ॥ भुंजानस्यतुविप्रस्यकदाचित्स्रवतेगुदम् ॥ पूर्वंकृत्वातुशौचंतुततः पश्चादुपस्पृशेत् ॥ ततःकृत्वोपवासंचपंचगव्येनशुध्यति
॥ हस्तंप्रक्षाल्यशौचंकृत्वागंडूषोत्तरमुपवसेदित्यर्थः ॥ विप्रस्येत्युपलक्षणम् ॥ ॥ इतिश्रीकमलाकरभट्टकृतेशूद्रधर्मकमलाकरेशौचविधिः ॥ ॥अ
थाचमनम् ॥ शुचौदेशेप्राङ्मुखउदङ्मुखोवोपविश्यांतर्जानुकरं गोकर्णाकृतिंकृत्वातालुगाभिः शुद्धाभिरद्भिःसकृदाचमेत् ॥ त्रिर्वेतिस्मृतिकौमुद्यां
॥ अंगुष्ठमात्रंस्पृशेदितिभट्टाः ॥ ततोंगुष्ठमूलेनोष्ठौद्विरुन्मृज्यांगुष्ठतर्जनीभ्यांनासिकेंगुष्ठमध्यमाभ्यांचक्षुषी अंगुष्ठानामिकाभ्यांश्रोत्रेंगुष्ठकनिष्ठि
काभ्यांनाभिंपाणितलेनहृदयंसर्वैः शिरोंसौचस्पृशेत् ॥ अथदंतधावनम् ॥ बदरोदुंबरापामार्गपनसकदंबाम्रजातीबिल्वप्रियंगुमयंकंटकिक्षीरवृक्षो
त्थं ॥ द्वादशांगुलकंविप्रेकाष्ठमाहुर्मनीषिणः ॥ क्षत्रविट्शूद्रजातीनांनवषट्चतुरंगुलमितिमदनपारिजातेविष्णूक्तम् ॥ कनिष्ठाग्रस्थूलंपर्वार्द्धकृत
कूर्चंदंतधावनंप्रक्षाल्य आयुर्बलंयशोवर्चःप्रजाःपशुवसूनिच ॥ ब्रह्मप्रज्ञांचमेधांचत्वन्नोदेहिवनस्पतेइतिमंत्रेणप्राङ्मुखोभक्षयेत्वादंतान् संशोध्यत
थैवजिह्वोल्लेखंकृत्वाप्राच्यामुदीच्यांवात्यक्त्वा षोडशद्वादशवागंडूषान्कुर्यात् ॥ एतत्प्रतिपन्नवमीषष्ठ्यमापौर्णमासीचतुर्दश्यष्टमीसंक्रमश्राद्धव्रतर
विदिनेषुनकार्यं ॥ तत्रद्वादशगंडूषाः ॥ ततःकेशप्रसाधनंकृत्वास्नायात् ॥ छंदोगपरिशिष्टे ॥ यथाऽहनितथाप्रातर्नित्यंस्नायादनातुरः ॥ दंता

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

न्प्रक्षाल्यनद्यादौगृहेचेत्तदमंत्रवत्॥स्मृतिकौमुद्यांयोगयाज्ञवल्क्यः॥मृत्तिलान्गोमयंदर्भान्पुष्पाणिसुरभीणिच॥आहरेत्स्नानकालेतुस्नानार्थं
प्रयतःशुचिः॥गंगोदकांतंगत्वातुसंस्थाप्यतत्पृथक्क्षितौ॥त्रिधाकृत्वामृदंतांतुगोमयंचविचक्षणः॥अधमोत्तममध्यानामंगानांक्षालनंतुवै॥भा
गैःपृथक्पृथक्कुर्यात्क्षालनेमृदसंकरः॥अद्भिर्मृद्भिश्चचरणौप्रक्षाल्याचम्यवैशुचिः॥अद्भिर्मृद्भिश्चगात्राणिक्रमशस्त्ववनेजयेत्॥एकयाशिरः
प्रक्षाल्यद्वाभ्यांनाभेस्तथोपरि॥कटिबस्त्यूरुजंघेचचरणौचत्रिभिस्त्रिभिः॥प्रक्षाल्यहस्तावाचम्यनमस्कृत्यजलंतुतत्॥यत्किंचेदंतुमंत्रेणनमस्येत्प्रयतां
जलिः॥ततःकातीयविधिनास्नानमुत्काह॥ब्रह्मक्षत्रविशांत्वेवंमंत्रवत्स्नानमिष्यते॥तूष्णीमेवतुशूद्रस्यसनमस्कारकंमतं॥तेनशूद्राणांकातीय
एवामंत्रस्नानविधिः॥मैथिलश्रीदत्तेनतुपाद्मोक्तंस्नानंसर्ववर्णसाधारणमुक्तं॥यथा॥अनुद्धृतैरुद्धृतैर्वाजलैःस्नानंसमाचरेत्॥तीर्थंप्रकल्पये
द्विद्वान्मूलमंत्रेणमंत्रवित्॥नमोनारायणायेतिमूलमंत्रउदाहृतः॥दर्भपाणिस्तुविधिनात्प्याचांतःप्रयतःशुचिः॥चतुर्हस्तसमायुक्तंचतुरस्रंसमंत
तः॥प्रकल्प्यावाहयेद्गंगामेभिर्मंत्रैर्विचक्षणः॥विष्णोःपादप्रसूतासिवैष्णवीविष्णुपूजिता॥पाहिनस्त्वेनसस्तस्मादाजन्ममरणांतिकात्॥तिस्रः
कोट्योर्धकोटीचतीर्थानांवायुरब्रवीत्॥दिविभुव्यंतरिक्षेचतानितेसंतिजान्हवि॥नंदिनीत्येवतेनामदेवेषुनलिनीतिच॥वृंदापृथ्वीचसुभगाविश्वकायाशि
वासिता॥विद्याधरीसुप्रसन्नातथालोकप्रसादिनी॥वेण्याचजान्हवीचैवशांताशांतिप्रदायिनी॥एतानिपुण्यनामानिस्नानकालेप्रकीर्त ३१
येत्॥भवेत्सन्निहितातत्रगंगात्रिपथगामिनी॥विप्रेणवायंपठनीयः॥सप्तवाराभिजप्तेनकरसंपुटयोजितम्॥प्रागुक्तमूलमंत्रेणेत्यर्थः॥मू

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

र्द्धिकुर्याज्जलंभूयस्त्रिचतुःपंचसप्तवा॥स्नानंकुर्यान्मृदापश्चादामंत्र्यचविधानतः॥अश्वक्रांतेरथक्रांतेविष्णुक्रांतेवसुंधरे॥शिरसाधारयिष्यामिर
क्षस्वमांपदेपदे॥उद्धृतासिवराहेण कृष्णेनशतबाहुना॥मृत्तिकेहरमेपापंयन्मयादुष्कृतंकृतम्॥नमस्तेसर्वलोकानांप्रभवारणिसुव्रतेइति एतत्पूर्वो
क्तवचनेशूद्रस्यविशेषोक्तेरत्रतदभावात् पुराणमंत्रपाठेशूद्रस्यानधिकाराच्चनित्यम्॥सत्वेपिसर्वेषांपूर्वोक्तेनास्यसमुच्चयइतितत्वं॥नृसिंहपुरा
णे॥नद्यांस्त्रवत्सुचस्नायात्प्रतिस्रोतःस्थितोद्विजः॥तडागादिषुतोयेषुप्रत्यर्कंस्नानमाचरेत्॥ कातीयानांनद्यामपिसूर्यमुखस्यस्नानम्॥ तत्रैवब्रह्मांड
पुराणे॥ऊर्ध्वपुंड्रंद्विजःकुर्यात्क्षत्रियस्तुत्रिपुंड्रकम्॥ अर्धचंद्रंतुवैश्यस्यवर्तुलंशूद्रजातिषु॥इत्युक्तम्॥ ललाटशिरःकंठबाहुहृदयनाभिपृष्ठपार्श्व
द्वयेषुतिलकंकृत्वाकुशासनोपविष्टःनमोनमइतित्रिर्जपेत्॥अथतर्पणं व्यासः एकैकमंजलिंदेवाद्वौद्वौतुसनकादयः॥अर्हंतिपितरस्त्रींस्त्रीन्स्त्रिय-
स्त्वेकैकमंजलिं॥मातृवर्गेजलित्रयमेकैकस्य॥विष्णुपुराणेतु॥त्रिरपःप्रीणनार्थायदेवानामपिनिर्वपेदितिदेवेत्रयउक्ताः॥ पाद्मे॥देवान्ब्रह्मऋ
षीन्सर्वांस्तर्पयेताक्षतोदकैः॥ तर्पयेतपितॄन्भक्त्यासतिलोदकचंदनैः॥ शंखः ॥ सौवर्णेनराजतेनौदुंबरेणखड्गपात्रेणकुशेनावाप्युदकंपितृती
र्थेस्पृशन्दद्यात्॥ योगयाज्ञवल्क्यः॥तिलानामप्यलाभेतुसुवर्णरजतान्वितम्॥तदभावेनिषिंचेत्तुदर्भैर्मंत्रेणवाप्यथ॥ तृप्यत्वितिसमुच्चार्यतृप्य
तामित्यथापिवा॥विधिज्ञोनिक्षिपेत्तोयंदेवादीनामशेषतः॥सव्यंजानुततोन्वाच्यसतिलंदक्षिणामुखइतितेनेवोक्तेर्दर्वर्ष्याद्दक्षिणजानुपातःसि
द्धः॥ यमः॥द्वौहस्तौयुग्मतःकृत्वापूरयेदुदकांजलिं॥गोशृंगमात्रमुद्धृत्यजलमध्येजलंक्षिपेत्॥दक्षः॥ अग्रैस्तुतर्पयेद्देवान्मनुष्यान्कुशम

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ध्यतः॥पितॄंस्तुकुशमूलाग्रैर्विधिःकौशेयथाक्रमम्॥मदनपारिजातेयोगयाज्ञवल्क्यः॥ब्रह्माणंतर्पयेत्पूर्वंविष्णुंरुद्रंप्रजापतिम्॥देवान्छंदांसिवे
दांश्चऋषींश्चैवसनातनात्॥ आचार्यांश्चैवगंधर्वानाचार्यतनयांस्तथा॥ संवत्सरंसावयवंदेवीश्चाप्सरसस्तथा॥तथादेवानुगान्नागान्सा
गरान्पर्वतानपि॥सरितोथमनुष्यांश्चयक्षान्रक्षांसिचैवहि॥पिशाचांश्चसुपर्णांश्चभूतान्यथपशूंस्तथा ॥वनस्पतीनोषधींश्चभूतग्रामान्चतु
र्विधम्॥ विष्णुः॥ ततःकृत्वानिवीतंतुयज्ञसूत्रमतंद्रितः॥प्राजापत्येनतीर्थेनमनुष्यांस्तर्पयेत्पृथक्॥ कार्ष्णाजिनिः॥ सनकःसनंदनश्चतृतीयश्च
सनातनः॥ कपिलश्चासुरिश्चैववोढुःपंचशिखस्तथा॥पाद्मेऽस्यानंतरं॥मरीचिमत्र्यंगिरसौपुलस्तिंपुलहंक्रतुं॥प्राचेतसंवसिष्ठंचभृगुंनार
दमेवच॥योगयाज्ञवल्क्यः॥अपसव्यंततःकृत्वाभूत्वाचपितृदिङ्मुखः॥पितॄन्दिव्यानदिव्यांश्चपितृतीर्थेनतर्पयेत्॥दिव्यांबरधराध्रुवइत्यादयोवस
वः॥ अजैकपादादयोरुद्राइंद्रधात्रादयआदित्याश्चप्रत्येकंसमुदितावा॥ सएव॥कव्यवाडनलःसोमंयमर्यमणंतथा॥अग्निष्वात्ताःसोमपाश्चत
थाबर्हिषदोपिच॥यदिस्याज्जीवत्सितृकएतान्विद्यात्तदापितॄन्॥तर्पणेयद्यप्यनेकप्रकाराःस्मृतिकौमुद्यांपाद्मादावुक्तास्तथापिकात्यायनसूत्रसं
वादात् शूद्रावाजसनेयिनइतिगौडोक्तदक्षसंवादात्स्नानादौदर्शनाच्चयोगयाज्ञवल्क्योक्तएवायंप्रकारः॥शूद्राणामितितत्वं॥एवंवैश्वदेवाद्यपि
कातीयमेव॥ अथप्रयोगः॥यथामृद्गोमयकुशतिलपुष्पाक्षतानादायनद्यादौगत्वापाणिपादंप्रक्षाल्यानामिकाभ्यामेककुशपत्रात्मकेपवित्रेधृत्वा ३२
कुशोपग्रहः॥ ऊर्ध्वकेशिविरूपाक्षिमांसशोणितभोजने॥ तिष्ठदेविशिखाबंधेचामुंडेह्यपराजिते॥इत्युक्त्वाशिखांबध्वाचम्यदेशकालौस्मृ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्वाममसर्वपापक्षयद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं प्रातःस्नानमहं करिष्ये ॥ तीर्थैतु सागरस्वननिर्घोषदंडहस्तासुरांतक ॥ जगत्स्रष्टाजगन्मर्दीनमामि
त्वांसुरेश्वर ॥ तीक्ष्णदंष्ट्रमहाकाय कल्पांतदहनोपम ॥ भैरवायनमस्तुभ्यमनुज्ञांदातुमर्हसीतिसंप्रार्थ्य ॥ वरुणायनमइतिजलमालभ्यतेनैवाव
र्त्यनमोझ्रोममपापंयात्वित्यंजलिंबहिः क्षिप्त्वाः मुक्तीर्थायनमइत्यंजलिंदत्वामृदमादायकटिंबस्त्यूरुजंघापादकरान्त्रिर्विलिप्यप्रक्षाल्यैकंज
लेपरंस्थले पादंकृत्वाविष्णवेनमइतिसर्वांगंमृदालिप्त्वासूर्याभिमुखोद्विस्त्रिर्द्वादशवानिमज्याझ्रोनमइत्युन्मज्यनिमज्योन्मज्याचम्यतथैवरुद्रायनमइति
गोमयेनालिप्यस्नात्वाचम्यकुशैर्मार्जयेत् ॥ वरुणायनमइत्यष्टवारं परमात्मनेनमः अग्नयेनमः वायवेनमः सूर्यायनमः सवित्रेनमः यज्ञायनम
इति निमज्याझ्रोनमइतिद्वाविंशतिवारं यद्वाग्नयेनमइतित्रिर्जातवेदसेसवित्रे चित्यादिभ्योनमइति सवित्रेइत्येतैः नाभित अनाभिदर्भैः पा
वयित्वा परमात्मनेनमइति सवित्रेनमइत्यंतैः पुनः पावयित्वानमइतित्रिः परमात्मनेनमइतिवा अघमर्षणंकृत्वास्नात्वा विष्णवेनमइति स्मृत्वाब्र
ह्मादिदेवास्तृप्यंतांनमइतिवादेवतीर्थेनत्रिः सव्येनदेवान्निवीती कृष्णद्वैपायनादिऋषयस्तृप्यंतामितिद्वौद्वावित्यृषीनपसव्येनसोमपितृमदादि
पितरस्तृप्यंतामित्यंजलित्रयंत्रिर्दत्वाधौतेवाससीपरिधाय मृदोरूकरौप्रक्षाल्याचम्यवेणुपत्राकारमर्धचंद्रंवर्तुलंवातिलकंकृत्वामुद्रादिकृत्वाधृत्वा
वा नमोब्रह्मणे विष्णवे सवित्रे मित्राय वरुणाय दिग्भ्यो दिग्देवताभ्यइतिप्रत्येकंजलपुष्पांजलिरित्याचार्यचूडामणिः ततउदितंसूर्यरक्तचंदनाक्ष
तपुष्पैरष्टदलेमंडलेभ्यर्च्यतद्युक्तमर्घ्यं नमोविवस्वतेतुभ्यंभास्वतेविष्णुतेजसे ॥ नमःसवित्रेशुचयेसवित्रे कर्मदायिने इत्यर्घंदद्यादितिकल्पतरौ ॥ उदितं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सूर्यंरक्तचंदनाक्षतपुष्पैरभ्यर्च्य तद्ध्यतमंजलित्रयंदद्यादितिकल्पतरौ ॥ ततःसूर्यमंडलस्थायपरमात्मनेनमइतिपुनरर्घ्यंदत्वाब्रह्मविष्णुरुद्रेभ्योनमइ
तिवाविष्णुशिवनामादिवायथाशक्त्याचरेत् नमःसवित्रेजगदेकचक्षुषेजगत्प्रसूतिस्थितिनाशहेतवे ॥ त्रयीमयायत्रिगुणात्मधारिणेविरिंचिना
रायणशंकरात्मनेनमइतिनमस्कुर्यात् एवंस्नानंप्रातर्मध्यान्हेचकार्यं ॥ अशक्तौमध्यान्हएव ॥ गृहेउष्णोदकेनस्नानेप्येवं आतुरादिनास्नानाशक्तौ
दर्भैर्मार्जनं भस्मस्नानंगोरजसावार्द्रवस्त्रेणांगमार्जनंकार्यं ॥ जाबालिः ॥ अशिरस्कंभवेत्स्नानंस्नानाशक्तौतुकर्मिणां ॥ आर्द्रेणवाससावापिमार्जनंदैहि
कंविदुः ॥ विद्वत्सरस्वतीप्रासंस्नानंसारस्वतंविदुः ॥ विप्रवाक्येनेत्यर्थः ॥ मार्जनंमानसंवास्नानंकार्यं ॥ यथा ॥ ध्यायेदादित्यसंकाशंवासुदेवंचतु
र्भुजं ॥ शंखचक्रगदापद्मवनमालाविराजितं ॥ तत्पादोदकजांधारांनिपतंतींस्वमूर्द्धनि ॥ चिंतयेद्ब्रह्मरंध्रेणप्रविशंतींस्वकांतनुं ॥ तयासंक्षालये
त्सर्वमंतर्देहगतंमलम् ॥ तथा अपवित्रःपवित्रोवासर्वावस्थांगतोपिवा ॥ यःस्मरेत्पुंडरीकाक्षंसबाह्याभ्यंतरेशुचिरिति ॥ ततःकांस्यपात्रेआज्ये
प्रतिबिंबमवलोक्य आज्यंतेजःसमुद्दिष्टमाज्यंपापहरंस्मृतम् ॥ आज्यंसुराणामाहार आज्येलोकाःप्रतिष्ठिताः ॥ कामधेनुषुसंभूतंसर्वक्रतुषुसं
स्थितम् ॥ देवानामाज्यमाहारमतःशांतिंप्रयच्छमे इति विप्रायदत्वादक्षिणांदद्यात् ॥ एतद्विष्णुधर्मोत्तरेस्पष्टम् ॥ ततोमध्यान्हेपूर्ववत्स्नात्वाब्रह्मयज्ञं
कुर्यात् ॥ तत्रयज्ञब्राह्मणानीतिहासान्पुराणानिकल्पानितिश्रुतेर्वेदाथर्वपुराणानिसेतिहासानिशक्तितः ॥ जपयज्ञप्रसिध्यर्थंविद्यांचाध्यात्मिकींजपेत् 33
इतियाज्ञवल्क्योक्तेश्चपुराणभारतादिपाठविधानेपिशूद्रस्यपाठाप्रसक्तेः श्रवणस्यैवकर्मांगत्वात्पुराणश्रवणमेवब्रह्मयज्ञमितिकेचित् ॥ तन्न न

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मस्कारेणमंत्रेण पंचयज्ञान्नहापयेदितियाज्ञवल्क्योक्तेननमस्कारेणतस्यबाधात् ॥ तत्रयोनमसास्वध्वरइतिश्रुतेर्यज्ञोवैनमइतिहिब्राह्मणंभवतीति वच
नाच्चनमोनमोनमइतित्रिर्जपेदितिस्मृतिकौमुद्यामुक्तं ॥ तत्वंतुवेदादीनामर्थबाधेस्वरूपस्यैवग्रहणात् नमःश्रुतेश्चतदंतत्वेनाप्युपत्तेर्नमोंतःशब्दैःका
र्यमिति ॥ तद्यथा दर्भासनेउपविश्याचम्य परमेश्वरप्रीत्यर्थं ब्रह्मयज्ञंकरिष्ये इतिसंकल्प्योपस्थंकृत्वादर्भगर्भंब्रह्मांजलिंकृत्वानमोनमोनमइति ज
पेत् ॥ यद्वातत्रऋग्वेदायनमः एवं यजुर्वेदाय० सामवेदाय० अथर्ववेदाय० शिक्षायै० कल्पाय० व्याकरणाय० निरुक्ताय० ज्योतिषे० छंदोविचित्यै०
अध्यात्मविद्यायै० इतिहासपुराणेभ्यो० तर्कविद्यायै० पूर्वमीमांसायै० उत्तरमीमांसायैनमइतिजपित्वा देवताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य
एवच ॥ नमःस्वाहायैस्वधायैनित्यमेवनमोनमइतित्रिर्जपित्वा विद्याधरतपोयोनिरयोनिर्विष्णुरीडितः ॥ वाग्यज्ञेनार्चितोदेवः प्रीयतांमेजनार्दन इ
त्युक्त्वा उदकंस्पृशेत् ॥ अथतर्पणम् ॥ तच्चब्रह्मणेनमइतिनमोंतैर्मंत्रैः कार्यंतस्यनमः शब्दोक्तेरितिकेचित् ॥ अन्येतु तृप्यतामित्योंकारपूर्व
मितिकातीयसूत्रस्यतृप्यतांशब्दस्यत्यागेमानाभावात्तदंतैरित्याहुः ॥ आसनेदक्षिणंजान्वाच्यसमदर्भाक्षतैर्हस्तद्वयेनदेवतीर्थेनतर्पयेत् ॥
तच्चमदनपारिजातेयोगियाज्ञवल्क्यः ॥ कातीयसूत्रानुसारेणोच्यते ॥ यथाब्रह्मातृप्यतां । विष्णुस्तृप्यतां । रुद्रः । प्रजापतिः । देवाः । छंदांसि ।
वेदाः । ऋषयः । पुराणाचार्याः । गंधर्वाः । इतराचार्याःसंवत्सरः सावयवः । देव्यः । अप्सरसः । देवानुगाः । नागाः । सागराः । पर्वताः । सरितः ।
मनुष्याः । यक्षाः । रक्षांसि । पिशाचाः । सुपर्णाः । भूतानि । पशवः । वनस्पतयः । ओषधयः । भूतग्रामश्चतुर्विधस्तृप्यतां ॥ आचार्यचूडामणौतु प्रजाप

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्वंते देवायक्षास्तथानागागंधर्वाप्सरसोसुराः ॥क्रूराःसर्पाःसुपर्णाश्चतरवोजंभकाःखगाः ॥ विद्याधराजलाधारास्तथैवाकाशगामिनः॥नीरा
हाराश्चयेजीवाःपापधर्मेरताश्चये॥तेषामाप्यायनायैतद्दीयतेसलिलंमयेतिमात्स्योक्तेर्नतर्पणमुक्तम् ॥अथऋषयः॥निवीतंकृत्वोदग्ग्रदर्भमध्ये
नप्रजापतितीर्थेनतिलाक्षतमिश्रौद्वौद्वावंजलीमंत्रान्नृसादद्यात्॥सनकः।सनंदनः।सनातनः।कपिलः।आसुरः।वोढः।पंचशिखः॥ अथपितृत
र्पणं॥ दक्षिणाभिमुखःसव्यंजान्वाच्य प्राचीनावीती॥पितृतीर्थेनद्विगुणदर्भैस्तिलमिश्रांस्त्रींस्त्रीनंजलीनृदद्यात्॥वसवस्तृप्यंतां।रुद्राःआदि
त्याः।मरुतः। अश्विनौ।कव्यवाडनलस्तृ॰।सोमः।यमः।अर्यमा।अग्निष्वात्ताः।सोमपाः।बर्हिषदः।यमः। धर्मराजः। मृत्युः। अंतकः। वैव
स्वतः।कालः।सर्वभूतक्षयः।औदुंबरः। दध्नः।नीलः।परमेष्ठी।वृकोदरः।चित्रः।चित्रगुप्तः। जीवत्पितृकोप्येतदंतान्सर्वांस्तर्पयेत्॥ततःस्व
पितृतर्पणं॥पितृभ्योनमइत्यावाह्य काश्यपगोत्रः अस्मत्पिताः सुकदासस्तृप्यतां।एवंत्रिः।एवंपितामहः।प्रपितामहः।पितृभ्योनमइतिषट् त्रिर्मधु
शब्देनवा अंजलिंप्रसिंचेत्॥ अस्मन्माताकाश्यपगोत्राःसुकदेवीदातृप्यतां॥एवंपितामही। प्रपितामही । सापत्नमाता।एवंपितृभ्योनमः
आवाह्य मातामहः।प्रमातामहः।वृद्धप्रमातामहः ॥ एवंमातामही।प्रमातामही।वृद्धप्रमातामही॥एवंस्वभार्या।पुत्रः।कन्या।पितृव्यः।मातु
लः।स्वभ्रातातत्पत्न्यः॥पितृष्वसा।मातृष्वसा।स्वभगिनी।सापत्यासभर्तृकेतितिसृषु॥ श्वशुरः।गुरुः।सखा।मित्रभूतः। यद्वा आब्रह्मस्तंब
पर्यंतंदेवर्षिपितृमानवाः॥ तृप्यंतुपितरःसर्वेमातृमातामहादयः॥अतीतकुलकोटीनांसप्तद्वीपनिवासिनाम् ॥आब्रह्मभुवनाल्लोकादिदमस्तु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तिलोदकमिति ॥ यत्तु मदनपारिजाते हारीतः ॥ वसित्वा वसनं शुष्कं स्थले निस्तीर्णबर्हिषि ॥ विधिज्ञस्तर्पणं कुर्यान्न तु पात्रे कदाचनेति ॥ तदनुद्धृतोदकस्थलतर्पणपरम् ॥ उद्धृते स एव पात्राद्वा जलमादाय स्वयं पात्रांतरे क्षिपेत् जले पूर्णेऽथवा गर्तेन स्थले न तु बर्हिषि योगयाज्ञवल्क्यः यद्युद्धृतेन सिंचेत तिलान्संमिश्रयेज्जले ॥ अतोन्यथा तु सव्येन तिला ग्राह्या विचक्षणैः ॥ एतच्च गृहे पुत्रवता न कार्यं ॥ सप्तम्यां रविवारे च गृहे जन्मदिने तथा ॥ भृत्यपुत्रकलत्रार्थी न कुर्यात्तिलतर्पणमिति मरीचिस्मृतेः ॥ ततः ये के चास्मत्कुले जाता अपुत्रा गोत्रिणो मृताः ॥ ते गृह्णंतु मया दत्तं वस्त्रनिष्पीडनोदकमिति तीरे स्थले वा वस्त्रं पीडयेत् ॥ आचार्यचूडामणौ तु येबांधवाबांधवा वा ये च जन्मनि बांधवाः ॥ ते तृप्तिमखिला यांतु ये वास्मत्तोऽभिकांक्षिणः ॥ नमो नम इति शाटीपीडनमुक्तं ॥ ततः सव्येन विष्णुपुराणोक्तैस्तर्पयेत् ॥ देवासुरास्तथा नागा यक्षगंधर्वराक्षसाः ॥ पिशाचा गुह्यकाः सिद्धाः कूष्मांडास्तरवः खगाः ॥ जलेचरा भूमिलया वाय्वाधाराश्च जंतवः ॥ तृप्तिमेते न यांत्वाशु मद्दत्तेनांबुनाखिलाः ॥ नरकेषु समस्तेषु यातनासु च ये स्थिताः ॥ तेषामाप्यायनायैतद्दीयते सलिलं मया ॥ येबांधवाबांधवा ये येन्यजन्मनि बांधवाः ॥ ते सर्वे तृप्तिमायांतु मया दत्तैस्तिलोदकैरिति ॥ संक्षेपस्तु ॥ आब्रह्मस्तंबपर्यंतं जगत्तृप्यतु ॥ इत्येकांजलिः ॥ ततो ब्रह्मणे नमः विष्णवे० रुद्राय० सवित्रे० मित्राय० वरुणाय नम इति जले संपूज्य हस्तेन पुनः ब्रह्मणे नमः अग्नये० पृथिव्यै० ओषधिभ्यो नमः ॥ वाचस्पतये० विष्णवे० महद्भ्यः० अद्भ्यः० अपांपतये० वरुणाय नम इति तर्पणं कृत्वा सुरवं संमृज्य देवेभ्यो नम इति विसर्जयेत् ॥ ॥ इति कमलाकरभट्टकृते शूद्रधर्मकमलाकरे शूद्रस्य स्नानतर्पणादि ॥ ॥ अथ देवपूजा ॥ सा च विश्वेश्वरादिजीर्ण-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शू·क· लिंगार्चादौस्वस्थापितपार्थिवलिंगादौवास्पर्शसहिताकार्या ॥ शालग्रामस्फटिकद्विजस्थापितलिंगार्चादौस्पर्शरहितादूरतःकार्या ॥ यदाप्रतिष्ठितं
३५ लिंगंमंत्रविद्भिर्यथाविधि ॥ तदाप्रभृतिशूद्रश्चयोषिद्वापिनसंस्पृशेदितिनारदीयात् ॥ एतच्चप्रागुक्तम् ॥ सा चनाम्नाकार्या ॥ एवंस्त्रियाअपि ॥ विष्णो
स्तुपूजनंकार्यंपतिबुद्ध्यानचान्यथेतिमदनपारिजातेविधवाधर्मेस्कांदोक्तेः ॥ तत्रैवपाद्मे ॥ आदित्यंगणनाथंचदेवींरुद्रंचयथाक्रमम् ॥ नारा
यणंविशुद्धाख्यमंतेचकुलदेवताम् ॥ निगमः ॥ ब्रह्माणंविष्णुमीशंवासूर्यमग्निंगणाधिपम् ॥ दुर्गांसरस्वतींलक्ष्मींगौरींवानित्यमर्चयेत् ॥ यत्तुम
नुः ॥ जपस्तपस्तीर्थसेवाप्रव्रज्यामंत्रसाधनम् ॥ देवताराधनंचैवस्त्रीशूद्रपतनानिषडिति ॥ तद्विहितभिन्नपरं ॥ मात्स्ये ॥ सौवर्णीराजतीवापिताम्री
रत्नमयीतथा ॥ शैलीदारुमयीवापिलोहसंघमयीतथा ॥ लोहसंघः पंचधातुरसाः ॥ रीतिकाधातुयुक्तावाताम्रकांस्यमयीतथा ॥ शुभदारुम
यीवापिदेवतार्चाप्रशस्यते ॥ अंगुष्ठपर्वादारभ्यवितस्तिर्यावदेवतु ॥ गृहेषुप्रतिमाकार्यानाधिकाशस्यतेबुधैः ॥ भागवते ॥ वैदिकस्तांत्रिकोमिश्रइ
तिमेत्रिविधोमखः ॥ शिवार्चनचंद्रिकायांपाद्मे ॥ वैदिकोमिश्रितोवापिविप्रादीनांविधीयते ॥ तांत्रिकोविप्रभक्तस्यशूद्रस्यापिप्रकीर्तितः ॥ त
त्रोपचाराअनेकविधाराघवभट्टैःपदार्थादर्शउक्ताः ॥ आचारचिंतामणौ ॥ सपर्याविविधाःप्रोक्तास्तासामेकांसमाश्रयेत् ॥ गंधादिकानिवेद्यांतापूजा
पंचोपचारिका ॥ अथदशोपचाराः ॥ अर्घपाद्यमाचमनमधुपर्कासनानिच ॥ गंधादिपंचकंचेतिउपचारादशोदिताः ॥ अथषोडशोपचाराः ॥ ३५
आसनंस्वागतंचार्घःपाद्यमाचमनंतथा ॥ मधुपर्काचमस्नानवसनाभरणानिच ॥ गंधपुष्पेधूपदीपौनैवेद्यंवंदनंतथा ॥ अथाष्टादशोपचाराः ॥ आ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सनावाहनं अर्घ्यंपाद्यमाचमनंतथा ॥ स्नानंवस्त्रोपवीतंच भूषणानिचसर्वशः ॥ गंधपुष्पेतथाधूपंदीपंनैवेद्यमेवच ॥ माल्यानुलेपनंचैव नमस्कारवि
सर्जने ॥ अथषड्विंशोपचाराः ॥ आसनाभ्यंजनेतद्वदुद्वर्तनविरूक्षणे ॥ संमार्जनंसर्पिरादिस्नपनावाहने ततः ॥ पाद्यार्घाचमनीयंचस्ना
नीयमधुपर्ककौ ॥ पुनराचमनीयंच वस्त्रयज्ञोपवीतके ॥ अलंकारोगंधपुष्पेधूपदीपौतथैवच ॥ तांबूलानिचनैवेद्यंपुष्पमालातथैवच ॥ अनुले
पंचशय्याचचामरंव्यजनंतथा ॥ आदर्शदर्शनंछत्रंनमस्कारोथवर्तनम् ॥ गीतवाद्येचदानानिस्तुतिहोमप्रदक्षिणाम् ॥ दंतकाष्ठप्रदानंचततोदे
वविसर्जनम् ॥ उपचाराइमेज्ञेयाषड्विंशत्सुरपूजने ॥ अन्येचतुःषष्ट्युपचाराः तेचकाम्यपूजायां ॥ एतेविकल्पायथाविभवंवह्वृचपरिशिष्टे ॥
एकंविनायकेकुर्यात्द्वेसूर्येत्रीणिशंकरे ॥ चत्वारिकेशवेदद्यात्सप्ताश्वत्थेप्रदक्षिणाः ॥ अन्यत्रतु ॥ एकाचंड्यांरवेःसप्तत्तिस्रोदद्याद्विनायके ॥ च
तस्त्रोविष्णावेदेयाःशिवस्यार्धप्रदक्षिणा ॥ वृषंचंडंवृषंचैवसोमसूत्रंपुनर्वृषम् ॥ चंडंचसोमसूत्रंचपुनश्चंडंपुनर्वृषं ॥ अपसव्यंयतीनांतुसव्यं
तुब्रह्मचारिणां ॥ सव्यापसव्यंगृहिणामेवंशंभोःप्रदक्षिणा ॥ तथाग्नेये ॥ प्रदक्षिणत्रयंकुर्याच्छिवस्यायतनेबुधः ॥ लैंगे ॥ सव्यंव्रजेत्ततोस
व्यंप्रणालंनैवलंघयेत् ॥ तथा उरसाशिरसाचैवमनसावचसातथा ॥ पद्भ्यांकराभ्यांजानुभ्यांप्रणामोष्टांगउच्यते ॥ अपिपूजाचदेवतीर्थेनकार्या
॥ मार्जनार्चनबलिकर्मभोजनानिदेवतीर्थेनेतिहारीतोक्तेः ॥ ब्राह्मे ॥ ब्रह्मांगलग्नंविप्रेभ्योवैष्णवंचप्रदीयते ॥ रुद्रांगलग्नमप्सौतुदहेत्सर्वंचतत्
क्षणात् ॥ शिष्टेभ्यस्त्वथदेवेभ्योदत्तंदीनेषुनिक्षिपेत् ॥ मदनपारिजातेगारुडे ॥ धात्रीफलेनयत्पुण्यंजयंत्याःसमुपोषणे ॥ खगेंद्रसलभेन्मर्त्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्तुलसीपूजनेनतत्॥ नृसिंहपुराणे ॥ शतपुष्पंबिल्वपत्रंचंपकंतगरंतथा ॥ करवीरंतथाश्वेतंपालाशंकुशपुष्पकम्॥ वनमालाप्यशोकंचसे
वंतीकुब्जमालती॥ त्रिसंध्यंचतथाश्वेतंकुंदंचशतपत्रकम्॥ मल्लिकाचैवजातीचसर्वपुष्पाद्विशिष्यते॥ पत्राण्यपितत्रैव॥ अपामार्गभृंगराजंश
मीपत्रंचरवादिरम्॥ दूर्वाचकुशपत्रंचदमनंगरुकंतथा॥ ततः श्रेष्ठंबिल्वपत्रंततश्चतुलसीवरा॥ पल्लवान्यपिचैषांस्युः शस्तान्यर्चाविधौहरेः॥
अगस्त्यवृक्षसंभूतैः कुसुमैरसितैःसितैः॥ येर्चयिष्यंतिदेवेशंतैःप्राप्तंवैष्णवंपदम्॥ तथा॥ तुलसीमालयाविष्णुः केतक्यावापिपूजितः॥ स
मांसहस्त्रंसुप्रीतोभवतेमधुसूदनः॥ शिवेवर्ज्यानितत्रैव॥ जपाबंधूकसिंदूरंतथात्रेसंधिकेह्युभे॥ नदंतीकेतकीयूथीमालतीकुटजानिवा॥
घुसृणंचकुमारंच प्रमादेनापिनार्पयेत्॥ बर्बरीसर्जपत्राणि तथाचकुसुदद्वयम्॥ विष्णुरहस्ये॥ जलंपर्युषितंत्याज्यंपत्राणिकुसुमानिच॥
तुलस्यगस्त्यबिल्वानिगांगंवारिनदुष्यति॥ विशेषस्तुमत्कृतेनिर्णयसिंधौपूर्तकमलाकरेचज्ञेयः॥ अथतीर्थमहिमा॥ स्कांदे॥ शालग्रामो
द्भवोदेवो यत्रद्वारवतीभवः॥ उभयोःस्नानतोयेनब्रह्महत्यानिवर्तते॥ हेमाद्रौलक्षणकाण्डे स्कांदे॥ कुंकुमंचंदनंपत्रंनैवेद्यंकुसुमंजलम्,
शालग्रामशिलालग्नंतीर्थकोटिशताधिकम्॥ पाद्मे॥ सस्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषुदीक्षितः॥ शालग्रामशिलातोयैर्योभिषेकंसमाचरेत्॥
गंगागोदावरीरेवानद्योमुक्तिप्रदास्तुयाः॥ तावसंतीहसर्वत्र शालग्रामशिलाजले॥ गौतमांबरीषसंवादे॥ येषांधौतांघ्रिगात्राणिहरेःपादो ३६
दकेनवै॥ अंबरीषगृहेतेषांदासोहंवशगःसदा॥ हरेःस्नानावशेषंतुजलंयस्योदरेस्थितम्॥ अंबरीषप्रणम्योच्चैः पादपांसूःप्रगृह्यताम्॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गर्जंतितावदन्यानितीर्थानिभुवनत्रये ॥ यावन्नप्राप्यतेतीर्थंशालग्रामाभिषेचनं ॥ जन्मप्रभृतिपापानांप्रायश्चित्तंयदीच्छसि ॥ शालग्रामशिलावा
रिपापहारिनिषेव्यतां ॥ नृसिंहपुराणे ॥ गंगाप्रयागगयपुष्करनैमिषाणिपुण्यानियानिकुरुजांगलयामुनानि ॥ कालेनतीर्थसलिलानिविनिहंतिपापंपा
दोदकंभगवतस्तुपुनातिसद्यः ॥ब्रह्मचारीसव्रतीन्च आश्रमीन्चसदाशुचिः ॥विष्णुपादोदकंयस्यमुखेशिरसिविग्रहे ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ देहःशुध्यति
चाप्यात्मापीत्वापादोदकंहरेः ॥ नित्येनैमित्तिकेकाम्येपीत्वाभुक्त्वानदुष्यति ॥ व्रतादौविष्णुपादोदकंपीत्वानंतरंभुक्त्वानदुष्यति ॥ कृत्वेतिपाठेनि
त्येकाम्येचएकादशीव्रतादौनैमित्तिकेसांवत्सरिकश्राद्धादौपादोदकंपीत्वा तत्कर्मकृत्वानदुष्यतीत्यर्थः ॥ ननुजलस्यापिनरश्रेष्ठप्राशनाद्वेषजा
हृते ॥ नित्यक्रियानिवर्तेतकाम्यनैमित्तिकैःसहेतिकालिकापुराणात् ॥ननुतत्कर्मकृत्वानदुष्यतीत्यर्थः ॥ अभुक्तेभुक्तवतोयमितिनिषेधाच्च कथंकर्मा
र्हतेतिचेन्न ॥ सामान्यस्यविशेषेणबाधात् ॥ रागप्राप्तनिषेधाच्च ॥ विष्णवर्चायांशिलार्चागुरुषुनरमतिर्वैष्णवेजातिबुद्धिर्विष्णोर्वैष्णवानांकलि
मलमथनेपादतीर्थेंबुबुद्धिः ॥ विष्णोस्तन्नाम्निमंत्रेसकलकलुषहेशब्दसामान्यबुद्धिर्विष्णोसर्वेश्वरेशेतदितरसमधीर्यस्यवानारकीसइतिदोषदर्श
नाच्च ॥ तच्चपूजांतेपेयं ॥ तदुत्तरांगत्वात् ॥ येतुउपवासदिनेप्राक्कर्मणश्चनपिबंतितेभ्रांताः ॥ अशितानशिताह्यापोजलेनैवहिपारयेदिति द
र्शनाच्चेतिविष्णुवाजपेयिनः ॥गरुडपुराणे ॥जलंनयेषांतुलसीविमिश्रंपादोदकंचक्रशिलासमुद्भवं ॥ नित्यंत्रिसंध्यंप्लवतेनगात्रंखगेंद्रतेधर्मबहि
ष्कृतानराः ॥ आन्हिकप्रदीपे ॥ सूतकेमृतकेवापिआशौचंनैवविद्यते ॥ तेषांपादोदकंमूर्ध्नि प्राशनंयेचकुर्वते ॥ अंतकालेपियस्येहदीयतेपादयोर्जलं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ सोपिसद्गतिमाप्नोतिपापाचारोबहिष्कृतः ॥ भुक्त्वापीत्वाविशुद्धःस्यात्पीत्वापादोदकंहरेः ॥ स्कांदे शिववचनं ॥ दृष्टिपूतंतुयत्तोयंविष्णुनाप्रभविष्णुना ॥ तद्वैपापहरंपुत्र किंपुनःपादयोर्जलं ॥ विष्णुरहस्ये ॥ विष्णुपादोदकंपीत्वापश्चादशुचिशंकया ॥ यश्चाचामतिसंमोहात्ब्रह्महत्यांसविंदति ॥ गारुडे ॥ पादोदकंपिबेन्नित्यंनैवेद्यंभक्षयेद्धरेः ॥ शेषंचमस्तकेधार्यमितिवेदानुशासनम् ॥ शालग्रामशिलातोयमपीत्वायस्तुमस्तके ॥ प्रक्षेपणंप्रकुर्वीतब्रह्महासनिगद्यते ॥ शालग्रामशिलातोयंपिबेत्सोमकरेणतु ॥ अज्ञानादेवंप्रोक्तंज्ञानादब्दंसमाचरेत् ॥ विष्णोःपादोदकंपीत्वाकोटिजन्माघनाशनम् ॥ तदेवाष्टगुणंपापंभूमौबिंदुनिपातनात् ॥ भक्तिचंद्रोदये ॥ आयसेचतथाकांस्येकाष्ठेवालाबुकेतथा ॥ उद्धृत्यपादसलिलंमद्यतुल्यंविनिर्दिशेत् ॥ श्रीविष्णोःपादसलिलंकरेकृत्वासुरवेक्षिपेत् ॥ अदत्वापिव्रतेतोयंरौरवेनरकेवसेत् ॥ अदत्वाविष्वक्सेनादिभ्यइतिशेषः ॥ ग्रहणमंत्रोहलायुधे ॥ अकालमृत्युहरणंसर्वव्याधिनिवारणं ॥ विष्णोःपादोदकंपीत्वाशिरसाधारयाम्यहमितिहेमाद्रौमाधवीयेचस्कांदे ॥ एकादश्यामुपोष्याथयोश्नातिद्वादशीदिने ॥ नैवेद्यंतुलसीमिश्रंहत्याकोटिविनाशनम् ॥ यत्तुश्रीदत्तीये ॥ आचारादर्शे ॥ सात्वनामिषुत्यहुत्वाभक्षयंतीतिचेन्निवेदनसमानकर्तृकभक्षणोक्तेः ॥ परेणनिवेदितेस्वत्वाभावाद्देवद्रव्यंगुरुद्रव्यंयत्नेनपरिवर्जयेदितिनिषेधात् स्पृष्ट्वादेवलकंचैवसवासाजलमाविशेदितिनिषेधात्स्पृष्ट्वायूपंदिवाकीर्तिंदेवद्रव्योपजीविनं ॥ सवासाजलमाविश्यघृतंप्राश्यविशुध्यतीतिस्मृतेश्च ॥ विशेषोमत्कृते आचारदीपेज्ञेयः ॥ ३७
अथशूद्रस्यवैश्वदेवः ॥ शंखः ॥ पंचयज्ञविधानंतुगृहीनित्यंनहापयेत् ॥ यमः ॥ ब्रह्मयज्ञोदेवयज्ञोपितृयज्ञस्तथैवच ॥ भूतयज्ञोनृयज्ञश्च पंचय

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ज्ञाः प्रकीर्तिताः ॥ सचलौकिकाग्नौकार्यः ॥ वैवाहिकेग्नाविस्याचार्यइतिविज्ञानेश्वरः ॥ अतएवतंत्ररत्नेस्थपतीष्टिर्लौकिकेग्नावुक्ता ॥ येतुलौकिकाग्नावपि
शूद्रस्यनभवतीत्याहुस्तेमूर्खाएव ॥ विज्ञानेश्वरापरार्कमेधातिथयोप्येवमाहुः ॥ तत्रापिपाकाग्नौकार्यः ॥ गृह्याग्नौतुपचेदन्नंलौकिकेवापिनित्यशः
॥ यस्मिन्नग्नौपचेदन्नंतस्मिन्होमोविधीयते ॥ इतिमनूक्तेः ॥ असंभवेशातातपः ॥ लौकिकेवैदिकेवापिहुतोत्सृष्टेजलेक्षितौ ॥ वैश्वदेव
स्तुकर्तव्यःपंचसूनापनुत्तये ॥ सचपक्वेनापिकार्यः ॥ स्थपतीष्टिवत् ॥ अन्यथा तत्राप्यामंस्यादितिकेचित् ॥ पक्वमुच्छिष्टमुच्यतेइत्युक्तेः स्वकृतृक
आमेनैवेतिस्मार्तगौडाः ॥ तत्रवैश्वदेवेमन्वाद्यैर्नानाप्रकाराउक्ताः ॥ तेषुमनूक्तोनिरग्निद्विजपरः ॥ तस्यकातीयसूत्रोक्तेगृह्याग्निंविनानाधिकारादि
तिस्मृतिकौमुदीकारः ॥ तन्न निरग्नेः शाकलमंत्रैर्होमाद्युक्तेः ॥ तदाह मदन पारिजातेचवसिष्ठः ॥ अनाग्निकस्तुयोविप्रः सोन्नंव्याहृतिभिः स्वयं
॥ हुत्वाशाकलमंत्रैस्तुशेषाद्भूतबलिंहरेत् ॥ शाकल मंत्राः देवकृतस्यनसोइतिषट् शूद्रस्यापिप्रागुक्तरीत्याकातीयकर्मोक्तेरेतद्देवतानाम्नाहो
मः ॥ नतुमनूक्तः ॥ शूद्रस्यश्रुतिश्रवणाभावेनतत्कर्मण्यनधिकारात् ॥ तेनयेषांकठादीनांशाखायांवैश्वदेवो नोक्तस्तेषांमनूक्तः ॥ यद्वाशूद्राणांपु
राणश्रवणाधिकारात्तदुक्तोवैश्वदेवस्तैः कार्यः ॥ तथामार्कंडेयपुराणे ॥ ततःसंपूजयेद्वन्हिंदद्याच्चैवाहुतीः क्रमात् ॥ प्रथमांब्रह्मणेदद्यात्प्रजानां
पतयेततः ॥ तृतीयांचैवगृह्याभ्यः कश्यपायतथापरां ॥ ततोनुमतयेदद्याद्दद्यात् गृहबलिंततः ॥ पर्जन्यांभोधरित्रीणांदद्यात्तुमणिकेत्रयं ॥ वायवे
प्रतिदिग्भ्यश्चदिग्भ्यःप्राच्यादितःक्रमात् ॥ ब्रह्मणेचांतरिक्षायसूर्यायचयथाक्रमं ॥ विश्वेभ्यश्चैवदेवेभ्योविश्वभूतेभ्यएवच ॥ उषसेभूतपतयेद

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

द्याच्चोत्तरतस्ततः ॥ स्वधानम इत्युक्त्वा पितृभ्यश्चापि दक्षिणे ॥ कृत्वापसव्यं वायव्यां यक्ष्मैतत्त्वावनेजनं ॥ ततस्तोयमुपादाय तेषां नाम्नाक्षिपेद्बुधि
इति ॥ विष्णुपुराणेप्येवं होममुक्त्वा बलौ विशेष उक्तः ॥ तच्छेषं मणिके पृथ्वी पर्जन्याद्भ्यः क्षिपेत्ततः ॥ द्वारे धातुर्विधातुश्च मध्ये च ब्रह्मणः क्षिपेत् ॥ इंद्रा
य धर्मराजाय वरुणाय तथेंदवे ॥ प्राच्यादिषु बुधो दद्याद्धुतशेषात्मकं बलिं ॥ प्रागुत्तरे च दिग्भागे धन्वंतरि बलिं विदुः ॥ वायव्ये वायवे दिक्षु समास्ता
सु ततो दिशां ॥ ब्रह्मणे चांतरिक्षाय भानवे च क्षिपेद्बलिं ॥ विश्वेदेवान्विश्वभूतांस्तता विश्वपतीन्पितॄन् ॥ यक्ष्माणं च समुद्दिश्य बलिं दद्यान्नरेश्वर ॥ काती
य सूत्रेपि इदमेव बलिहरणं किंचिन्न्यूनं तेन शूद्रेपीदमेव ॥ तत्र स्वाहाकारे नमस्कारो मंत्रः शूद्रे विधीयते इति भारतोक्ते र्होमे स्वाहाशब्दो बलौ नमः शब्दः
इति स्मृतिकौमुदी तन्न नमस्कारेण मंत्रेणेत्येतद्विरोधात् तच्च बलिदानं गृहदेशेषु कार्यं अग्नेः पश्चाद्वा ॥ अथ प्रयोगः ॥ दर्भहस्तः आचम्य तूष्णीं प्राणा
नायम्य वा देशकालौ स्मृत्वा पंचसूनापनुत्तये परमेश्वरप्रीत्यर्थं वैश्वदेवं करिष्ये इति संकल्प्य स्थंडिलं संमृज्योपलिप्योल्लिख्यांगुष्ठानामिकाभ्यां
मृदमुद्धृत्याभ्युक्ष्य लौकिकाग्निं संस्थाप्याग्नये नमः ॥ मुखं यः सर्वदेवानां हव्यभुक्कव्यभुक्तथा ॥ पितॄणां च नमस्तस्मै विष्णवे पावकात्मने इति संपूज्य ॥ प
र्युक्ष्याग्नौ चरुपाकं कृत्वा गृहान्नेन तंडुलै राज्यप्लुतैः फलैर्वा कुर्यात् ॥ तद्द्रव्यमग्नौ निधायोद्वास्याभ्युक्ष्य हस्तेन घृतप्लुतं जुहुयात् ॥ आहुतिर्द्वादश पर्व
पूरिका आमलकमात्रा वा ॥ यथा अग्नये नमः इदमग्नये न ममेति त्यागः एवमग्रेपि ॥ वायवे॰ सूर्याय॰ प्रजापतये॰ अग्नये॰ ब्रह्मणे॰ इति षट् इति शा ३८
कलहोमः ॥ अथ पौराणः ब्रह्मणे॰ प्रजापतये॰ गृह्याभ्यो॰ कश्यपाय॰ अनुमतये॰ विश्वेभ्यो देवेभ्यो॰ अग्नये स्विष्टकृते इति ॥ ततः पर्युक्ष्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ विभूतिंधृत्वानमस्कुर्यात् ॥ विज्ञानेश्वरमतेदेवताभ्यःपितृभ्यश्चमहायोगिभ्यएवच ॥ नमःस्वाहायैस्वधायैनित्यमेवनमोनम इत्येतेन सकृद्धोमः ॥
नमइत्येवमंत्रेणहोमइत्येके मदनपारिजातेपरिशिष्टे ॥ शाकंवायदिवापत्रंमूलंवायदिवाफलं ॥ संकल्पयेद्यदाहारे तेनाग्नौजुहुयादपि ॥ व्यासः ॥ जुहु
यात्सर्पिषाभ्यक्तं तैलक्षारविवर्जितम् ॥ दध्यक्तं पयसाभ्यक्तं तदभावेंभसापिवा ॥ चतुर्विंशतिमते ॥ अलाभेयेनकेनापिफलशाकोदकादिभिः
॥ पयोदधिघृतैःकुर्याद्वैश्वदेवंस्रुवेणतु ॥ हस्तेनामादिभिःकुर्याददिभिरंजलिना जले ॥ इतिदेवयज्ञः ॥ अथभूतयज्ञः मध्येपर्जन्याय० अद्भ्यो० पृथिव्यै० द्वा
रशाखयोः धात्रेनमःइदंधात्रे० एवमग्रेपि । विधात्रेनमः प्रतिदिशं वायवे० प्रतिदिशंदिग्भ्यो इंद्राय० धर्मराजाय० वरुणाय० इंदवे ईशान्यां धन्वं
तरये० वायव्यां वायवे० ब्रह्मणे० अंतरिक्षाय० सूर्याय० उत्तरे विश्वेभ्योदेवेभ्योनमः विश्वेभ्योभूतेभ्यो० भूतानांपतयेनमः ततः द
क्षिणे प्राचीनावीती पितृभ्यःस्वधानमः इदंपितृभ्यः जलस्पर्शः अयंकातीयःपक्षःपौराणश्च स्वधाशब्दोनेत्येके पात्रंप्रक्षाल्य वायव्ये यक्ष्मैतत्तइति
निनयेत् इदंयक्ष्मणे अथवा देवताभ्यः पितृभ्यश्चेत्यनेनैव भूमौबलिः तेनैवपितृयज्ञइत्येके आचार्यचूडामणौतु ॐभूःस्वाहेतिविप्रेणोक्तेन
मोनमइतिस्वयंजुहुयात् ॥ एवंव्यस्ताः समस्ताश्चततोदेवकृतस्यैनसोवयजनमसिस्वाहेतिविप्रेणोक्ते नमइतिस्वयंहोमः ॥ तन्न नमस्कारेणवैदिक
बाधात् अग्नयइदं एवंषट् ततोयमायस्विष्टकृतेच भूमौविश्वेभ्योदेवेभ्यःसर्वेभ्योभूतेभ्योनमः नमःपितृभ्योनमइतिदक्षिणे ऐशान्ये यक्ष्मै
तत्ते पौराणैरेकः चांडालादिभ्योवायसेभ्यश्चदक्षिणेधर्मराजचित्रगुप्ताभ्यांदद्यादित्युक्तं ॥ ततःशेषमादायगृहांगणेप्रोक्ष्य १८ धन्वंतरये १० प्रा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

च्यैदिशे॰ ५विधात्रे॰ ६वायवे॰ १३उदीच्यै॰ २२सूर्याय॰ १४इंद्राय॰ ९वाय॰ २७विश्वपत॰ २१अंतरिक्षाय॰ ४धात्रे॰ १७इंदवे॰ २६भूपत
ये॰ २०ब्रह्मणे॰ ११दक्षिणा॰ १८वायवे॰ २५विश्वेभ्योभू॰ ३पृथिव्यै॰ ७वायवे॰२४ १९ यक्ष्मणे॰ २३ विश्वेभ्यो॰ २अद्भ्यः १५धर्मराज॰
१२प्रतीच्यै॰१ पर्जन्याय॰ २ स्वधापितृ॰ ८वायवे॰ तृभ्यः १५ वरुणाय॰ ॥द्वौश्वानौश्यामशबलौवैवस्वतकुलोद्भवौ॥ ताभ्यांपिंडंप्रदास्यामि
स्यातामेतावहिंसकौ॥ श्वभ्यांनमइतिदत्वापुनरादाय॥ऐंद्रवारुणवायव्याःसौम्यावैनैर्ऋतास्तथा॥ वायसाःप्रतिगृण्हंतु भूमौपिंडंमयार्पितमि
तिकाकबलिंदत्वा॥ इदंवायसेभ्यः इत्युक्त्वापुनरादायविष्णुपुराणोक्तैर्मंत्रैर्बलीन्दद्यात्॥ तथा देवामनुष्याःपशवोवयांसिसिद्धाःसयक्षोरगदै
त्यसंघाः॥प्रेताःपिशाचास्तरवोसमस्तायेचान्यमिच्छंतिमयाप्रदत्तं॥इदंदेवादिभ्यः॥ पिपीलिकाःकीटपतंगकाद्याबुभुक्षिताःकर्मनिबंधबद्धाः॥ प्रयां
तुतेतृप्तिमिदंमयान्नंतेभ्योविसृष्टंसुखिनोभवंतु॥ इदंपिपीलिकादिभ्यः॥ येषांनमातानपितानबंधुर्नैवान्नसिद्धिर्नतथान्नमस्ति॥ तत्तृप्तये
न्नंभुविदत्तमेतत् तेयांतुतृप्तिंमुदिताभवंतु॥ इदमनाथबंधुभ्यः भूतानिसर्वाणितथान्नमेतदहंचविष्णुर्नयतोन्यदस्ति॥तस्मादहंभूतनि
कायभूतमन्नंप्रयच्छामिभवायतेषां॥इदंभूतेभ्यः चतुर्दशोभूतगणोयएषमत्रस्थितायेखिलभूतसंघाः॥तृप्त्यर्थमन्नंहिमयाविसृष्टंतेषामिदंतेमुदि
ताभवंतु॥इदंभूतगणादिभ्यः॥इत्युच्चार्यनरोदद्यादन्नंश्रद्धासमन्वितः॥भुविभूतोपकारायगृहीसर्वाश्रयोयतः॥श्वचांडालविहंगानांभुविदद्यात्ततोनरः ३९
॥ येचान्येपतिताःकेचिदपुत्राभुविमानवाः॥ ततोगोदोहमात्रंवै कालंतिष्ठेत्गृहांगणइति॥ ततः कुष्ठ्यादिपतितपापरोगिश्वपचादि-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

भ्योदद्यादितिनागदेवाह्निके हरिहरभाष्येच ॥ तदेतद्वैश्वदेवं द्विजानां यद्यपिसायंप्रातरुक्तं तथापि शूद्राणां दिवैवनतुसायं पंचयज्ञमात्रोक्तेः वै
श्वदेवविध्यभावात् ॥ तदाह मदनपारिजातेजमदग्निः ॥ वैश्वदेवं तथारात्रौ कुर्याद्बलिहृतिं तथा ॥ महतः पंचयज्ञांस्तु दिवैवेत्याहधर्म
वित् ॥ तेनरात्रौवैश्वदेवः पंचयज्ञभिन्नत्वान्नशूद्रस्येतिसंक्षेपः ॥ अथनित्यश्राद्धं ॥ तत्पृथक्कार्यं नवा ॥ श्राद्धंवापितृयज्ञः स्यात्पित्र्यो बलिरथापि वेति
छंदोगपरिशिष्टात् ॥ एकमप्याशयेद्विप्रं षाण्णामप्यन्वहंगृही ॥ प्रचेताः ॥ नामंत्रणं नहोमश्चनावाहनविसर्जने ॥ नपिंडदानं नस्त्रानित्येकुर्याद्वि
जोत्तमः ॥ व्यासः ॥ नावाहनंस्वधाकारः पिंडाग्नौकरणादिकं ॥ ब्रह्मचर्यादिनियमोविश्वेदेवास्तथैवच ॥ तत्तु षट्पुरुषंज्ञेयं दक्षिणापिंडवर्जितं ॥ दक्षि
णायांविकल्पः ॥ किंचिद्दत्वाविसर्जयेदितिप्रचेतसोक्तेः ॥ अथप्रयोगः ॥ आचम्यदेशकालौस्मृत्वा नित्यश्राद्धंकरिष्यइत्युक्त्वाऽस्मत्पितृपितामहप्र
पितामहानां काश्यपगोत्राणामसुकदासानां एवंमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानां सपत्नीकानां स्थानेक्षणः कर्तव्यः इतिक्षणं दत्वा ॥ पित्रा
दयोमातामहाश्चइदंवः पाद्यमिति पाद्यंदत्वाचम्योदङ्मुखं कुशासनेउपविश्यपितॄणांमातामहानांचेदमासनं पित्र्येक्षणः क्रियताम् प्राप्नोतुभवा
न्प्राप्नवानि इत्युक्ते पितरोमातामहाश्चएषवोगंधः इमानिपुष्पाणि धूपोदीपआच्छादनंचेतिदत्वा पूर्णतांवाचयित्वाद्विगुणमामान्नमुपकल्प्यप्रो
क्ष्यपात्रमालभ्यतिलान्विकीर्य अन्नेंगुष्ठंदत्वापितरः इदंवः आमान्नंद्विगुणंसमंवा सोपस्करं गयेयं भूः गदाधरोविप्रः ब्रह्मरूपमिदंपितृभ्यः का
श्यपगोत्रेभ्योसुकदासेभ्यो वसुरुद्रादित्यस्वरूपेभ्यस्तथामातामहादिभ्यश्चेदमामंस्वधासंपद्यतांनमः दत्तमक्षय्यमस्तु ब्रह्मार्पणमस्तु मधुश्इत्यु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

क्त्वा स्वप्रोक्षितमस्तु शिवाआपःसंतु सौमनस्य॰ अक्षतं॰ दीर्घमायुः श्रेयःपितरः स्वस्तीतिब्रूतपितॄणांयद्दत्तंतदक्षय्यमस्तु दक्षिणांदद्यान्नवा एता
वत्यशक्तौपित्र्यबलिनैवनित्यश्राद्धसिद्धिः इतिनित्यश्राद्धम्॥ अथमनुष्ययज्ञः॥हारीतः॥ सर्वाअस्यदेवतागृहानागच्छंतियस्यैवंब्रह्मणोविदान्गृहम
भ्येतितमभ्युपतिष्ठतः॥प्राणदेवतांअपशमंति॥ बृहस्पतिः॥प्रीयतेस्वागतेनाग्निरासनेनशतक्रतुः॥पितरःपादशौचेनभोजनेनप्रजापतिः॥याज्ञ
वल्क्यः॥अध्वनीतोतिथिर्ज्ञेयःश्रोत्रियोवेदपारगः॥मान्यावेतौगृहस्थस्यब्रह्मलोकमभीप्सतः॥अतिथिःश्रोत्रियंतृप्तमासीमांतमनुव्रजेत्॥यमः॥
नपृच्छेद्गोत्रचरणंदेशंनामकुलंश्रुतं॥अध्वनोभ्यागतंविप्रंभोजनार्थमुपस्थितम्॥ विष्णुपुराणे॥दिनेतिथौतुविमुखेगतेयत्पातकंनृणां॥
तदेवाष्टगुणंपुंसांसूर्येचविमुखेगते॥सूर्यास्तेइत्यर्थः॥ततोऽतिथिंप्रतीक्ष्यपादौप्रक्षाल्यसंपूज्यामान्नंनिवेद्यकस्मैचिद्विप्रायवासनकादिमनुष्येभ्यइ
दंनममेत्युक्त्वादद्यात् इदंनित्यश्राद्धस्यागितिहरिहरः॥विष्णुपुराणे॥ इष्टोवायदिवाद्वेष्योमूर्खःपंडितएववा॥ संप्राप्तोवैश्वदेवांतेसोतिथिःस्व
र्गसंक्रमः॥ ततोगोग्रासः॥मदनपारिजातेऋष्यशृंगः॥गवांग्रासंचकुर्वीतनित्यमेवसमाहितः॥गवांकंडूयनंस्पर्शंग्रासमाह्निकमेवच॥ मंत्रस्तु॥
सौरभेय्यःसर्वहिताःपवित्राःपापनाशनाः॥प्रतिगृण्हंत्विमंग्रासंगावस्त्रैलोक्यमातरः॥सुरभेत्वंजगन्मातर्देवीविष्णुपदेस्थिता॥ ग्रासंगृहाणमद्दत्तं
गोमातस्त्रातुमर्हसीति॥ श्रीदत्तीये भविष्ये॥तृणोदकेनसंयुक्तंप्रदद्याच्चगवाह्निकम्॥ कपिलाशतदानस्यफलंविद्यान्नसंशयः॥ गवाह्निकमहोरा ४०
त्रपर्याप्तंगोभक्ष्यं॥मंत्रस्तु॥ पंचभूतेशिवेपुण्येपवित्रेसूर्यसंभवे॥प्रतीच्छेमंमयादत्तंसौरभेयिनमोस्तुते॥अथभोजनं॥बालवृद्धगर्भिण्यातुरस

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रिबांधवादीन् संभोज्य पाणिपादं प्रक्षाल्य द्विराचम्य शुचौ देशे रहसि ॥ चतुरस्रं त्रिकोणं च वर्तुलं चार्द्धचंद्रकम् ॥ कर्तव्यमानुपूर्व्येण ब्राह्मणादिषु मंडलमिति
व्यासोक्तमर्धचंद्रं शूद्रस्याभ्युक्षणं मतमिति शंखोक्तमभ्युक्षणं वा कृत्वा ॥ पंचाशत्पलिकं कांस्यं ह्यधिकं भोजनाय वै ॥ गृहस्थैस्तु सदा कार्यमभावे हेमरू
प्ययोरिति हेमाद्रावत्रिप्रोक्तं कांस्यादि पात्रे परिविष्टमन्नं प्राङ्मुखो पविष्टो मौनी घृताक्तं प्रोक्ष्य धर्मराजाय नमः चित्राय नमः चित्रगुप्ताय नमः प्रेते
भ्यो नम इति बलिं दक्षिणतो दत्वा जलं दत्वा जलं प्राश्य देवतीर्थेन सांगुष्ठेन तूष्णीं नम इत्येव वा पंचग्रासान् प्राश्य यथासुखं भुंजीयात् ॥ आदित्यपुराणे ॥
नोच्छिष्टो ग्राहयेदाज्यं दग्ध्वा शिष्टं न संत्यजेत् ॥ पुलस्त्यः ॥ भोजनं तु न निःशेषं कुर्यात्प्राज्ञः कथंचन ॥ अन्यत्र दधिक्षीराज्यक्षौद्रसक्तुभ्य एव च ॥ वृद्धमनुः
॥ नैकहस्तेन च जलं शूद्रेणावर्जितं पिबेदित्यादि द्विजवच्छूद्रे ज्ञेयम् ॥ देवलः ॥ भुक्तोच्छिष्टं समादाय सर्वस्मात्किंचिदाचमन् ॥ उच्छिष्टभाग
धेयेभ्यः सोदकं निर्वपेद्भुवि ॥ भोजनांते पुनर्जलं प्राश्य शेषं सिंचेत् ॥ मंत्रस्तु ॥ रौरवे पूयनिलये पद्मार्बुदनिवासिनाम् ॥ अर्थिनामुदकं दत्तमक्षय्य
मुपतिष्ठतु ॥ ततो मुखपाणिपादं प्रक्षाल्य द्विराचम्य जानुनी स्पृष्ट्वा पुनराचम्य ॥ अगस्तिरग्निर्वडवानलश्च भुक्तं मयान्नं जरयत्वशेषम् ॥ सुखं म
मैतत्परिणामसंभवं यच्छत्वरोगो मम चास्तु देहः ॥ अगस्त्यं कुंभकर्णं च शनिं च वडवानलं ॥ आहारपरिपाकार्थं स्मरामि च वृकोदरं संस्पृश्य तांबूलं प्राश्य पुरा
णश्रवणादिनाहः शेषं नयेत् ततो रात्रौ रविपर्वसंक्रमव्यतीपातवैधृतिश्राद्धतत्पूर्वदिनभिन्नरात्रौ द्वितीयवारं भुक्त्वा यामोत्तरं अगस्त्याय नमः
माधवाय नमः मुचुकुंदाय नमः कपिलाय नमः आस्तिकाय नमः इति नत्वा प्राच्यां दक्षिणतो वा शिरः कृत्वा स्वपेत् ॥ तत्र स्त्रिया ऋतावाद्यदिनचतुष्के का

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

दशत्रयोदशवर्जषोडशदिनमध्ये चतुर्थीषष्ठ्यष्टमीचतुर्दशीपर्वद्वयश्राद्धतत्पूर्वदिनभिन्नायांरात्रौशनिरविभौमवर्जंभरणीकृत्तिकार्द्रामघापूर्वावि-
शाखाज्येष्ठामूलपूर्वाषाढापूर्वाभाद्रपदात्रिकजन्मसंक्रमपातवैधृतिवर्जंसमरात्रौसंगंकृत्वामूत्रात्त्रिगुणंशौचंस्नानंचकुर्यात् एतच्चप्रागुक्तं अनृतौस्त्रा
नवर्जंकृत्वास्वपेत् इदमाह्निकंप्रत्यहंकुर्यात्॥ ॥इतिश्रीजगद्गुरुनारायणभट्टसूनुरामकृष्णभट्टात्मजकमलाकरभट्टकृते शूद्रधर्मकमलाकरे
शूद्राह्निकम्॥ ॥अथशूद्रस्यपार्वणश्राद्धप्रयोगः॥ सचोपदेष्टृब्राह्मणवशात् नियतशाखया कार्यइतिमदनपालः तन्न अनियतस्यधर्मत्वा
योगात्॥ तेनशूद्रावाजसनेयिनइतिगौडग्रंथेदक्षोक्तेर्हरिहरभाष्यादिसंवादाच्छिष्टाचाराच्चमाध्यंदिनशाखयोच्यते॥ कर्तापूर्वेद्युर्निरामिषंसकृत्
भुक्त्वाप्रदोषेपरेद्युः प्रातर्वाद्विजगृहंगत्वामंडलेतत्सुप्रवेश्यसव्येनदक्षिणंजान्वाच्य शूद्रः प्रणतिपूर्वकमितिवचनात्प्रणम्यदेशकालौस्मृत्वाश्वः करिष्य
माणपार्वणश्राद्धे पित्रादित्रयमातामहादित्रयविश्वेदेवार्थंत्वामहंनिमंत्रये॥ यद्वाक्षणंदत्त्वाभवद्भिःप्रसादःकार्यइतिफलंतांबूलंवादत्वैकंद्वौवाविप्रौनिमंत्र्य
॥ तथा ॥ निमंत्रितोस्मीतिवातेनोक्ते॰॥ अक्रोधनैःशौचपरैःसततंब्रह्मचारिभिः॥ भवितव्यंभवद्भिश्चमयाचश्राद्धकर्मणि॥ पूर्वदिनेतु॥ सर्वाया
सविनिर्मुक्तैः कामक्रोधविवर्जितैः॥ भवद्भिर्भवितव्यंनः श्वोभूतेश्राद्धकर्मणीतिजपेच्छृणुयाद्वा॥ ततस्तथैवापसव्येनवामंजान्वाच्यश्वःकरिष्यमाणश्राद्धे-
पितृस्थानेत्वामहंनिमंत्रये॥ निमंत्रितोस्मि॥ एवंपितामहस्थानेप्रपितामहस्थानेच एवंमातामहादिस्थानेत्रयइतिषट् वैश्वदेविकेचत्वारइतिदश तत्रवै ४९
श्वदेवपक्षेद्वौ एकोद्देवेतंत्रेणपित्रादावेकोमातामहादौन्वेकइतित्रयोवा यद्वाषण्णामेकःदैवेचैकइतिद्वौ तदामान्नंषोढाविभज्य यद्यपिदर्शे

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मातृमध्यंनवदैवत्यंमातामह्यं तंद्वादशदैवत्यंवाश्राद्धमुक्तमस्तितथापिदेशाचाराद्व्यवस्था॥षट्दैवतमेवतुबहुसंमतम्॥सर्वथाविप्रालाभेदर्भवटू
न्निधायापिश्राद्धंप्रेषप्रत्युक्तिपूर्वंकृत्वातदामान्नंविप्रायदद्यादग्नौवाक्षिपेत्॥सर्वत्रामंत्रितोस्मीतिप्रत्युक्तिरक्रोधनैरितिच॥ ततःपरेद्युः प्रातः
स्थानोपलेपनंकृत्वासचैलंस्नातः श्राद्धसामग्रींसंपाद्यदिनस्यषण्मुहूर्तानंतरंद्विजानाहूय तेषामनिषिद्धदिने श्मश्रुकर्मकारयित्वा स्नानीयजलतैला
मलकोद्वर्तनानिप्रेषयित्वामध्यान्हे स्नातागतान्प्रांजलिस्तिष्ठंस्तान् स्वागतंपृष्ट्वा सुस्वागतमितितैरुक्ते द्विराचम्य॥ देशकालौस्मृत्वास्मत्पितृपितामह
हप्रपितामहानांकाश्यपगोत्राणांअमुकदासानां वसुरुद्रादित्यस्वरूपाणांपार्वणश्राद्धं सदैवंसपिंडंपार्वणविधिनामान्नेनहविषासद्यःकरिष्ये इ
तिसंकल्प्यगोमूत्रगोमयाभ्यांद्वारेप्रादेशमात्रमुत्तरदक्षिणयोश्चतुरस्रंवृत्तंचमंडलंकृत्वातत्रकुशान्दैवेयवान्पित्र्येतिलान्क्षिपेदितिमदनपालः॥
तत्वंतु शूद्रस्याभ्युक्षणंमतमितिवचनादभ्युक्षणंकृत्वोत्तरेउदङ्मुखः सव्येनपुरूरवार्द्रवसंज्ञकाविश्वेदेवाः स्वागतमितिस्पृष्ट्वा सुस्वागतमितितैनो
क्ते गंधपुष्पैःसव्यंशूद्रायेतिवचनादादौसव्यं ततोदक्षिणमितिपादौसंपूज्य पुरूरवार्द्रवसंज्ञकाविश्वेदेवाइदंवः पाद्यमर्घ्यंचनमइतिपादयोर्जलंद
त्वा एवंदैवद्वितीयेविप्रेदत्वापित्र्यविप्रेकृतापसव्योस्मत्पितःकाश्यपगोत्रामुकदासवसुरूपेदंतेपाद्यमर्घ्यंचनमः एवंपितामहेप्रपितामहेचरु
द्ररूपादित्यरूपेतिज्ञेयं॥ एवंमातामहादित्रयेच ततोद्विराचांतस्तानाचमय्यदैवेद्वौप्राङ्मुखौदेवेभ्योनमः इदमासनमास्यतामितिवामेना
सनंस्पृष्ट्वादक्षिणेनविप्रानुपवेश्यैवंपित्र्येपसव्येनोदङ्मुखान्॥ ततःप्राच्यांमातामहानां श्राद्धारंभेवसानेचपादशौचेतथार्चने॥विकिरेपिंडदाने

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

चद्विराचमनमिष्यते॥ ततःसव्येनकर्मपात्रंप्रपूर्यगंधपुष्पकुशान्क्षिप्त्वातज्जलेन॥ अपवित्रःपवित्रोवासर्वावस्थांगतोपिवा॥ यःस्मरेत्पुंडरीका
क्षंसबाह्याभ्यंतरंशुचिः पुंडरीकाक्षायनमइति श्राद्धीयद्रव्यंप्रोक्ष्य तिलारक्षंत्वसुरान्दर्भारक्षंतुराक्षसान्॥पंक्तिंवैश्वोवियोरक्षेदतिथिः स
र्वरक्षकः इतितिलान्विकीर्यप्रतिद्विजंदीपान्दद्यात्॥आमान्नादीनांपवित्रतास्तु॥ केचित्तु॥ सप्तव्याधादशारण्ये मृगाःकालंजरेगिरौ॥ चक्रवा-
काःशरद्वीपेहंसाःसरसिमानसे॥तेपिजाताःकुरुक्षेत्रेब्राह्मणावेदपारगाः॥प्रस्थितादीर्घमध्वानंयूयंतेभ्योवसीदथ॥अमूर्तानांचमूर्तानांपितॄणां
दीप्ततेजसां॥ नमस्यामिसदातेषांध्यायिनांयोगचक्षुषां॥ श्राद्धभूमौगयांध्यात्वाध्यात्वादेवंजनार्दनं॥ वस्वादींश्चपितॄन्ध्यात्वाततः श्राद्धंप्रवर्त
ये॥ इतिजपंति॥ ततोनीवींबध्वापसव्येनचदेवताभ्यःपितृभ्यश्चमहायोगिभ्यएवच॥नमःस्वाहायैस्वधायैनित्यमेवनमोनमइतित्रिर्जप्त्वादेशका
लौस्मृत्वाकाश्यपगोत्राणामस्मत्पितृपितामहप्रपितामहानाममुकदासानां तथाकाश्यपगोत्राणामस्मन्मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहा
नाममुकदासानांसदैवमुपक्रांतंपार्वणश्राद्धमहंकरिष्ये कुरुष्वेतितैरुक्तेदक्षिणंजान्वाच्य पित्रादित्रयमातामहादित्रयसंबंधिनः पुरूरवार्द्रवसंज्ञकावि
श्वेदेवाइदमासनंवोनमइत्यृजुप्रागग्रकुशपत्रद्वयमासनेदद्यादितिढोंढुपद्धतौ षष्ठीतुयुक्ता दैवेक्षणःक्रियतामितिकुशंदत्वातथेतितेनोक्ते प्राप्नोतु
भवानित्याह॥ प्राप्नवानीतिविप्रः॥ एवंद्वितीयदैवे॥ ततोपसव्येनवामंजान्वाच्यकाश्यपगोत्रास्मत्पितरमुकदासवसुरूपेदमासनंतेस्वधानमइतिवा
सतिलद्विर्भुग्नकुशान्दत्वापित्र्येक्षणःक्रियतामित्यादिप्राग्वत् एवंपितामहादौमातामहादौच सव्येनविश्वान्देवानावाहयिष्येइतिपृष्ट्वावा

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ह्वयेत्यनुज्ञातः देवद्विजकरमंगुष्ठेगृहीत्वा आगच्छंतुमहाभागाविश्वेदेवामहाबलाः॥येचात्रविहिताःश्राद्धे सावधानाभवंतुते ॥ इतिश्रुत्वा॥
पुरूरवार्द्रव संज्ञकविश्वेदेवाः आगच्छतेत्युक्त्वा पादादिमूर्द्धांतंतिलान्विकिरेत्इतिकर्कः यवैरन्ववकीर्येतिस्मृतेर्यवान्नित्यन्ये ॥ततो ह-
स्तोदकम्॥एवंप्रतिपदार्थं॥ततोपसव्येन काश्यपगोत्रानस्मत्पित्रादीनमुकदासान् एवंमातामहादींश्च आवाहयेइतिपृष्ठे आवाहयेतिअनुज्ञा
तः मूर्धादिपादांतंतिलान्विकीर्योस्मत्पितरमुकदासकाश्यपगोत्रवसुरूपागच्छ एवंपितामहरुद्ररूपप्रपितामहादित्यरूप एवंमातामहेषु॥ ततः
देवाग्रेसव्येनैकपात्रेद्वेकुशपत्रेकृत्वादेवतीर्थेनदेवेभ्योनमइतिजलं यवेभ्योनमइतियवान्गंधपुष्पेचक्षिपेत्॥ततोपसव्येनपित्र्येषट्सुराजतताम्रख
ड्गपलाशपात्रादिमृन्मयपात्रेष्वेकद्रव्येषुवाद्वेद्वेदक्षिणाग्रेपवित्रेकृत्वाद्भ्योनमइतिजलं तिलेभ्योनमइतितिलान्॥ गंधपुष्पाणिचक्षिप्त्वार्घ्यपात्रा
णिसंपन्नानीत्युक्त्वा सुसंपन्नानीत्युक्ते सव्येनदेवकरेपवित्रेदत्वा दक्षिणहस्तस्थेनपात्रेणपित्रादित्रयमातामहादित्रयसंबंधिपुरूरवार्द्रवसं
ज्ञकाविश्वेदेवाएषवोर्घोनमः इदंवोर्घ्यंनमइतिवादत्वाद्भ्योनमइति स्रवदभिमंत्र्येवंद्वितीयेदत्वापात्रेपवित्रादिकृत्वा देवेभ्यःस्थानमसीत्युत्तर
तोन्युब्जंकुर्यात्॥केचिदेतद्दैवेनेच्छंति॥न्युब्जतानेतिदोंदुः॥ततोपसव्येनपित्र्येकरेदक्षिणाग्रंपवित्रंदत्वा काश्यपगोत्रास्मत्पितरमुकदासएषते
र्घःस्वधानमः इतिपितृतीर्थेनदत्वाद्भ्योनमइतिसंस्रवानुमंत्र्य तत्रपवित्रादिधृत्वेवं पितामहप्रपितामहाभ्यांमातामहादिभ्यश्चदद्यात्॥ त
तः प्रथमेपात्रेसंस्रवानेकीकृत्यपितृवामेकर्तुर्दक्षिणेपितृभ्यः स्थानमसीतिन्युब्जंकृत्वादक्षिणांतंनचालयेत्॥ततःसव्येनजलंदत्वा विश्वेदेवा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एषगंधोवोनमः इमानिपुष्पाणिवोनमः एवंधूपदीपाच्छादनयज्ञोपवीतालंकारतांबूलानिदत्वाजलंदत्वापसव्येनकाश्यपगोत्रास्मत्पितरमुक
दासएषतेगंधोनमः एवंपुष्पधूपदीपाच्छादनालंकारान्दत्वैवंपितामहप्रपितामहाभ्यांदद्यात् ॥ एवंमातामहादिभ्यः ततोर्चनपूर्णतांवाचयि
त्वाद्विजाग्रेभूवंसंमृज्यपलाशादिपत्रावलीर्न्यस्यगौरमृद्भस्मादिनामंडलंकृत्वाश्राद्धीयादामान्नादग्रंगृहीत्वाग्नौकरिष्यइतिपंक्तिमूर्धन्यंपृष्ट्वा
कुरुष्वेत्युक्तेसव्येनाद्यद्विजकरेपर्युक्ष्यदर्भानास्तीर्यावदानधर्मेणद्विरादायाऽग्नयेकव्यवाहनायनमः इतिहुत्वेदमग्नयेकव्यवाहनायेतित्यक्त्वापुन
रादायसोमायपितृमतेनमः इदंसोमायपितृमते अपसव्यपक्षेसोमाहुतिः पूर्वंअग्न्याहुतिरुत्तरा ॥ इतिहुत्वाहुतशेषंपिंडार्थमवशेष्यपिताम
हादिमातामहादिपात्रेषुतूष्णींदद्यात् ॥ ततोदैवेन्यदामंदत्वापात्राण्यभिघार्यदैवपूर्वमामंचतुर्गुणंद्विगुणंसमंवादत्वा प्रोक्ष्यदैवेदक्षिणजान्वाच्यो
पवीतीदक्षिणोत्तानसव्यनीचाभ्यांपात्रमालभ्यविष्णावेनमइतिविष्णोहव्यंरक्षस्वेतिवाद्विजांगुष्ठंनिवेश्यैवंपित्र्येपसव्येनपात्रमालभ्यांगुष्ठंदत्वा
तिलान्विकीर्योदकंस्पृष्ट्वाएवंप्रतिपात्रंकृत्वावामेनदैवपात्रंधृत्वादक्षिणेकुशयवजलान्यादायपित्रादित्रयमातामहादित्रयश्राद्धसंबंधिपुरूरवा
र्द्रवसंज्ञकाविश्वेदेवाः इदंवः आमान्नंसपरिकरंगयेयंभूःगदाधरोभोक्ताअहंब्रह्मगृहीताब्रह्मब्रह्मरूपमामंमनः कल्पितस्वर्णपात्रस्थमक्ष
य्यवटच्छायास्थंपुरूरवार्द्रवसंज्ञकेभ्योविश्वेभ्योदेवेभ्यः अक्षय्यतृप्त्यर्थंसंप्रददेस्वाहानमम इदमामंसोपस्करममृतरूपेणसंपद्यतांहव्यंनमः ४३
काश्यांविश्वेश्वरपादेदत्तमक्षय्यमस्तु गयागदाधरःप्रीतोभवतु ततोऽपसव्येनद्विगुणभुग्नकुशतिलजलान्यादायवामेनपात्रंधृत्वावामं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

जान्वाच्यकाश्यपगोत्रास्मत्पितरमुकदासैतत्ते आमान्नंसपरिकरंगयेयं भूरित्यादिरजतपात्रस्थमक्षय्यवटच्छायास्थंकाश्यपगोत्रायास्मत्पित्रेमुकदा-
सायवसुरूपायेदमामंसोपस्करमक्षय्यतृप्त्यर्थं संप्रददे स्वधानमः अमृतरूपेणस्वधासंपद्यतांकव्यंनमः काश्यामित्यादिप्राग्वत् एवंपिता
महप्रपितामहयोर्मातामहादिभ्यश्चदद्यात् असंस्कृतप्रमीतेभ्य एषपिंडइतिविकिरंदत्वा आममादाय अग्निदग्धेभ्योअनग्निदग्धेभ्यश्चए
षउच्छिष्टपिंडोनमम इतिसोदकमामंपिंडंदत्वातिलोदकंदत्वामधुमध्वितित्रिर्जपेत् ॥ अथपिंडदानं ॥ तच्चगृहपाकेनपायसेनसक्तुभिर्मूलेनफले
नवाकार्यंपिंडार्थंवेदिंकृत्वावामंजान्वाच्यअपसव्येनदर्भमूलेनदक्षिणाग्रांरेखांकृत्वैवंद्वितीयांकृत्वापः स्पृष्ट्वारेखाग्रे उल्मुकेनिधायोदपात्रे
णाद्यरेखामूलमध्याग्रेषुकाश्यपगोत्रास्मत्पितरमुकदासवसुरूपावनेनिक्ष्वैवंपितामहप्रपितामहयोर्दत्वाद्वितीयरेखायांमातामहादिभ्यस्त्रि
भ्योदत्वासकृदाच्छिन्नकुशान्दक्षिणाग्रान्रेखाद्वयेनिक्षिप्यमध्वाज्यसर्वव्यंजनोपेतमन्नमग्नौकरणशेषसहितंपात्रेकृत्वाषट्पिंडान्कृत्वा ॥
पितृतीर्थेनकाश्यपगोत्रास्मत्पितरमुकदासएतत्तेन्नंस्वधा एषतेपिंडोनममइतिवादत्वाइदंपित्रे ततःकुशानंतर्धायकाश्यपगोत्रास्मत्पितामहे
त्यादिनात्रिभ्योदत्वालेपभुग्भ्योदर्भमूलेषुकरंमार्जयित्वैवंमातामहादित्रिभ्योदत्वाकरौप्रक्षाल्याचम्योदङ्मावृत्त्यामंत्रंप्राणानायम्यवसंताय
नमः ग्रीष्मायनमइत्येवंषड्ऋतून्नमस्कृत्वापसव्येनपितृभ्योनमइत्यंजलिंबध्वैवंमातामहेभ्योनमइतिततोवामावर्तेनोदङ्मुखः श्वासंनिय
म्यपुनरावृत्यपितृभ्योनमः मातामहेभ्योनमइतिनत्वा काश्यपगोत्रास्मत्पितरमुकदासप्रत्यवनेनिक्ष्वेतिप्राग्वत् षट्सुपिंडेषुप्रत्यवनेजनं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दत्वा नीवींविसृज्यपितृभ्योनमः मातामहेभ्योनमः इतिनत्वापितृभ्योनमः मातामहेभ्योनमइतिप्रतिपिंडंसूत्राणिदत्वापितृभ्योनमइत्यवनेजन
शेषंपिंडमात्रंक्षालनजलंवापितृपिंडेषुप्रदक्षिणंनिषिच्येवंमातामहेभ्योनमः ततोदेवताभ्यः पितृभ्यश्चेतित्रिर्जप्त्वापिंडेषुपित्रादिनाम्नागंधपु
ष्पधूपदीपनैवेद्यफलतांबूलदक्षिणाः निवेद्यकर्मपात्रजलंस्रुप्रोक्षितमस्तु शिवाआपःसंतुइतिदेवेदत्वासौमनस्यमस्तुपुष्पाणि अक्षतंचारिष्टं
चास्तु अक्षताः अपसव्येनपितृभ्योमातामहेभ्यश्चदत्वास्वमूर्ध्निदीर्घमायुरस्तु पुष्टिः॰ वृद्धिः॰ यच्छ्रेयस्तदस्तु यत्पापंतत्प्रतिहतमस्तु भूमौद्विप
दचतुष्पादेभ्यः शांतिरस्तु अस्त्वितिद्विजाः ततः पुरूरवार्द्रवसंज्ञकेभ्योविश्वेभ्योदेवेभ्यः यद्दत्तमामान्नादितदक्षय्यमस्तु॰ एवंकाश्यपगोत्र
स्यास्मत्पितुरसुकदासस्ययद्दत्तमित्यादि एवंपितामहादौमातामहादौच अस्त्वक्षय्यमितिविप्राः अघोराः पितरः संतु॰ एवंमातामहाः गोत्रंनोवर्धतां
दातारोनोभिवर्धंतां संततिश्च॰ श्रद्धाचनोमाव्यगमत् बहुदेयंचनोस्तु अन्नंचनोबहुभवेत् अतिथींश्चलभेमहि याचितारश्चनः संतु माच
याचिष्मकंचन तथास्त्वितिविप्राः ततः पित्रादिभ्योमातामहादिभ्यश्चस्वधोच्यतां अस्तुस्वधेतिविप्राः कुशान्पिंडेषुन्यस्यार्घ्यपात्रमुत्तानंकृत्वादेवे
सुवर्णंपितृणांरजतंदक्षिणांदत्वा नानानामगोत्रेभ्यः आमान्नंहिरण्यंचदत्वापिंडानुद्वास्याघ्रायविश्वेदेवाः प्रीयंतामितिब्रूहीत्युक्त्वा वाचयित्वा
एवंपित्र्येकृत्वा सव्येनस्वस्तिंभवंतोब्रुवंतु स्वस्तीत्युक्तेसंपूर्णतांवाचयित्वा कुशैरुत्तिष्ठतपितरः विश्वेदेवैः सहेत्युद्वास्यमंडलेप्रदक्षिणीकृत्य॥ ४४
नमस्कृत्यविसर्जयेत्॥ ॥इतिश्रीकमलाकरभट्टकृतौशूद्राणांपार्वणश्राद्धप्रयोगः॥ रामकृष्णातनूजेन कमलाकरशर्मणा॥ शूद्रधर्मान्निरूप्या

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

थतदाशौचंनिरूप्यते ॥ तत्रयद्यप्यस्मत्कृते निर्णयसिंधौसर्वमुक्तमस्तितथापितत्रत्यमेवसंक्षेपेणस्त्रूद्राणांकिंचिदुच्यते मूलंतुतत्रैवज्ञेयं तत्रादौ
गर्भाशौचं आचतुर्थमासांतंस्त्रावःपंचमषष्ठयोःपातः सप्तममासादिपूर्णप्रसवः॥ मनुः रात्रिभिर्मासतुल्याभिर्गर्भस्त्रावेविशुध्यति इदंचतुर्थपरं त्रि
मासमध्येरजस्वलात्वेनैवत्रिरात्रसिद्धं॥ मरीचिः गर्भस्त्रुत्यायथामासमचिरेतूत्तमेत्रयः राजन्येतुचतूरात्रंवैश्येपंचाहमेवच॥ अष्टाहेनतुशूद्रस्यशुद्धि
रेषाप्रकीर्तिता॥ अचिरेत्रिमासमध्येउत्तमेब्राह्मणे अस्यार्थःस्मृतिकौमुद्यां गर्भस्त्रावेत्रिमासोर्ध्वंचतुर्थमाससमंदिनचतुष्टयंसर्ववर्णसमंमासत्रय म
ध्येत्रिदिनंअपिसर्ववर्णसमं ब्राह्मणेत्रिमासमध्येत्रिदिनांतेत्रयोदिवसाअधिकाः त्रयइत्यस्यावृत्तिरेकशेषश्च तेनत्रिमासमध्येत्रिरात्रांतेविप्रेत्रि
दिनंक्षत्रियादेश्चतुरहादि॥ केचित्तु॥ प्रथमादिमासेष्वपिएकरात्राद्यनंतरंवर्णेषुत्रिरात्राद्याहुः अन्यथापंचमादिमासेषुवैश्यादेःपंचाहादि॥
त्रिमासमध्येचचतुरहादीत्यनौचितीस्यात् स्त्रावेसपिंडानांस्नानंपितुर्मातुर्यथामासं पित्रादीनांत्रिदिनंइदंनिर्गुणानांसगुणानांत्वेकाहमितिमदन
पालः इदंसर्ववर्णसमंतुल्यवयसिसर्वेषामतिक्रांतेतथैवचेतिव्याघ्रोक्तेः॥ अथप्रसवाशौचं॥ सर्वतःजातेपुत्रेपितुःस्नानंसचैलंतुविधीयते पुत्र
पदात्कन्यापियत्तुहारलतायां सूतकेतुमुखंदृष्ट्वाजातस्यजनकस्ततः॥ कृत्वासचैलंस्नानंतुशुद्धोभवतितत्क्षणादिति ब्राह्मोक्तेर्मुखदर्शनोत्तरंपुनः स्नान
परत्वंपरास्तं मूलैक्येनदृशिज्ञानपरत्वात् गौडास्तुसापत्नमातुः प्राक्स्नानादस्पृश्यत्वं अन्याश्चमातरस्तद्वत्तद्गृहंनव्रजंतिचोदितंब्राह्मादित्याहुः अं
गिराः नाशौचंसूतकेपुंसः संसर्गंचेन्नगच्छति रजस्तत्राशुचिर्ज्ञेयंतच्चपुंसिनविद्यते संसर्गोमैथुनं शयनासनादिकमितिमाधवः स्पर्शइतिगौ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शू·क· डाः तन्न संस्पर्शेसूतिकायास्तुस्नानमेवविधीयते इत्यंगिरसोक्तेः एवकाराद्बालस्पर्शेनदोषः व्यासः प्रथमेदिवसेषष्ठे दशमेचैवसर्वदा त्रिष्वेतेषु
४५ नकुर्वीत सूतकंपुत्रजन्मनि अत्रविशेषः षष्ठीपूजादिचप्रागुक्तं प्रयोगपारिजातेतु पुंसप्रसवेदशाहः कन्याप्रसवेतुत्र्यहः स्त्रीजन्मनिसपिंड
श्चसोदकश्चत्र्यहाच्छुचिः स्त्रीषुत्रिपुरुषंज्ञेयंसपिंडत्वंद्विजोत्तमाः इत्यग्निस्मृतेरित्याह गौडास्तुवाग्दानोत्तरंकानीनकन्याविषयंचैतदित्याहुः अथ
मृताशौचं॥ हारीतः जातेमृतेमृतेजाते वासपिंडानांदशाहंनालछेदोर्ध्वंमृतइत्यर्थः नाड्यांछिन्नायामाशौचमितितेनैवोक्तेः नालछेदात्पूर्वं-
मातुर्नास्पृश्यतेति शुद्धितत्वेनालच्छेदात्पूर्वंमृतोत्तुत्र्यहः मनुः जीवन्जातोयदिततोमृतः सूतक एवतु सूतकंसकलंमातुःपित्रादीनांत्रिरात्रकं शावनिमि
त्तंस्नानमात्रं प्राङ् नामकरणात्सद्यः शौचमितिशंखोक्तेः नामकरणंचौलकालोपलक्षणमितिमेधातिथिहरदत्तगौडादयः नेतिमाधवादयः
नामोत्तरंदंतोत्पत्तेः प्राक्दाहेसतिसपिंडानामहः दाहाभावेस्नानमात्रं आदंतजन्मनः सद्यइतियाज्ञवल्क्योक्तेः दंतोर्ध्वंत्रिवर्षात्प्राक्चूडाभावेहः
अत्राग्निदानेत्र्यहइतिमाधवः त्रिवर्षात्प्रागूर्ध्वंवासचूडेत्र्यहएव अब्दोर्ध्वंत्वचूडेपित्र्यहः इदंसपिंडानांपित्रोस्तुदशाहोर्ध्वंमृतेबालेसर्वत्रत्रिरात्रं बा
लानामजातदंतानांत्रिरात्रेणशुद्धिरितिकश्यपोक्तेः बैजिकादभिसंबंधादरुंध्यादाघंत्र्यहमिति मनूक्तेश्चेतिमिताक्षरा माधवादयः सुचितत्वाद्
योगौडास्त्वेतत्त्रिरात्रंशूद्रपरं द्विजानांत्वजातदंतेएकाहः जातदंतेत्रिरात्रं अजातदंतमरणेपित्रोरेकाहमिष्यते दंतजातेत्रिरात्रंस्याद्यदिस्यातां ४५
तुनिर्गुणौइतिकौर्मात् अनूढानांतुकन्यानांतथावैशूद्रजन्मनामितित्र्यहानुवृत्तौशंखोक्तेः त्रिरात्रंतुभवेच्छूद्रेषण्मासेपिशिशौमृतेसतिमत्स्यसूक्ताच्च

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

जातदंते शूद्रे तु पंचाहः यथाह्यांगिराः शूद्रे त्रिवर्षन्यूने तु मृते शुद्धिस्तु पंचभिः ॥ अतऊर्ध्वं मृते शूद्रे द्वादशाहो विधीयते ॥ षड्वर्षांतमतीतो यः शूद्रः स
म्रियते यदि ॥ मासिकं तु भवेच्छौचमित्यांगिरसभाषितम् ॥ तेनानूढभार्ये निर्गुणे शूद्रे मृते त्रिवर्षोर्ध्वं द्वादशाहः षडब्दोर्ध्वं मासः यत्तु अनूढभार्यः शूद्रस्त्वि
तिशं खवोक्तं षोडशाब्दोर्ध्वं मासाशौचं तत्सगुणासच्छूद्रपरम् ॥ कृतोद्वाहे तु सर्वत्र षडब्दात्प्रागपि मासः यत्तु तुल्यं वयसि सर्वेषामिति व्याघ्रोक्तेः शूद्रे न्यूनाशौ
चं तद्दक्षिणात्परम् अन्यदेशे प्रागुक्तकौर्मोक्ता व्यवस्थेत्याहुः तुल्यं वयसि सर्वेषामित्येतद्विरोधाच्छिष्टविगानाच्चांगिरसादीनिनादर्तव्यानीति विज्ञानेश्वर
मदनपारिजातादयः षोडशाब्दमध्ये विवाहाभावे त्रिरात्रं तत्सत्वे मासः ऊर्ध्वं विवाहाभावेपि मास इत्यपरार्कमदनपालादयः कन्यानां तु चौलात्प्राक् मृतौ स्ना
नम् अनूढायां तु कन्यायां सद्यः शौचं विधीयत इत्यापस्तंबोक्तेः इदं त्रिपुरुषमध्ये चौलोत्तरं वाग्दानात्प्रागेकाहः अविशेषेण वर्णानामर्वाक्संस्कारकर्मणः
त्रिरात्रात्तु भवेच्छुद्धिः कन्यास्वह्ना विधीयत इत्यांगिरसात् त्रिरात्रविषये अहो विधानात् अहस्त्वदत्तकन्यास्वित्युक्तेश्चेदं त्रिपुरुषमध्ये अप्रत्तानां स्त्रीणां त्रि
पुरुषी विज्ञायते इति वसिष्ठोक्तेः गौडस्त्विदं वाग्दानोत्तरं अप्रत्तानां तथा स्त्रीणां सापिंड्यं साप्तपौरुषमिति कौर्मोक्तेरित्याहुः वाग्दानोत्तरं प्राक् विवाहान्मृतौ
भर्तृकुले पितृकुले च सप्तपुरुषावधि त्रिरात्रं अवारि पूर्वं प्रत्ता तु यानैव प्रतिपादिता असंस्कृता तु सा ज्ञेया त्रिरात्रमुभयोः स्मृतमिति मरीच्युक्तेः अथासं-
स्कृते शूद्रे मृते विशेषः माधवीये ब्राह्मे स्त्रीणां तु पतितो गर्भः सद्योजातो मृतोपि वा अजातदंतो मासैर्वा मृतः षड्भिर्गतैर्बहिः वस्त्राद्यैर्भूषितं कृत्वा निक्षिप
त्तं तु काष्ठवत् खनित्वा शनकैर्भूमौ सद्यः शौचं विधीयते विष्णुः अनिवृत्ते दशाहे तु पंचत्वं यदि गच्छति सद्य एव विशुद्धिः स्यान्न प्रेतं नोदकक्रिया यमः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

ऊनद्विवार्षिकंप्रेतंघृताक्तंनिखनेद्बहिः तेननाम्नःपूर्वंखननमेव तदूर्ध्वंवर्षत्रयात्पूर्वंचौलाभावेऽग्न्युदकयोर्विकल्पः जातदंतस्यवाकुर्युर्नाम्निवापि
कृतेसतीतिमनूक्तेः चूडोत्तरंत्वग्निदानंत्रिवर्षात्प्रागूर्ध्वंवानियतमेव तूष्णीमेवोदकंकुर्यात्तूष्णीं संस्कारमेवच सर्वेषांकृतचूडानामन्यत्रापीछयाद्व
यमितिलौगाक्षिस्मृतेः अन्यत्राकृतचूडेइच्छयेतिविकल्पउक्तः चूडोत्तरंदशपिंडाअपिकार्याः असंस्कृतानांभूमौपिंडंदद्यात् संस्कृतानांकुशेषुइति
प्रचेतसोक्तेः द्वादशाद्वत्सरदर्वाक्पौगंडमरणेसति॥सपिंडीकरणंनस्यादेकोद्दिष्टानिकारयेदितिहरदत्तधृतदेवलोक्तेश्च द्वादशादित्यनूढशूद्रपरम् म
रीचिः प्रेतपिंडंबहिर्दद्याद्दर्भमंत्रविवर्जितः एतदसंस्कृतपरमितिविज्ञानेश्वरः त्रिरात्रेदशपिंडानाहपारस्करः प्रथमेदिवसेदेयास्त्रयःपिंडाःसमाहितैः
द्वितीयेचतुरोदद्यादस्थिसंचयनंतथा त्रींस्तुदद्यात्तृतीयेऽन्हि वस्त्रादिक्षालयेत्ततः अस्थिसंचयनंसंस्कृतेएवनान्यत्र अत्रदेवयाज्ञिककृतेक्रि
यानिबंधेविशेषः गारुडे शिशुरादंतजननाद्बालःस्याद्यावदाशिखः कथ्यतेसर्वशास्त्रेषुकुमारोमौंजिबंधनात्॥ तथा गर्भेनष्टेक्रियानास्तिदुग्धं
देयंशिशौमृते परंचपायसंक्षीरंदद्याद्बालविपत्तितः एकादशद्वादशाहेवृषोत्सर्गविधिंविना तथा यत्रप्रम्रियतेबालस्तत्रप्रायःप्रदीयते किंचित्समानवय
सासत्कृत्यान्नंयथाविधि भक्ष्यंभोज्यंचदातव्यंतथाचक्रखभक्षिका तद्वस्त्राणिप्रदेयानिसोपानत्कानितत्समे कुमाराणांचबालानांभोजनंवस्त्र
वेष्टनम् यज्ञोपजीवतेबालस्तत्तद्धिप्रायदीयते तथा भूमिनिक्षेपणंबालआवर्षद्वयमाशिखम् ततःपरंखगश्रेष्ठदेहदाहोयथाविधि अचूडेषूर्ध्वंखन
नाभावार्थमावर्षद्वयमिति प्रागपिकृतचूडस्यतन्निवृत्त्यर्थमाशिखमिति चूडाकर्मणिसंजातेविपत्तिस्तुयदाभवेत् सूतकांतेप्रकर्तव्यंवृषस्योत्सर्जनंत-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दा तत्रदाहः प्रकर्तव्य उदकं तत्र निश्चितम् श्राद्धानि षोडशापि स्युः सपिंडीकरणं विना इदं पंचवर्षोत्तरम् जन्मतः पंचवर्षाणि भुंक्ते दत्तमसंस्कृतम्
पंचवर्षाधिके बाले विपत्तिर्यदि जायते वृषोत्सर्गादिकं कर्म कर्तव्यमुदकं ततः अहन्यहनि संप्राप्ते कुर्याच्छ्राद्धानि षोडश पायसेन गुडेनैव पिंडं दद्याद्यथा
क्रमम् उदकुंभप्रदानं च पददानानि यानि च दीपदानादि यत्किंचित्पंचवर्षाधिके सदा कर्तव्यं तु खगश्रेष्ठ प्रतार्वाक् प्रेततृप्तये ऋजुदर्भैस्ति
लैः शुक्लैः प्राचीनावीतिना तथा वार्षिकं तु न भवत्येव सपिंडनाभावे पितृत्वाभावात् दिवोदासीये अव्रते निधनं प्राप्ते विप्रादौ शूद्रजातिवत् क्रियाः
सर्वाः समुद्दिष्टाः सपिंडीकरणं विना उदकं पिंडदानं च कृतचूडे विधीयते अनूढकन्यानां पिंडविकल्पः स्त्रीणां चैके प्रत्तानामिति गोतमोक्तेः अथ शूद्र
स्य जात्याशौचम् तत्र मनुपराशरगोतमाद्यैः शूद्रो मासेन शुद्ध्यतीति मासमात्रमुक्तं याज्ञवल्क्यस्तु त्रिंशद्दिनानि शूद्रस्य तदर्धं न्यायवर्तिन इति पंचयज्ञादि-
परस्य शूद्राणां पंचदशाहमाह अंगिरास्तु सर्वेषामेव वर्णानां सूतके मृतके तथा दशाहाच्छुद्धिरेतेषामिति शातातपोऽब्रवीदित्याह शुद्धितत्त्वे देवलो
पि आशौचं दशरात्रं तु सर्वेषामपरे विदुः निधने प्रसवे चैव पश्यंतः कर्मणः फलम् अत्यंतोत्कृष्टकर्मणो हानौ पीडावतो विप्रपरिचर्यापरस्य शूद्रे दशरात्रमिति
हारलताकारः यत्तु दक्षः सद्यः शौचं तथैकाहस्त्र्यहश्चतुरहस्तथा षड्दशद्वादशाहाश्च पक्षो मासस्तथैव च मरणांतं तथा चान्यद्दश पक्षास्तु सूतके इति अ
त्र मरणानंतरं सूतकादेर्भिन्नं सद्यः शौचादि षडहांतं यायावरादिपरं अन्यपूर्वा यस्य गेहे भार्या स्यात्तस्य नित्यशः आशौचं सर्वकार्येषु देहे भवति सर्वदे
ति ब्राह्मोक्तेर्व्यवस्थेत्यपरार्कादयः तत्र विवाहोत्तरं सर्वत्र शूद्रे पूर्णाशौचं विवाहाभावेपि निर्गुणानां षडब्दोर्ध्वं मासइति गौडाः सगुणानां विवाहाभावे षोड

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शाब्दोर्ध्वंमासइत्यपरार्कः अत्रापदनापद्विषयागुणवदगुणपरादेशभेदाद्व्यवस्था द्विजदासादीनांतुस्वाम्याशौचमेव दासीदासश्चसर्वोवैयस्यवर्णे
स्ययोभवेत् तद्वर्णस्यभवेच्छौचंदास्यामासस्तुसूतकमित्यांगिरसोक्तेः शातातपः तदाश्रितस्यतद्वत्स्यादिति तंद्विजमाश्रित्यइत्यर्थः अन्येषांकुंडगो
लकादीनांसूतादीनांचप्रतिलोमानांमासमाशौचं शूद्राणांतुसधर्माणः सर्वेऽपध्वंसजाः स्मृताइतिमनूक्तेः अपध्वंसजाव्यभिचारजाः शौचाशौचे
प्रकुर्वीरन्शूद्रवद्वर्णसंकराः इतिशुद्धितत्वेब्राह्माच्चम्लेच्छादीनांतुनाशौचं केवलंमलापकर्षणार्थेमूत्रपुरीषवच्छौचमात्रमितिविज्ञानेश्वरः तत्रसूतकेमातृ
वर्जमस्पृश्यत्वंनास्ति सूतकेसूतिकावर्जसंस्पर्शोननिषिध्यतेइत्यंगिरसोक्तेः पितुरपिस्नानोर्ध्वं माताशुद्ध्येद्दशाहेनस्नानात्तुस्पर्शनंपितुरितिस्मृतेः
शौचेतुदेवलः स्वाशौचकालाद्विज्ञेयंस्पर्शनंतुत्रिभागतः इदमल्पे पूर्णाशौचेत्वंगिराः दशावादित्रिभागेनकृतेसंचयनेक्रमात् अंगस्पर्शनमिच्छं
तिवर्णानांतत्वदर्शिनः इदंकलौनिषिद्धं अस्थिसंचयनादूर्ध्वमंगस्पर्शनमेवचेतिहेमाद्रावादिपुराणेकलिवर्ज्येषूक्तेः सूतिकायास्तुदशाहएवसूति
कासर्ववर्णेषुदशरात्रेणशुध्यति ऋतौचनपृथक्शौचंसर्ववर्णेष्वयंविधिरितिप्रचेतसोक्तेः यत्तुब्राह्मे ब्राह्मणीक्षत्रियावैश्याप्रसूतादशभिर्दिनैः गतैः
शूद्राचसंस्पृश्यात्रयोदशभिरेवचेतितदसच्छूद्रपरम् कर्मार्हतांत्वाहपैठीनसिः सूतिकांपुत्रवतींविंशतिरात्रेणकर्माणिकारयेन्मासेनस्त्रीजननीं एतच्च
विंशतिरात्रमाशौचोत्तरंज्ञेयं अन्यथामासाशौचेसपिंडानामाशौचमध्येतस्याः कर्मार्हतेत्यनौचित्यात् दशरात्रपर्यंतंविधिवैषम्याच्च आपस्तंबः क्ष
त्रविट्शूद्रजातीनांयेस्तोमृतकसूतके तेषांतुपैतृकंशौचंविभक्तानांतुमातृकं मनुः दशाहंशावमाशौचंसपिंडेषुविधीयते दशाहपदंस्वाशौचपरं ४७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तथा शवस्पृशोविशुध्यंतित्र्यहात्तूदकदायिनः सोदकाइत्यर्थः अग्निपुराणे सपिंडतातुसर्वेषांगोत्रतःसाप्तपौरुषी समानोदकभावश्चनिवर्तेताचतुर्द
शात् जन्मनामस्मृतेरेकेतत्परंगोत्रमुच्यते समानोदकानांतुत्र्यहोगोत्रजानामहःस्मृतं प्रयोगपारिजातेअग्निस्मृतौस्त्रीजन्मनिसपिंडश्चसोदक
श्चत्र्यहाच्छुचिः स्त्रीषुत्रिपुरुषंज्ञेयंसपिंडत्वंद्विजोत्तमाः वसिष्ठः अप्रत्तानांतुस्त्रीणांत्रिपुरुषीविज्ञायते इदमाशौचमौरसस्यैव दत्तकाद्येकादशपुत्राणां
जननेमरणेवाह्वयोः पित्रोस्त्रिरात्रमेव तदुक्तंस्मृतिकौमुद्यांब्राह्मे औरसोयदिनोपुत्रस्त्वथवापुत्रिकासुतः विद्यतेतत्रतेषांतुविज्ञेयाः क्षेत्रजादयः द
त्तकश्चस्वयंदत्तः कृत्रिमः क्रीतएवचेत्युपक्रम्य एकादशपृथग्गोत्रावंशमात्रकरास्तुते श्राद्धादिदासवत्सर्वं तेषांकुर्वंतिनित्यशः सूतकेमृतकेवा
पित्र्यहाशौचस्यभागिनः शङ्कितत्वेप्येवं एवंजनकस्यापि बैजिकादभिसंबंधादनुरुंध्यादहस्त्र्यहमितिमनूक्तेः एवंजनकपालकपितृमातृमृतौद
त्तकानांत्र्यहमेव अयंचत्र्यहोविप्रपरः शूद्राणांत्वत्रद्वादशाहः यत्रत्रिरात्रंविप्राणामाशौचंसंप्रदृश्यते तत्रशूद्रेद्वादशाहंषण्णवक्षत्रवैश्ययोरि
तिऋष्यशृंगोक्तेरितिमदनपालः यत्रवर्णविशेषानुपादानेनत्रिरात्रं यथासोदकेदत्तकादौच तत्रद्वादशाहः शूद्रेनतु वयोवस्थानिमित्ते तुल्येव
यसि सर्वेषामतिक्रांतेतथैवचेतिव्याघ्रपादोक्तेः ऋष्यशृंगादिवचनानिशिष्टविगानान्नादर्तव्यानीतिविज्ञानेश्वरादयः देशभेदाद्व्यवस्थेति मदनपालः
एवंव्यभिचारिणीनांस्त्रीणांदत्तकादीनांच प्रसवेमरणेचपूर्वापरभर्त्रोःपित्रोश्चत्रिरात्रं तथाचत्रिरात्रानुवृत्तौविष्णुः अनौरसेषुपुत्रेषुजातेषुच
मृतेषुच परपूर्वासुभार्यासु प्रसूतासुमृतासुच मरीचिः सूतकेमृतकेचैवत्रिरात्रंपरपूर्वयोः एकाहस्तुसपिंडानांत्रिरात्रंयत्रवैपितुः यत्तुयाज्ञ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वल्क्यः अनौरसेषु पुत्रेषु भार्यास्वन्यगतासु चेत्यहोरात्रमाह तत्सपिंडपरं देशपरं वा परपत्नीसुताः दत्तकादयः बृहस्पतिः अन्याश्रितेषु दारेषु प
रपत्नीकृतेषु च मृतेष्वाप्लुत्य शुद्ध्येत्तु त्रिरात्रेणाङ्गिजोत्तमाः माधवीये हारीतः परपूर्वासु भार्यासु पुत्रेषु च कृतेषु च भर्तृपित्रोस्त्रिरात्रं स्यादेका
हस्तु सपिंडतः शूद्रे तु द्वादशरात्रं प्रागुक्तं परपत्नी स्वयं संगृहीता परपूर्वा इदं सवर्णासु हीनवर्णासु तु आशौचाभावः आशौचे तु त्रिरात्रं स्या
त्समवर्णेषु निश्चितमिति ब्राह्मोक्तेः पूर्वापर भर्तुरुत्पन्नपुत्रयोस्त्वाह मरीचिः मातुरैक्याद्द्विपितृकौ भ्रातरावन्यगोत्रजौ एकाहं सूतकं तत्र
त्रिरात्रं मृतके तयोः शूद्रे तु विवाहाभावे षड्वर्षोर्ध्वं जात्याशौचमिति केचित् तथा च काश्यपांगिरसौ शूद्रे त्रिवर्षन्यूने तु मृते शुद्धिस्तु पंचभिः अतऊ
र्ध्वं मृते शूद्रे द्वादशाहो विधीयते षड्वर्षांतमतीतो यः शूद्रः संम्रियते यदि मासिकं तु भवेच्छौचमित्यांगिरसभाषितं मेधातिथिरपि प्रागष्ट
माच्छुचिः प्रोक्तोन्यैस्त्वा षोडशाद्बालइति येपि षोडशाद्बाल्यनिवृत्तिमाहुस्तेषामप्यष्टमादूर्ध्वं मासिक्येव शुद्धिः ऊर्ध्वं तु षड्भ्यो वर्षेभ्यः शुद्धिः शू
द्रस्य मासिकीति स्मृतेः अष्टवर्षस्य मास इत्यन्यत्रोक्तमित्याह अपरार्कें शंखस्तु विवाहाभावे षोडशवर्षोर्ध्वं मासमाह अनूढभार्यः शूद्रस्तु षोड
शाद्वत्सरात्परम् मृत्युं समधिगच्छेच्चेन्मासात्तस्यापि बान्धवाः शुद्धिं समधिगच्छंति नात्र कार्या विचारणेति यत्तु मदनपारिजाते हारीतः आमौं
जीबंधनाद्विप्रः क्षत्रियश्च धनुर्ग्रहात् आप्रतोदग्रहाद्वैश्यः शूद्रो वस्त्रद्वयग्रहादिति तत्रापि वस्त्रद्वयं षोडशवर्षपरमेव यत्तु मदनो द्वा ४८
दशे वस्त्रद्वयमाह तन्निर्मूलं अत्र सदसच्छूद्रपरापदनापद्विषया व्यवस्था ऊढकन्यानां तु पितृगृहे प्रसवे एकरात्रं मरणे त्रिरात्रमिति विज्ञानेश्व

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रापरार्कौ माधवस्तु प्रसवेपित्रिरात्रंपित्रोः एकरात्रंबंधुवर्गस्य दत्तानारीपितुर्गेहेसूयेतायम्रियेतवा तद्बंधुवर्गस्त्वेकेनशुचिस्तज्जनकस्त्रिभि
रितिब्राह्मोक्तेरित्याह कल्पतरौशुद्धितत्त्वेचकौर्म्ये दत्तानारीपितुर्गेहेप्रधानेसूयतेयदा म्रियतेवातदातस्याः पिताशुद्ध्येत्त्रिभिर्दिनैः पतिगृहेप्रसवेपि
त्रादीनामाशौचंनास्ति मृतौपित्रोस्त्रिरात्रमस्त्येव प्रत्ताप्रत्तासुयोषित्सुसंस्कृतासंस्कृतासुच मातापित्रोस्त्रिरात्रंस्यादितरेषांयथाविधीतिमाधवी
ये कार्ष्णाजिनिस्मृतेः सोदराणांतुभगिनीमृतौशुद्धितत्त्वेकौर्म्ये आदंतात्सोदरेसद्य आचूडादेकरात्रकम् आप्रदानात्त्रिरात्रंस्याद्दशरात्रमतःपरम् बृ
हस्पतिस्तुपक्षिणीमाह श्वशुरयोर्भगिन्यांचमातुलान्यांचमातुले पित्रोःस्वसरितद्वच्चपक्षिणींक्षपयेन्निशाम् पित्रोर्मृतौतुमाधवीयेवृद्धमनुः
पित्रोरुपरमेस्त्रीणामूढानांतुकथंभवेत् त्रिरात्रेणैवशुद्धिःस्यादित्याहभगवान्यमः भ्रातृभगिन्योःपरस्परंपक्षिणी परस्परमृतौ भ्रातृभगिन्योः
पक्षिणीभवेद्दितिब्राह्मात् षडशीतौचैवं त्रिंशच्छ्लोक्यां प्रेतेष्वाचार्यमातामहदुहितृसुतश्रोत्रियर्त्विक्सयाज्यस्वस्त्रीयेषुत्रिरात्रंत्रिदिवसमशुचिः
सोदकस्तूभयत्र पक्षिण्याशौचमृत्विग्दुहितृसुतसहाध्यायिबंधुत्रयांतेवासिश्वश्रूसुतमित्रश्वसुर भागिनिकाभागिनेयप्रयाणे मातामह्यांचपि
त्रोः स्वसरिचविरतौ मातुलेमातुलान्यांचाथौसज्योतिरेवस्वविषयनृपतौग्रामनाथेचनष्टे शिष्योपाध्यायबंधुत्रयगुरुतनयाचार्यभार्यास
गोत्रानूचानश्रोत्रियेषुस्वगृहपरमृतौमातुलेचैकरात्रम् रात्रिंसब्रह्मचारिण्यथतुकथमपिस्वल्पसंबंधयुक्ते स्नानंवासोयुतंस्यादिदमपिसकलसर्व
वर्णेषुतुल्यम् अत्रमूलंमाधवीयेमिताक्षरायांचज्ञेयम् दौहित्रभागिनेययोरनूढयोः पक्षिणी ऊढयोस्त्रिरात्रं संस्थितेपक्षिणींरात्रिंदौहित्रेभ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

गिनीसुते संस्कृतेतुत्रिरात्रंस्यादितिधर्मोव्यवस्थितइतिवृद्धमनूक्तेः संस्कृतेदाहेनेतिगौडाः तन्न विशेषवैयर्थ्यात् यत्रैकमातुलादौ पक्षिण्ये
काहावुक्तौ तत्रसन्निधिविदेशाभ्यांव्यवस्था श्रोत्रियेस्वगृहेमृतेत्रिरात्रं श्रोत्रियेतूपसंपन्नेत्रिरात्रमशुचिर्भवेदितिस्मृतेः एकग्रामस्थितेत्वेका
हः बंधुत्रयमुक्तंमिताक्षरायां आत्मपितृष्वसुःपुत्रा आत्ममातृष्वसुःसुताः आत्ममातुलपुत्राश्चविज्ञेयाआत्मबांधवाः १ पितुःपितृष्वसुःपुत्राःपि
तुर्मातृष्वसुःसुताः पितुर्मातुलपुत्राश्चविज्ञेयाःपितृबांधवाः २ मातुःपितृष्वसुःपुत्रामातुर्मातृष्वसुःसुताः मातुर्मातुलपुत्राश्चविज्ञेयामातृ
बांधवाः ३ अत्रपक्षिणीगौडास्तुसमानोदकानांत्र्यहोगोत्रजानामहःस्मृतं मातृबंधौगुरौमित्रेमंडलाधिपतौतथेतिजाबालोक्तेर्मातृबंधु
ष्वेकाहमाहुः यत्तुमाधवीयेप्रचेताः मातृष्वसामातुलयोः श्वश्रूश्वसुरयोर्गुरोः मृतेचर्त्विजियाज्येचत्रिरात्रेणविशुध्यतीतितत्स्वगृहमृतोज्ञेयं अ
न्यत्रतुवृद्धमनुः पित्रोःस्वसरितद्वच्चपक्षिणींक्षपयेन्निशां श्वशुरयोःसन्निधौत्रिरात्रं असन्निधौपक्षिणीदेशांतरे एकरात्रं शालकेपि स्वदेशे
एकाहःदेशांतरेस्नानं आचार्यपत्नीपुत्रोपाध्यायमातुलश्वशुरश्वश्रूश्वसुर्यसहाध्यायिशिष्येष्वेकरात्रमितिमाधवीयेविष्णूक्तेः हरदत्तोप्ये
वमाह श्वशुर्यःशालकः गौडाअप्येवं तदुक्तंषडशीत्यां एवंपित्रोर्भगिन्योर्येयेपितामह्योस्तथा येमातामह्योश्चैवभगिन्योतत्प्रजाश्चयाः
मातुलाः स्वस्यपित्रोश्चपत्न्यश्चैषांप्रजाश्चयाः मातरश्चेतिसर्वेषुपक्षिणीस्वगृहेत्र्यहं एवंश्वशुरजामातृदौहित्रविपादिस्मृतं पितामहीचपि
तामहश्चेत्येकशेषः यत्तुवृद्धमनुः भगिन्यांसंस्कृतायांतु भ्रातर्यपिचसंस्कृते मित्रेजामातरिप्रेतेदौहित्रेभगिनीसुते शालकेतत्सुतेचैवस ४९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

द्यः स्नानेनशुध्यति तज्ज्ञात्वादौदेशांतरे शालकसुतजामात्रोः स्वेदेशेज्ञेयं विष्णुपुराणे असपिंडेस्ववेश्मनिमृतेएकरात्रंप्रधानगृहमृतौतुत्रि
रात्रमितिमाधवः शुद्धितत्त्वेबृहन्मनुः श्वशूद्रपतिताश्चांत्यामृताश्चेद्विजमंदिरे द्विजेत्कपलक्षणं संबुद्धिर्वा शौचंतत्रप्रवक्ष्यामि मनुनाभाषितं
पुरा दशरात्राच्छुनिमृतेमासाच्छूद्रेभवेच्छुचिः द्वाभ्यांतुपतितेगेहेचांत्येमासचतुष्टयात् अंत्यजेवर्जयेद्गेहमित्येवमनुरब्रवीत् अंत्योम्लेच्छः
अंत्यजः श्वपाकइतिवाचस्पतिः मनुः द्विजस्यमरणेवेश्मविशुद्ध्यतिदिनत्रयात् संवर्त्तः गृहशुद्धिंप्रवक्ष्यामिअंतःस्थशवदूषिते प्रोत्सृज्यमृन्म
यंभांडंसिद्धमन्नंतथैवच गोमयेनोपलिप्याथछागेनघ्रापयेत्ततः ब्राह्मणैर्मंत्रपूतैश्चहिरण्यकुशवारिभिः सर्वमभ्युक्षयेद्वेश्म ततः शु
द्ध्यत्यसंशयं क्रियाकर्तुस्तुमूल्याभावेपिपूर्णाशौचम् निरन्वयेसपिंडेतुमृतेसतिदयान्वितः तदाशौचंपुराचीर्त्वाकुर्यात्तुपितृवत्क्रियामितिमाध
वीयेब्राह्मोक्तेः दिवोदासीये सगोत्रोवासगोत्रोवायोग्निंदद्यात्सखेनरः सोपिकुर्यान्नवश्राद्धं शुद्ध्येत्तुदशमेहनि युद्धहतेतुमनुः उद्यतैरा
हवेशस्त्रैःक्षत्रधर्महतस्यच सद्यःसंतिष्ठतेयज्ञस्तथाशौचमितिस्थितिः यज्ञोंत्यकर्मसर्वंतदेवेत्यर्थः यत्तुआहवेपिहतानांचएकरात्रमशौचक
मिति तद्युद्धक्षतेकालांतरमृतेज्ञेयं असन्निधौस्नानंसन्निधावेकाह इतिमाधवः यत्तुभारतेराजधर्मेषु अशोच्योहिहतः शूरःस्वर्गलोके
महीयते नह्यन्नमुदकंतस्यनस्नानंनाप्यशौचकमितिश्राद्धादिनिषेधः सपुत्राद्यभावपरः अतएवतत्रकर्मादीनांश्राद्धाद्युक्तं अन्येतुयतिवद्
शपिंडनिषेधमाहुः शुद्धितत्त्वेग्निपुराणे दंष्ट्रिभिः शृंगिभिर्वापिहताम्लेच्छैश्चतस्करैः येस्वाम्यर्थेहतायांतिराजन्स्वर्गंनसंशयः सर्वेषामेववर्णानां

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

क्षत्रियस्यविशेषतः यत्तुबृहस्पतिः डिंबाहवेविद्युताचराज्ञागोविप्रपालने सद्यः शौचंमृतस्याहुस्त्र्यहं वान्येमहर्षयः तत्रशस्त्रंविनातेनवापरा
ङ्मुखवहतेत्रिरात्रंराज्ञावध्येहतेसद्यः शौचमन्यत्रत्रिरात्रं तत्रैवव्याघ्रः क्षतेनम्रियतेयस्तुतस्याशौचंभवेद्विधा आसप्ताहात्त्रिरात्रंस्याद्दशरात्र
मतः परम् शस्त्राघातेत्र्यहादूर्ध्वंयदिकश्चित्समीयते आशौचंप्राकृतंतत्रसर्ववर्णेषुनित्यशः शस्त्राघातक्षतंविनाशवस्पर्शेनिर्हारेचतद्गृहवा
सेतदन्नाशनेचशवजातीयंपूर्णाशौचं तद्गृहवासमात्रेत्र्यहः उभयाभावेएकाहः भृतिग्रहेणनिर्हारेपूर्णोमासः विजातीयनिर्हारेशवजातीयं भृ
तिग्रहणेद्विगुणं आपदिसमं सोदकनिर्हारेपूर्णं शवालंकरणेज्ञानतः कृच्छ्रपादः अज्ञानादुपवासः अनाथसवर्णनिर्हरणाग्निदानेचानंतफ
लंस्नानमात्रेणशुद्धिः वोढाचैवाग्निदाताचसद्यःस्नात्वाविशुध्यतीत्यपरार्केवृद्धपराशरोक्तेः मातुलत्वादिसंबंधेस्नेहेवात्रिरात्रं गौतमव्या-
ख्यायांवृद्धात्रिः सूतकाद्द्विगुणंशावंशावाद्द्विगुणमार्तवं आर्तवाद्द्विगुणासूतिस्ततोपिशवदाहकः अनुगमनेतुसपिंडेनदोषः असपिंडेतुसम
वर्णेस्नानंघृताशनंपक्षिणीच उत्तमेस्नानमात्रंरोदनेतुशूद्रस्यशूद्रस्पर्शंविनासंचयनात्पूर्वमेकाहः ऊर्ध्वंसज्योतिरितिमाधवः शुद्धितत्वेपार
स्करः अस्थिसंचयनादूर्ध्वंमासंयावद्द्विजातये दिवसेनैवशुध्यंतिवाससांक्षालनेनच सजातेर्दिवसेनैवत्र्यहात्क्षत्रियवैश्ययोः सपिंडानांन
दोषः मिताक्षरायांपारस्करस्तुमृतस्यबांधवैः सार्धंकृत्वातुपरिदेवनं वर्जयेत्तदहोरात्रंदानश्राद्धादिकर्मचेतिसर्वत्रैकरात्रमाह आशौ
च्यन्नभक्षणेत्वज्ञानेन्नजरणावधि ज्ञानतः शूद्रस्यस्नानमात्रम् अथदासाशौचं तत्रस्वदास्युत्पन्नस्यदासस्यस्वसपिंडमृतौस्नान ५०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मात्रात्स्वामिकार्येस्पृश्यत्वं भक्तदासस्यत्र्यहोर्ध्वंसद्यःस्पृश्योगर्भदासो भक्तदासस्त्र्यहाच्छुचिरितिमिताक्षरायांस्मृत्यंतरात् मूल्यकर्मकराः
शूद्रादासीदासास्तथैवच स्नानेशरीरसंस्कारेगृहकर्मण्यदूषिताः इतिशातातपोक्तेश्च अत्रैवदत्तादित्रयोदशदासानांस्वाम्याशौचसमसंख्यदि
नोर्ध्वंस्वस्यमासाद्याशौचेसत्यपिस्वामिकार्येस्पृश्यता दासांतेवासिभृतकाःशिष्याश्चैकत्रवासिनः स्वामितुल्येनशौचेनशुध्यंतिमृतसूतकेइति
बृहस्पतिस्मृतेः स्वस्याहृष्टार्थकार्येमासाद्याशौचंसर्वेषामस्त्येव एवंदास्याअपि प्रसूतौतु तस्याःस्वामिकार्येपिमासमात्रं दासीदासञ्चसर्वोवैयस्य
वर्णस्ययोभवेत् तद्वर्णस्यभवेच्छौचंदास्यामासस्तुसूतकमित्यंगिरसोक्तेः षडशीतावपि स्वामिशौचेनदासाद्याः स्पृश्यामासात्तुकर्मसु यो-
ग्याःस्युर्मासतोदासीसूतौचेत्स्पृश्यतामियात् दासास्तुनारदोक्ताः गृहेजातस्तथाक्रीतोलब्धोदायादुपागतः अनाकालभृतस्तद्वदाहितःस्वामिनाच
यः मोक्षितोमहतश्चर्णाद्युद्ध प्राप्तःपणेजितः तवाहमित्युपगतःप्रव्रज्यावसितःकृतः भक्तदासश्चविज्ञेयस्तथैववडवाहृतः विक्रेताचात्मनः
शास्त्रेदासाःपंचदशस्मृताः वडवादासीतल्लोभाद्दासोजातइत्यर्थः दासादेःस्वामितत्सपिंडमरणेतुविष्णुः पत्नीनांदासानामानुलोम्येनस्वामितु-
ल्यमाशौचमृतेस्वामिन्यात्मीयमिति प्रतिलोमदासादेर्नाशौचं वर्णानामानुलोम्येनप्रतिलोमतइतियाज्ञवल्क्योक्तेः शास्त्रातिक्रमेणदास्यकरणे
पिनाशौचं आनुलोम्येनाशौचमितिविष्णूक्तेः सर्वाशौचेरजोदर्शनेचरात्रौजातेचेत्तदारात्रिंत्रिभागांकृत्वाद्येभागद्वयेपूर्वदिनं अंत्येतूत्तरं यद्वाप्राग
र्द्धरात्रात्प्रागवासूर्योदयात्पूर्वदिनं अनंतरंतूत्तरमिति पक्षत्रयंमिताक्षराद्येरुक्तं अत्रदेशाचारतोव्यवस्था अथातिक्रांताशौचं तत्राशौचम

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ध्येज्ञातेतच्छेषमात्रं नाधिकंप्रोषिते काले शेषः स्यादिति याज्ञवल्क्योक्तेः प्रसवे अतिक्रांताशौचं नास्त्येव नाशुद्धिः प्रसवाशौचे व्यतीतेषु दिनेष्वपि
इति देवलोक्तेः तत्रापि पितुः स्नानं भवत्येव ॥ आशौचोत्तरं ज्ञाते तु वृद्धवसिष्ठः मासत्रये त्रिरात्रं स्यात्षण्मासे पक्षिणी तथा अहस्तु नवमादर्वागूर्ध्वं
स्नानेन शुध्यति इदं पूर्णजात्याशौचविषये एवन तु वयोवस्थानिमित्ते अतिक्रांते दशाहे त्विति मनूक्तेः यत्तु माधवीये देवलः आत्रिपक्षात्त्रिरा
त्रं स्यात्षण्मासात्पक्षिणी ततः परमेकाहमावर्षादूर्ध्वं स्नातो विशुध्यतीति तदनापदि ज्ञेयं इदं चैकदेशे देशांतरे तु स्नानमात्रं देशांतरमृतं श्रुत्वा क्लीबे
वैखानसे यतौ मृते स्नातेन शुध्यंति गर्भस्रावे च गोत्रिण इति पराशरोक्तेरिति विज्ञानेश्वरः ॥ माधवीये विष्णुस्तु अर्वाक् त्रिपक्षात्त्रिनिशं षण्मा
साच्च दिवानिशं अहः संवत्सरादर्वाग्देशांतरमृतेष्वपीत्याह अत्रापदनापद्भ्यां व्यवस्था देशांतरं त्वाह बृहस्पतिः महानद्यंतरं यत्र गिरिर्वा व्यवधाय
कः वाचो यत्र विभिद्यंते तद्देशांतरमुच्यते वाचो देशभाषाः तद्भेद उभयशेष इति द्वावेव पक्षौ वा शब्दस्यैकत्वात् मातापित्रोस्तु सर्वत्र पूर्णमेवा
शौचं पितरौ चेन्मृतौ स्यातां दूरस्थोपि हि पुत्रकः श्रुत्वा तद्दिनमारभ्य दशाहं सूतकी भवेदिति पारस्करोक्तेः स्त्रीपुंसयोः परस्परसपत्न्योश्चैवमि
ति स्मृत्यर्थसारे सापत्नमातुस्तु त्रिरात्रं व्याघ्रः तुल्यं वयसि सर्वेषामतिक्रांते तथैव च आशौचसंपाते निर्णयः. तत्र पूर्णाशौचस्य द्वितीयाद्यहःसु य
दि सजातीयं शावे जननं वा समं न्यूनं वा स्यात्तदा पक्षषट्के पूर्वशेषेण शुद्धिः अंतरा जन्ममरणे शेषाहोभिर्विशुध्यतीति याज्ञवल्क्योक्तेः इदं पूर्णाशौ ५१
चे त्र्यहाद्यल्पाशौचसंपाते तूत्तरमेवेति गौडाः हरदत्तोप्येवं अन्ये तु तत्रापि पूर्णेन शुद्धिमाहुः यदा तु जनने शावं समं न्यूनमधिकं वा तदा परमे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वकार्येन पूर्वशेषाच्छुद्धिः अस्पृश्यत्वाधिक्यात् शावेनशुध्यतेसूतिर्नसूतिः शावशोधिनीतिषड्त्रिंशन्मतात् मरणोत्पत्तियोगेतुगरीयोमरणंभवे
दितिकौर्माच्च षडशीतौतुस्वभावबहुसूतिस्तुन्यूनशावविशोधिनीति शावस्यापिसूत्यानिवृत्तिरुक्ताव्यहादिशावमध्येसजातीयंविजातीयंवादी
र्घकालमुत्तरंचेत्तदानपूर्णेनशुद्धिरित्यपरार्कः शुद्धिविवेकेतुशावेनशुध्यतेसूतिरित्यविशेषात्तत्रापिपूर्णेनशुद्धिरुक्ता तन्न उत्तरस्यकालाधिक्येन
बलत्वात् यथात्रिरात्रेप्रक्रांतेदशाहंप्रविशेद्यदि आशौचंपुनरागच्छेत्तत्समाप्यविशुध्यतीतियमोक्तेरिति माधवहरदत्तमिताक्षरादयः इदंशावे
नशुध्यतेसूतिरित्यस्यबाधकं अन्यथावचनवैयर्थ्यात् तेनसूत्याशावाशौचेत्रिरात्रशुद्धावपिशावनिमित्तमस्पृश्यत्वंभवत्येव गरीयोमरणं
भवेदितिकौर्मात् पूर्वशेषशुद्धेरपवादमाहशातातपः रात्रिशेषेद्व्यहाच्छुद्धिर्यामशेषेशुचिस्त्र्यहात् अत्ररात्रिशब्दोहोरात्रपरः अहःशेषेद्वाभ्यां
प्रभातेतिसृभिरितिशंखलिखितोक्तेः अथयदिदशरात्राःसन्निपातेपुराद्यंदशरात्रमाशौचमानवमाद्दिवसादतऊर्ध्वंद्विरात्रेणव्युष्टायांत्रिरात्रे
णेतिबौधायनोक्तेश्चेतिपराशरमाधवहारलताशुद्धितत्त्वादयःगौडा अप्येवं रात्रिमात्रावशिष्टेइतितुविज्ञानेश्वरादयः अत्रदेशाचारतोव्यवस्था
विशेषोनिर्णयसिंधौज्ञेयः रात्रिशेषेत्रिरात्रादिसंपातेतुपूर्वशेषेणैवशुद्धिः पूर्वाशौचांतर्वर्धिताद्द्वित्रिदिनमध्येधिकाशौचांतरपातेतुवर्धितस्याल्प
त्वादधिकेनैवशुद्धिः नचवर्द्धितस्यपूर्वशेषत्वरात्रिशेषपूर्वशेषशुध्यपवादेनैमित्तिकावृत्तिन्यायोज्जीवनात् अपवादाभावेउत्सर्गप्राप्तेः
अपवादांतरमाहशंखः मातर्यग्रेप्रमीतायामशुद्धौम्रियतेपिता पितुःशेषेणशुद्धिःस्यान्मातुःकुर्यात्तुपक्षिणीं पित्राशौचमध्येमातृमृतौप

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शू॰ क॰ क्षिणीमधिकांकुर्यादितितुर्यपादार्थः इदंदशमदिनात्पूर्वंमातृमरणे दशम्यांरात्रौतत्प्रभातेवामातृमरणेत्र्यहत्र्यहयोः पक्षिण्यासमुच्चयइत्येके
५२ तन्न संख्यांतरापत्त्यात्र्यहादिश्रुतिबाधापत्तेः अतएवैकादेयाषड्देयाइत्यादिश्रुतसंख्याबाधापत्तेः समुच्चयोनिरस्तोद्वादशाध्यायेमातुर
न्वारोहणेतुनपक्षिणी यदानारीविशेदग्निंप्रियस्याप्रियवांछया तदाशौचंविधातव्यंभर्त्राशौचक्रमेणहीति पृथ्वीचंद्रोदयेलघुहारीतोक्तेः
मातापित्रोर्भर्तुश्चान्यसपिंडाशौचेननिवृत्तिर्नास्त्येव श्रुत्वातद्दिनमारभ्यदशाहंसूतकीभवेदितिस्मृतेः भर्त्राशौचोत्तरमन्वारोहणेत्रिरात्रं त्र्यहा
शौचेतुनिवृत्ते श्राद्धंप्राप्नोतिशास्त्रतइत्यपरार्केब्राह्मोक्तेः सहगमनेतुसंपूर्णंयुद्धहतस्यसद्यः शौचंन्वारोहणेब्राह्मोक्तेस्त्रिरात्रत्वात् भर्तुरपित्र्यह
णपिंडदानं एकचितौतुसद्यःशौचं षडशीतौ पूर्वाशौचेनयाशुद्धिःसूतकेमृतकेचसा सूतिकामग्निदाहित्वाप्रेतस्यचसुतानपि तथाशावादि
मध्येपुत्रोत्पत्तौजातकर्मादिकार्यमेव मातुःपक्षिणीमध्येपितुरेकादशाहवृषोत्सर्गादिकार्यमेवेतिदेवयाज्ञिकः अथाशौचापवादः श्रद्धितत्त्वेकौ
र्मे सद्यःशौचंसमाख्यातंदुर्भिक्षेवाप्युपद्रवे डिंबाहवहतानांचविद्युतापार्थिवैर्द्विजैः उपद्रवेत्यंतमारके पराशरोपि उपसर्गमृतेचैवसद्यः
शौचंविधीयते उपसर्गोत्यंतमारकइतिशूलपाणिहारलतादयः तथामुमूर्षोर्दानादौनाशौचं आपद्यपिचकष्टानांसद्यःशौचंविधीयते इतिया
ज्ञवल्क्योक्तेः शुद्धिरत्नाकरेदक्षोपि स्वच्छकालेस्विदंसर्वंसूतकंपरिकीर्तितं आपद्गतस्यसर्वस्यसूतकेपिनसूतकं प्रचेताः कारवः शिल्पि ५२
नोवैद्यादासीदासास्तथैवच राजानोराजभृत्याश्चसद्यःशौचाःप्रकीर्तिताः कारवःसूपकारावाशिल्पिनश्चैलधावकाः लघुविष्णुः व्रतयज्ञवि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वाहेषु श्राद्धे होमे र्चने जपे आरब्धे सूतकं न स्यादनारब्धे तु सूतकं प्रारंभो वरणं यज्ञे संकल्पो व्रतसत्रयोः नांदीमुखं विवाहादौ श्राद्धे पाकपरि-
क्रिया यत्तु विष्णुः न व्रतिनां व्रतइतितदप्यारब्धपरं त्रिंशच्छ्लोक्यां नप्रारब्धेषु दानोपनयनयजनश्राद्धयुद्धप्रतिष्ठाचूडातीर्थार्थयात्राजपपरिणयना
द्युत्सवेष्वेतदर्थे॥ अपिशब्देन भारतहरिवंशादिश्रवणेपि नाशौचं गृहीतनियमस्यापि न स्यादन्यस्य कस्यचिदिति ब्राह्मोक्तेः चंद्रिकायां जाबालिः
संध्यापंचमहायज्ञान्नैत्यकं स्मृतिकर्म च तन्मध्ये हापयेत्तेषां दशाहांते पुनः क्रिया ग्रहणे त्वाशौचमध्येपि श्राद्धदानादि कार्यमेव तावदेव भवेच्छु
द्धिर्यावन्मुक्तिर्न दृश्यते इतिलैंगोक्तेः अथमृतदोषे हेमाद्रौ षट्त्रिंशन्मते कौर्मे यो: व्यापादयेद्य आत्मानं स्वयमग्न्युदकादिभिः विहितं तस्य नाशौचं ना
पिकार्योदकक्रिया भविष्ये स्वेच्छयामरणं विप्राः शृंगिदंष्ट्रिसरीसृपैः अंत्यात्यजविषोद्बंधैरात्मना चैव ताडनैः पाखंडमाश्रिताश्चैव महापातकि
नस्तथा स्त्रियश्चव्यभिचारिण्य आरूढपतितास्तथा न तेषां स्नानसंस्कारो न श्राद्धं न सपिंडनं ब्राह्मे एतानिपतितानां तु यः करोति विमोहितः तप्त
कृच्छ्रद्वयेनैव तस्य शुद्धिर्न चान्यथा इदं कामतः अज्ञाने त्वर्द्धं स्पर्शस्तु गुणो ज्ञानतस्त्रिरात्रं अज्ञाने एकोपवास इत्यादि निर्णयसिंधौ ज्ञेयं इदं दर्पाद्बु
द्धिपूर्वमृते ज्ञेयं अबुद्धिपूर्वप्रमादहते तु सर्वं कार्यं अथकश्चित्प्रमादेन म्रीयेताग्न्युदकादिभिः तस्याशौचं विधातव्यं कर्तव्या चोदकक्रियेत्यंगिरसो
क्तेः प्रमादमरणे त्रिरात्राशौचमिति शुद्धितत्त्वादयो गौडाः दशाहादिति दाक्षिणात्याः अस्यापवादो हेमाद्रौ भविष्ये प्रमादादिच्छयावापि न कुर्यात् स
र्पतो मृते नागपूजां विना नेत्यर्थः तत्र प्रमादमृते दुर्मरणनिमित्तं दानाद्युक्तं शातातपेन व्याघ्रेण निहते विप्रे विप्रकन्यां विवाहयेत् सर्पदष्टे नाग

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

बलिर्देयः सर्पश्च कांचनइत्यादिनातन्निर्णयसिंधौज्ञेयं सर्पदष्टेपिव्यासः सौवर्णभारनिष्पन्नंनागंकृत्वातथैवगां व्यासायदत्वाविधिवत्पितुरानृण्य
मासवान् हेमाद्रौभविष्ये पंचम्यांपन्नगंहैमंस्वर्णेनैकेन कारयेत् क्षीराज्यपात्रमध्यस्थंपूज्यंविप्रायदापयेत् प्रायश्चित्तमिदंप्रोक्तंनागद-
ष्टस्यशंभुना दर्पात्सर्पमृतेनारायणबलिनास्यसमुच्चयः तथावैद्यमरणेपिनदोषःवृद्धः शौचस्मृतेर्लसः प्रत्याख्यातभिषक्क्रियः आत्मानं
घातयेद्यस्तु भृग्वग्न्यानशनांबुभिः तस्यत्रिरात्रमाशौचंद्वितीयेतूदकंकृत्वाचतुर्थेश्राद्धमाचरेदितिवृद्धगार्ग्योक्तं अपरार्केब्रह्मगर्गः योजीवि
तुंनशक्नोतिमहाव्याध्युपपीडितः सोग्न्युदकंमहायात्रांकुर्वन्नामुत्रदुष्यतितच्चप्रयागभिन्नेदेशेरोगिणामेव तदपिजीर्णवानप्रस्थस्येतिवार्तविज्ञानेश्व
रादयः प्रयागेत्वरोगिणामपिविशेषतः शूद्रस्यान्यत्रापि अब्राह्मणोवास्वर्गादिमहाफलजिगीषया प्रविशेत्ज्वलनंदीप्तंकरोत्यनशनंतथेत्यादिपु
राणात् इदंवृद्धादिमरणंयद्यपिभृग्वग्निपतनेश्चैववृद्धादिमरणंतथेतिमाधवीयेआदिपुराणोक्तेः कलौनिषिद्धं तथापिप्रयागेभवत्येव ये
वैतन्वांविसृजतीतिश्रुतेः नलोकवचनात्तातनवेदवचनादपि मतिरुत्क्रमणीयातेप्रयागमरणंप्रतीतिभारतमात्स्योक्तेः तत्रयोमुंचतिप्राणान्वट
मूलेषुसुंदरि सर्वलोकानतिक्रम्यममलोकंप्रपद्यते इतिवाराहोक्तेः अत्रदशाहादिपूर्णाशौचमितिभट्टाः युक्तंतुत्रिरात्रं अनशनमृतोक्तेः
दिवोदासोप्येवं यश्चपूर्वोक्तानामशनिहतानामग्निजलप्रतिष्ठानां भृगुसंग्रामदेशांतरमृतानांजातदंतानांचत्रिरात्रमिति शूलितत्वेकाश्यपोक्तेः ५३
आत्मघातिनोदाहाशौचादिनिषेधः सतदानीमेव वर्षांतेतुसर्वंकुर्यात् गोब्राह्मणहतानांचपतितानांतथैवच ऊर्ध्वंसंवत्सरात्कुर्यात्सर्वमेवोर्ध्वदे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ह्निकमितिहेमाद्रौषट्त्रिंशन्मतात् तत्रात्मवधप्रायश्चित्तंनारायणबलिश्चोक्तः तत्रैवकृत्वाचांद्रायणंपूर्वंक्रियाकार्यायथाविधि नारायणबलिः का
र्योलोकगर्हाभयान्नरैः पिंडोदकक्रियाःपश्चाद्वृषोत्सर्गादिकंचयत् एकोद्दिष्टानिकुर्वीतसपिंडीकरणंतथा मदनरत्नेब्राह्मेतु प्रमादादर्पनिः
शंकस्त्वकस्माद्विधिचोदितः चंडालैर्ब्राह्मणैश्चौरैर्निहतोयत्रकुत्रचित् तस्यदाहादिकंकार्यंयस्मान्नपतितस्तुसः चांद्रायणंततःकृच्छ्रद्वयं
तस्यविशुद्धये यद्वाकृच्छ्रान्पंचदशकृत्वातुविधिनादहेत् बुद्धिपूर्वंमृतानांतुत्रिंशत्कृच्छ्रंसमाचरेदित्युक्तंस्मृतिरत्नावल्यांतद्विगुणप्राय
श्चित्तंकृत्वार्वागप्यब्दात्सर्वंकार्यमित्युक्तम् नारायणबलिस्तुमिताक्षरायांमत्कृतेनिर्णयसिंधौज्ञेयः विदेशमृतेत्वस्थ्नामेवसंभवेदाहः तदभावे
पालाशवृंतैः तदभावेकुशैः विदेशमरणेस्थीनिआहृत्याभ्यज्यसर्पिषा अस्थ्नामलाभेपर्णानिशकलान्युक्तयावृता दाहयेदस्थिसंख्यानिततः
प्रभृतिसूतकं हेमाद्रौषट्त्रिंशन्मते कुर्याद्दर्भमयंप्रेतंकुशैस्त्रिशतषष्टिभिः पालाशीभिःसमिद्भिर्वासंख्याचैवंप्रकीर्तिता मदनरत्नेयज्ञपार्श्वः
शिरस्यशीत्यर्द्धंदद्याद्ग्रीवायांतुदशैवतु बाह्वोश्चैकशतंदद्याद्दशचैवांगुलीषुच उरसित्रिंशतंदद्याद्विंशतिंजठरोदरे द्वादशार्द्धंवृषण
योरष्टार्धंशिश्नएवतु ऊर्वोश्चैकशतंदद्यात्त्रिंशतंजंघयोर्द्वयोः पादांगुलीषुदशदद्यादेतत्प्रेतस्यकल्पनं मस्तकेनारिकेलंतु अलाबुंतालुके
तथा पंचरत्नंमुखेन्यस्यजिह्वायांकदलीफलं चक्षुषोस्तुकपर्दौद्वौनासिकायांतुकालकं कर्णयोर्ब्रह्मपत्राणिकेशेवटप्ररोहकाः नालकंकमला
नंतुअंत्रस्थानेविनिक्षिपेत् मृत्तिकातुवसाधातुर्हरितालकगंधकौ शुक्रेतुपारदंदद्यात्पुरीषेपित्तलंतथा संधिषुतिलपिष्टंतुमांसेस्याद्यव

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पिष्टकं मधुस्याल्लोहितस्थानेत्वचः स्थानेमृगत्वचा स्तनयोर्गुंजकेदेयेनासायांशतपत्रकं कमलंनाभिदेशेस्याद्वृंताकेवृषणाश्रिते लिंगेचरक्तमू
लंतुपरिधानंदुकूलकं गोमूत्रंगोमयंगंधंसर्वौषध्यादिसर्वनः क्रियानिबंधेगारुडेत्वेतदंते घृतंनाभ्यांप्रदेयंस्यात्कौपीनेचत्रपुस्मृतं मौ
क्तिकेस्तनयोर्मूर्ध्निकुंकुमेनविलेपनं प्रोषितस्यवा तच्छ्रवणाभावेपितुःपंचदशाब्दानिप्रतीक्षा तदन्यस्यद्वादशाब्दानीतिमदनरत्नेउक्तं तत्रपत्नी
पुत्रयोः पूर्वमगृहीताशौचयोः पूर्णाशौचं गृहीताशौचयोस्त्रिरात्रं द्वादशवर्षप्रतीक्षोत्तरंदाहेतुपुत्रादीनां सर्वेषांत्रिरात्रमितिकल्पतरुः पर्ण
शरदाहोत्तरमस्थ्युपलंभेतुगदनरत्नेब्राह्मे अथपार्णनरेदग्धेपत्न्यासेकृतेसति गतेष्वग्निषुतद्देहोयदूर्ध्वंलभ्यतेक्वचित् तदार्धदग्धकाष्ठा-
नितानिनिर्मथ्यतंदहेत् यद्यर्द्धदग्धकाष्ठंतुतदीयंनैवलभ्यते तदातदस्थिखंडंतुनिक्षेप्तव्यंमहाजले अथप्रेतदाहकालः प्रत्यक्षशवदाहे
नशोधनं आशौचमध्येसंस्कारेसतिसंभवेशोध्यंतदंतेशोध्यमेव अब्दांतेउत्तरायणंश्रेष्ठं तत्रापिकृष्णपक्षः भरणीकृत्तिकारोहिण्या
र्द्रामघाश्लेषामूलत्रिपाद्ज्येष्ठाधनिष्ठादिपंचजन्मदशमैकोनविंशताराः चतुर्थीष्टमद्वादशचंद्राद्दिनक्षयवैधृतिव्यतीपातपरिघविष्टिकरणानं
दाभद्रात्रयोदशीचतुर्दशीतिथिशुक्रभौमशनिवारगुरुशुक्रास्तपौषमलमासाः सर्वथावर्ज्याः मन्वादियुगादिसंक्रांतिदर्शेषुक्रमापिनशो
ध्यंमूलंविशेषश्चनिर्णयसिंधौज्ञेयः इतिनारायणभट्टसूनुरामकृष्णभट्टसूनुकमलाकरभट्टकृते शूद्रधर्मतत्त्वेआशौचनिर्णयः अथ
शूद्रस्यौर्ध्वदेहिकप्रयोगः तत्राधिकारिणोनिर्णयसिंधौज्ञेयाः सर्वाभावेधर्मपुत्रोवाकार्यः अपुत्रेणसुतः कार्योयादृक्तादृक्प्रयत्नतः॥ ५४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पिंडदानक्रियाहेतोर्धर्मसंस्थापनायचेतिव्यासोक्तेः दिवोदासीये दृष्ट्वास्थानस्थमासन्नमर्धोन्मीलितलोचनम् भूमिस्थंपितरंपुत्रोयद्दिदानं
प्रदापयेत् तद्विशिष्टंगयाश्राद्धादश्वमेधशतादपि भारते शक्लपक्षेदिवाभूमौगंगायांचोत्तरायणे धन्यास्तातमरिष्यंतिहृदयस्थेजनार्दने
हेमाद्रौवाराहे व्यतीपातोथसंक्रांतिस्तथैवग्रहणंरवेः पुण्यकालास्तदासर्वेयदामृत्युरुपस्थितः तत्रैवव्यासः आसन्नमृत्युनादेयागौः
सवत्सातुपूर्ववत् तदभावेतुगौरेवनरकोत्तारणायवै मदनरत्नेजातूकर्ण्यः उत्क्रांत्यादीनिदानानिदशदद्यान्मृतस्यतु गोभूतिलहिरण्याज्य
वासोधान्यगुडानिच रूप्यंलवणमित्याहुर्दशदानान्यनुक्रमात् एतानिदशदानानिनराणांमृत्युजन्मनोः कुर्यादभ्युदयार्थंतु प्रेतेपिहिपर
त्रवै ब्राह्मे ताम्रपात्रंतिलैःपूर्णंप्रस्थमात्रंद्विजायतु सहिरण्यंचयोदद्याच्छ्रद्धावित्तानुसारतः सर्वपापविशुद्धात्मालभतेगतिमुत्तमां उ
त्क्रांतिवैतरण्यौचदशदानानिचैवहि प्रेतेपिकुर्यात्तंप्रेतंशवधर्मेणदाहयेत् क्रियानिबंधेगारुडेत्वष्टौदानान्युक्तानि तुलसीसन्निधौकृ
त्वाशालग्रामशिलांतथा तिलालोहंहिरण्यंचकार्पासंलवणंतथा सप्तधान्यंक्षितिर्गावएकैकंपावनंस्मृतं तिलपात्रंयथाशक्तिशय्यादा
नंचकारयेदितिपरिशिष्टे म्रियमाणस्यकर्णेतुपुण्यमंत्रान्जपेत्ततः मुमूर्षोर्मधुपर्कदानमुक्तंवाराहे दृष्ट्वासुविह्वलंत्वेनंयममार्गानुसारि
णं प्रयाणकालेतुनरोमंत्रेणविधिपूर्वकं मधुपर्कंत्वरन्गृह्यइमंमंत्रमुदीरयेत् गृहाणचेमंमधुपर्कमाद्यंसंसारनाशनकरंत्वमृतेनतुल्यं ना
रायणेनरचितंभगवत्प्रियाणांदाहेनशांतिकरणंस्मरलोकपूज्यम् अनेनैवतुमंत्रेणदद्याच्चमधुपर्ककं नरस्यमृत्युकालेतुपरलोकसुखावहं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दैवज्ञानीयेप्येवं अथप्रयोगः पुत्रादिरासन्नमृत्युंपित्रादिंज्ञात्वाषडब्दंत्र्यब्दंसार्द्धाब्दंवा प्रायश्चित्तंकारयेत् यथा सप्तपंचात्रीनेकंवाद्विजपर्षद
मुपवेश्यार्द्रवासाः सुवर्णरूप्ययोर्निष्कंतदर्द्धं वा गोस्तच्चतुर्गुणंवृषस्येत्येवंगोवृषमूल्यंनिधायसाष्टांगं प्रणम्यतेः किंतेकार्यमितिपृष्टे म
मजन्मप्रभृत्यद्ययावत् ज्ञानाज्ञानकामाकामसकृदसकृत् कायिकवाचिकमानसिक सांसर्गिकस्पृष्टास्पृष्ट भुक्ताभुक्तपीतापीतज्ञाताज्ञातस
कलपातकानांपातकोपपातकसंकलीकरणापात्रीकरणजातिभ्रंशीकरणप्रकीर्णपातकानांनिरासार्थमनुग्रहंकृत्वा प्रायश्चित्तमुपदिशंतु भवं
तः इत्युक्त्वासर्वेधर्मविविक्तारोगोसारः सकलाद्विजाः ममदेहस्यसंशुद्धिंकुर्वंतुद्विजसत्तमाः मयाकृतंमहाघोरंज्ञातमज्ञातकिल्बिषं प्रसा
दःक्रियतामत्र्यंशु माज्ञांप्रयच्छथ पूज्यैःकृतः पवित्रोहं भवेयंद्विजसत्तमाः इति पठेच्छृणुयाद्वा निष्कस्तुचतुःसुवर्णः॥पुत्रादिस्त्वस्ये
त्यादिवदेत् ततःसभ्यास्तस्यशक्त्यनुसारेणप्रायश्चित्तमनुवादकाग्रे वदेयुः तदाशाध्योगंधादिनापुस्तकस्यसभ्यानामनुवादकस्यचपूजांकृ
त्वातस्मैदक्षिणांपापानुसारेणदद्यात् गोमूल्यंनिबंधपूजात्वेनपुस्तकेनिवेदयेदित्याचारः ततःसभ्या अमुकप्रायश्चित्तेनपूर्वोक्तरागयुते
नयथाशक्तिप्रत्याम्नायद्वाराचीर्णेनत्वंशुद्धोभविष्यसीत्यनुवादकाग्रेत्रिर्वदेयुः शोध्यस्त्वनुग्रहइत्युक्त्वारिक्तायांनद्यादौगत्वाचम्यदेशकालौ
स्मृत्वा ममजन्मप्रभृतीत्यादिनिरासार्थमित्यंतमुक्त्वासभ्योपदिष्टममुकप्रायश्चित्तंपूर्वोक्तरागयुतममुकप्रत्याम्नायद्वारायथाकालं करिष्ये ५५
इत्युक्त्वा यानिकानिचपापानिब्रह्महत्यासमानिच केशानाश्रित्यतिष्ठंति तस्मात्केशान्वपाम्यहमितिकक्षोपस्थवर्जंकेशश्मश्रुनखानिवा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पयित्वायुर्बलमितिदंतधावनंकृत्वातूष्णींस्नात्वाप्रायश्चित्तांगत्वेन भस्मस्नानंकरिष्ये रुद्रायनमइत्युक्त्वा भस्मनास्नात्वैवंगोमयमृद्वारिगोमू
त्रगोमयक्षीरदधिसर्पिःकुशोदकैः स्नात्वाधौतंवासः परिधायतिलकंधृत्वा गवासंगेषुतिष्ठंति भुवनानिचतुर्दश यस्मात्तस्माच्छिवंमेस्यादिहलो
केपरत्रचेत्यादिगोदानंकृत्वा पापहाविष्णुप्रीत्यर्थंचतुरादियुग्मानामान्नानिदत्वापंचगव्यंप्राश्नीयान्नवा आज्यहोमस्तुनशूद्रस्य आज्येनैवहिशा
लाग्नौजुहुयाद्धाहुतीःपृथगितिजाबालिनागृह्याग्निनियमात् अग्नेःप्रतिनिध्यभावाच्च तस्माच्छूद्रंसमासाद्यसदाधर्मपथेस्थितं प्रायश्चित्तं
प्रदातव्यंजपहोमविवर्जितमितिपराशरोक्तेश्च तेनविप्रद्वाराहोमः परास्तः ततस्तद्दिने उपवासीमौनीनिशांमतिवाह्यतीर्थयात्राद्वादशामान्नगो
दानद्वादशस्नानादिप्रत्याम्नायैःप्रायश्चित्तंकृत्वाविष्णुश्राद्धांतेगोदानानिप्रागवत्कृत्वापूर्वोक्तदशदानानिदद्यात् दानमंत्रास्तुमत्कृतेदानकमला
करेज्ञेयाः ततोवैतरणीदानं यथा देशकालौस्मृत्वा ममयमद्वारस्थनद्याः सुखोत्तारणार्थंदिव्यमानुष्यसर्वसुखप्राप्त्यर्थंवैतरणीदानंकरिष्यइत्यु
क्त्वा द्रोणप्रमाणकार्पासशिखरोपरिताम्रपात्रेहैमंमहिषारूढंदक्षिणेलोहदंडंवामेपाशंचदधानंयमंसंपूज्य तत्रेक्षुदंडमयींनौकांपट्टसूत्रेणब
द्ध्वातत्रस्थांकृष्णांधेनुंसवत्सांस्वर्णशृंगरौप्यखुरकांस्यदोहनकृष्णवस्त्रयुगसप्तधान्यछत्रोपानद्युतांसंपूज्याधिवास्यपरदिनेपात्रंदत्वासंपू
ज्यप्राङ्मुख्याः घृतदुग्धकुशहेमतिलयुतंपुच्छंगृहीत्वादेशकालौस्मृत्वापूर्वोक्तफलोल्लेखांतेइमांकृष्णांगांद्रोणप्रमाणकार्पासशिखरेहैमम
यशृंगरौप्यखुरकांस्यदोहनकृष्णवस्त्रयुगसप्तधान्यछत्रोपानद्युपस्करयुतामशक्तोगामेवामुकगोत्राय तुभ्यमहंसंप्रददेनममेत्युक्त्वामंत्रंपठेत्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यमद्वारेमहाघोरेकष्टांवैतरणींनदीं तर्तुकामोददाम्येतांतुभ्यंवैतरणींचगां अधिवासनेयंमंत्रइत्येके विष्णुरूपद्विजश्रेष्ठभूदेवपंक्तिपावन
सदक्षिणामयातुभ्यंदत्तावैतरणीचगौः यमद्वारेमहाघोरे यासावैतरणीनदी तांतर्तुंगांददाम्येनांतुभ्यंवैतरणीमहमितिदत्वादक्षिणांदत्वा
धेनुंयमंविप्रंचप्रदक्षिणीकृत्यसर्वंनिवेद्य धेनुकेत्वंप्रतीक्षस्वयमद्वारेमहाभये उत्तितीर्षुरहंदेविवैतरण्यैनमोनमइत्यनुगच्छेत् इतिवैतरणी
दानं दिवोदासीयेऽन्यान्यपिदानान्युक्तानि यथायथा मोक्षंदेहिहृषीकेशमोक्षंदेहिजनार्दन मोक्षधेनुप्रदानेनमुकुंदःप्रीयतांममेति मोक्ष
धेनुं ऐहिकामुष्मिकंयच्चसप्तजन्मार्जितंऋणं तत्सर्वंशुद्धिमायातुगामेतांददतोममेतिऋणधेनुं आजन्मोपार्जितंपापंमनोवाक्कायकर्मभिः
तत्सर्वंनाशमायातुगोप्रदानेनकेशवेतिपापधेनुंदद्यात् अथदुर्मरणेप्रायश्चित्तम् तत्रचंडालादिहतेंतरिक्षमृतेकृच्छ्रातिकृच्छ्रचांद्राणि
वा रजस्वलासूतिकांत्यस्पर्शेम्लेच्छहतेचकृच्छ्राब्दऊर्ध्वोच्छिष्टाधरोच्छिष्टोभयोच्छिष्टत्वेडालकव्यादस्पर्शेखङ्गमरणेशवेकृमिकीटोद्भवेत्री
नृषट्पंचदशवाकृच्छ्रान्चांद्रत्रयंवाकृत्वादहेत् अंत्यजस्पर्शेकृच्छ्राब्दंवा प्रपातेविषेवानवकृच्छ्रान् शृंगीविप्रशस्त्रचौराद्यैरात्मघातेब्दं शवेपर्यु
षितेकृच्छ्रत्रयं आशौचमरणेप्येवं मूलंतुमत्कृतेनिर्णयसिंधौज्ञेयम् ततः पुण्यस्तोत्रंरामकृष्णादिनामजपंकुर्यात्कारयेद्वाततः प्राणोत्क्रम
णेजातपुत्रोवपनंकृत्वास्नात्वानववस्त्रैकदेशंपरिधाय तदेकदेशमुत्तरीयंकृत्वाप्रेतस्यवपनंकृत्वास्नापयित्वावाससाच्छाद्यपुष्पमालाद्यैरलंकुर्या ५६
त् मदनरत्नेगालवः प्रथमेहनिकर्तव्यंवपनंचानुभाविनां प्रेतस्यकेशश्मश्र्वादिवापयित्वाथदाहयेत् मनुः दक्षिणेनमृतंशूद्रंपुरद्वारेणनिर्ह

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रेत् अत्रक्रियानिबंधेगारुडेषट्पिंडाउक्ताः मृतस्योत्क्रांतिसमयेषट्पिंडान् क्रमशोदहेत् मृतिस्थानेतथाद्वारिचत्वरेतार्क्ष्यकारणात् विश्रामे
काष्ठचयनेतथासंचयनेचषट् तथा आदौदेयास्तुषट्पिंडादशपिंडादशाहिकाः स्थानेचार्द्धपथेतीतेचितायांशवहस्तके श्मशानवासिभूते
भ्यःषष्ठंसंचयनेतथा छंदोगपरिशिष्टे दुर्बलंस्नापयित्वातुशुद्धचेलाभिसंभृतं दक्षिणाशिरसंभूमौ बर्हिष्मत्यांनिधापयेत् घृतेनाभ्यक्तमा
प्लाव्यशुद्धवस्त्रोपवीतिना चंदनोक्षितसर्वांगे स्रुमनोभिर्विभूषयेत् हिरण्यशकलान्यस्यक्षिप्त्वा छिद्रेषुसप्तसु मुखेष्वथापिधायैनंनिर्हरेयुः
सुतादयः सप्तछिद्राणितत्रैव कर्णौनेत्रेमुखेघ्राणेहिरण्यशकलंन्यसेदित्यन्यत्रोक्तं आमपात्रेन्नमादायप्रेतमग्निपुरःसरं एकोनुगच्छेत्त
स्यार्द्धमर्द्धपथ्युत्सृजेद्भुवि ऊर्ध्वमादहनंकार्यमासीनोदक्षिणामुखः सव्यंजान्वाच्यशनकैःसतिलंपिंडदानवत् अथपुत्रादिराप्लुत्यकुर्याद्दारुच
यंमहत् तत्रोत्तानंनिपात्यैनंदक्षिणाशिरसंमुखे एतदग्नेः पात्रन्यासोक्तेरुत्तानत्वंसाग्निपरम् शूद्रः पुमानधोमुखःस्त्री तूत्तानादात्या त
दुक्तं शङ्कितत्वेहारलतायांचादिपुराणे स्वगोत्रजैर्गृहीत्वातु चितामारोप्यतेशवः अधोमुखोदक्षिणादिक्चरणस्तुपुमानपि उत्तानदेहानारी
तुसपिंडैरपिबंधुभिरिति इदमन्यैर्ब्राह्मणमुक्तं इदंनिरग्निद्विजपरमपीतिगौडाः स्मृतिकौमुद्यांमदनपालस्तु सदग्धव्यउपेतश्चेदाहिताग्न्याद्य
तार्थवदितिनिरग्नेरप्याहिताग्निवद्दाहोक्तेस्तस्यचकात्यायनेनतत्रोत्तानंनिपात्यैनं दक्षिणाशिरसंमुखेइत्युत्तानत्वोक्तेर्निरग्नेरपितदेवेत्याह तत्त्व
तिदेशेनकथमुपदेशस्यबाधइतिचिंत्ये केचित्तुवाचनिकातिदेशस्योपदेशतुल्यत्वादुपेतश्चेदित्यस्यद्विजपरत्वाद्ब्राह्मेतुतत्सदाभावाच्छूद्रपर-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मेवेतिनद्विजानामुत्तानत्वमेवेत्याहुः अन्येतु छंदोगद्विजानामुत्तानत्वमन्येषामधोमुखत्वमित्याहुः आस्तांनिरग्निद्विजवार्ता अनुपनीतद्विज
शूद्राणांत्वधोमुखत्वमुदक्शिरस्त्वंचेत्यविवादं दाहस्तुशूद्रस्यामंत्रकः निषेकादिःश्मशानांतोमंत्रैर्यस्योदितोविधिरितिमदनपालः तत्वंतु वैदि
कस्यैवनिषेधः पौराणस्तुभवत्येव सचप्रयोगेवक्ष्यते अतएववाराहे चतुर्वर्णेषुसंस्थानमेवंभवतिपुत्रके इत्युक्तं प्रचेताः नग्नदेहंदहेन्नैव
किंचिद्देयंपरित्यजेत् यमः प्रेतंदहेच्छुभैर्गंधैःस्नापितंस्रग्विभूषितं क्रियानिबंधेगारुडे उदधारामविच्छिन्नांसिंचेत्कर्ताप्रदक्षिणं स्कंधावसक्त
कुंभेनपादतःपरितश्चितेः दंपत्योरेकदामृतौतुबौधायनः दाहांतमेकतंत्रत्वं संचयनंचैकं उदकपिंडदानादिपृथगेव अन्वारोहणेचैवं उदकदा
नंप्राह्ने आदौतुवस्त्रंप्रक्षाल्यतेनैवाच्छादितैस्ततः कर्तव्यंतैःसचैलंतुस्नानंसर्वमलापहं ततः पाषाणपृष्ठेतुसर्वैर्देयंतिलोदकं त्रिशश्शूद्रा
यदेयास्तुप्रेतभूमिगतायच ॥ विशेषोनिर्णयसिंधौज्ञेयः॥ अथप्रयोगः पुत्रादिरपसव्येन देशकालौस्मृत्वा काश्यपगोत्रस्यास्मत्पितुरमुकदास
प्रेतस्यप्रेतत्वनिवृत्त्याउत्तमलोकप्राप्त्यर्थमौर्ध्वदैहिकंकरिष्यइत्युक्त्वा मृतिस्थानेदर्भेकाश्यपगोत्रामुकदासप्रेतेदंतेवनेजनं एषतेपिंडः प्र
त्यवनेजनंच एवंउत्थापनपिंडंदत्वाप्रेतवस्त्रेपिंडंबध्वादक्षिणद्वारानयेत् द्वारेचतुष्पथेविश्रांतौचितायांचैवंदेयाः ततः शुचिदेशेपंचभूसंस्कृ
तेक्रव्यादसंज्ञकाग्निंप्रज्वाल्यगंधमाल्यैःसंपूज्यप्रेतस्यवपनंकारयित्वागंधमाल्यैरलंकृत्यमुखसप्तछिद्रेषुहेमशकलान्यभावेआज्यंवाक्षिप्त्वा ५७
नववस्त्रवेष्टितंघृताक्तंकृत्वाचितौउत्तरशीर्षमधोमुखंपुरुषमुत्तानांस्त्रियंनिनाय असौसंस्कार्यलोकायस्वाहेतितूष्णींवाज्याहुतिंदत्वाशि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रः स्थानेग्निंदद्यात् मंत्रस्तुवाराहे कृत्वातुदुष्कृतंकर्मजानतावाप्यजानता मृत्युकालवशंप्राप्यनरंपंचत्वमागतं धर्माधर्मसमायुक्तंलोभमोह
समावृतं दहेयंसर्वगात्राणिदिव्यान्लोकान्सगच्छतु ज्वलमानंमहावन्हिंशिरःस्थानेप्रदापयेत् चतुर्वर्णेषुसंस्थानमेवंभवतिपुत्रके चतुर्वर्णो
क्तिरनुपनीतद्विजपरा क्रियानिबंधेगारुडेत्वन्योमंत्रउक्तः त्वंभूतकृज्जगद्योनेत्वंलोकपरिपालकः उक्तः संहारकस्तस्मादेनंस्वर्गंमृतंनयेति ततः किंचि
च्छवेदग्धेसकुंभमादायपादतोप्रदक्षिणं त्रिःपरिक्रम्याश्मनाकुंभंभित्वाकुंभंक्षिप्त्वानवेक्षमाणाः बालपुरःसराजलंगत्वापूर्वधृतंवस्त्रंप्रक्षाल्य
पुनःपरिधायवामनासिकया जलमालोड्यवृद्धाद्याः स्नात्वातीरेदर्भेपाषाणंनिधायऋजुदर्भतिलपूर्णांजलिंकाश्यपगोत्रअमुकदासप्रेतएषतेतिलां
जलिरुपतिष्ठतु उपतिष्ठतामितिवासर्वेदक्षिणामुखाःसकृत्त्रिर्वादत्वापुनःस्नायुः मित्रोढानूढकन्याभागिनेयश्वश्रूश्वशुरमानामह तत्स्त्रीमातु
लराज्ञामुदकदानंकृताकृतं क्लीबभर्तृगर्भस्त्रीपतितैरुदकंनकार्यंतेभ्योप्यन्यैः एवंत्रिंशत्पंचदशदशवादिनानिप्रत्यहंदद्यात् प्रत्यहमेकवृद्धिर्द्वि
कवृद्धिस्त्रिकवृद्धिर्वाकार्या ततोबालपुरःसराजलादुत्तीर्यार्धोदशंवस्त्रंनिष्पीड्यगृहद्वारिस्थित्वा त्रीणिनिंबपत्राणि विदश्याचम्यगोमयसर्षपदूर्वा
बुदूर्वाग्नीनालभ्याश्मनिपदंनिधायगृहंप्रविशेयुः वृद्धाः शोकापनोदनंकुर्युः ततोमृन्मयेपात्रद्वये एकाहंत्र्यहंवाप्रेतात्रस्नाहीतिजलंपिबेदमतिक्षीरंविद
ध्यात् दशरात्रमितिहेमाद्रौ प्रत्यहंभूमौकर्ता भोजनसमयेऽन्नंसंकल्पयेत् ततस्त्र्यहमुपवासः क्रीतलब्धाशनंवा अधःशय्यासनंसर्वेषांयावदाशौ
चं प्रथमतृतीयसप्तमदशमेषुवाज्ञातिनासहभोजनं तच्चदिवैव बहिःप्रेतायदीपोदेयइत्यादिनिर्णयसिंधौज्ञेयं अथसंचयनं तच्च प्रथमद्विती

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यतृतीयचतुर्थसप्तमनवमेषु शूद्राणांविशेषत्तोदशमेन्हि तदुत्तरंतु भौमार्कमंदतिथियुग्मैकपादद्विपादत्रिपाद कर्तृनक्षत्रवर्जोदिनेकार्यं कर्ता
देशकालौस्मृत्वास्मत्पितुः काश्यपगोत्रस्यामुकदासप्रेतस्यप्रेतत्वनिवृत्त्याउत्तमलोकप्राप्त्यर्थमस्थिसंचयनश्राद्धंकरिष्येइत्युक्त्वाकुशबटुं
निधाय इहलोकंपरित्यज्यगतोसिपरमांगतिं मनसावायुरूपेणविप्रेत्वाहंनियोजये अमुकप्रेतेदंतआसनंउपतिष्ठतां एवमर्घः गंधपुष्पधू
पदीपआच्छादनंउपतिष्ठतां एवंक्रव्याददेवताभ्यः प्रेतायतत्सखिभ्यश्चत्रीण्यामान्नानिदत्वाघृतक्षीरोदकैश्चितिंप्रोक्ष्यपलाशशाखयाचितं
भस्मापोह्यांगुष्ठकनिष्ठिकाभ्यांशिरसउरसः पाण्योः पार्श्वयोः पादयोरस्थीन्यादाय पंचगव्येन गंगोदकेन प्रक्षाल्यगंधाद्यर्चितानिक्षौमेणावेष्ट्य
नवकुंभेनिधायशरावेणपिधायवनेवृक्षमूलेवा भूमौ निखाय भस्मन द्यांक्षिप्त्वाचितिदेशेवेदिंकृत्वातत्रावकाशमीपत्रछत्रपताकायुतंकुंभ
त्रयंसंस्थाप्यक्रव्याददेवताभ्यः प्रेतायतत्सखिभ्यश्चनिवेद्यकुंभेषुपिंडान् दद्यात् मंत्रस्तु नमःक्रव्यादमुख्येभ्योदेवेभ्यइहसर्वदा श्मशा
नवासिनोदेवाः शवानांपरिकीर्तिताः तेभ्योन्नमुदकंकुंभमक्षय्यमुपतिष्ठतु येत्रश्मशानेदेवाः स्युर्भगवंतःसनातनाः तेस्मत्सकाशात्गृ
ण्हंतु बलिमष्टांगमक्षयं प्रेतस्यास्यशुभान् लोकान् प्रयच्छंतुचशाश्वतान् अस्माकमायुरारोग्यंसुखंचददताश्चिरं इतिप्रथमं श्मशानवासि
भ्योमध्यमं प्रेतायतद्दक्षिणेतत्सखिभ्यश्चदत्वा स्नायात् शिष्टान्यस्थीनिगंगायांक्षिपेत् तद्विधिस्तु हेमश्राद्धंतर्पणंचकृत्वास्थीनिपंचगव्येन ५८
प्रक्षाल्यहेममुक्तारूप्यप्रवालकान्यास्थिमध्येक्षिप्त्वातीर्थंगत्वास्नात्वापंचगव्येनप्रोक्ष्यहिरण्यमध्वाज्यतिलैः संयोज्यमृत्पिंडेनिधायदक्षिणामुखो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नमोस्तुधर्मायेतिजलंप्रविश्यसमेप्रीतोस्त्विइतिक्षिप्त्वा विप्रेभ्योदक्षिणांदत्वापुनः श्राद्धतर्पणंचकुर्यात् अत्रदशदानगोदानादिकुर्वीत इदम
धिमासशुक्रास्तादौनकार्यं दशाहमध्येतुनदोषः अथपाथेयश्राद्धं काश्यपगोत्रस्यामुकदासप्रेतस्यमनुष्यलोकात्प्रेतलोकंगच्छतः पाथेय
सिद्ध्यर्थंपाथेयश्राद्धंकरिष्येइत्युक्त्वाकुशबटो इहलोकंपरित्यज्येतिप्रागुक्तमंत्रांतेइदंतेआसनमुपतिष्ठतां एवमर्घोगंधः पुष्पंधूपोदीपआच्छाद
नमामान्नंचोपतिष्ठतामितिसर्वत्रवदेत् ततःइदंतेपिंडासनं अवनेजनंपिंडः प्रत्यवनेजनं पिंडपूजादक्षिणाच्च अयमेवसर्वप्रेतश्राद्धानांप्रयो
गः एवंनग्नप्रच्छादनश्राद्धंकुर्यात् अत्रवस्त्रदानं अथनवश्राद्धं तच्चविषमदिनेषुप्रथमतृतीयपंचमसप्तमनवमैकादशेषुकार्यं अमुकप्रेतस्य
प्रेतत्वविमुक्त्याउत्तमलोकप्राप्त्यर्थमाद्यान्हिविषमश्राद्धंकरिष्ये अत्रविप्रनिमंत्रणेमंत्रोवाराहे गतोसिदिव्यलोकंत्वंकृतांतविहितात्पथः मनसा
वायुभूतेनविप्रेत्वाहंनियोजये पूजयिष्यामिभोगैस्त्वामेवंविप्रंनिमंत्रयेत् अन्यत्प्राग्वत् भविष्ये नवसप्तविशांराज्ञांनवश्राद्धान्यनुक्रमात् आद्यं
तयोर्वर्णयोस्तुषडित्याहुर्महर्षयः अथप्रेतपिंडाः तेचामान्नेनैवेतिहलायुधः चरुणेत्यन्ये यद्यपिहेमाद्रौपारस्करेणशूद्रेत्रिंशत्प्रकीर्तिताइत्युक्तं तथा
पिप्रेतेभ्यः सर्ववर्णेभ्यः पिंडान्दद्याद्दशैवचेतितेनैवोक्तेर्दशैव अन्येतु यावदाशौचंप्रेतस्योदकंपिंडंचदद्युरितिविष्णूक्तेस्त्रिंशद्विंशतिपंचदशरात्रप
क्षेषुतत्संख्ययापिंडाइत्याहुः हेमाद्रौप्राह्लत्तुविप्रान्येषुदशपिंडपक्षेंत्यपिंडोत्कर्षउक्तः देयस्तुदशमः पिंडोराज्ञांवैद्वादशेहनि वैश्यानांवैपंचदशेमासेशू
द्रेपुदीयते सद्यःशौचंत्र्यहादौतुतत्रैवहि सद्यःशौचेप्रदातव्याःसर्वेपियुगपत्तथा त्र्यहाशौचेप्रदातव्याःप्रथमेत्र्येकएवहि द्वितीयेहनिचत्वारस्तृतीये

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पंचचैवहि शातातपः आशौचस्य चन्हासेपि पिंडान्दद्याद्दशैव तु आशौचोत्तरं दाहे पर्णशरे चाशौचन्हासः अत्र देशकर्तृद्रव्यैक्यं ज्ञेयं प्रथमेहनि यद्द्रव्यं
तदेव स्याद्दशाहिकं यत्राद्ये दीयते पिंडस्तत्र सर्वं समापयेदिति क्रियानिबंधे व्यासोक्तेः ब्राह्मे प्रथमेहनि यो दद्यात्प्रेताया न्नं समाहितः अन्नं नवसु चा
न्येषु स एव प्रददात्यपि दाहकर्तैव दशाहं कुर्यादिति मिताक्षरायां शङ्खितत्त्वे वायवीयेपि असगोत्रः सगोत्रो वा यदि स्त्री यदि वा पुमान् यस्त्वाग्नि
दाता प्रेतस्य पिंडं दद्यात्स एव हि कर्तृमृतौ तु तत्रैव बृहस्पतिः एवं क्रियाप्रवृत्तानां यदि कश्चिद्विपद्यते तद्बंधुना क्रिया कार्या सर्वैर्वा सहकारिभिः
अन्येन शेषः कार्य इति गौडाः आदितः सर्वमित्यन्ये आदिपुराणे उपतिष्ठतामयं पिंडः प्रेतायेति समुच्चरेदिति अथ प्रयोगः ऐशान्यां वेदिं कृत्वा
तैजसे मृन्मये वा चरुं श्रपयित्वा सक्तुना वा तिलमधुघृतयुतं कपित्थमात्रं पिंडं कृत्वा तिथ्याद्युक्त्वा काश्यपगोत्रस्यामुकप्रेतस्य मूर्धाक्षिदंतावय
वसंभूत्यै प्रथमाहिकं देहपूरकपिंडदानं च करिष्ये द्वितीयाहादौ द्वितीयाहादिकेत्यादि ततः पाषाणाग्रे विष्णुं संपूज्य दर्भासनमवनेजनं च कृत्वामुकप्रे
तेत्यादि मूर्धावयवसंभूत्यै देहपूरकः प्रथमाहिक एष ते पिंड उपतिष्ठतां प्रत्यवनेजनं भृंगराजतुलसीदलानि पिंडं जले क्षिपेत् अंजलिदानं तूक्तमेव ए
वं दशाहं तत्र संकल्पे विशेषः चक्षुः श्रोत्रनासामुखावयवनिष्पत्त्यर्थमिति द्वितीये गलांसभुजवक्षोनिष्पत्त्यर्थमिति तृतीये विषमश्राद्धं च नाभिलिंग
गुदनिष्पत्त्यर्थमिति चतुर्थे जानुजंघापादावयवसिद्ध्यर्थमिति पंचमे विषमश्राद्धं च सर्वमर्मावयवनिष्पत्त्यर्थमिति षष्ठे मज्जामेदोमांसस्नायुनाडी ५९
रूपावयवसंभूत्यै इति सप्तमे विषमश्राद्धं वा दंतलोमनखावयवसिद्ध्यर्थमित्यष्टमे वीर्यावयवसिद्ध्यर्थमिति नवमे विषमश्राद्धं च देहपूर्णत्वतृप

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नाक्षकृद्विपर्ययसिद्ध्यर्थमितिदशमे प्रत्यहमंजलिसंख्ययोदकुंभाश्चदेयाः अत्यशक्तौतुपिंडयज्ञावृतादेयंप्रेतायान्नंदिनत्रयमितिज्ञेयं अपरार्के
व्यासः आशौचांत्यदिनेक्षौरंजनन्यांचगुरौमृते आपस्तंबः अनुभाविनांचपरिवापनं अनुभाविनः कनिष्ठाइतिमिताक्षरारत्नाकरादयः आशौचम
नुभवंतांसर्वेषांवपनमितिशुद्धितत्त्वादयोगौडाः तदुक्तंरत्नमालायां आज्ञयानरपतेर्द्विजन्मनांदारकर्ममृतसूतकेषुच बंधमोक्षमखदीक्षणेष्व
पिक्षौरमिष्टमखिलेषु चोडुषु अपरार्केव्यासः पुत्रःपत्नीचवपनंकुर्यादंतेयथाविधि पिंडदानोचितोन्योपिकुर्यादित्थंसमाहितः पुत्राणामाद्यं तयोः
समुच्चयश्चज्ञेयः दशदिनेल्पवयवापिंडदत्वात्रिकोणींवेदींकृत्वाप्रेतसखिभ्यः प्रेतायमायचपिंडत्रयंदत्वा अपूपध्वजछत्रोदकुंभान्निवेद्यका
कचलिंदत्वा अश्मानंतैलेनाभ्यज्यजलेक्षिप्त्वाप्रेतस्पृष्टवाससीत्यक्त्वापुत्रःपत्नीसर्वेप्रेताल्पवयसश्चवपनंकुर्युः ततः स्नात्वासर्वेत्रिर्धर्मोदकां
जलिंदत्वासर्षपकल्केनतिलामलकैर्वास्नात्वा गृहंव्रजेयुः दशाहमध्येदर्शेतुमाधवीयेकृष्णशृंगः आशौचमंतरादर्शोयादिस्यात्सर्ववर्णिनां समा
सिंप्रेततंत्रस्यकुर्यादित्याहगौतमः श्लोकगौतमः अंतर्दशाहेदर्शश्चेत्तत्रसर्वंसमापयेत् पित्रोस्तुयावदाशौचंदद्यात्पिंडान्जलांजलीन् इ
दमपित्र्यहमध्येदर्शेतदूर्ध्वंदर्शेतुपित्रोरपितंत्रंसमाप्यमेव पित्रोराशौचमध्येतुयदिदर्शःसमापतेत् तावदेवोत्तरंतंत्रंपर्यवस्येत्त्र्यहात्परमि
तिगालवोक्तेः अन्येषांतुत्र्यहमध्येपिसमाप्यं कालामृतेनिर्णयामृतेप्येवं मदनरत्नपारिजातयोस्तुगालवीयमापदनौरसपुत्रादिपरं पित्रोस्त्व
होर्ध्वमपिनापकर्षइत्युक्तं तत्रमूलंचिंत्यं इतिश्रीकमलाकरभट्टकृतेशूद्रधर्मेशूद्राशौचंतत्कृत्यंच अथैकादशाहः मनुः विप्रः शु-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

द्मस्यपः स्पृष्ट्वाक्षत्रियोवाहनायुधे वैश्यः प्रेतोदरश्मीन्वायष्टिंशूद्रः कृतक्रियः शुद्धितस्त्वेदेवलः आद्याहःस्वनिवृत्तेषु सुस्नाताः कृतमंगलाः
आशौचाद्विप्रमुच्यंते ब्राह्मणान्स्वस्तिवाच्यच इदंसपिंडनोत्तरमितिशिष्टाः हेमाद्रौशंखः आद्यंश्राद्धमशुद्धोपिकुर्यादेकादशेहनि कर्त्तुस्ता
त्कालिकीशुद्धिरशुद्धिःपुनरेवसः शूद्रेप्येवं तदाहपैठीनसिः एकादशेन्हियच्छ्राद्धं तत्सामान्यमुदाहृतं चतुर्णामपिवर्णानांसूतकंतुपृथ
क्पृथक् यत्तुमरीचिः आशौचांतेततःसम्यक् पिंडदानंसमाप्यते सर्वश्राद्धंप्रदातव्यंसर्ववर्णेष्वयंविधिरिति तत्सर्वेषांदशाहपरं यत्तुमात्स्ये
एकादशेहनितथाविप्रानेकादशैवतु क्षत्रादिःसूतकांतेतुभोजयेदयुजोद्विजानिति तच्छूद्रगणश्राद्धपरं रुद्रमुद्दिश्यकर्तव्यंप्रेतप्रीतिकरंहितदि
तिवचनादितिमदनपारिजातः कल्पतरौशूलपाणिवाचस्पत्यादयस्त्वस्माद्वचनादप्याशौचापगमइतिविष्णूक्तेः प्रागुक्तशंखादिवचनानां
वानाकरत्वाच्छूद्रादीनामप्याशौचांतएवाहुः अन्येतुद्विविधवाक्यवशाद्देशाचारतोविकल्पमाहुः सत्यव्रतः सद्यःशौचेपिदातव्यंप्रेतस्यैकादशे
हनि उशना त्र्यहाशौचेपिकर्तव्यमाद्यमेकादशेहनिइति अतीतविषयेसद्यस्त्र्यहोर्ध्वंवातादिष्यते हेमाद्रौबौधायनः एकोद्दिष्टंश्वएवस्या
द्द्वादशेहनिवापुनः अतऊर्ध्वमयुग्मेषुकुर्वीताहःसुशक्तितः अर्धमासेथवामासिऋतौसंवत्सरेपिवा अथवृषोत्सर्गः हेमाद्रौमात्स्येकोमे
नकरोतिवृषोत्सर्गंसुतीर्थेवाजलांजलिं नददातिसुतोयस्तुपितुरुच्चारएवसः एष्टव्याबहवःपुत्रायद्येकोपिगयांव्रजेत् यजेतवाश्वमेधेननी ६०
लंवावृषमुत्सृजेत् षट्त्रिंशन्मते पतिपुत्रवतीनारीभर्त्तुरग्रेमृतायदि वृषोत्सर्गंनकुर्वीतगांदद्याच्चपयस्विनीं एकादशेन्हिप्रेतस्ययस्यनोत्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सृज्यतेवृषः प्रेतत्वंसुस्थिरंतस्यदत्तैः श्राद्धशतैरपि यत्तुहेमाद्रौभविष्ये चैत्र्यांवापितृतीयायांवैशाख्यांद्वादशेन्हिवा यच्चविष्णुधर्मे विषुवद्दितये
चैवमृताहेबांधवस्यचेति तत्पूर्वासंभवेज्ञेयं ब्राम्हे लोहितोयस्तुवर्णेनमुखेपुच्छेचपांडुरः श्वेतःखुरविषाणाभ्यांसनीलोवृषउच्यते देवीपुरा
णे चतस्रोवत्सिकाभद्रेहृत्यसंभवतोपिवा अथप्रयोगः तत्रपूर्वेविष्णुरूपिणेतर्पणमुक्तंदेवजानीये तत्रमूलंचिंत्यं उपवीतीदेशकालौस्मृत्वा
काश्यपगोत्रस्यामुकदासप्रेतस्यप्रेतत्वनिवृत्त्यारुद्रलोकप्राप्त्यर्थंवस्वादिलोकप्राप्त्यर्थंवावृषोत्सर्गंकरिष्येइत्युक्त्वा नंदादिसुमनाश्चैवस्कशी
लाचपयस्विनी सुरभिःपंचमीप्रोक्तेतिवृषमातृःपूजयेन्नवाततऐशानेकुंभेरुद्रंसंपूज्याग्निंप्रतिष्ठाप्यब्रह्मासनंकृत्वाप्रणीतापात्रेद्वयोर्भागयोर्जे
लक्षीरेप्रणीयपायसंपिष्टचरुंचकृत्वा आदौ इहरतिः षट्चआज्यभागावतःपरमितिस्मृतेरग्नयेस्वाहेतिषट् ततआघारावाज्यभागौच त
तः प्रजापतये० इंद्रायाग्नये सोमायचाज्यंहुत्वाग्नयेरुद्रायशर्वायपशुपतयेउग्रायाशनयेभगायमहादेवायेशानायचपायसंहुत्वापूष्णेस्वाहे
तिपिष्टंचरुंहुत्वा द्वयोः स्विष्टकृतंहुत्वाज्येनप्राजापत्यंतानवाहुतीर्हुत्वावृषंचतस्रोह्येकांवावत्सतरीमलंकुर्यात् अत्रहोमस्यवेदमंत्रैरुक्तैः नू
द्रस्यहोमोनेतिमदनपालः अन्येतुनाम्नाहुः ततोवृषमग्निंचतुःपरिक्रम्यरुद्रकुंभोदकेनाभिषिच्यवृषंगाश्चगंधस्त्रक् वस्त्राद्यैरलंकृत्यरुद्ररूप
विप्रायैतत्साद्यमासनंगंधंचचतुर्भ्योदत्वारुद्ररूपप्रेतरूपिविप्रेभ्यश्चत्वार्यामान्नानिदत्वावृषोत्सर्गश्राद्धप्रतिष्ठार्थंदक्षिणांदत्वावृषपदेपिंडान्
दद्यादितिकेचित् ततोवामांगेत्रिशूलेनदक्षिणेचक्रेणव्यत्ययेनवा वृषंगाश्चांकयित्वाकुशतिलहेमजलयुतंपुच्छमादायदेशकालावुक्त्वाका

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

 श्यपगोत्रस्यास्मत्पितुरमुकप्रेतत्वविमुक्तिद्वारारुद्रलोकप्राप्त्यर्थमिमं वृषं वत्सतरीसहितं रुद्रदैवतममुकगोत्रायामुकप्रेतायोत्सृजामि युष्मभ्यं पतिं
 ददाम्येतेन पतिनास्वच्छंदं चरततेन श्रीरुद्रः प्रीयतामित्युक्त्वापसव्येनसतिलं पुच्छोदकमादायामुकप्रेतइदंते वृषवत्सतर्योः पुच्छोदकमुपति
ष्ठतामित्युक्त्वापठेत् धर्मत्वं वृषरूपेण जगदानंदकारक अष्टमूर्तेरधिष्ठानमतः पाहि सनातन वृषोहि भगवान्धर्मश्चतुष्पादः प्रकीर्तितः वृणो
मितमहं भक्त्याप्रेतस्वर्गं नयत्वसौ अयं हि वो मयादत्तः सर्वासां पतिरुत्तमः तुभ्यं चैता मयादत्ताः पत्न्यः सर्वा मनोरमाः वृषएषमयादत्तस्त्त-
नारयतु सर्वदा ब्रह्मणे पूर्णपात्रमाचार्याय सहिरण्यं गोमिथुनं दत्वा विसृज्येश्वरार्पणं कुर्यात् इति वृषोत्सर्गः ततो नवश्राद्धषड्दर भ्रुवाद्यष्ट
वसूद्देशेनाष्टावेकं वा विप्रमित्येवं वसुश्राद्धमेकादशभ्य एकस्मैवा रुद्रगणश्राद्धं च कृत्वाचम्य देशकालौ स्मृत्वा काश्यपगोत्रस्यास्मत्पितुरमुक
प्रेतस्य प्रेतत्वनिवृत्त्यावनादिरुपप्राप्त्यर्थमाद्यश्राद्धमेकादशेन्ह्येकोद्दिष्टविधिना करिष्य इत्युक्त्वाद्यश्राद्धेमुकप्रेतस्थाने क्षणः कर्त्तव्यः तथा
प्राप्नोतु भवान्प्राप्नुवानि इत्येकादशैकं वा विप्रं निमंत्र्य क्रोधनैः शौचपरैरित्युक्त्वा दर्भबटुं वा निमंत्र्य सर्वं नवश्राद्धं तु पार्वणवच्च कार्यं तत्रद्वारि
वृत्तं मंडलं कृत्वाचम्याभ्यर्च्यामुकप्रेतेतत्ते पाद्यमुपतिष्ठतामित्येवं पाद्यं दत्वाचम्योदङ्मुखमुपवेश्यामुकप्रेतामुकगोत्रैषतेगंधः पुष्पाणि धूपो दी
प आच्छादनं छत्रालंकारादिवोपतिष्ठतां संपूर्णतां वाचयित्वाग्नौकरणं नेति बहवः गृह्यभाष्यमते त्वस्ति तदामुकप्रेताय स्वाहेत्यामेनैकाहुतिः
ततः सोदकुंभमामान्नं सोपस्करममुकप्रेतायाद्यश्राद्धे उपतिष्ठतां विकिरे विकल्पः ततो वेद्यां रेखां कृत्वा उच्छिष्टपिंडे चइदं पिंडासनं अवनेजनं

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अयंपिंडः प्रत्यवनेजनं पिंडपूजासूत्रंच ततः सुप्रोक्षितादिकृत्वागोत्रंनोवर्द्धतामित्युक्त्वाक्षय्योदकेदत्वादक्षिणांदत्वैकादशपक्षे आद्यायप्रेतालंका
रवाहनादिदद्यात् बृहस्पतिः प्रेतालंकारवस्त्रादिपितुर्यद्वाहनादिकं संपूज्यगंधमाल्यैस्तुश्राद्धभोक्तेतदर्पयेत् ततोभिरम्यतामितिविसर्ज
येत् शेषंनवश्राद्धवत् ततआद्यमासिकंकुर्यात् तत्समानतंत्राणिषोडशश्राद्धानिवा आद्याब्दिकमपीत्येके अत्रपददानमुक्तंदेवजानीयेगारु
डे एकादशाहप्रक्रम्य तदन्हिदीयतेसर्वद्वादशाहेविशेषतः पदानिसर्ववस्तूनिवरिष्ठानित्रयोदश योददातिमृतस्येहजीवन्नप्यात्महेतवे सुखीभू
त्वामहामार्गेवैनतेयसगच्छति आसनोपानहौच्छत्रंमुद्रिकाचकमंडलुः भोजनंभाजनाधारोवस्त्राण्यष्टविधंपदं तथा भाजनासनदानेनमु
द्रिकाभोजनेनच आज्ययज्ञोपवीतेनपदंसंपूर्णतांव्रजेत् महिषीरथगोदानात्सुखीभवतिनिश्चितं सर्वोपस्करयुक्तानिपदान्यत्रत्रयोदश योददातिमृतस्ये
हजीवन्नप्यात्महेतवे सगच्छतिपरंस्थानंमहाकष्टविवर्जितः त्रयोदशपदानीत्थंप्रेतायैकादशेहनि दातव्यानियथाशक्ति तेनासौप्रीणितोभवेत् अ
न्नंचैवोदकंचैवोपानहौचकमंडलुः छत्रंवस्त्रंतथायष्टिंलोहदंडंतथाष्टमम् अग्नीष्टकांचदीपंचतिलान्तांबूलमेवच चंदनंपुष्पदानंचचोपदानानिचतु
र्दश योश्वंरथंगजंवापिब्राह्मणेप्रतिपादयेत् स्वमहिम्नोनुसारेणतत्तत्सुखमवाप्नुयात् अत्रतत्तद्दानमंत्रामत्कृतेदानकमलाकरेज्ञेयाः अत्रमूलंतुचि
त्यं अथशय्यादानं हेमाद्रौ भविष्ये तस्माच्छय्यांसमासाद्यसारदारुमयींदृढां दंतपत्रचितांरम्यांहेमपट्टैरलंकृतां हंसतूलीप्रतिच्छन्नांशुभगंडोप
धानिकां प्रच्छादनपटीयुक्तांगंधधूपाधिवासितां तस्यांसंस्थापयेद्धैमंहरिंलक्ष्म्यासमन्वितं अत्रहरिस्थानेप्रेतं उच्छीर्षकेघृतभूतंकलशंपरिक

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ल्पयेत् विज्ञेयः पांडवश्रेष्ठ सनिद्राकलशो बुधैः तांबूलं कुंकुमक्षोदकर्पूरागरुचंदनं दीपिकोपानहच्छत्रचामरासनभाजनं पार्श्वेषु स्थापयेद्भक्त्या
ससधान्यानि चैव हि शयनस्थस्य भवति यदन्यदुपकारकम् भृंगारकरकाद्यं तु पंचवर्णवितानकम् मंत्रस्तु यथा न कृष्णशयनं शून्यं साग
रजातया शय्या ममाप्यशून्यास्तु तथा जन्मनि जन्मनि यस्मादशून्यं शयनं केशवस्य शिवस्य च अद्वैतदेव दत्त्वैव तस्य सकलं प्रणिपत्य विस
र्जयेत् एकादशाहे पि तथा विधिरेषः प्रकीर्तितः विशेषं चात्र राजेंद्र कथ्यमानं निशामय तेनोपभुक्तं यत्किंचिद्वस्त्रवाहनभाजनं यद्यदिष्टं च त
स्यासीत्तत्सर्वं परिकल्पयेत् तमेव पुरुषं हैमं तस्यां संस्थापयेत्सदा पूजयित्वा प्रदातव्या मृतशय्या यथोदिता तत्रैव पात्रे मृतकांते द्वितीये
ह्नि शय्यां दद्यात्सुलक्षणां कांचनं पुरुषं तद्वत्फलवस्त्रसमन्वितम् संपूज्य द्विजदांपत्यं नानाभरणभूषितं उपवेश्य तु शय्यायां मधुपर्कं ततो वदेत्
रजतस्य तु पात्रेण दधिदुग्धसमन्वितं अस्थिलालाटिकं गृह्य सूक्ष्मं कृत्वा तु पायसं भोजयेद्द्विजदांपत्यं विधिरेष सनातनः एष एव विधिर्दृष्टः पार्व-
तीयैर्द्विजोत्तमैः एतत्प्रतिग्रहे तत्रैव गृहीतायां तु तस्यां वै पुनः संस्कारमर्हति भविष्ये स्वर्गे पुरंदरपुरे सूर्यपुत्रालये तथा स्फुरवं वसत्यसो जंतुः श
य्यादानप्रभावतः आभूतसंप्लवं यावत्तिष्ठत्यातंकवर्जितः इति शय्यादानं क्रियानिबंधे स्मृत्यंतरे सूतके मृतके चैव द्वितीये मृतके यदि पिंड
दानं प्रकुर्वीत वृषोत्सर्गं तथैव च न हन्यात्सूतकं कर्म द्वादशैकादशाहिकं शुद्धो वा यदि वाशुद्धः कुर्यादेवाविचारयन् अथोदककुंभः हेमाद्रौ
स्मृतिसमुच्चये एकादशाहात्प्रभृति घटस्तोयान्नसंयुतः दिने दिने प्रदातव्यो यावत्संवत्सरं सुतैः मदनरत्ने गौतमः अदैवं पार्वणश्राद्धं सोदकुं ६२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

भमधर्मकं कुर्यात्प्रत्याब्दिकाच्छ्राद्धात्संकल्पविधिनान्वहं अत्रपिंडेविकल्पः अहरहरन्नमस्मैब्राह्मणायोदकुंभंचदद्यात्पिंड मध्येकेनिगृपहंती-
तिहेमाद्रौपारस्करोक्तेः विशेषोनिर्णयसिंधौज्ञेयः देवजानीयेगारुडे प्रत्यहंदीपकोदेयोमार्गेतुविषमेनरे यावत्संवत्सरं वापिप्रेतस्यसुखलिप्स
या कुर्याद्यास्यसुखंपित्र्यमङ्गिः संकल्प्यस्वास्थितं अथमासिकानि तानिकृत्वैवसपिंडनंकार्यं श्राद्धानिषोडशादत्वानैवकुर्यात्सपिंडनमिति लौ
गाक्षिस्मृतेः सपिंडीकरणोत्तरंपुनःकार्याणि यस्यसंवत्सरादर्वाक्सपिंडीकरणंकृतम् मासिकंचोदकुंभंचदेयंतस्यापिवत्सरमिति तेनैवोक्तेः
सपिंडीकरणादर्वागपकृष्यकृतान्यपि पुनरप्यपकृष्यंतेहृष्ध्युत्तरनिषेधनादितिगालवोक्तेश्च तानिसपिंडनात्प्रागेकोद्दिष्टविधिनोर्ध्वंतु
पार्वणेनकार्याणीत्यादिनिर्णयसिंधौज्ञेयम् तान्याह कात्यायनः द्वादशप्रतिमास्यानि आद्यषाण्मासिकेतथा सपिंडीकरणंचैवइत्येतच्छ्रा
द्धषोडशं त्रिपक्षिकाब्दिकेचेतिश्राद्धान्येतानिषोडशेति जातूकर्ण्यपाठः आद्यमूनमासिकं षाण्मासिकं ऊनषष्ठं आब्दिकमूनाब्दिकंतेनामुक
दासप्रेतत्वनिवृत्त्यापितृलोकप्राप्त्यर्थमाद्यमासिकं द्वितीयंत्रैपक्षिकः तृतीय चतुर्थ० पंचम० षष्ठ० ऊनषष्ठ० सप्तम० नवम० दशम० एकादश० द्वा
दश० ऊनाब्दिकानिश्राद्धानिस्वकालकर्तव्यानि सपिंडीकरणाधिकारसिध्यर्थमेकादशेद्वादशेवाहन्यपकृष्यकरिष्ये इत्युक्त्वाद्यमासिकेयंते स्था
णउपतिष्ठतामित्येवंषोडशविप्रान्कुशबटून्वानिधायाद्यमासिके इदंतेपाद्यमित्येवंसर्वंनवश्राद्धवत्कृत्वाषोडशामान्नानिपिंडांश्चदद्यात् अथ
सपिंडनंभविष्ये द्वादशेहनिषण्मासेत्रिपक्षेवात्रिमासिवा एकादशेथ्यपूर्णेब्देमंगलस्याप्युपस्थितौ विष्णुः मासिकार्थवद्द्वादशाहंश्राद्धंकृत्वा

त्रयोदशेऽह्निवाकुर्यात् मंत्रवर्जंहिशूद्राणांद्वादशेहनिकीर्तितं एतद्दर्शश्राद्धकारिशूद्रपरमित्यपरार्केकल्पतरौच आशौचान्तरंद्वादशस्वहःसुद्वा
दशमासिकानिकृत्वाद्वादशेसपिंडनं अधिकमासेतुत्रयोदशइत्यर्थः विस्तारोनिर्णयसिंधौज्ञेयः अथप्रयोगः देशकालौस्मृत्वा काश्यपगोत्रस्या
स्मत्पितुरमुकप्रेतत्वनिवृत्त्यावस्वादिपितृलोकप्राप्त्यर्थमेकोद्दिष्टपार्वणोभयात्मकंसपिंडीकरणश्राद्धंकरिष्ये इत्युक्त्वा स्मत्पितुरमुकप्रेतस्य
स्थानेक्षणंदत्वाभवद्भिःप्रसादःकर्तव्य इत्येवंततःसव्येनकामकालसंज्ञकविश्वेदेवस्थानेक्षणंदत्वेत्यादिद्वौदैवेदेवानंतरंवाप्रेतक्षणस्ततोपसव्येना
स्मत्पितुरमुकदासस्यवसुरूपस्यस्थानेक्षणंदत्वेत्यादि एवमस्मत्पितुःपितामहस्यामुकदासरुद्ररूपस्यस्थानेइत्यादि एवमस्मत्पितुःप्रपितामहस्यामु
कदासस्यादित्यरूपस्य एवंषड्विप्राःकुशबटवोवा अक्रोधनैःशौचपरैरितिजपःसर्वत्र प्रेतस्थानेनवश्राद्धवत् पित्र्येपार्वणवत् ततःपरे-
द्युःसंकल्प्यपुनःक्षणंदत्वादैवेचतुरस्रंमंडलंकृत्वा तद्दक्षिणेप्रेतायवर्तुलंत्रिकोणंवाकृत्वाक्रमेणपाद्यंदत्वाचम्यकामकालसंज्ञकाविश्वेदेवाः स
माध्वंप्रेतसमाध्वं प्रेतस्यपितृपितामहप्रपितामहाःसमाध्वमित्यासनेषूपवेश्यनीवीसंबंधंकृत्वोपक्रांतंश्राद्धकर्मकरिष्ये कुरुष्वेत्युक्ते कामका
लसंज्ञकानांविश्वेषांदेवानामिदमासनं स्वासनं अत्रास्यतांधर्मोसि देवेक्षणःक्रियतां॰ तथा प्राप्नवानि॰ एवंद्वितीयदैवे ततोद्वेअर्घपात्रेसं ६३
पन्नेइत्युक्त्वा कामकालसंज्ञकान्विश्वेदेवान् भवत्सु आवाहयिष्ये आवाहयेत्युक्ते कामकालेभ्योनमः आगच्छंतुमहाभागाइतिवाऽवाद्यका
मकाल॰देवाइदंवोअर्घ्यमिति विप्रहस्तेदत्वापात्रंन्युब्जंकृत्वागंधपुष्पधूपदीपमाच्छादनानिदत्वासंपूर्णतांवाचयित्वा अपसव्येनास्मत्पितुःकाश्यप

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गोत्रस्यामुकदासस्येदमासनमुपतिष्ठतां स्वासनं प्राप्नोतु भवानित्यादि ततः पितुः पित्रादीनां पार्वणवदासनानि च त्वार्यर्घ्यपात्राणि त
त्राद्ये चत्वारि पवित्राणि त्रिषु त्रीणि ततः काश्यपगोत्रामुकप्रेत एष तेऽर्घ उपतिष्ठतामिति दत्वाद्येत्यादि काश्यपगोत्रस्यामुकप्रेतस्यार्घ्यं तत्पितृपितामह
हप्रपितामहार्घैः संयोजयिष्ये संयोजयेत्युक्ते एकं पवित्रं पितृपात्रे दत्वा काश्यपगोत्रामुकप्रेत स्वपित्रामुकदासेन वसुरूपेण सह संसृज्य स्वसा
युज्यं गच्छेति तदर्घ्ये निनीयैवं तत्पितामहेन रुद्ररूपेणेति द्वितीये स्वप्रपितामहेनादित्यरूपेण सहेति तृतीये ततः एष वोऽनुगतः प्रेतः पितर
स्तं ददामि वः शुभं भवतु शेषाणां जायंतां चिरजीविनः इत्यभिमृशेत् संसर्जनोत्तरं प्रेताय अर्घ्यदानमिति मदनपालः ततः प्रेतपित्रादिभ्यः पा
र्वणवदर्घ्यत्रयं दत्वान्युब्जं पात्रं कृत्वा गंध पुष्प धूप दीपाच्छादनालंकारान् प्रेताय तत्पित्रादिभ्यश्च दत्वा पूर्णतां वाचयित्वा प्रेते प्रेताय यमाय चेय
माहुतिरुपतिष्ठतामिति पाणौ हुत्वा वा तत्पित्रादिषु चाग्नौकरणं कृत्वा दैवे प्रेते तत्पित्रादिषु चामान्नानि संकल्प्योच्छिष्टपिंडं विकिरं च दत्वा गृह
पाकात्पायसेन सक्तुभिर्वा प्रेताय तत्पित्रादिभ्यः पिंडान्दत्वाद्येत्यादि काश्यपगोत्रस्यामुकदासप्रेतस्य प्रेतत्वविमुक्त्या वस्वादिपितृलोकप्राप्त्यर्थं त
त्पिंडं तत्पितृपितामहप्रपितामहानां काश्यपगोत्राणाममुकदासानां वसुरुद्रादित्यस्वरूपाणां पिंडैः सह संयोजयिष्ये॰ संयोजयेत्युक्ते प्रेतपिंडं त्रेधा
कृत्वैकं भागं मधु चादाय काश्यपगोत्रामुकप्रेत त्वत्पिंडं त्वत्पित्रामुकगोत्रेणामुकदासेन वसुरूपेण संयुनज्मि एष ते पिंडः तस्मै ते स्वधा नमः
एवं द्वितीयं भागं पितामहेन रुद्ररूपेण तृतीयं भागं प्रपितामहेनादित्यरूपेण ततः एष वोऽनुगतः प्रेतः इति प्रागुक्तं मंत्रमुक्त्वा प्रत्यवनेजनानि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

शू॰क॰ ६४

डपूजादिकृत्वादक्षिणांदत्वादशदानवैतरणीदानानिकृत्वाशेषंसमापयेत् ततःपाथेयश्राद्धंकृत्वा वर्षांतंयावत् प्रत्यहमुदकुंभश्राद्धंस्वकालेपुन
र्मासिकानिचकुर्यात् इतिश्रीकमलाकरभट्टकृतेशूद्रधर्मतत्वेऔर्ध्वदैहिकप्रयोगः अथशूद्रधर्माः तत्रानुपनीतद्विजाः शूद्रसमाः शूद्रेणाहि
समस्तावद्यावद्वेदे नयुज्यतेइतिमनूक्तेः साम्यंचकर्मानधिकारमात्रेण नतुस्नानपंचयज्ञाद्यस्ति प्रागुपनयनात्कामचारवादभक्षाइतिगौत
मोक्तेः श्राद्धंतुमंत्रवद्भवत्येव नाभिव्याहारयेद्ब्रह्मस्वधानिनयनादृतेइतिमनूक्तेःब्रह्मवेदः पाद्मेसृष्टिखंडेपि अमावास्याष्टका कृष्णपक्षप
चदशीषुच एतच्चानुपनीतोपिकुर्यात्सर्वेषुपर्वसु श्राद्धंसाधारणंनाम सर्वकामफलप्रदं भार्याविरहितोप्येतत्प्रवासस्थोपिनित्यशः शूद्रो
प्यमंत्रवत्कुर्यादनेनविधिनाबुधः एवंतीर्थे विशेषस्तुनिर्णयसिंधौश्राद्धाधिकारेज्ञेयः एवंद्विजस्त्रियोपि तासामपितस्यायावदुक्तमाशौब्र
ह्मचर्यमतुल्यत्वादितिषाष्ठन्यायेनानधिकारात् श्रौतस्मार्तकर्मण्यग्निसाध्येधिकारोस्त्येव कामश्रुतिगतस्यपुंस्त्वस्योद्देश्यविशेषणस्यषाष्ठन्या
येनाविवक्षितत्वात् पाणिग्रहणाद्धिसहत्वंकर्मसुतथापुण्यफलेषुचेत्यापस्तंबोक्तेश्च सूतसंहितायामपि द्विजस्त्रीणामपिश्रौतज्ञानाभ्या
सेधिकारिता वदंतिकेचिद्विद्वांसःस्त्रीणांशूद्रसमानतामिति स्त्रीशूद्राश्चसधर्माणइतिस्मृतेश्च संस्कारा अपिशूद्रवत्तूष्णीं अमंत्रिका
तुकार्येयंस्त्रीणामावृदशेषतमनूक्तेः तेनाधिकारीभवेच्छूद्रःपूर्तधर्मेनवैदिके इतिजातूकर्ण्योक्तेर्बहिर्वेदिचयद्दानंतत्पौर्तिकमुदाहृतमितिव्या ६४
सोक्तेश्चशूद्रवत्तुलादिषोडशमहादानप्रासादजलाशयोत्सर्गादावप्यधिकारः फलेवाक्यगतस्यपुंस्त्वस्यषाष्ठनीत्याऽविवक्षितत्वात् ततःसध

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

वानांपत्यनुमत्यापृथगप्यधिकारः अग्निसाध्यत्वाभावात् विधवानांतु स्वातंत्र्यादस्त्येवाधिकारः एतच्चविज्ञानेश्वरेण व्यवहाराध्याये सविस्तरमु
क्तम् अतएवतुलादौ पुमान्प्रद्युम्नवत्सस्यान्नारीस्यात्पार्वतीसमेतिस्त्रीणांफलश्रवणं नचैवंशूद्रसधर्मत्वात्पंचयज्ञा अपिस्त्रीणांस्युरितिचे
न्नशृणु पंचयज्ञविधानंतुगृहीनित्यंनिधापयेदितिशंखवाद्युक्तेर्यजेतेत्यादौकर्त्रैकत्ववत्पुंस्त्वस्याविवक्षितान्नस्त्रियाःप्रसक्तिः नचनित्येकार्येश्रुति
रस्ति येनतद्गतपुंस्त्वाविवक्षयास्त्रियाअप्यधिकारःस्यात् नित्यत्वानुपपत्त्याप्रत्यवायाभावस्यकल्प्यत्वात् वचनात्परंनित्येधिकारः यथामदनरत्ने
स्कांदे प्रत्यहंतर्पणंकार्यंभर्त्तुःकुशतिलोदकैरितिश्राद्धेष्वपिनित्यनैमित्तिककाम्येष्वपुत्राया भवत्येवाधिकारः भार्यापिंडंपतिर्दद्यात् भर्त्रेभार्यात
थैवचेतिशंखोक्तेः अपुत्राशयनंभर्तुःपालयंतीव्रतेस्थिता पत्न्येवदद्यात्तत्पिंडंकृत्स्नमंशंलभेतचेतिवृद्धमनूक्तेश्च एतत्सविस्तरंनिर्णयसिंधावु
क्तं यत्रफलश्रवणंविष्णुशिवपूजनादौतत्राधिकारोस्त्येव एवंव्रतादावपि तस्माच्छूद्रसमत्वेपिस्त्रीणांनपंचयज्ञाः किंतुभोजनकालेग्राससमात्रं
घृतप्लुतमग्नौक्षिपेत् यस्यतेषामग्रतोन्नंसिध्येऽत्सवन्हौकृत्वाश्नीयादितिपृथ्वीचंद्रोदयेगोभिलोक्तेरितिदिक् विस्तरापत्तेर्बहुनोच्यते अथस्त्री
धर्माः मनुः उत्पादनमपत्यस्यजातस्यपरिपालनम् प्रत्यहंलोकयात्रायाःप्रत्यक्षंस्त्रीनिबंधनं अपत्यंधर्मकार्याणिशुश्रूषारतिरुत्तमा दाराधीनास्त
थास्वर्गःपितृणामात्मनश्चह तस्मात्प्रयत्नेनरक्ष्यास्ताभर्त्तव्यामनुरब्रवीत् अस्वतंत्राःस्त्रियःकार्याःपुरुषैःस्वैर्दिवानिशं विषयेषुचसज्जंत्यः सं
स्थाप्यात्मनोवशे पितारक्षतिकौमारेभर्त्तारक्षतियौवने पुत्रास्तुस्थाविरेभावेनस्वातंत्र्यंक्वचित्स्त्रियः सूक्ष्मेभ्योपिप्रमादेभ्यःस्त्रियोरक्ष्याविशेष

तः द्वयोर्हि कुलयोः शोकमावहेयुररक्षिताः कालेऽदातापितावाच्यो वाच्यश्चानुपयन्पतिः अगच्छन्नित्यर्थः मृतेभर्तरिपुत्रस्तुवाच्योमातुररक्षि
 ता कल्पतरौ पैठीनसिः अप्रमत्तारक्षततंतुमेनमापरक्षेत्रे परबीजानिवाप्सुः भार्यारक्षतकौमारे बिभ्यतः परेरेतसः स्त्रियोगृहदेवतास्तासांनशौचंनग्र
तंनोपवासः पतिशुश्रूषयागच्छंतिपरमांगतिं ब्राह्मे अमीमांस्यानिशौचानिस्त्रीषुबालातुरेषु च भारते पानंदुर्जनसंसर्गःपत्याचविरहोऽटनं स्वा
पोन्यगेहवासश्चस्त्रीणांवैदूषणानिषट् नैतारूपंपरीक्षंतेनासांवयसिसंस्थितिः सुरूपंवाकुरूपंवा पुमानित्येवभुंजते शय्यासनमलंकारंकामंक्रो
धमनार्जवं द्रोहभावंकुकार्यंचस्त्रीभ्योमनुरकल्पयत् नास्तिस्त्रीणांक्रियामंत्रैरितिधर्मोव्यवस्थितः निरिंद्रियाह्यमंत्राश्चस्त्रियोनित्यमितिस्थि
तिः नकश्चिद्योषितःशक्तःप्रसह्यपरिरक्षितुं अर्थस्यसंग्रहेचैनांव्ययेचविनियोजयेत् ग्राम्यधर्मेचपत्न्यांचपारिग्राह्यस्यरक्षणे मनुः बालयावायु
वत्यावावृद्धयावापियोषिता नस्वातंत्र्येणकर्तव्यंकिंचित्कार्यंगृहेष्वपि पित्राभर्त्रासुतेनापिनेच्छेद्विरहमात्मनः एषांहिविरहेणस्त्रीगर्हितास्यात्कु
लद्वये विष्णुः भर्तरिप्रोषितेनप्रतिकर्मक्रियापरगृहेष्वनाभिगमनं द्वारदेशगवाक्षेष्वनवस्थानं याज्ञवल्क्यः यत्रानुकूल्यंदंपत्योस्त्रिवर्गस्तत्रवर्धते
रक्षेत्कन्यांपिताविन्नांपतिपुत्रास्तुवार्धके अभावेज्ञातयस्तेषांनस्वातंत्र्यंक्वचित्स्त्रियः भर्तृभ्रातृपितृज्ञातिश्वश्रूश्वशुरदेवरैः बंधुभिश्च
स्त्रियःपूज्याभूषणाच्छादनाशनैः संयतोपस्करादक्षाहृष्टाव्ययपराङ्मुखी कुर्याच्छ्वशुरयोःपादवंदनंभर्तृतत्परा स्त्रीभिर्भर्तृवचःकार्य
मेषधर्मःपरःस्त्रियः आशुद्धेःसंप्रतीक्ष्योहिमहापातकदूषितः क्रीडांशरीरसंस्कारंसमाजोत्सवदर्शनं हास्यंपरगृहेयानंत्यजेत्प्रोषितभर्तृका

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

बृहस्पतिः प्रसाधनंनृत्यगीतेसमाजोत्सवदर्शनं मांसमद्याभियोगंचनकुर्यात्प्रोषितेप्रभौ कल्पतरौशंखलिखितौ प्रोषितेभर्तरिप्रेंखातांड
वविहारचित्रदर्शनावानोद्यानमानविकृतशयनोत्कृष्टपानभोजनकंदुकक्रीडागंधमाल्यालंकारदंतधावनांजनादर्शप्रसाधनादीनामनारंभः त
त्रैवभारतेकल्पतरौ एताःश्रियःस्त्रियोनामसत्कार्याभूतिमिच्छता लालितानिगृहीताचस्त्रीःश्रीर्भवतिभारत मनुः यत्रनार्यस्तुपूज्यंतेरमंते
तत्रदेवताः यत्रैतास्तुनपूज्यंतेसर्वास्तत्राफलाःक्रियाः शोचंतिजामयोयत्रविनश्यत्याशुतत्कुलं नशोचंतितुयत्रैतावर्द्धतेतद्धिसर्वदा तस्मा
देताःसमभ्यर्च्याभूषणाच्छादनाशनैः जामयःस्नुषाभगिन्यादयः कल्पतरौदक्षः जलौकेवचसर्वास्त्रीभूषणाच्छादनाशनैः सुभृतापिकृतानित्यं
पुरुषंह्यपकर्षति जलौकारक्तमादत्तेकेवलंसातपस्विनी इतरातुधनंवित्तंमांसंवीर्यंबलंसुखं साशंकाबालभावेतुयौवनेभिमुखीभवेत् तृ
णवन्मन्यतेनारीवृद्धभावेस्वकंपतिं अनपत्याभवेत्सश्वाद्यथाव्याधिरुपेक्षितः मनुः विधायवृत्तिंभार्यायाःप्रवसेत्कार्यवान्नरः अवृत्तिकर्शिता
हिस्त्रीप्रदुष्येत्स्थितिमत्यपि याज्ञवल्क्यः सत्यामन्यांसवर्णायांधर्मकार्यंनकारयेत् सधर्मासुविधोधर्म्येज्येष्ठयानविनेतरा छंदोगपरिशिष्टे अ
ग्निशिष्टादिशुश्रूषांबहुभार्यःसवर्णया कारयेत्तद्बहुत्वंचेज्ज्येष्ठयागर्हितानचेत् यावास्याद्वीरसूरासामाज्ञासंपादिनीचया दक्षाप्रियंवदाशुद्धा
तामत्रविनियोजयेत् कल्पतरौदक्षः धर्मपत्नीसमाम्नातानिर्दोषायदिसाभवेत् दोषेसतिनदोषःस्यादन्याकार्यागुणान्विता मनुः संवत्सरंप्र
तीक्षेतद्विषंतींयोषितंपतिः ऊर्ध्वंसंवत्सरादन्यांकृत्वातांतुनसंवदेत् अतिक्रामेत्प्रमत्तंवामत्तंरोगार्त्तमेववा सात्रिमासात्परित्याज्याविभूषणपरि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

च्छदा उन्मत्तंपतितंक्लीबमपीनंपापरोगिणं नचद्विषंत्यास्त्यागोस्तिनचदायप्रवर्तनं मनुकात्यायनौ विशीलःकामवृत्तोवागुणैर्वापरिवर्जितः
उपचर्यःस्त्रियाभर्त्तासततंदेववत्पतिः नास्तिस्त्रीणांपृथग्यज्ञोनव्रतंनाप्युपोषणं पतिंसंसेवतेयातुतेनस्वर्गेमहीयते पत्यौजीवतियानारीउपो
ष्यव्रतचारिणी आयुष्यंहरतेभर्त्तुर्नरकंचैवगच्छति कल्पतरौहारीतः नप्रोषितेलंकुर्यान्नवेणींमुंचेत् मदनरत्नेस्कांदे प्रस्कसंचसुखासीनं
प्रमाणंयदृच्छया आतुरेष्वपिकालेषुपतिंनोत्थापयेत्क्वचित् रजोवतीत्रिरात्रंतुस्वमुखंनैवदर्शयेत् स्ववाक्यंश्रावयेन्नापियावत्स्नातानशु
द्ध्यति सुस्नाताभर्तृवदनमीक्षेन्नान्यस्यकस्यचित् अथवामनसिध्यात्वापतिंभानुंविलोकयेत् हरिद्रांकुंकुमंचैवसिंदूरंकज्जलंतथा कूर्पासकं
चतांबूलंमंगल्याभरणंशुभं केशसंस्कारकबरीकरकर्णविभूषणं भर्तुरायुष्यमिच्छंतीदूरयेन्नक्वचित्सती नचदुर्भगयानार्यासखित्वंकुरुते
तुसा भर्त्तुर्विद्वेषिणींनारींनसंभाष्येतकर्हिचित् नैकाकिनीक्वचिद्भूयान्ननग्नास्नातिवैक्वचित् नोलूखलेनमुसलेनवर्द्धिन्यांदृषद्यपि नयंत्र-
केनदेहल्यांमन्थिनोपविशेत्क्वचित् उक्ताप्रत्युत्तरंदद्याद्यानारीक्रोधतत्परा साशुनीजायतेग्रामेशृगालीनिर्जनेवने अपवादोनवक्तव्यःक
लहंदूरतस्त्यजेत् गुरूणांसन्निधौचापिनोच्चैर्ब्रूयान्नवाहसेत् ताडितातडितुंयेच्छेत्साव्याघ्रीद्वीपदंशिका भर्तारंयासमुत्सृज्यमिष्टमश्ना
तिकेवलं ग्रामेसासूकरीवास्याद्वर्दभीवाश्वविड्भुजा कल्पतरौयमः ऋतुस्नातातुयानारीभर्तारंनोपसर्पति तांग्राममध्येविख्याप्यभ्रूणघ्नीं ९९
तुविवासयेत् बौधायनः अशुश्रूषाकरींवंध्यांवंधकांपरिहिंसकीं त्यजंतिपुरुषाःप्राज्ञाःसद्यस्त्वप्रियवादिनीं अप्रजांदशमेवर्षेस्त्रीप्र

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

जांद्वादशेत्यजेत् मृतप्रजांपंचदशेसद्यस्त्वप्रियवादिनीं वसिष्ठः व्यवायेतीर्थगमनेधर्मेभ्यश्चनिवर्तते व्यवायोव्यभिचारः तीर्थयोनिः हा
रीतः धनधान्यक्षयकरींस्त्रियंसद्योविवर्जयेत् नारदः व्यभिचारेस्त्रियामौंड्यमधःशयनमेवच कदन्नंचकुवासश्चकर्मचावस्करोद्धतम्
शंखः नानुक्तागृहान्निर्गच्छेन्नानुत्तरीयात्वरितं व्रजेन्नपरपुरुषंसंभाषेतननाभिंसंदर्शयेदागुल्फाद्वासःपरिदध्यान्नस्तनौविवृतौकुर्यान्न
हसेदपावृतंनभर्तारंनतद्बंधून्वाद्विष्यान्नगणिकाधूर्त्तादिभिःसहैकत्रतिष्ठेत् स्कांदेयाप्रियंप्रीणयेत्सीतात्रिलोकीप्रीणितातया भुंक्तेभुक्तेतथा
पत्यौतस्मिन्तिष्ठतितिष्ठति निद्रितेचविनिद्रातिप्रथमंपरिबुध्यति अनलंकृतमात्मानंपत्युर्नोदर्शयेत्क्वचित् कार्यार्थंप्रोषितेपत्यौ सर्वमंडनवर्जि
ता नचतन्नामगृण्हीयात्तस्याःपुण्यविवृद्धये आकुष्टापिनचाक्रोशेत्ताडितापिप्रसीदति एवंकुरुकृतंस्वामिन्मन्यतामितिवक्तिच आहूता
गृहकार्याणित्यक्त्वागच्छतिसत्वरम् पूजोपकरणंसर्वमप्सुसंशोधयेत्स्वयं नियमोदकंवन्हिश्चपत्रपुष्पादिकंचयत् सेवेतभर्त्तुरुच्छिष्टमि
ष्टमन्नंफलादिकं महाप्रसादइत्युक्त्वापतिदत्तंप्रतीच्छति कल्पतरौशृंगः गृहमेधाभवेन्नित्यंभूषणानिचपूजयेत् गृहकार्यपरानित्यंपूजये
न्मार्जयेद्गृहं नित्यंस्नानकृतावेणीपूजयेत्सुष्पवाससा पूर्वमेवरहोगच्छेद्यावन्नान्यःप्रबुध्यते देवताराधनंकुर्याद्धूपपुष्पबलिंहरेत् शंखलिखि
तोवेलान्नुत्सवे गंधमाल्याभरणानिविकृतानिवासांसिबिभृयान्नपरपुरुषमभिभाषेतान्यत्रवणिक्प्रव्रजितवृद्धेभ्यः हारीतः स्नात्वाप्सु क्लेना
ससीपरिधाय देवागारंप्रविश्यनमस्कृत्वान्नाद्यभिघार्यतत्रहुतेदेवेभ्यउद्धाहाग्नौदेवपत्नीभ्यांहुत्वा बलिंहरेत् कृतेदेवातिथ्येयथास्वंगृहि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

र्तिकेमाघेविशेषनियमंचरेत् स्नानंदानंतीर्थयात्रांविष्णोर्नामग्रहंमुहुः वैशाखेजलकुंभाश्चकार्तिकेघृतदीपकात् माघेतिलधनोत्सर्गास्वर्गलोकेवि
शिष्यते प्रपाकार्याचवैशाखेदेवेदेयागलंतिका उपानत्व्यजनंछत्रंसूक्ष्मवासांसिचंदनं देयानिद्विजमुख्येभ्यःपतिर्मेप्रीयतामिति एवंविधैश्चवि
धवाविविधैर्नियमैर्व्रतैः वैशाखान्कार्तिकान्माघानेवमेवातिवाहयेत् नाधिरोहेदनड्वाहंप्राणैःकंठगतैरपि कंचुकंनपरीदध्याद्वासोनविकृतंव
सेत् एवंधर्मसमायुक्ताविधवापिपतिव्रता पतिलोकमवाप्नोतिनभवेत्कापिदुःखिनी श्राद्धंचषट्पिंडकार्यं स्वभर्तृप्रभृतित्रिभ्यःस्वपितृभ्यस्त
थैवच विधवाकारयेच्छ्राद्धंयथाकालमतंद्रितेतिस्मृतिरत्नावल्यांवृद्धमनूक्तेः स्त्रव्रतानां तासांनुलोकाःपतिभिःसमानागोमायुलोकाव्यभिचा
रिणीनां हारीतः पतिव्रतातुसाध्वीयानिष्ठांयातिप्रभोर्मृते साहित्वासर्वपापानिपतिलोकमवाप्नुयात् बृहस्पतिः व्रतोपवासनिरताब्रह्मचर्येव्य
वस्थिता दमदानरतानित्यमपुत्रापिदिवंव्रजेत् मनुः कामंतुक्षपयेद्देहंपुष्पमूलफलोदकैः नतुनामापिगृह्णीयात्पत्यौप्रेतेपरस्यतु मनुयसौ आ
सीतामरणात्क्षांतानियताब्रह्मचारिणी धर्मेणैवचकांक्षंतिसत्पतित्वमनुत्तमं स्त्रियाःश्रुतौवाशास्त्रेवाप्रव्रज्यानाभिधीयते प्रजाहितस्याःस्वो
धर्मःसवर्णादितिधारणा अष्टाशीतिसहस्राणिमुनीनामूर्ध्वरेतसां दिवंगतानिविप्राणामकृत्वाकुलसंततिं मृतेभर्तरियानारीब्रह्मचर्येव्यवस्थिता स्व
र्गंगच्छत्यपुत्रापियथातेब्रह्मचारिणः स्कांदे अपृष्ट्वातुसुतान्किंचित्नकुर्याद्भर्तृतत्परा इतिविधवाधर्माः तथाकुंडगोलकावपिशूद्रसमौ तथाच
स्मृतिकौमुद्यांदेवलः द्वितीयेनतुयःपित्रासवर्णायांप्रजायते सवर्णोढइतिज्ञेयः शूद्रधर्माचजातितः व्रतहीनास्त्वसंस्कार्याःसवर्णास्वपियेसुताः उ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

त्पादिताः सवर्णेनग्रास्याइतिबहिष्कृताइति तत्रैवाहमनुः परदारेषुजायेतेद्वौसुतौकुंडगोलकौ अमृतेजारजःकुंडोमृतेभर्तरिगोलकः ननुकुंडगोलक
योरब्राह्मणत्वेकथंश्राद्धेनिषेधः सहिब्राह्मणःश्राद्धसंपदेइत्युक्तेर्ब्राह्मणमात्रप्राप्तौतेषांमध्येकेषांचिन्निषेधार्थः यदाहयाज्ञवल्क्यः रोगीहीनातिरिक्तांगःको
णःपौनर्भवस्तथा अवकीर्णीकुंडगोलौकुनखीश्यावदंतकइति तयोश्चाब्राह्मण्येप्राप्त्यभावान्निषेधोनर्थः तथास्मृत्यर्थसारेब्राह्मेचतयोःसंस्कार्यत्वमुक्तं
केचिदाहुर्द्विजैर्जातौसंस्कार्यौकुंडगोलकावितितदपिनयुज्यतइत्युच्यते ब्राह्मण्यांब्राह्मणाज्जातोब्राह्मणइतिभ्रमप्राप्तस्यश्राद्धेनिषेधइतिविज्ञानेश्वरः
कुंडगोलकयोःसंस्कार्यत्वंश्राद्धेनिषेधश्चक्षेत्रजपरः शास्त्रानुज्ञानात् अन्यस्याब्राह्मणत्वेनप्राप्त्यभावादुपधेयसंकरेप्युपाधेरसंकरादित्यपरार्कः कल्प
तरेकात्यायनः सुरवार्थयाप्रवृत्तास्त्रीनभर्तुःसुतकाम्यया पुत्रंतुजनयेदेवंनिंद्यापापाचसास्मृता भर्तृगोत्रंसमुत्सृज्यनारीयद्यन्यमाश्रयेत् निंद्ये
वसास्मृतालोकेपरपूर्वेतिचोच्यते परपूर्वातुयत्रस्यात्तत्रस्यान्नाश्रितःप्रभुः क्रव्याहृतेतुधर्मार्थंलब्ध्वावास्वामिनोभवेत् निरोद्धव्याचताड्याचपरपू
र्वापराधतः चौरहस्तान्नदीवेगाद्दुर्भिक्षाद्देशविप्लवात् विनिस्तीर्यसकांताराल्लब्ध्वा त्यक्ताक्रमागता आसांभोगेनदोषःस्यादितिशास्त्रविनिश्चयः स्वा
मिदत्तानुगृण्हीयाद्दयाचेन्नत्वयोन्यथा दीयमानमथात्मानंयानारीनानुमोदते नसादेयानचग्राह्याविधिरेषस्मृतोबुधैः नचोत्तमांनचाकामां त
थापुत्रवतींनच ईदृशींत्वनुरूपेणनिष्क्रयेणप्रमीलयेत् यमः जारजातःसवर्णायांकुंडोजीवतिभर्तरि मृतेगोलकनामातुजातिहीनौचतौस्मृतौ अ
सवर्णासुनारीषुद्विजैरुत्पादिताश्चये परपत्नीषुसर्वासुकुंडास्तेगोलकाःस्मृताः मातृवर्णानतेप्रोक्ताःपितृवर्णानचस्मृताः अविवाह्याःसुताश्चैषांवं

धुभिः पितृमातृभिः सएव कृच्छ्रसांतपनंकुर्याद्द्वात्संकीर्णयोनिजं सूतंहत्वातिकृच्छ्रंतु कुंडगोलकमेवच मनुः जातोनार्यामनार्यायामार्योद
र्योभवेद्गुणैः जातोप्यनार्यादर्यायामनार्यइतिनिश्चयः नीचायामुत्तमजौसंस्कार्यौउत्तमायांनीचजौनेत्यर्थः स्मृतिकौमुद्यामादित्यपुराणे सवर्णा
स्कसवर्णे स्तुयेजायंतेपरैरपि अवरोढकसंज्ञास्तेव्रतसंस्कारवर्जिताः विप्रायांविप्रजाउपनेयानान्येइति तत्रैवोक्तं चतुर्णामपिवर्णानांजीवतामन्यसं
भवः कुंडस्तुसंकरोज्ञेयो मृतानामथगोलकः जातिहीनःसमातॄणांग्राह्ययेत्कर्मनामनी तदीयंकर्मनामचतन्मातॄणामित्यर्थः योज्योदेवपुरेरा
ज्ञावर्णसंकरभीरुणा देवपुरेदेवद्वारे कुंडोवागोलकोविप्रः संध्योपासनमात्रवित् स्नानभोजनसंध्यासुदेवेषुसपठेच्चतत् विप्रइत्युक्तेस्तस्यैव
संध्योपनयनंच मिताक्षरायामपिकुंडगोलकौयथार्हसंस्कार्यावित्युक्तं स्मृत्यर्थसारेप्रयोगपारिजातेब्राह्मेच एवमेवद्विजैर्जातौसंस्कार्यौकुं
डगोलकाविति स्नानेति स्नानादिसमयेवांदिवद्वाक्यंपठेदित्यर्थः इतिकुंडगोलकौ तथाद्विजोत्पन्नःषंढोपिशूद्रसमः वसंतेब्राह्मणमुपनयीते
त्युपनयनविधौचमसाध्वर्युवदुपादेयत्वेनाविवक्षितपुंस्त्वात्स्त्रीणामिवतस्याप्युपनयनाभावात् अष्टवर्षवाक्येउद्देश्यत्वेपिप्राप्तानुवादेन पुंसएवा
नुवादात् मिताक्षरायांदेवलोपि षंढकोलिंगहीनःस्यात्संस्कारार्हश्चनैवसइति अतएवतत्रैवव्रद्धमनुः षंढंतुब्राह्मणंहत्वाशूद्रहत्याव्रतंचरेदि-
ति बौधायनसूत्रेस्मृत्यर्थसारेचवचनादुपनयनमुक्तं प्रयोगपारिजातेब्राह्मेपि ब्राह्मण्यांब्राह्मणाज्जातोब्राह्मणःसइतिश्रुतिः तस्माच्चषंढबधिर ६९
कुब्जवामनपंगुषु इत्याद्युक्त्वाध्वस्तपुंस्त्वेषुसंस्काराःस्युर्यथोचितमिति एतच्चोक्तंप्राक् सचसप्तविधः तथाचगौडधृतदेवलः षंढकोवातजःषंढः

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

षंढः क्लीबो नपुंसकं कीलकश्चेतिसमैवक्लीबभेदोप्यवस्थितः एषांस्वरूपमाह सएव तेषांस्त्रीतुल्यवाक्चेष्टः स्त्रीतुल्यःषंढको भवेत् उन्नतकुचक
कूर्पहीनत्वादिधर्मकइत्यर्थः पुमान्कृत्वासलिंगानिपश्चाद्भिंद्यात्तथैवच स्त्रीचपुंभावमास्थायपुरुषाचारसद्गुणा वातकोनामषंढः स्यात्स्त्रीषंढोवा
पिनामतः लिंगानिस्त्रीपुंनपुंसकानिभिंद्यात्त्यजेत् कदाचित्स्त्री कदाचित्पुमान्कदाचित्षंढइत्यर्थः स्त्रीचपुरुषवत्स्वभ्यंतरं भक्तेशुक्रोत्सर्गविने
ववातवशादित्यर्थः अथलिंगोथषंढः स्यात्षंढस्तुम्लानमेहनः अमेध्याशीपुमान्क्लीबो नष्टरेतानपुंसकः अमेध्याशीमुखमैथुनात्परशक्राशी अयं
वैद्यके आसेक्यइत्युक्तः तदुक्तंसुश्रुते आसेक्योनामभवतिदंपत्योरल्पवीर्ययोः सशुक्रंप्राश्यलभतेलिंगोच्छ्रायमसंशयं सकीलकइतिप्रोक्तो
यः क्लेब्यादात्मनःस्त्रियं अन्येनसहसंयोज्यपश्चात्तामेवसेवते सुश्रुतेत्वन्येपि यःपूतियोनौजायेतससौगंधिकसंज्ञकः सयोनिशेफसोर्गंधमाघ्राय
लभतेबलं स्वेगुदेमैथुनाद्यस्तुस्त्रीषुपुंवत्प्रवर्तते कुंभीकः सतुविज्ञेयईर्ष्यकःशृणुचापरं दृष्ट्वाव्यवायमन्येषांव्यवायेयःप्रवर्तते ईर्ष्यकः सतुवि
ज्ञेयः षंढकंशृणुपंचमं योभार्यायामृतौमोहादंगनेवप्रवर्तते ततःस्त्रीचेष्टिताचारोजायतेषंढसंज्ञितः माधवीयेतुचतुर्दशभेदाउक्ताः तत्रैवज्ञे
याः तेषांचोपनयनव्रतचतुष्टयसमावर्तनविवाहवर्जसर्वसंस्काराास्तूष्णींभवंति कुमारंजातमित्यादौसंस्कार्यस्वरूपोद्देश्यगतत्वेनपुंस्त्वस्याविवक्ष
यास्त्रीणामिवषंढस्यापिप्राप्तेः तूष्णीमेताःक्रियाःस्त्रीणांविवाहस्तुसमंत्रकइतियाज्ञवल्क्योक्तेः तेचस्त्रीतुल्यवाक्चेष्टाः स्त्रीधर्माणःप्रकीर्तिताः इ
तिवृद्धमनूक्तेश्च जलाशयागमप्रासाददेवप्रतिष्ठामहादानादिष्वप्येवं षाष्ठन्यायेन कामश्रुतिगतस्यपुंस्त्वस्योद्देश्यगतत्वेनाविवक्षयास्त्रीणामिवाधि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

कारात् एवंसर्वदानेषु अहिंसादेः साधारण्याच्चपितुः श्राद्धादौतुनाधिकारः यश्चार्थहरः सपिंडदायीत्यापस्तंबेनार्थहरस्यैवपिंडदानोक्तेः षंढस्यच
अनंशौक्लीबपतितौपंगुरुन्मत्तकोजडइतिमन्वाद्यैरर्थहरत्वनिषेधात् याज्ञवल्क्योपि क्लीबाद्यानोदकंकुर्युस्तेनाव्रात्याविधर्मिणइति इतिषंढाः अ
न्येपिशूद्रसमाः कल्पतरौयमेनोक्ताः प्रव्रज्योपनिवृत्ताश्चवृथाप्रव्रजिताश्चये यश्चप्रव्रजिताज्जातः प्रव्रज्यावसितश्चयः एतेशूद्रसधर्माणो मनुना
परिकीर्तिताः याज्ञवल्क्यः प्रव्रज्यावसितोराज्ञोदासआमरणांतिकः अन्येपिशूद्रसमायाज्ञवल्क्येनोक्ताः सद्यःपततिमांसेनलाक्षयालवणेन
च मांसेनशूद्रोभवतिब्राह्मणः क्षीरविक्रयात् अत्रधर्मनिंदामात्रमितिवार्तिकेभट्टाचार्याः द्विजातिकर्महानिपराणीतिविज्ञानेश्वरः अतस्तेशूद्र
समाः तथाव्रात्याअपि तथाचमनुः ब्राह्मणाः क्षत्रियावैश्याः स्वावधेरूर्ध्वमब्दतः अकृतोपनयाः सर्वेवृषलाएवतेस्मृताः व्रात्यस्तोमंविना
तदाहयाज्ञवल्क्यः आषोडशाद्द्वाविंशाच्चचतुर्विंशाच्चवत्सरात् ब्रह्मक्षत्रविशांकालऔपनायनिकः परः अतऊर्ध्वंपतंत्येतेसर्वधर्मबहिष्कृताः सा
वित्रीपतिताव्रात्याव्रात्यस्तोमादृतेक्रतोः अथशूद्रसमान्वकुंसंकरजाउच्यंतेकल्पतरौदेवलः नष्टः प्रव्रजितः क्लीबः पतितोराजकिल्बिषी लोकां
तरगतोवापिपरित्याज्यः स्त्रियापतिः मृतेभर्तरिजीवेवास्त्रीविंदेतापरंपतिं संतत्यनाशार्थतयानस्वातंत्र्येणयोषितः नारदः अष्टौवर्षाण्युदी
क्षेतब्राह्मणीप्रोषितंपतिं अप्रसूतानुचत्वारिद्वेसमेत्यप्रसूतिका नशूद्रायाः स्मृतः कालोनचधर्मव्यतिक्रमः विशेषतोप्रसूतायाः स्त्रियाः संव ७०
त्सरास्थितिः अप्रवृत्तौस्मृतः कालएषशोषितयोषितां जीवतिश्रूयमाणेतुस्याद्देषद्विगुणोविधिः प्रजाप्रवृत्तौनारीणांवृत्तिरेषाप्रजापतेः अतो

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

न्यगमनेस्त्रीणामेषदोषोनविद्यते इतिनियोगः याज्ञवल्क्यः विप्रान्मूर्धावसिक्तोहिक्षत्रियायांविशस्त्रियां अंबष्ठः शूद्र्यांनिषादोजातः पारसवोपि
वा वैश्याशूद्रयोस्तुराजन्यान्माहिष्योग्रौसुतौस्मृतौ वैश्यात्तुकरणः शूद्र्यांविन्नास्वेषविधिःस्मृतः एवंमूर्धावसिक्तांबष्ठपारसवमाहिष्योग्र
करणाःषडनुलोमाःमातृजात्युक्तकर्मभाजश्च एतेहीनवर्णासुजाताःएतासुचोत्कृष्टजाअनुलोमानीचजाः प्रतिलोमाः मनुः ब्राह्मणादुग्र क-
न्यायामावृतोनामजायते शूद्रायांक्षत्रजाउग्राः याज्ञवल्क्यः माहिष्येणकरण्यांतुरथकारःप्रजायते क्षत्राद्वैश्यायांमाहिष्यः वैश्याच्छूद्रायांकर
णी तस्यांरथकारः एषांवृत्तीराहस्मृतिकौमुद्यांवसिष्ठः मूर्धावसिक्तानांहस्त्यश्वरथशस्त्रशिक्षास्त्रधारणंचमणिमंत्रौषधेः प्राणिरक्षणमंबष्ठा
नांमाहिष्याणांगीतनृत्यनक्षत्रैर्जीवनंसस्यरक्षाच पारसवोग्रकरणानांद्विजशुश्रूषाधनाध्यक्षताराजसेवादुर्गांतःपुररक्षाच रथकारस्यनिधिज्ञा
नंहस्त्यश्वसारथ्यवर्द्धनपोषणदमनादि शंखः क्षत्रियवैश्यानुलोमानंतरोत्पन्नजोरथकारस्तस्याध्ययनेज्यादानोपनयनसंस्काराश्चाप्रतिपि
द्धाः रथसूत्रवास्तुविद्याध्ययनवृत्तिताचेतिजातिविवेके शूद्रांशयनमारोप्यब्राह्मणश्चेत्कथंचन जनयेद्ग्राम्यधर्मेण तस्यांपारसवंसुतं महा
शूरःसविख्यातःशूद्रेभ्यःकिंचिदुत्तमः स्वर्णकारस्यतस्येहस्नानंधौतंपवित्रकं सर्वंशूद्रस्यधर्मेणवर्तनंतस्यजीविका तथाकूटस्वर्णव्यवहा
रीविमांसस्यचविक्रयी राज्ञाविप्नस्तुकर्त्तव्योदाप्यश्चोत्तमसाहसं उशनाः क्षत्रियाविप्रसंयोगाज्जातोमूर्धावसिक्तकः राजन्यःक्षत्रधर्मेभ्योप्यधिकः
संप्रकीर्तितः आथर्वणक्रियांकुर्वन्नित्यनैमित्तिकींक्रियां अश्वंरथंहस्तिनंवावाहयेद्वैनृपाज्ञया सेनापत्यंचभैषज्यंकुर्याज्जीवेच्चवृत्तिषु आयुर्वे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दमथाष्टांगंतंत्रोक्तंधर्मतश्चरेत् ज्योतिषंगणितंवापिकायिकींवृत्तिमाचरेत् वैश्यायांविधिनाविप्राज्जातोह्यंबष्ठउच्यते कृष्याजीवोभवेत्तस्य तथैवा
ग्नेयनर्तकः नरवाजिगजादीनांचिकित्सातस्यजीविका वाग्भट्टःसप्तवापंचवातिस्त्रोयोनवेत्तिहिसंहिताः राज्ञातस्यकुवैद्यस्यछेत्तव्योदक्षिणःक
रः मनुः प्रायश्चित्तंचिकित्सांचज्योतिषंधर्मनिर्णयं विनाशास्त्रेणयोब्रूयात्तमाहुर्ब्रह्मघातकं अयंशस्त्रवैद्यः वैश्यायांक्षत्रियाज्जातोमहिष्यस्त्वनुलोम
जः अष्टाधिकारनिरतश्चतुःषष्ट्यंगकोविदः व्रतबंधादिकास्तस्यक्रियाःस्युःसकलाविशः ज्योतिषंशाकुनंशास्त्रंस्वरशास्त्रंचजीविका विश्वंभरशास्त्रे शू
द्रांक्षत्रादुग्रजातिर्युद्धशास्त्रादिजीविका शस्त्रास्त्रन्यासकुशलःसंग्रामकुशलोभवेत् तयावृत्त्याह्यजीवन्वैशूद्रधर्मांश्चपालयेत् अयंरजपूतइतिप्रसि
द्धः शूद्रधर्माचशूद्र्यांजातस्तुवैश्याद्वैकरणोलिपिलेखवत्कृत् याज्ञवल्क्यः जात्युत्कर्षोयुगेज्ञेयः सप्तमेपंचमेपिवा व्यत्ययेकर्मणांसाम्यंपूर्ववच्चाधरोत्तरं
जात्युत्कर्षउत्कृष्टजातिप्राप्तिःसप्तमे अपिशब्दात्षष्ठे पंचमेवाज्ञेयः अयमर्थः विप्रोढाशूद्राकन्यांसूते सापितदूढान्यामितिसप्तमंविप्रंसूते एवंविप्रोढवै
श्याजन्याकन्याषष्ठंविप्रं विप्रोढाक्षत्रियाजन्यापंचमं क्षत्रियाच्छूद्रोत्पन्नाषष्ठंक्षत्रियं वैश्यजापंचमंवैश्यमितिपूर्वार्धार्थः एवंविप्रस्यक्षात्रवृत्त्याऽप
त्यपरंपरयाजीवनेपंचमःक्षत्रियः वैश्यवृत्तौजीवनेषष्ठोवैश्यः शूद्रवृत्तौसप्तमःशूद्रः क्षत्रस्यवृत्तौपंचमोवैश्यः शूद्रवृत्तौषष्ठःशूद्रः वैश्यस्यशूद्रवृत्तौपंच
मःशूद्रइति अथप्रतिलोमजाः कल्पतरौकात्यायनः नियोगोत्पादनंकुर्याद्यथोक्तंतद्विशुद्धये द्विजस्त्रीषुचधर्मोयंशूद्रस्यैतत्सदाभवेत् शूद्रेषुननि ७१
योगइत्यर्थः बृहस्पतिः उक्तोनियोगोमनुनानिषिद्धःस्वयमेवतु युगह्रासादशक्योयंकर्तुंमत्यैर्विधानतः अनेकधाकृताःपुत्राऋषिभिर्येपुरातनैः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नशक्यंतेधुनाकर्तुंशक्तिहीनैरिदंतनैः तत्रैवहारीतः स्वैरिणीचपुनर्भूश्चरेतोधाःकामचारिणी सर्वभक्षाचविज्ञेयाः पंचैताःशूद्रयोनयः एतासांयान्यप
त्यानिउत्पद्यंतेकदाचन नतान्पंक्तिषुभुंजीतनतेपंक्त्यर्हकाःस्मृताः रेतोधाःकुंडमाता कामचारिणीचतुर्भ्योधिकपुरुषगा सर्वभक्षासुरापी याज्ञव
ल्क्यः ब्राह्मण्यांक्षत्रियात्सूतोवैश्याद्वैदेहकस्तथा शूद्राज्जातस्तुचांडालःसर्वधर्मबहिष्कृतः क्षत्रियामागधंवैश्याशूद्रात्क्षत्तारमेवच शूद्रादायोगवंवै
श्याजनयामासवैसुतं मागधोबंदी क्षत्ता निषादो भिल्लइतिप्रसिद्धः आयोगवःपुल्कसः तदाहहारीतः क्षत्रियायांवैश्यशूद्रौबंदिनिषादौजनयतोवै-
श्यायांशूद्रःपुल्कसानिति व्यासोपि शूद्रान्निषादोमत्स्यघ्नःक्षत्रियायांव्यतिक्रमात् तेनद्वौनिषादौएकःप्रागुक्तोनुलोमः अयंचैकः जातिविवेके क्षत्रि
याशूद्रसंयोगात्क्षत्तारंजनयेत्सुतं निषादइतिविख्यातःसर्ववर्णबहिष्कृतः वागुरापाशपाणिस्तुमृगबधनकोविदः आरण्यपशुजातीनामंतकश्च
वनेचरः क्रोधान्वितोमांसवृत्त्यातयाजीवेत्सदैवहि घंटांपापर्द्धिकांकुर्याद्रात्रौविस्मयकारिणीं द्विधाचमृगयाप्रोक्ता व्योमभूचारिणामिह विक्रयंमधु
नःकुर्याद्धनमिच्छन्समृद्धये यमस्तु मागधनिषादयोःसंज्ञांतरमाह क्षत्रियायांतुवैश्येनमुचुपोनामजायते शूद्रेणजायतेमद्गुःक्षत्रियायत्रमुत्य
ति मोहोमैथुनंस्मृत्यंतरे क्षत्रियामागधंवैश्याजनयामासवैसुतं सबंदीजनइत्युक्तोव्रतबधविवर्जितः शूद्रेभ्योभ्यधिकःकिंचित्तस्यजीवनमुच्यते
काव्यालंकारगद्यादिषड्भाषासुकलाक्षमः गद्यपद्यानिचित्राणिविरुद्धानिमहीभृतां क्षत्रियायांवैश्यजातःक्षत्तावेत्रधरोभवेत् लघुजाति
विवेके सूतास्तेयेपुराणस्थाउच्चरंतिनृपान्सदा येल्पकालगतान्शूरान्वर्णयंतिचमागधाः वर्तमानानृपान्सम्यक्कृतसंग्रामकर्मणः वर्णयंति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रबंधैर्यैर्बंदिनस्तेप्रकीर्तिताः मनुः कारावरंनिषादात्तुचर्मकारंप्रसूयते वैदेहीतिशेषः वैदेहकादंध्रमेदौ बहिर्ग्रामप्रतिश्रयौ विप्रायांवैश्यजोवैदेहः
तस्मात्कारावर्यामंध्रः निषाद्यांमेदइतिमेधातिथिः अंगिरसात्वन्येपिचंडालाउक्ताः यस्तुप्रव्रजिताज्जातोब्राह्मण्यांयश्चशूद्रजः तावुभौविद्धि चांडा
लौसगोत्राद्यश्चजायते यमोपि आरूढपतितापत्यंब्राह्मण्यांयश्चशूद्रजः सगोत्रोढासुतश्चैवचंडालास्त्रयईरिताः मनुः पुल्कसमप्याह जातोनि
षादाच्छूद्रायांजात्याभवतिपुल्कसः शूद्राज्जातोनिषाद्यांतुसवैकुक्कुटकः स्मृतः क्षत्तुर्जातस्तथोग्र्यांतुश्वपाकइतिचोच्यते वैदेहकेनत्वंबष्ठ्यामु
त्पन्नोवेनउच्यते शूद्रात्क्षत्रियाजःक्षत्ता क्षत्राच्छूद्रायामुग्रा ताभ्यांश्वपाकः वैश्याद्विप्रायांवैदेहः विप्राद्वैश्यायामंबष्ठी तस्यांवेनः एषांवृ
त्तीराहवसिष्ठः सूतानांमंत्रिकायस्थ स्त्रीजीवनवस्त्रपूरणानि मंत्रित्वंकायस्थोलेखकस्तत्वंच वैदेहकानांनटवृत्तिरंगावतरणे वेनानांदारुच्छेदनंच्छ
त्ररोपणंमणिमुक्ताप्रवालवेधनंच क्रमःशाणः आयोगवानांताम्रायस्त्रपुसीसायुधकरणं योजनंनगरकरणंच सैरंध्राणांसुरामद्यसीधुकरणंतद्वि
क्रयः पुष्पफलशाकविक्रयश्च विश्वंभरशास्त्रे विप्रायांयःसुतःक्षत्रात्सूतारव्योगजबंधकृत् दमनंतुरगाणांचकुर्यात्तज्जीवनपरं नृपाद्ब्राह्मणकन्या
यांविवाहेषुसमन्वयात् जातःसूतस्तुनिर्दिष्टःप्रतिलोमविधिर्द्विज विवाहसंबंधेऊढायांब्राह्मणकन्यायामित्यर्थः वेदानर्हास्तथाचैषांधर्माणामनुबो
धकः ब्राह्मण्यांतुसुतोजातोवैश्याद्वैदेहकःस्मृतः पाषाणकाष्ठयोःशिल्पंतस्यजीवनमुत्तमं मनुः सूतानामश्वसारथ्यमंबष्ठानांचिकित्सितं ७२
वैदेहकानांस्त्रीकार्यंमागधानांवणिक्पथः स्त्रीकार्यमंतःपुररक्षावणिक्पथोराजमार्गस्तद्रक्षा मत्स्यघातोनिषादानांतष्टिरायोगवस्यच तष्टिर्दारुत-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

क्षणं वर्द्धकिरित्यर्थः उशनसातुनृपायांवैश्यसंसर्गादायोगवइतिस्मृतः तंतुवायाभवंत्येतेवस्त्रकांस्योपजीविनः शालिकाः केचिदत्रैवजीवनंवस्त्रनि
मितम् क्षत्तुग्रपुल्कसानांतुबिलौकोवधबंधने बिलौकसःसर्पादयः उग्रोत्रप्रतिलोमजः तन्मध्यपाठादितिस्मृतिमंजर्याम् धिग्वणानांचर्मकार्यं
वेनानांभांडवादनं भांडंमुरजपटहादि चैत्यद्रुमश्मशानेषुशैलेषूपवनेषुच वसेयुरेतेविज्ञातावर्तयंतःस्वकर्मभिः विज्ञाताज्ञातिचिन्हांकिताः
चंडालःश्वपचानांतुनिर्ग्रामःस्यात्प्रतिश्रयः अवपात्राश्चकर्तव्याधनमेषांश्वगर्दभं निर्ग्रामोबहिर्ग्रामःअवपात्रंभिन्नपात्रं यद्वा पाकपात्रा
दिहीनाः यद्वक्ष्यति अन्नमेषांपराधीनमिति यद्वा तद्धस्तस्थेपात्रेन्नादिनदेयं किंतु भूमिस्थे वासांसिमृतचेलानिभिन्नभांडेचभोजनम्
कार्ष्णायसमलंकारःपरिव्रज्याचनित्यदा परिव्रज्याएकत्रानवस्थानं नतैःसमयमन्विच्छेत्पुरुषोधर्ममाचरन् व्यवहारोमिथस्तेषांविवाहःस
दृशैःसह अन्नमेषांपराधीनंदेयंस्याद्भिन्नभाजने रात्रौनविचरेयुस्तेग्रामेषुनगरेषुच कार्यार्थंविचरेयुर्वाचिन्हिताराजशासनैः अबांधवंशवं
चैवनिर्हरेयुरितिस्थितिः वध्यांश्चहन्युःसततंयथाशास्त्रंनृपाज्ञया वध्यवासांसिगृण्हीयुःशय्याश्चाभरणानिच ब्राह्मणार्थेगवार्थेवादेहत्यागो
नुपस्कृतः धनाद्यलोभोनुपस्कारइतिमेधातिथिः स्त्रीबालाभ्यवपत्तौच बलिनांसिद्धिकारणं स्त्रीबालादिविपत्तौचदेहत्यागइत्यनुषंगःसिद्धिः श्रे
यःउशना सीसमाभरणंतेषांकालायसमथापिवा वध्रींकंठेसमाबध्यझल्लरीकच्छतोपिवा मलापकर्षणंकुर्युःपूर्वाण्हेपरिशुद्धिकं पिंडीभूता
वसेयुस्तेनोचेद्वध्याविशेषतः तथा व्रात्योत्पन्नाःशूद्रसमाः तानाहमनुः व्रात्यात्तुजायतेविप्रात्पापात्माभूर्जकंटकःआवंत्यवाटधानोचपुष्पशे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

खरएवच विप्रायांजायतेव्रात्यविप्रजोभृज्जकंटकः आवंत्याद्यास्तस्यैवसंज्ञाइतिमेधातिथिः अन्येतुभृज्जकंटकाद्विप्रायामावंत्यः तस्मात्तस्यांवा
टधानः तस्माच्चपुष्पशेखरइत्याहुः एवमग्रेपि विश्वंभरेएतानुक्त्वा एतैस्तुजीवनार्थाय कार्यंविष्ण्वादिपूजनं नृत्यगीतादिवादित्रशंखवीणादिवा
दनम् झल्लोमल्लश्चराजन्याद्व्रात्याद्विच्छिविरेवच नटश्चकरणश्चैवखसोद्रमिडएवच क्षत्रियायांव्रात्यक्षत्रजाएते अयमन्यःकरणोनुलोमात् वै
श्यात्तुजायतेव्रात्यात्सुधन्वाचार्यएवच कारूषश्चविजन्माचमैत्रःसात्वतएवच वैश्यायामेव आदित्यपुराणे ब्राह्मण्यांब्राह्मणाद्व्रात्याज्जायते
भृज्जकंटकः आवंत्यवाटधानौचपुष्पशेखरजातयः आभिचारिककर्मात्रभृज्जकंटकिनोशनं मंत्रौषधिशात्रवाणांसंमुखीकरणानृते कुर्व
तिराज्ञांहिततस्तेनेवाविकृताःपरे अविकृताअदंड्याः संमुखीकरणंवशीकरणंराज्ञीषुक्षत्रियाद्व्रात्याज्झल्लमल्लनटाझषाः आविर्त्थिबीकाःकरणाद्रमि
डाःसंतिभूरिशः विज्ञेयाःपरराष्ट्राणांतेश्चराजाज्ञयाक्रियाः खसोमल्लस्तथावृत्तमित्रामित्रत्वमेवच वैश्यस्त्रीषुतथाव्रात्याद्वैश्यात्कारूषकोभवे
त् चतुष्पथेश्मशानेचसभवेन्मित्रमंडलं तत्रलोकवृत्तांतज्ञोराजाज्ञयास्यादित्यर्थः मातृमंडनइतिपाठेदेवीपूजकः सुधन्वाचार्यस्त्वपरोभवे
द्रुद्रस्यपूजकः तृतीयश्चविजन्माख्यःसूतिकावेश्मपूजकः तत्स्त्रीसांबिकास्यादित्यर्थः भूतप्रेतपिशाचांश्चपूजयेद्राजशासनात् साध्यानांपू
जकोमैत्रश्चैत्यादीनांचतुर्थकः पंचमःसात्वतोनामविष्णोरायतनार्चकः एभ्योन्योन्यसंकरेनीचाजायंते तदाहमनुः यथैवशूद्रोब्राह्मण्यांबाह्यंजं ७३
तुंप्रसूयते तथाबाह्यांतरंबाह्यश्चातुर्वर्ण्येप्रसूयते वर्णजानामन्योन्यसंकरेभेदानाह मनुः प्रतिकूलंवर्तमानाबाह्याबाह्यातरान्पुनःहीनाहीनान्प्रसू

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यंतेवर्णाःपंचदशैवतु बाह्याश्चंडालाद्याः प्रतिकूलंचातुर्वर्ण्यस्त्रियोगच्छंतः स्वतोबाह्यांतरानीचानूजनयंति तेपुनरुच्चनीचस्त्रियोगच्छंतोहीनान्
हीनांश्चसुवते वर्णाजातयः अयंभावः विप्रादनुलोमाएव शूद्रात्प्रतिलोमाएवमध्यमयोरुभयोरुभयेक्षत्रस्यद्वावनुलोमौ एकःप्रतिलोमः वैश्यस्यैको
नुलोमोद्वौप्रतिलोमौतत्रशूद्राद्विप्राक्षत्रियावैश्यासुक्रमाच्चंडालक्षत्तायोगवास्त्रयः चंडालाद्विप्रादिस्त्रीषुचत्वारः एवंक्षत्तुरायोगवाच्चेतिद्वादश तेचस्वयंत्र
यइतिपंचदश तथावैश्यात्क्षत्रियायांमागधोविप्रायांवैदेहकः शूद्रायांकरणोनुलोमः तेभ्यश्चतुर्वर्णस्त्रीषूत्पादिताःप्रत्येकंचत्वारइतिद्वादश स्वयंचत्रयइति
पंचदश तथाक्षत्रियाद्वैश्यायांमाहिष्यः शूद्रायामुग्रः विप्रायांसूतःप्रतिलोमः तेभ्यश्चतुर्वर्णस्त्रीषुप्रत्येकंचत्वारइतिद्वादश स्वयंचत्रयइतिपंचदश
एवंविप्रात्त्रयोनुलोमाः मूर्द्धावसिक्तांबष्ठपारसवाश्चतुर्वर्णस्त्रीषुप्रत्येकंचतुरोजनयंतीतिद्वादशतेचत्रयइतिपंचदशेतिसर्वेषष्टिसंख्याःदुष्टाः चत्वारो
वर्णाश्चेतिचतुःषष्टिः जातिविवेकेत्वन्यथोक्तं आनुलोम्येनवर्णानांषड्नराःसंप्रकीर्तिताः प्रातिलोम्येनतेषट्स्युरितिद्वादशभेदतः एतेद्वादशमिश्रास्तुचतुर्व
र्णैर्विमिश्रिताः अष्टौचयेस्युर्भेदास्तेषष्टिद्वादशसंयुताः हतास्तेषष्टिसंख्यातैःषट्त्रिंशच्छतसंख्यया भेदाःसंकरजातीनांबहवःस्युस्ततःपरेइति ए
तेशूद्रसमाः शूद्राणांतुसधर्माणःसर्वेपध्वंसजाःस्मृताःइतिमनूक्तेः अपध्वंसजाव्यभिचारजाताः एतत्स्वरूपंवृत्तयश्चोक्ता आदिपुराणेपि मूर्धावसि-
क्तोविप्राद्यःक्षत्रियायांप्रसूयते सकरोतिमनुष्याणांचिकित्सांरोगिणामपि अपिशब्दात्क्षात्रंकर्मच ब्राह्मणाच्छूद्रकन्यायांभवेत्पारसवस्तुसः निषादोमत्स्य
घातित्वंचक्रेराजाज्ञयासदा ब्राह्मणेनोग्रकन्यायामंबष्ठोनामजायते सकरोतिमनुष्याणांचिकित्सांरोगिणामपि विप्राद्वैश्याजःक्षत्राच्छूद्राजश्चेतिद्वाव

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

बष्ठो ब्राह्मणेनतथांबष्ठ्यामाभीरोजायतेसुतः गोजीविरक्षांकुरुतेसचराजगृहेष्वपि आयोगव्यांब्राह्मणात्तुजायतेधिग्वणोनरः वैश्यायांशूद्रजाआयो
गवी सचर्मकारोविज्ञेयोगर्हितश्चर्मजीवनः एतेमातृसधर्माणोनपितुःपुत्रकाश्चषट् मूर्धावसिक्तपारसवांबष्ठा भीरचर्मकाराः प्रागुक्तावरोटश्चेतिषट्
मूर्धावसिक्तोंबष्ठश्चनिषादश्चतथात्रयः विप्रक्षत्रियविट्शूद्रनारीणांगमनादिह एकैकशस्तुचतुरोजनयंतिसुतानपि एतेद्वादशविद्यंतेमूलप्रकृतिभिर्यु
ताः भवंतिपंचदशैवेविप्रःषोडशकोभवेत् मूर्धावसिक्ताद्दिष्मायांप्रतिलोमाःक्षत्रादिष्वनुलोमाइतिचत्वारः एवमंबष्ठान्निषादाच्चेतिद्वादश स्वयंनेते
त्रयइतिपंचदश व्रात्योविप्रः अवरोढोवाषोडश दस्युसंज्ञाभवंत्येतेमातृवत्कर्मकारिणः राज्ञोब्राह्मणकन्यायांसूतोवर्णस्तुजायते सराज्ञामश्वसार
थ्यंचक्रेदक्षश्चनित्यशः सूतःप्रजापतिस्त्वन्योमायारूपीजनार्दनः वक्तावेदादिशास्त्राणांपुराणानांचसःस्मृतः अन्यइति नाम्नैवसूतोनतुजात्येत्यर्थः उ
ग्रादिसंज्ञावत् सूतपुत्रउग्रश्रवाःसौतिः पौराणिकोपि तथा क्षत्रियाद्वैश्यकन्यायांमाहिष्योनामजायते नक्षत्रगाननृत्यज्ञोधनानांपरिरक्षिता राज्ञ
स्तुशूद्रकन्यायासुग्राख्योनामजायते दुर्गांतःपुरकोशानांरक्षांविप्रेषुवाचनं उग्रोदुष्टश्चदस्यूनांकश्चिदन्योपिविद्यते सूतमाहिष्यकोग्रास्तुत्र
योवर्णचतुष्टयात् एकैकशस्तुचतुरोजनयंतिस्रुतानपि आत्मनासहराज्ञातुतत्रषोडशसंतिते देवलः देवब्राह्मणबालस्त्रीदीनांधरूप
णेस्तुयत् उपार्जितंधनंतस्यपरित्यागात्तुदस्यवः ब्राह्मण्यामथवैश्येनवैदेहोनामजायते एतेद्वादशविद्यंतेमूलप्रकृतिभिर्युताः भवंतिपंचदशैवेविप्रः ७४
षोडशकोभवेत् रक्षिताराजदुर्गाणांतद्वृत्तिपरसंयुतः क्षत्रियायांतुवैश्येनमुचुकोनामतोभवेत् जलेस्थलेचयोमार्गस्तत्ररक्षांकरोतिसः रा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

जद्रूतोवाद्यजीवोभवेत्कीर्तिप्रकाशकः अयमेववंदी वैश्येनशूद्र्यांकरणोवर्णःस्यात्प्रकरोतिसः दुर्गांतःपुरगंजानांरक्षांब्राह्मणसंग्रहं गंजातुमदिरागृ
हमित्यमरःसंग्रहंरक्षणं वैदेहमागधावेतौकरणश्चेतितेत्रयः वर्णेभ्यःपूर्ववत्पुत्रानुजनयंतिविमोहिताः तेनषोडशजायंतेमूलप्रकृतिभिःसह दुष्टानिवेश्य
कर्माणितेपिकुर्वंतिदस्यवः ब्राह्मण्यामथशूद्रेणचंडालःस्याज्जुगुप्सितः सचकेराजमार्गादिशोधनंचकुकर्मच राजस्त्रियांचशूद्रेणक्षत्तामेदश्चजाय
ते श्वाविध्यमथगोधानांश्वचक्रेवधबंधनं आयोगवस्तुशूद्रेणवैश्यायांतुभवेच्चसः तक्षास्यपतिरित्युक्तोराज्ञांवेश्मयकःसदा दारुतक्षकस्तथा पाषाणभेद
कस्थपतिरितिद्वावप्येतद्भेदौ आयोगवस्तथाक्षत्ताचंडालश्चापितेत्रयः चतुर्वर्णासुतनयानुजनयंत्यथपूर्ववत् शूद्रेणसहितास्तेतुसंतिषोडशसंख्यया दुष्टानि
यानिकर्माणितेपिकुर्वंतिदस्यवः एतेविप्रादयोज्ञेयाश्चतुःषष्टिषुयोनिषु उत्पादयंतिसदृशान्संकीर्णानन्ययोनिषु अत्रस्वभिन्नासुत्रिषष्टिभिर्जनिता
स्तासुवातैर्जनिताएकैकस्यषड्विंशत्यधिकंशतंभेदाः तेनचचतुःषष्टिभिर्गुणिताःसहस्त्राणिनवशतानिअष्टषष्टिश्चभवंति तेषांवर्णसंकीर्णसंकरेणान्योन्य
संकराच्चानंत्यविस्तरापत्तेर्नोच्यते मनुः शनकैस्तुक्रियालोपादिमाःक्षत्रियजातयः वृषलत्वंगतालोकेब्राह्मणातिक्रमेणच व्यभिचारेणवर्णानामवेद्या
वेदनेनच संगेनधर्मस्यागेनजायतेवर्णसंकरः संगोम्लेच्छादिनीचसंगतिः एतेषुकांश्चिदाहमनुः प्रसाधनोपचारज्ञमदासंदासजीविनं सैरंध्रंवागु
रावृत्तिंसूतेदस्युमयोगवी वैश्यायांशूद्रजायोगवी दस्योर्वर्णसंकरजान्सूते तेचदस्यवोमनूक्ताः पौंड्रकाश्चोड्रद्रमिडाःकांबोजायवनाःशकाः पार
दाःपल्हवाश्चीनाःकिरातादरदास्तथा मुखबाहूरुजातानांयालोकेजातयोबहिः म्लेच्छवाचोर्यवाचोवासर्वेतेदस्यवःस्मृताः एतेम्लेच्छभेदाःप्रसाधनंमं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

डनं उपचारोंगमर्दनादि वसिष्ठस्तुवृत्त्यंतरमाह सैरंध्राणांसुरामद्यसीधुकरणंतद्विक्रयःपुष्पफलशाकविक्रयश्चेति मनुः मैत्रेयकंतुवैदेहोमाधूकंसंप्र
सूयते नृन्प्रशंसत्यजस्रंयोघंटावादोरुणोदये भवंत्ययोगवीष्वेतेइतिमनूक्तेर्वैश्यायांशूद्रजांयोगव्यां विप्रायांवैश्यजोवैदेहान्मैत्रेयंसूते सएव
माधूकः निषादोमार्गवंसूतेदाशनौकर्मजीवनं कैवर्तमितियंप्राहुरार्यावर्तनिवासिनः क्षत्रायांशूद्रजान्निषादात्साग्युक्तायोगव्यांदाशइत्यर्थः ब्राह्मणादिवृत्तु
वृत्तौ मनुः आभीरांबष्ठकन्यायामायोगव्यांतुधिग्वणः वैश्यायांविप्रजांबष्ठी तस्यांविप्रादाभीरः अयंगोमपालानुलोमःप्रसंगादुक्तः जातिविवेके
वर्तनंगोमहिष्यादिपोषयेत्तृणवारिभिः पयोदधिघृतंतक्रंविक्रेतव्यंधनार्थिभिः अस्यभोज्यान्नत्वमाह याज्ञवल्क्यः शूद्रेषुदासगोपालकुलमित्रा
र्द्धसीरिणः भोज्यान्नानापितश्चैवयश्चात्मानंनिवेदयेत् वैश्यायांशूद्रजायोगवीतस्यांविप्रजोधिग्वणः शूद्रान्नभक्षणे मनुः राजान्नंतेजआदत्तेशू
द्रान्नंब्रह्मवर्चसं आयुःसुवर्णकारान्नंयशश्चर्मावकर्तिनः भुक्त्वातोन्यतमस्यान्नममत्याक्षपणंत्र्यहं मत्यातुभक्षणेकृच्छ्रंरेतोविण्मूत्रमेवच यत्तु
शंखः शूद्रान्नंब्राह्मणोभुक्त्वा तथारंगावतारिणः चिकित्सकस्यक्रूरस्यतथास्त्रीमृगजीविनः चंडालान्नंभूमिपात्रमजजीविश्वजीविनां शौंडिका
न्नंसूतिकान्नंभुक्त्वामासंव्रतंचरेत् व्रतंगोमूत्रयावकं इदमभ्यासे आमान्नेतुतृतीयांशः चंडालान्नंभुक्त्वात्रिरात्रमुपवसोत्सिद्धान्नंभुक्त्वापराकमि
तिमाधवीयेचंडालान्नेविष्णुनातथोक्तेः चंडालान्नमामं आपदितुपराशरः आपत्कालेतुविप्रेण भुक्तंशूद्रगृहेयदि मनस्तापेनशुध्येतद्रुपदाना ७५
शतंजपेत् इदमामान्नपरं नाद्याच्छूद्रस्यपक्वान्नंविद्वानश्राद्धिनोद्विजः आददीताममेवास्मादवृत्तौचैकरात्रिकमितिमनूक्तेः यत्तुयाज्ञवल्क्यः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शूद्रेषुदासगोपालकुलमित्रार्द्धसीरिणः भोज्यान्नानापितश्चैवयश्चात्मानंनिवेदयेदिति यच्चदेवलः स्वदासोनापितोगोपःकुंभकारःकृषीवलः ब्रा
ह्मणैरपिभोज्यान्नाःपंचैतेशूद्रयोनयइति अत्रान्नशब्दोदनीयमात्रपरोनत्वोदनपरः यत्तुभविष्ये उपक्षेपणधर्मेणशूद्रान्नंयःपचेद्द्विजः अभोज्यं
तद्भवेदन्नंसचविप्रःपुरोहितः उपक्षेपणंशूद्रेणस्वान्नस्यपाकार्थंविप्रगृहेसमर्पणमितिकल्पतरुः इदंशुश्रूषकभिन्नपरं त्रिषुवर्णेषुकर्तव्यंपाक
भोजनमेवच शुश्रूषामभिपन्नानांशूद्राणांचवरानने इतिवाराहोक्तेः तेनदेवेभ्योनैवेद्यमपिपक्वंनेतिगंगावाक्यावली सर्वकलीतरपरमितिशु
द्धितत्त्वेउक्तं संसृष्टदुष्टभोज्येन्नेतिविशेषमाहापरार्केशूलपाणौचसुमंतुः गोरसंचैवसक्तूंश्चतैलंपिण्याकमेवच अपूपान्भक्षयेच्छूद्राद्यच्चान्यत्पय
साकृतम् पयसान्यासंसृष्टदुग्धेनकृतंपाकंविना तेनपायसेदोषएव पयसेतितृतीययानैरपेक्ष्यावगतेः शूद्रजलेदोषोक्तेश्च यच्चेतिचकारादपूपे
षुपयःकृतेष्वेवभक्ष्यत्वं तेनजलकृतेपोलिकादौदोषएवेत्यर्थः अत्रेदंतत्त्वं द्विविधोद्विजः शूद्रान्नरतस्तन्निवृत्तश्च आद्यस्यपूर्वोक्तंशूद्रान्नंभो
ज्यं अतएवापरार्केशूलपाणौचहारीतः कंदुपक्वंस्नेहपक्वंपायसंदधिसक्तवः एतानिशूद्रान्नभुजोभोज्यानिमनुरब्रवीत् द्विजैरेतानिभोज्यानिशूद्र
गेहकृतान्यपीतिशुद्धितत्त्वेकौर्मोत्तरार्द्धे पायसंपाकंविनाक्षीरेणकृतं आमंशूद्रस्यपक्वान्नंपक्वमुच्छिष्टमुच्यतइतिशातातपोक्तेः यच्चान्यत्पयसा
कृतमितिपूर्वमुक्तेः इदंशूद्रगेहेपिभोज्यं तदुक्तंशूलपाणौब्राह्मे राजापर्वणिवेश्यानामश्नीयान्मंगलेगवां वासोभूरत्नहेमान्नंसच्छूद्रस्यगृहेतथेति इद
मपिकलौवर्ज्यं शूद्रेषुदासगोपालकुलमित्रार्द्धसीरिणां भोज्यान्नतागृहस्थस्यतीर्थसेवातिदूरतः ब्राह्मणादिषुशूद्रस्यपक्वतादिक्रियापिवेतिच-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

माधवीये पृथ्वीचंद्रोदयेचादित्यपुराणात् शूद्रान्ननिवृत्तस्यतुशूलपाणावंगिराः पात्रांतरगतंग्राह्यंशूद्रात्स्वगृहमागतं शूद्रवेश्मनिविप्रेणक्षीरं
वायदिवादधि निवृत्तेननभोक्तव्यंशूद्रान्नतदपिस्मृतम् विष्णुपुराणे संप्रोक्षयित्वागृण्हीयाच्छूद्रान्नंगृहमागतं यत्तुयाज्ञवल्क्यः विकर्मस्थान्द्वि-
जान्शूद्रान्सवासाजलमाविशेदितिशूद्रस्पर्शेस्नानमाह तद्दासादिभिन्नशूद्रपरंनिवृत्तपरंवा अन्यथा मूल्यकर्मकराः शूद्रादासीदासास्तथैवच
स्नानेशरीरसंस्कारेगृहकर्मण्यदूषिताः सद्यःस्पृश्योगर्भदासोभक्तदासस्त्र्यहाच्छुचिरित्यादिविरोधात् मनुः अभोज्यानांतुभुक्त्वान्नंस्त्रीशू
द्रोच्छिष्टमेवच भुक्त्वामांसमभक्ष्यंचसप्तरात्रंयवान्पिबेत् ज्ञानेद्विगुणं विश्वंभरशास्त्रे माहिष्यायांद्विजाज्जातआभीरःक्षीरविक्रयी उद्वा
हःस्मृतोविप्राद्वैदेह्यांव्यभिचारतः सच्छत्रंधारयेत्कुर्यान्नराणांविक्रयंतथा क्षत्राद्वैश्यायांमाहिष्यावैश्याद्विप्रायांवैदेही विप्रान्निषाद्यांयो
जातःपौष्टिकःस्कंधवाहकः शूद्र्यांविप्रान्निषादी अंबष्ठायांद्विजाज्जातःपुत्रःकांसस्यकर्मकृत् कांस्यपात्राणिचित्राणिरचयेज्जीवनायसः शू
द्रधर्मेणसर्वत्रास्थितिरस्यविधीयते उग्रायांयोद्विजाज्जातःकुंभकारःसउच्यते सशूद्राद्धीयतेधर्मेघटयेन्मृन्मयान्घटान् जातिविवेके व्रात्यः
क्षत्रियतः शूद्र्यांजातः शूद्रविधानकृत् सकुर्याद्राजपुत्रांश्चशस्त्रास्त्रकुशलान्धनं तेभ्योलब्ध्वात्मवृत्त्यर्थंस्वधर्ममनुपालयेत् राजगुरुः तस्मा
न्मल्लःस्मृतोजातःक्षत्रियायांव्यभिचारतः राज्ञांकौतुकमापाद्यनियुद्धेनार्जयेद्धनं वैश्याच्छूद्र्यामथांबष्ठ्यांजातोवैतालिकाभिधः जीवनकामशा- ७६
स्त्रेणस्तुत्यावाबंदिकर्मणा क्षत्रात्सारसवीपुत्रःकिंनादस्ताबकुंदकः वणिग्जनात्तुविप्रायांजातोतःपुरपालकः ब्राह्मण्यांजायतेवैश्याद्योसौवैदे

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

हकाभिधः शूद्रांतरक्षणंराज्ञांकुर्यादनुपमंहिसः सामान्यवनिताःपोष्यास्तासामाद्याचजीविका पण्यांगनानांराज्ञांच कुर्यात्संगंतदिच्छया रू
पाजीवास्कृतास्वेवविशिष्यासंगतोविटः सएवतासांप्राणेशोनान्यः कांतोपितत्पतिः चतुःषष्टिकलाः कामशास्त्रं तदुपजीवनम्
चतुःषष्टिकलाभरतेनोक्ताः वेदांगागमशिल्पशास्त्रकविताक्तृत्वतौर्यत्रिकद्यूतास्त्राद्भुतवादसूपरचनाचित्रंपणोवैद्यकम् नानार
त्नपुराणलेखपुरुषस्त्रीधातुभाषालिपिप्रज्ञानाटककेलिदंतितुरगप्रज्ञाचसामुद्रिकम् शय्याभोजनयुद्धमर्द्दनविभूषाबंधसर्वेंगितज्ञानं रज्जु
तरीकलारथकृतिःसौख्येष्टभोगेषुधीः त्राणेवारिविषाग्निवारिषुरथारेवांगशीर्षेषुयद्दुर्गारामकृतिःपक्षिद्वियनमेत्कारःशिवार्चादयः स्रुगंधं
वनितावस्त्रंगीतंतांबूलभोजनम् शय्याविभूषास्करतंभोगाष्टकमुदाहृतं शूद्राद्वैश्यायांयोजातो वणिग्जनइतिस्मृतः पारसव्यान्मा
हिष्यान्मालाकारःसउच्यते कुसुमानिसकाशानिवर्द्धयेद्धूनहृद्धये सहीनःशूद्रधर्मेभ्यःसमूहेपद्मकेप्रभुः सूताज्जातस्तुवैदेह्यां सूत
कारःसजायते आयोगव्यांतुवैदेहाज्जातोमैत्रेयकोभवेत् घंटावादनकृत्प्रातस्तथामंगलगानकृत् आयोगव्यांतुकरणात्सैरंध्रोगंधकर्मकृत्
पुष्पचंदनपण्यादिश्रृंगारैस्तस्यजीवनं पादयोःक्षालनंचैवधम्मिलानांप्रसाधनं मत्यंगमर्दनंचैवचंदनेनानुलेपनं मृगनाभेश्चंद्रयोगःश्रृंगा
ररचनानवा आजीवनंतुतस्योक्तंतत्स्त्रीसैरंध्रिकास्मृता विश्वंभरशास्त्रे प्रसाधनोपचतुरासैरंध्रीतिप्रकीर्तिता शैवःपाशुपतः कश्चिदारू
ढःपतितोयदि जंगमइतिप्रसिद्धः तस्माज्जातःशूद्रपत्न्यांपुत्रोभस्मांकुरःस्मृतः शिवार्चनंतुतत्कार्यंशिवदायेनजीवनं सजटाभस्मधा-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

रीत्वशिवलिंगंप्रपूजयेत् तांबूलमक्षताद्रव्यंगावः क्षेत्राणि काकिनी शिवायप्राणिभिर्दत्तमन्यत्किमपिभक्तितः चंडीशंयत्स्थितोरव्यातं
तेनतस्येह जीविका कुशीलवःसूतोंबष्ठाद्वैदेह्यांनर्त्तनादिकृत् जातिविवेके माहिष्यामागधाच्चैवशुद्धमार्गकसंज्ञकं जनयेत्तनयंसोपिशूद्र
धर्मविनाकृतः गीतंचतुर्विधंवाद्यमभ्यसेज्जीवनायसः संगीतशास्त्रे तत्रादौत्रिविधंगीतंवाद्यंचापिचतुर्विधम् चतुर्दशविधंनृत्यंगी
तपूर्वैर्विचक्षणैः चतुर्विधवाद्यमाहामरसिंहः ततंवीणादिकंवाद्यमानद्धंमुरजादिकम् वंशादिकंतुसुषिरंकांस्यतालादिकंघनं अयंमृदंग
जीवी निर्मंडलकआभीराज्जातोसौबाणपिच्छकृत् शराणांशरपत्रैश्चरचनातस्यजीविका उग्रायांमागधाज्जातः कुंतलश्मश्रुकर्मकृत्
सनापितइतिप्रोक्तःक्षौरकर्मविधानकृत् क्षत्राच्छूद्राजोग्रः वैश्यात्क्षत्राजोमागधः श्मश्रुकर्तनकृच्चैवनखकर्तनकोविदः वृत्त्यानयाग्रा
ममध्येतिष्ठेद्वर्णेषुसेवकः नराणांनापितोधूर्तःशूद्रेभ्योप्यधिकःस्मृतः वृद्धमनुः शूद्रकन्यासमुत्पन्नोब्राह्मणेनतुसंस्कृतः अपरोनापि
तःप्रोक्तःशूद्रधर्माधिकोपिसः याज्ञवल्क्येनतुशूद्रएवनापितउक्तः शूद्रेषुदासगोपालकुलमित्रार्द्धसीरिणः भोज्यान्नानापितश्चैवे
तिशंखेनतुप्रतिलोमजोयमुक्तः यत्तुसूतसंहितायां मूर्द्धनापितोधोनापितश्चेतिद्वैविध्यमुक्तं तद्व्यवस्थितंज्ञेयम् अथकायस्थोत्पत्तिः
पाद्मे सृष्टिखंडे सृष्ट्यादौसदसत्कर्मज्ञप्तयेप्राणिनांविधिः क्षणंध्यानेस्थितस्तस्यसर्वकायाद्विनिर्गतः दिव्यरूपःपुमान्हस्तेमषीपात्रंच ७७
लेखनीम् चित्रगुप्तइतिख्यातोधर्मराजसमीपतः प्राणिनांसदसत्कर्मलेखायसनियोजितः ब्रह्मणातींद्रियज्ञानीदेवाग्न्योयज्ञभुक्स

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दा भोजनाच्चसदातस्मादाहुतिर्दीयतेद्विजैः ब्रह्मकायोद्भवोयस्मात्कायस्थोजातिरुच्यते नानागोत्राश्चतद्वंश्याः कायस्थाभुविसंति
वै स्कांदे रेणुकामाहात्म्ये एवंहत्वार्जुनंरामः संधायनिशितान्शरान् अन्वधावत्सतान्हंतुं सर्वानेवातुरान्नृपान् केचिद्गहनमाश्रि
त्यकेचित्पातालमाविशन् सगर्भाचंद्रसेनस्य भार्यादाल्भ्याश्रमंययौ ततोरामः समायातोदाल्भ्याश्रममनुत्तमं पूजितोमुनिनारा
मोत्यर्घ्यपाद्यासनादिभिः ददौमध्यान्हसमयेतस्मैभोजनमादरात् रामस्तुयाचयामासत्हृदिस्थंस्वमनोरथं याचयामासरामाच्चकामं
दाल्भ्योमहामुनिः ततोद्वौपरमप्रीतौभोजनंचक्रतुर्मुदा भोजनानंतरंदाल्भ्यः पप्रच्छभार्गवंप्रति यत्त्वयाप्रार्थितंदेवतत्त्वंशंसितुमर्ह
सि रामउवाच तवाश्रमेमहाभागसगर्भास्त्रीसमागता चंद्रसेनस्यराजर्षेः क्षत्रियस्यमहात्मनः तन्मेत्वंप्रार्थितंदेहिहिंसेयंतां
महामुने ततोदाल्भ्यःप्रत्युवाचददामितववांछितं यन्मयाप्रार्थितंदेवतन्मेदातुंत्वमर्हसि ततःस्त्रियंसमाहूयचंद्रसेनस्यवैमुनिः रा
मायप्रददौभीतांरामःप्रीतमनाअभूत् रामउवाच यत्त्वयाप्रार्थितंविप्रभोजनावसरेपुरा तन्मेशंसमहाभागददामितववांछितं दाल्भ्य
उवाच स्त्रियोगर्भमसुंबालंतन्मेत्वंदातुमर्हसि ततोरामोब्रवीद्दाल्भ्यंयदर्थमहमागतः क्षत्रियांतकरश्चायंतत्त्वयायाचितवानसि प्रा
र्थितश्चत्वयाविप्रकायस्थोगर्भउत्तमः तस्मात्कायस्थइत्याख्याभविष्यतिशिशोःशुभा एवंरामोमहाबाहुर्हित्वातंगर्भमुत्तमं निर्जगा
माश्रमात्तस्मात्क्षत्रियांतकरःप्रभुः कायस्थएषउत्पन्नःक्षत्रिण्यांक्षत्रियात्ततः रामाज्ञयासदाल्भ्येनक्षात्रधर्माद्बहिष्कृतः दत्तःका

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

यस्य धर्मोस्मैचित्रगुप्तस्ययः स्मृतः तद्गोत्रजाश्चकायस्थादाल्भ्यगोत्रास्ततोभवन् दाल्भ्योपदेशतस्तेवैधर्मिष्ठाःसत्यवादिनः सदाचारप
रानित्यंरताहरिहरार्चने देवविप्रपितृणांवैअतिथीनांचपूजकाः माहिष्यवनितासूनुंवैदेहाद्यंप्रसूयते सकायस्थइतिप्रोक्तस्तस्यक
र्मविधीयते क्षत्रियाद्वैश्यायांमाहिष्या विप्रायांवैश्यजोवैदेहः लिपीनांदेशजातानांलेखनंससमाचरेत् गणकत्वंविचित्रंचबी
जपाटिप्रभेदतः अधमःशूद्रजातिभ्यःपंचसंस्कारवानसौ चातुर्वर्ण्यस्यसेवाहिलिपिलेखनसाधनं व्यवसायःशिल्पकर्मतज्जीवन-
मुदाहृतं शिखांयज्ञोपवीतंचवस्त्रमारक्तमंभसा स्पर्शनंदेवतानांचकायस्थाद्योविवर्जयेत् इतिकायस्थः मालाकाराच्चलावघः
करण्यांमणिरंध्रकृत् मणिहारःमंजुरितिवोच्यते कुलाल्यांशाल्मलोमंजोर्नागवल्ल्यास्तुविक्रयी तांबूलक्रीतसंभूतंद्रव्यंतस्येहजीवनं
मालाकारात्क्षत्रियायांशिलींध्रोमर्दनक्रियः हीनःसच्छूद्रधर्मभ्योजीविकास्यांगमर्दनं शिलींध्रात्क्षत्रियायांच कोल्हाटीनामजायते बहु
रूपीतिप्रसिद्धः वैश्यात्करण्यांयोजातोगोचारीवत्सपालकः नाम्ना छागलकंपुत्रंघटधानादजीजनत् मंजुभार्यासवैलोकेअजा
पालइतिस्मृतः तथा कर्मचांडालभार्यायांयोजातःपुष्पशेखरात् सवैमंडलकोनामशुनांमंडलपोषकः युगलंशुनकानांसधर्तुंयोज्यामही
भृता विधवायांयतेर्जातःकर्मचंडालउच्यते वापीकूपादिमृत्कर्मकर्ताचास्पृश्यएवसः जातिविवेके अंबष्ठाच्चैववैदेह्यांजातःपुत्रःकुशी ७८
लवः संगीतज्ञोनृत्यकर्त्तादेशाद्देशांतरंव्रजेत् आयोगवान्मागधायांभृकुंसइतिजायते सवर्णबाह्यधर्मेषुसम्यक्संगीतकोविदः का

तानांनृत्यशालायांनृत्यंलास्यंचशिक्षयेत् रंगावतारः कर्तव्यो नाट्येचनृपसंसदि चतुर्विधैरंगभावैर्देशभाषांगसंभवैः अंगभावाश्चभ
रतेनोक्ताः कायिकोवाचिकश्चैव आहार्यः सात्विकस्तथा चत्वारोभिनयाःप्रोक्ता नाट्यशास्त्रविशारदैः संगीतशास्त्रे गीतवाद्यंचनृत्यंचत्रयं
संगीतमुच्यते संगीतशब्दोनृत्येतुकेवलेनैवगीयते सुकुमारंभवेल्लास्यमुद्धतंतांडवंविदुः तांडवंपदघाताद्यैर्लास्यंरससमन्वितम् द्दृष्टिह
स्तकभाषाद्यैर्भ्रामरीचौरिकादिभिः कुचबाहूरुहृत्पातैस्तरुणीनांतदद्भुतं कायस्थवनितायातुमालाकारेणसंगता तस्यांयस्तेनपुत्रः
स्यात्सशाकल्यइतिस्मृतः कांताकरेषुरचयेद्गजदतकलापिकाः सहीनःशूद्रजातिभ्योमणीन्विरचयेत्सदा स्फटिकान्बदरादींश्च कुर्यान्न द्रव्य-
जीविकां वैदेह्याच्छूद्रकन्यायांजातस्त्वांधसिकाभिधः कुर्यादन्नानिभक्ष्याणिविक्रयार्थंससंधितम् अतोविक्रयतोलब्धंतद्धनंतस्य
जीवनं कांदूइतिप्रसिद्धः करणीवैश्यसंयोगाज्जातोवत्सकसंज्ञकः सहीनःशूद्रधर्मेभ्यः शाड्वलेगाश्चचारयेत् वैश्यस्त्रीशूद्रसंयोगादा
योगवकसंज्ञकः सशूद्राद्धीयतेधर्मैःपाषाणेष्टककर्मकृत् सकुर्यात्कुट्टिमांभूमिंचूर्णेनास्यचजीवनं निषादकन्यकाशूद्रसंगाद्यंजनयेत्
सुतं सक्रोधकःकुक्कुटकइतिप्रोक्तोहिसंज्ञकः टंकशालासुसर्वत्रनाणकानांविधायकः योमागधीक्षत्रिययोर्जातउल्मुकसंज्ञकः सलो
हकर्मणाजीवेदुत्तमश्चांत्यजातितः लोहकारइतिख्यातोलोहंकर्मास्यजीवनं तेषांतुगुणसंयोगंज्ञात्वाशास्त्रविधायकः लक्षणकांडे शु
स्त्रांगुलंषट्समेतंसमतह्च्छेदकाभिधः शस्त्रस्वामीशयोर्वैरंमृत्युकार्यन्यथाशुभं इतिलोहकारस्मृतिः तैलभ्रमणयंत्राणांयावच्छब्दःप्रवर्त्तते

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तावत्कर्मनकुर्वीतश्शूद्रांत्यजसमीपतः कुक्कुटस्येहभवतिकुंभकारेणसंगता तस्याःसूनुस्तुविख्यातःकुरुविंदइतिस्फुटं कौशेयानिसवस्त्राणि
रचयेदात्मवृत्तये तुल्योसावंत्यजातीनांस्वधर्मंसतुपालयेत् साळी संगतावेनवनितावर्तकेनयदारहः तस्याःशाबरिकाभिख्यः पुत्रोसोलो
कसंमतः सहीनस्त्वंत्यजातिभ्यः शणचिवासोविधायकः कुविंदः आभीरीकुक्कुटाभ्यांयोजातःसोखिरसंज्ञकः सकुर्यात्तुसरीणांहिवासांसि
स्वात्मवृत्तये तद्वैपरीत्याज्जातोयोनीलीकर्त्तासकथ्यते मार्गनापितयोर्जातोयोसौसाखिल्यसंज्ञकः हीनः सगुत्थकेशानांकुर्याद्वपनमंजसा ज
लौकातुंबीशृंगाणिरक्तस्रावेप्रयोजयेत् जातोमैत्रेयशक्लेनजांधिकायांस्वयंस्मृतः असौबंधुलसंज्ञोत्रअधमःसर्वजातिषु सुवर्णकारविपणेर्धूल्यां
हेमादिपश्यति निषादनारीसंयोगात्सौष्टिकंजनयेत्सुतं सचपांस्कलसंज्ञोहिशणसूत्रविधायकः कर्त्ताचगोणीपट्टानांजीविकानस्यतद्धन
पुल्कसस्त्रीपांस्कलकात्सूतेयावासिकाभिधं कुर्यात्सतुरगादीनांशष्पेणैवचकर्त्तनं घासी मेदस्यवनिताकार्यात्संगताध्रेणचेद्रहः सासूतेयव
नंपुत्रंतुरुष्कःसप्रकीर्तितः प्रसिद्धोम्लेंच्छदेशेयोगोवधेनास्यवर्त्तनं बंदिनीशूद्रसंयोगाज्जातःस्पंदालिकाभिधः चतुर्वर्णविहीनोसौमंजिष्ठा
रंगकारकः तेनरंगेणवासांसिचित्राणिरचयेत्सदा हस्तलेख्यंविचित्रंचद्विधातच्चित्रसाधनं सएवशणचिकःख्यातःकर्त्तरीसूचिकार्जकः मा
गध्यांक्षत्रियाज्जातउल्मुकोलोहकर्मकृत् उग्रात्सारसवीपुत्रोमोकलिस्तैलिकोभवि रजकोवर्णतोहीनःप्रथमश्चांत्यजेषुसः वस्त्रनिर्णेजनं
कुर्यादात्मवृत्त्यर्थमेवच उग्रजातंतुवैदेह्यांमंजूषंरजकंविदुः शूद्रायांक्षत्रादुग्रःविप्रायांवैश्यांद्वैदेही वहेदसौतैलयंत्रमुत्तमश्चांत्यजातितः तैल ७९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

हिंसायंत्रखा कर्षणात्पापसंभवः अतोसौ कलिकोनित्यंनिर्वास्योनगराद्बहिः रथकारस्यदुहितासायोगवसमागता सूतेयंतनयंसोपिसूत्रधा
रइतीरितः जायाजीवश्चशैलूषो नाट्यशास्त्रविशारदः वैन्यामावर्त्तकाज्जातःसचारःसूत्रवायकः छागलीभृज्जकंठात्तु औरभ्रंमेषपालकं
कुर्यादूर्णापटांश्चित्रान्मेषाणांपरिपालनं आवर्त्तकस्यभार्यायांक्षेमकादुष्ट्रपालकं रोमिकंदेशिकामल्लाद्युक्तंलवणकर्मणि आयोगव्यांद्विजा
ज्जातोधिग्वणःकवचादिकृत् सचर्मणाऽश्वपल्याणंयथाशोभंप्रकल्पयेत् मोचीसंज्ञः आयोगवीचकैवर्त्तंजज्ञेपारसवात्कृतं सहीनःसर्वजा
तिभ्योजालंस्वीकृत्यसर्वदा मत्स्यान्जलचरानन्यान्घातयेदात्मवृत्तये नाव्यंकर्मप्रहरणंनद्यांवर्षासुवाहयेत् नदीमुत्तारयेल्लोकांस्तेभ्यश्चे
च्छेद्धनंतथा धिग्वण्यांतुनिषादाद्यश्चर्मकारःसतुस्मृतः गोचर्मणामहिष्याश्चचर्मणातस्यजीवनं आभीरस्त्रीलभेद्धनासुत्रंशौंडिकसं
ज्ञकं स्फुरांसकृत्वाविक्रीयकुर्यात्तेनचवर्त्तनं कर्मचंडालकात्पुत्रंवैदेहीपांडुशोपकं लेभेबुरुडजातित्वंसदावंशविदारणं जातोनिषादाद्वैदेह्यां
गारुडीडिंडिमोत्तमः इत्यादिमनुः चंडालात्पांडुशोपाकस्त्वक्सारव्यवहारवान् आहिंडकोनिषादेनवैदेह्यामेवजायते विप्रायांवैश्यजोवैदेही
त्वक्सारोवेणुः तच्छेदक्रयादिजीवी अयंबुरुडः वैदेह्यामेवक्षत्रायांशूद्रजनिषादादाहिंडकः अयंवेणुजीवीश्वपाकः चंडालेनतुसोपाको
मूलव्यसनवृत्तिमान् पुल्कस्यांजायतेपापःसदासज्जनगर्हितः मूलंमुख्यंव्यसनमस्यवियोगोवध्यमारणंसैववृत्तिः क्षत्रायांशूद्रजो निषादः
तस्माच्छूद्रायांपुल्कसी कसारइतिप्रसिद्धः निषादस्त्रीतुचंडालात्पुत्रमंत्यावसायिनं श्मशानगोचरंसूतेबाह्यानामपिगर्हितं केचिदादिपुराणे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्युक्ताः निषाद्यामथशूद्रेणकुक्कुटःस्यात्करोतिसः चक्रतोमरशूलासिलकुटप्रासतोमरान् चक्राणिशस्त्रजालानिभिंडिपालांश्चभूभुजाम्
कुक्कुटानांप्रहर्तांचराजकुक्कुटरवेलनः अंबष्ठ्यांजायतेवेनोवैदेहेनकरोतिसः पटहंवादयन्स्फीतंराजादेशंप्रजास्वपि पुल्कसःकुक्कुटोवेनस्त्वय
आरण्यवासिनः आयोगव्यांदस्युनाचसैरंध्रोनामजायते दस्युःपौंड्रकादिःप्रागुक्तः मृगादिवधजीवीचपाशबंधेननित्यशः राजस्त्रीणांसूतिकानां
द्वाररक्षांकरोतिसः आयोगव्यांनिषादात्तुधीवरोनामजायते नावोनदीनांकर्तासतांचसंवाहयेत्सदा निषादादथवैदेह्यां कारावारःकरोतिसः
चर्मणांछेदनंनित्यंसीवनंक्रयविक्रयं निषाद्यामथवैदेहाज्जायतेचंद्रमेचकः आरण्यानांपशूनांसकरोतिचवधंसदा तस्यस्त्रीगमनात्क्षत्ता
श्वपाकंजनयेत्स्फुतं श्वमांसादमरण्यस्थंपापशूपोपजीवनं चंडालादपिवैदेह्यांपांडुसोपाकसंज्ञकः उपानच्चर्मवेणूनांविक्रयंहिकरोतिसः आ
हिंडकोनिषाद्यांचवैदेहादपिजायते योदस्यूनांतुवध्यानांपरिरक्षांकरोतिच अंत्यावसायीचांडालान्निषाद्यांजायतेनरः श्मशानवासीतद्वृत्तिश्चंडा
लेष्वपिगर्हितः अनाथंनगराच्छावंदूरंतेचनयंत्यपि शय्याभरणवस्त्राणिवध्यानांराजशासनात् निर्दिष्टंवधदंडंतुकृत्वागृण्हंतिनित्यशः
विवाहादिप्रकुर्वंतिसमानेवर्णसंकरे मृतागोब्राह्मणार्थंतुकदाचित्संतरंतिते वसिष्ठः नौजीविकाचनिषादानांकैवर्त्तानांमृगपशुपक्षिघातोमांसवि
क्रयश्चआवृत्तानांहस्त्यश्वाधिकारः आभीराणांगोजाविरक्षा धिग्वणानांचर्मकरणंतद्विक्रयजीवनंच कारावराणांचर्मछेदनंदीपासनरक्ष ८०
णंछत्रधारणंनराणांवाहनंच अयंकहारभोईइतिप्रसिद्धः तंतुवायत्ववृक्षछेदनरोपणानिकुक्कुटानां अंध्रमेदानांगृहद्वाराशश्चिस्था

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नावस्कारशोधनं गुह्यांगस्पर्शनोच्छिष्टविण्मूत्रोहनं चक्रवृत्तिता च गुह्यांगस्पर्शः शौचमधोनापितत्वं वा चक्रवृत्तिता तैलिकत्वमिति स्मृ
तिमंजरी मधूकानां प्रातर्नृपतिसंस्तवाख्यानवर्णनं निद्राबोधनं प्रव्रज्यावसितानां यावज्जीवं दासवृत्तित्वं मूलवृत्तित्वं स्भूर्पकरणं च पुल्कसानां मू
लं वृक्षौषध्यादेः चंडालांत्यावसायिनां वनश्मशानरक्षणम् गराग्निविषप्रयोगश्च स्त्रीणां भर्तृशुश्रूषा नव्यंजनपानसंस्कारो नृत्यगीतका
मसूत्राध्ययनं च यत्पुंसामन्नव्यंजनादिकार्यं तत्तत्स्त्रीणामपि चारणादिस्त्रीणां तु नृत्यादि सर्वे बाह्याः सर्वधर्मबहिष्कृताः अन्यत्र प्राणिसंरक्ष
णात् अहिंसादिश्च धर्मः सर्वतुल्यः अहिंसा सत्यमस्तेयं शौचमिंद्रियनिग्रहः दानं दमो दया शांतिः सर्वेषां धर्मसाधनमिति याज्ञवल्क्योक्तेः पित्रोरा
ब्दिके सजातिभाजनं वस्त्रहेमादिदानं कार्यमित्युक्तं प्राक् शंखस्त्वन्यथाह सूतानामन्यसंस्कारक्रियाकेशश्मश्रुरोमनखवापनस्नानविले
पनालंकरणाश्वदमनयोग्याशनपोषणानि कर्माणि योग्याशनं घासादि क्षत्तुः प्रतिहाररक्षादौत्ये मागधानां मृदंगवीणावेणुवादननृत्यगीतसिद्धि
कोपस्थानगाथालोकप्रत्यूषप्रबोधनानि कर्माणि सिद्धिरिति कोपसमये तच्छामकगाथां पठेत् जयजीवेति शब्दः सिद्धिशब्दार्थः अंबष्ठानां का
यशल्यशलाकाविमोचनोन्मादक्लीबज्वरापस्मारचिकित्सापोषणानि कर्माणि कायाच्छल्यस्य शलाकाः शिराः तासां मोचनं भेदः वैदेहका
नां वस्त्रच्छेदनसीवनरंजनावनिर्णेजनवापीतडागोदकपानारामावकरशोधनानि कर्माणि उग्राणां कुंजरग्रहणराजच्छत्रधारणपुरप्रधारणबंधना
गारसंयमनानि वेनानां लंघनप्लवनाक्रीडानियुद्धमायाशंबरेंद्रजालानि कर्माणि नियुद्धं बाहुयुद्धं मायाशंबरं लाघवाद्द्रव्यपरिवर्तनं इंद्र

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

जालमसद्दस्तुदर्शनादि कुक्कुटानांप्रहरणचक्रतोमरभिंडिपालप्रासासिपरशुलगुडलोहजालिकासंधानानि प्रहरणमायुधंलोहजालिकाक
वचंआयोगवानामयस्करणतक्षणकुंभकरणानि सुवर्णरजतलोहासिचर्मवृत्तिताचेति पुल्कसानांनगरवीथीसंरक्षणजागरणानाथमृतनिर्हरणा-
लेख्यपत्रछेदनानि मधुपातनमाक्षिकोद्धरणंबिलकर्तनंकूपादिखननंच चंडालानांश्मशानसंरक्षणस्थूलपरिवापनवध्यघातादिकर्माणि श्वप
चानांचैतत् अत्रैकस्यनानाकर्मणांविकल्पःसमुच्चयोवा अन्येजातिविवेकेज्ञेयाइतिसंक्षेपः ननुकलौक्षत्रियवैश्याभावउक्तोभागवतेनवमस्कं
धे इक्ष्वाकूणामयंवंशःसुमित्रांतोभविष्यति यतस्तंप्राप्यराजानःसंस्थांप्राप्स्यंतिवैकलौ देवापिर्योगमास्थायकलापग्राममाश्रितः
सोमवंशंकलौनष्टंकृतादौस्थापयिष्यतीति द्वादशेपि एतेषांनामलिंगानांपुरुषाणांमहात्मनां कथामात्रावशिष्टानांकीर्त्तिरेवस्थिताभुवि
देवापिःशंतनोर्भ्रातामरुश्चेक्ष्वाकुवंशजः कलापग्राममआसातेमहायोगबलान्वितौ ताविहेत्यकलेरंतेवासुदेवानुशिक्षितौ वर्णाश्रमयुतं
धर्मंपूर्ववत्प्रथयिष्यतः विष्णुपुराणेपि देवापिःपौरवोराजामरुश्चेक्ष्वाकुवंशजः कृतेयुगइहागत्यक्षत्रप्रावर्त्तकौहितौ तथा महापद्मप
तिःकश्चिन्नंदःक्षत्रविनाशकृत् नंदश्चकलेरादौपरीक्षितोनंतरंजातः आरभ्यभवतोजन्मयावन्नंदाभिषेचनम् एतद्वर्षसहस्रंतुशतंपंचद
शोत्तरं पुराणांतरेपि ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याःशूद्रवर्णास्त्रयोद्विजाः युगेयुगेस्थिताःसर्वेकलावाद्यंतयोःस्थिताइति अतःकथंद्विजसंकर ८१
जाःउक्ताःमैवं कलौतुबीजभूतास्तुकेचित्तिष्ठंतिभूतले तथैव देवापिपुरूसांप्रतंसमवस्थितौइतिविष्णुपुराणाद्ब्रह्मक्षत्रविशः शूद्राबीजार्थे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यद्गृहस्थिताः कृतेयुगे द्विजैः सार्द्धं निर्विशेषास्तदाभवन्निति मात्स्योक्तेश्च प्रच्छन्नरूपाः स्वकर्मभ्रष्टाः क्षत्रियावैश्याश्च संत्येव क्वचिदित्यस्म
त्पितृचरणाः योऽभाद्गतंत्रगहनार्णवकर्णधारः शास्त्रांतरेषु निखिलेष्वपि मर्मभेत्ता योऽत्रश्रमः किल कृतः कमलाकरेण प्रीतो भुनास्तु स
कृती बुधरामकृष्णः इति श्रीमज्जगद्गुरुमीमांसकनारायणभट्टसूरिसूनुरामकृष्णभट्टात्मजकमलाकरभट्टकृते शूद्रधर्मतत्त्वे शूद्रस
मसंकरजस्वरूपं तद्वृत्तिनिरूपणं समासश्चायं निबंधः छ श्रीरस्तु छ छ छ
स्वदेशहितनिष्ठेन श्रीमद्गोपालसूनुना ॥ आम्रापुरोपाह्वयेन श्रीमहादेवशास्त्रिणा ॥१॥ लोकानां ज्ञानवृद्ध्यर्थं याज्ञिकानां हितायच
॥ स्वकीये मुद्रणागारे ज्ञानदर्पणसंज्ञके ॥२॥ मोहमय्यां राजधान्यां शके दृ भू धृति मिते १८१२ ॥ विकृताब्दे सहो शक्ल पौर्णम्यां भृगु
वासरे ॥३॥ शूद्रकमलाकराह्वो ग्रन्थोऽयं देवभाषया ग्रथितः ॥ संशोध्य सूक्ष्मदृष्ट्याऽशुद्धिं सकुर्यात्स्वकीयदेशहितम् ॥४॥ कालापकं
॥ हें पुस्तक मुंबईंत महादेव गोपाळ शास्त्री अमरापुरकर यांनीं आपले ज्ञानदर्पण छापखान्यांत छापिलें. मार्गशीर्ष शक्ल १५ शुक्रवार
शके १८१२ विकृतिनामसंवत्सरे. संवत् १९४७ प्लवनामसंवत्सरे. तारीख २६ माहे दिजंबर सन् १८९० इसवी. छ छ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ इति शूद्रकमलाकरग्रंथः समाप्तः ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu